

KANSALLISEN KONSENSUSKULTTUURIN JÄLJILLÄ

**GLOBALISAATIOAJAN SUOMI HELSINGIN
SANOMISSA**

Lotta Lounasmeri

Väitöskirja esitetään Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi yliopistomuseo Arppeanumin auditoriossa (Snellmaninkatu 3, 2. kerros) lauantaina 11. joulukuuta 2010 kello 12

Helsingin yliopisto
Sosiaalitieteiden laitos
2010

Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2010:6
Viestintä

© Lotta Lounasmeri

Kansi: Jere Kasanen

Kansikuvan suunnittelu: Lotta Lounasmeri

Kansikuvan toteutus: Ari Anttonen

Painettua julkaisua myy ja välittää:

Yliopistopainon kirjamyynä

<http://kirjakauppa.yliopistopaino.fi>

books@yliopistopaino.fi

PL 4 (Vuorikatu 3 A) 00014 Helsingin yliopisto

ISSN- L 1798-9124

ISSN 1798-9051 (painettu)

ISSN 1798-9124 (verkkajulkaisu)

ISBN 978-952-10-6682-5 (nid.)

ISBN 978-952-10-6683-2 (pdf)

Yliopistopaino, Helsinki 2010

TIIVISTELMÄ

Väitöskirjassa keskitytään analysoimaan suomalaista konsensuskulttuuria Helsingin Sanomien (HS) julkisen keskustelun ja journalismin näkökulmasta. Suomalainen poliittinen kulttuuri on syntynyt pitkän ajan kuluessa ja siihen on vaikuttanut niin historiallinen asema osana suurvaltaa kuin poliittisten ja journalististen rakenteiden ja toimijoiden dynamiikka. Kirjassa piirretään historiallinen kaari suomalaisen konsensuksen luonteesta ja rakentumisesta 1900-luvulla, ja kysytään, kuinka tämä poliittinen kulttuuri näkyy vuosituhannen vaihteen julkisessa keskustelussa globalisaatiosta.

Globalisaatio terminä on ollut pitkään kiistelty ja erilaiset yhteiskunnalliset tahot ovat pyrkineet antamaan sille omia merkityksiään. Tutkimus selvittää miten Helsingin Sanomien julkinen keskustelu globalisaatiosta vuosilta 1992-2004 rakentaa konsensusta. Helsingin Sanomat ja sen edeltäjä Päivälehti on ollut suomalaisen julkisuuden ja journalismin keskeinen toimija lähes perustamisestaan saakka 121 vuotta sitten. Lehden historia on sidoksissa suomalaisen yhteiskunnan poliittiseen historiaan ja julkisuuden historiaan. Myös lehden yhteydet yhteiskunnalliseen eliittiin ovat aina olleet kiinteät.

Tutkimuksen keskeinen kysymys on, miten Helsingin Sanomien globalisaatiokeskustelu rakentuu suhteessa konsensukseen ja toisaalta erimielisyyksiin. Tutkimuksen tuloksena todetaan, että globalisaatiokysymys jakoi selkeästi suomalaisia yhteiskunnallisia toimijoita. Globalisaation kannattajiksi Helsingin Sanomien keskustelussa profiloituvat vallakkaimmat eliitit (hallitus, osa virkakunnasta, elinkeinoelämä) viestivät omaa globalisaatiolinjaansa kansallisena etuna ja yhtenäisenä ajattelutapana. Tämän samannielisyyden ulkopuolelle jäivät vaikutusvaltaansa menettäneet eliitit (presidentti, ay-liike, osin kansanedustajat) sekä kansalaistoimijat, jotka pyrkivät tuomaan esille erimielisyyttä suhteessa globalisaatioon. HS-journalismi yhtäältä antoi tilaa erimielisille elementeille, mutta pyrki toisaalta pitämään yllä konsensuaalista keskustelukulttuuria erityisesti pääkirjoitustoimituksen voimin. Perinteidensä mukaisesti Helsingin Sanomat pyrki luomaan kansallista yhtenäisyyttä. Samaan aikaan lehti ei antanut riittävästi huomiota niille muutoksille, joita globalisaatio on tuonut mukanaan eri eliittien ja kansalaisyhteiskunnan yhteiskunnallisiin asemiin ja rooleihin. Helsingin Sanomat näyttäytyi globalisaatiokeskustelussa enemmän kansallisena ja myös valtiollisena mediana kuin kriittisenä ja itsenäisenä toimijana.

Journalismilla on tärkeä rooli suomalaisen poliittisen kulttuurin ja yhteiskunnallisen keskustelun ylläpitämisessä ja elvyttämisessä. Julkisen keskustelun ja journalismin oman legitimitetin kannalta on ongelmallista, jos suuren yhteiskunnallisen kysymyksen kuten globalisaation edessä ns. legitiimien erimielisyyksien alue

supistuu pieneksi. Koska suomalaiset eliitit ovat pieniä eikä niiden välillä vallitse suurta kilpailua, tulisi journalismin aktiivisesti tuoda esille kiistanalaisia aiheita. Journalismin tehtävä kuitenkin vaikeutuu, jos yhteiskunnallisten eliittien piirit ovat kovin suljettuja, eikä niiden parista nouse lainkaan keskustelun avauksia. Ei ole demokratialle eikä toimivalle yhteiskunnalliselle päätöksenteolle hyväksi, jos asioita ei nosteta julkiselle agendalle.

ABSTRACT

The dissertation analyzes Finnish consensual culture in public discussion and journalism in Helsingin Sanomat (HS). The consensual Finnish political culture has evolved and persisted over a long period of time and it has been affected by historical circumstances as well as the dynamics of political and journalistic structures and actors. A historical chronology is drawn in the study regarding the nature and development of consensus culture in 20th century Finland. This political culture is traced by looking at public discussion on globalization at the turn of the millennium.

Globalization as a concept has been contested and various societal actors have given different meanings to it. This research looks at how the globalization discussion in HS during the years 1992-2004 constructs consensus. Helsingin Sanomat (and its predecessor *Päivälehti*) has been an important actor in Finnish journalism and the public sphere almost since its founding 121 years ago. The history of the paper is tightly connected to Finland's general political history and history of the public sphere. Moreover, the paper's connections to the societal elite have always been close.

The central question in this research was to see how the globalization discussion in HS evolved in relation to consensus as well as legitimate controversies. As a result it is stated that the globalization question has clearly divided the Finnish societal actors. The most powerful societal elites (government, most civil servants, corporate sector) had a profile of being pro globalization. They communicated their globalization strategy as a national, unified way of thinking. Other elites which have been losing their influence (the president, labor union, part of members of parliament), as well as civil society actors tried to bring forward conflicting views in relation to globalization. The paper did give some room to these elements, but on the other hand it also tried to keep up the consensual discussion culture especially in the editorial section. In line with its traditions Helsingin Sanomat strived to create national unity. At the same time it did not give adequate attention to the changes brought about by globalization to the positions and roles of various elites and civil society actors. In this discussion HS seemed more like a medium of the state than a critical and independent actor.

Journalism has an important role in upholding and also reviving the Finnish political culture and public discussion. From this point of view it is problematic if the area of so called legitimate controversy in broad societal questions like globalization becomes very limited. As the Finnish elites are small and there is no considerable competition between them, journalism should actively bring up controversial issues. This task becomes complicated, however, if the elite circles are closed up and no initiatives come from their ranks. Political decision making as well as democracy can suffer, if issues are not brought to the public agenda.

SISÄLLYSLUETTELO

TIIVISTELMÄ.....	3
ABSTRACT	5
ESIPUHE	9
1.0 JOHDANTO	11
1.1 Tutkimuksen taustaa	11
1.2 Kansallisen konsensuksen haasteet	12
1.3 Globalisaatio julkisuuden agendalla	13
1.4 Journalismi yhteiskunnallista keskustelua järjestämässä	15
1.5 Tutkimuksen rakenne.....	18
2.0 KONSENSUS YHTEISKUNNALLISENA HALLINTANA JA VIESTINNÄLLISENÄ ILMIÖNÄ.....	21
2.1 Konsensus teoreettisena käsitteenä	21
2.2 Konsensus käytännössä: suomalainen konsensuskulttuuri.....	23
2.3 Julkisuuden merkitys konsensuksen tuottamisessa	25
2.4 Kuinka tutkia journalismin konsensuaalisuutta?	28
2.5 Journalismi ja sen lähteet julkisuutta tuottamassa	31
2.5.1 Yhteiskunnalliset eliitit yhtenäisyyden ja konsensuksen hakijoina	33
2.5.2 Kansalaistoiminta eliittien vastavoimana	37
3.0 KONSENSUS JA SUOMALAINEN YHTEISKUNTA.....	39
3.1 Konsensuksen merkitys suomalaiselle poliittiselle kulttuurille ja julkisuudelle	39
3.2 Eliitit poliittisen kulttuurin muovaajina.....	40
3.3 Suomalaisen journalismin ja mediajärjestelmän luonteesta	42
3.4 Suomalaisen konsensuksen historiaa	44
3.4.1 Ennen itsenäisyyttä: keisarivallan reaktioiden ennakkointia, kansallinen julkisuus syntyy	44
3.4.2 Itsenäisyydestä talvisotaan: pyrkimyksiä sisäiseen eheyteen kahtiajakautuneessa kansakunnassa	49
3.4.3 Sodan jälkeinen aika: konsensusta rakennetaan korporatismiin ja puolueettomuuden nimissä	53
3.4.4 1980-luvulta 2000-luvulle: kilpailutalouden ja poliittisen vapautumisen aika	56
3.4.5 Globalisaatio 2000-luvun haasteena suomalaiselle yhteiskunnalle.....	61

4.0 JULKINEN YMMÄRRYS GLOBALISAATIOSTA – MENETELMÄLLISIÄ KYSYMYKSIÄ.....	63
5.0 GLOBALISAATIOKESKUSTELUN VAIHEET	
HELSINGIN SANOMISSA	69
5.1 Globalisaatiokeskustelun yleisiä linjoja.....	69
5.2 Herääminen ja haltuunotto 1990-luvulla: kohti yhteistä näkemystä	70
5.3 2000-luvulle tultaessa kansainvälinen ja suomalainen globalisaatiokritiikki tulee valokeilaan.....	77
5.4 Vuodet 2003–2004: Rivien kokoamista kotimaisilla areenoilla	89
5.5 Yhteenvetoa	100
6.0 GLOBALISAATIOKESKUSTELUN TOIMIJAT	103
6.1 Yhteiskunnallisten toimijaryhmien roolit ja sisäiset erot globalisaatiokeskustelussa.....	103
6.2 Poliitikot.....	104
6.3 Julkishallinto	112
6.4 Elinkeinoelämä	117
6.5 Ammattiyhdistysliike	122
6.6 Yhteiskuntatieteilijät	125
6.7 Kansalaistoimijat	129
6.8 Toimijoiden suhtautuminen globalisaatioon ja puhetapojen ulottuvuudet	134
6.9. Keskustelun toimijat vallan ja legitiimiyden kehillä	140
7.0 HELSINGIN SANOMAT TUOTTAMASSA	
GLOBALISAATIOKESKUSTELUA.....	145
7.1 Konsensuaalisen kulttuurin näkyminen lehdessä.....	145
7.2 Tarkastelun kohteena pääkirjoitustoimitus.....	146
7.3 Yhtenäisyyden korostusta poliittisuuden kustannuksella?	153
8.0 JOHTOPÄÄTÖKSET	159
8.1 Konsensuaalisuus suomalaisessa julkisessa keskustelussa	159
8.2 Globalisaation tulo yhteiskunnalliselle agendalle.....	162
8.3 Journalismin merkitys yhteiskuntapolitiikalle	164
LIITE 1:	169
LIITE 2:	172
LÄHTEET	173

ESIPUHE

Tämän kirjan tekeminen on ollut pitkä matka, jolle lähdin kiinnostuksesta kielelliseen vallankäyttöön. Kielii jonkin verran suuruudenhulluudesta, että tutkija valitsee aiheekseen globalisaation, ja sen tutkimisen areenaksi kansallisen instituution, Helsingin Sanomat. Niin kuin monen muunkin asian, myös tämän suhteen oli siunauksellista, ettei käsitys tutkimuksen laajuudesta valjennut kuin vasta vähitellen matkan varrella.

Matkanteko tutkimustyön maailmaan on ollut ajoittain yksinäistä, mutta perille en olisi päässyt ilman tukea ja apua monissa eri vaiheissa. Ohjaajaani Anu Kantola haluan kiittää pitkästä yhteistyöstä ja siitä, että hän johdatti minua viestinnän ja politiikan tutkimuksen maailmaan, kun itse olin vielä noviisi. Hän myös kutsui minut mukaan Suomen Akatemian Valta Suomessa -tutkimushankkeeseen, joka tarjosi minulle ainutlaatuisen näköalapaikan suomalaiseen valtatutkimukseen 2000-luvulla. Tutkimukseni viime vaiheissa toiseksi ohjaajakseni tullut Juha Herkman ansaitsee erityiskiitokset kannustavasta ja professionaalista asenteestaan. Molempia ohjaajiani haluan kiittää siitä tinkimättömästä työstä, jota he tekivät käsikirjoitustani kommentoidessaan. Esitarkastajani Ville Pernaa ja Pertti Alasuutari ansaitsevat kiitokset perehtymisestä työhöni ja yksityiskohtaisista lausunnoistaan, jotka saivat minut vielä kerran tarkastelemaan kriittisesti tekemiäni ratkaisuja ja hiomaan työtäni.

Työtäni ovat matkan varrella kommentoineet ja minulle kullannarvoisia neuvoja antaneet monet ihmiset, joille olen kiitollisuudenvelassa: jatko-opintojani aloittessani Pertti Vehkalahti, tutkimustyöni lähdettyä käyntiin mm. Heikki Heikkilä ja Esa Reunanen, sekä erityisesti loppurutistuksen aikaan Esa Väliverronen ja Petri Honkanen. Olen kiitollinen myös niille jatko-opiskelijakollegoilleni, joiden kanssa olen käynyt hedelmällisiä keskusteluja ja jotka ovat työtäni vuosien varrella kommentoineet ja siinä kannustaneet. Lämmin kiitos erityisesti Karoliina Malmelinille, Marko Ampujalle, Auli Harjulle, Kari Karppiselle ja Liina Puustiselle. Karoliinalle eli Liinalle olen kiitollinen myös siitä, että hän otti minut niin lämpimästi vastaan akateemiseen yhteisöön ja on vuosien aikana jakanut tutkimustyön ilot ja surut kanssani. Koko viestinnän jatko-opiskelijayhteisöä haluan kiittää kannustavasta ja lämpimästä ilmapiiristä. Vanhemman tieteenharjoittajan neuvoja, kokemusta ja henkistä tukea on minulle tarjonnut erityisesti Johanna Sumiala.

Tämän tutkimuksen tekoa ovat taloudellisesti tukeneet useat eri tahot. Olen kiitollinen Suomen Akatemialle, jonka Valta Suomessa -ohjelman rahoituksella sain työskennellä puolitoista vuotta. Akatemia myös mahdollisti puolivuotisen tutkijavierailuni Zürichin yliopistoon Sveitsiin. Työni ovat taloudellisesti mahdollistaneet

myös Suomen Kulttuurirahasto kaksivuotisella apurahallaan, C.V. Åkerlundin, Otto A. Malmin ja Wihurin säätiöt sekä Helsingin yliopiston rahastot.

Haluan kiittää myös Helsingin Sanomien arkistoa ja erityisesti Marjo Kartanoa elektronisen lehtiaineiston toimittamisesta käyttöni. Se säästi minulta paljon työtä ja vaivaa. Kiitokset myös tutkimusavustajilleni Vlada Wahlsténille analyysiaivasta ja Johanna Wahlroosille taulukkojen teosta.

Siirryin aikanaan viestinnän tutkijaksi kaupallisen maailman parista, kun minulle oli käynyt selväksi, että vallalla on keskeinen rooli ratkaisuisissa kaikilla yhteiskunnan sektoreilla. Tutkimustyö on ollut minulle kiehtova prosessi, ja saanut minut haastamaan käsityksiäni yhteiskunnasta ja maailmasta edelleen. Henkisesti väitöskirjan kaltaisen tutkimuksen tekeminen on ollut äärimmäisen haastavaa ja opettanut nöyryyttä sekä armollisuutta itseä ja muita kohtaan. Väitöstyön aikana myös kaksi tytärtäni ovat syntyneet. Pienten lasten äitiyden ja tutkijuuden yhdistäminen on ollut ajoittain haasteellista, ja siinä tukenani tasavertaisena vanhempana on ollut mieheni Joachim eli Joshu. Hänelle olen kiitollinen myös siitä, että perheemme saattoi muuttaa tutkijavierailuni ajaksi Sveitsiin.

Omistan tämän kirjan suurimmille innoittajilleni, Onervalle ja Minervalle. Onerva symboloi minulle tutkimustyön luovuutta sekä naisen tietä tutkijaksi, Minerva viisauden ja tieteen kunnioittamista.

Kruununhaassa 3.11.2010

Lotta Lounasmeri

1.0 JOHDANTO

1.1 TUTKIMUKSEN TAUSTAA

”Maailmantalouden kasvun hidastuminen ja samanaikainen globalisaatio pakottavat yhteiskunnat jatkamaan sopeutumista ja huolehtimaan siitä, että ne pärjäävät kiristyvässä kilpailussa. Aaro Hellakoski runoilikin viisaasti: ”Ken tielle astuu, tien on vanki, vapaa on vain umpihanki.” Tämän päivän maailmassa on ikävä kyllä niin, että umpihangessa kahlaamisen yllisyyteen ei yhdelläkään maalla ole sen paremmin varaa kuin mahdollisuuttakaan. Pitää vain pärjätä, ja Suomi kyllä pärjää.” (Päätoimittaja Janne Virkkunen pääkirjoituksessa, HS 6.12.1998)

Oheinen sitaatti Helsingin Sanomista kuvaa sitä tyypillistä tapaa, jolla suomalaista kansallista yhtenäisyyttä on maan historiassa rakennettu: Suomi ja suomalaiset pärjäävät sopeutumalla kulloisiinkin olosuhteisiin – tässä tapauksessa globalisaatioon. Kansallista yhtenäisyyttä ja yhteistyötä haasteiden voittamiseksi on suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa usein kutsuttu konsensuksen hakemiseksi. Se on yhtäältä merkinnyt ristiriitojen painamista taka-alalle yhteisen edun nimissä ja toisaalta saanut myös pahaa sivumakua yhdistyessään suljettujen eliittiverkostojen keskinäisiin neuvotteluihin. Konsensuksella on ollut keskeinen sijansa suomalaisen yhteiskunnan historiassa hyvinkin pitkään. Sitä voidaan selittää esimerkiksi tarpeella panna syrjään sisäiset konfliktit kohdattaessa ulkoapäin tulevia haasteita tai uhkia. Samaan aikaan voidaan sanoa, että yhteiskunnalliset ristiriidat ovat olleet syviä.

Pyrkimys konsensukseen on hallinnut suomalaista poliittista kulttuuria ja julkisuutta. Tällä kulttuurilla on juurensa maan menneissä konflikteissa sekä poliittisessa todellisuudessa, jonka määrävänä piirteenä on ollut sopeutuminen läheisten suurvaltojen politiikkaan. Yhteiskunnallinen eliitti on ”puhaltanut yhteiseen hiileen”, ja se on aina ollut pieni ja yhtenäinen. Yhteiskunnan eri tahojen edustajat ovat pyrkineet rakentamaan kaikki ryhmät yhdistävää, kansallista tarinaa ja diskurssia, jonka tavoitteena on ollut kansallinen menestys. On ollut tärkeää tuottaa konsensuksen ajatusta julkisesti, jotta se saavuttaisi laajat kansalaispiirit. Siitä on tullut osa kansallista perintöä, yhteistä ajatusrakennelmaa suomalaisesta politiikasta ja suomalaisen yhteiskunnan rakentamisesta.

Kun suomalaista poliittista kulttuuria on tarkasteltu julkisen keskustelun näkökulmasta, on se usein näyttäytynyt melko virikkeettömänä, kun konflikteja ja erimielisyyksiä on pyritty välttämään yksituumaisuuden ilmapiirissä (esim. Kantola 2002b, Pitkänen 2009). Journalismin sisältöihin on vaikuttanut suomalaisen julkisen keskustelun ja poliittisen kulttuurin luonne pidettyväisenä, varovaisena ja konsensushakuisena. Tällaisessa ilmapiirissä politiikka näyttää ulospäin pikemminkin hallinnointina kuin erilaisten yhteiskunnallisten näkemysten ja arvojen kohtaustapaikkana (ks. Pitkänen 2009). Voidaan kysyä, kuinka voimissaan tämä piirre yhä on tämän päivän Suomessa, ja millaisia muutoksen tai murroksen merkkejä konsensuskulttuurissa on nähtävissä. Uudenlaista poliittista ilmapiiriä on osoittanut ainakin viime vuosien keskustelu politiikan vaalirahoituksesta, jossa nk. maan tapaa on ruvettu kutsumaan korruptioksi.

Kun poliittista kulttuuria halutaan tarkastella julkisuuden kautta, tarjoutuu tarkemman analyysin kohteeksi monia vaihtoehtoja. Suomalaisessa sanomalehtijournalismissa on kuitenkin olemassa yksi, kansallisen aseman saavuttanut instituutio, Helsingin Sanomat, joka tarjoaa luontevan empiirisen tutkimuskohteen. Julkisuuden areenana Helsingin Sanomat ja sen edeltäjä Päivälehti on ollut suomalaisen journalismin keskeinen toimija, ja sen asema on ollut merkittävä suomalaisessa yhteiskunnassa lähes perustamisestaan saakka 121 vuotta sitten. Lehden historia on kiinteästi sidoksissa suomalaisen yhteiskunnan yleiseen poliittiseen historiaan ja julkisuuden historiaan.

Tässä tutkimuksessa selvitetään sitä, minkälaisena suomalainen, perinteisesti konsensuaalinen poliittisen keskustelun kulttuuri, näyttää globalisaation ajalla. Asiaa tarkastellaan Helsingin Sanomien kautta. Tarkoituksena on jäsentää sitä, millä tavoin globalisaatiosta erityisesti suhteessa kansallisvaltio Suomeen puhutaan. Kysyn, minkälaiset ja kenen puhettavat saavat hallitsevan aseman Helsingin Sanomien globalisaatiokeskustelussa, ja minkälaiset elementit pyrkivät hallitsevia puhetapoja haastamaan. Tämä johtaa tarkastelemaan tarkemmin journalismin lähteitä eli niitä yhteiskunnallisia toimijoita, jotka globalisaatiokeskusteluun osallistuvat. Pyrin analysoimaan heidän rooliaan ja suhdettaan journalismiin tässä keskustelussa. Otan samalla huomioon sen yhteiskunnallisen kontekstin, joka näiden toimijoiden tilannetta määrittää.

1.2 KANSALLISEN KONSENSUKSEN HAASTEET

Suomessa konsensus on rakentunut erilaiselle perustalle eri aikoina. Itsenäisen valtion alkutaivalta vuodesta 1917 eteenpäin voi kuvata yhteiskunnallisten vastakkainasettelujen ajaksi, jotka lientyivät vasta toisen maailmansodan alkamiseen mennessä, erityisesti talvisodan aikana. Sisällissodan osapuolet ryhtyivät vähitellen rakentamaan yhteistä hyvinvointivaltiota. Sodanjälkeinen aika merkitsi jälleenrakennuksen

kautta ja hyvinvointivaltion ideaan ja korporatismiin nojaavaa konsensusta. Vahva konsensus vallitsi myös ulkopolitiikan alueella. Se koettiin eräänlaiseksi elinehdoksi selviämiseksi Neuvostoliiton naapurissa. Tullessa 1980-luvulle liberalistiset tendenssit yhteiskunnassa vahvistuivat, ja vähitellen hyvinvointivaltioideasta alettiin siirtyä kilpailuvaltion ideaan. Neuvostoliiton romahdettua ja laman koittaessa 1990-luvun alussa konsensusta alettiin rakentaa uudennlaiselle perustalle. Siinä korostuivat sopeutuminen markkinoiden vaatimuksiin sekä kansalliset taloudelliset intressit.

Jo 1990-luvun lopussa tilanne näytti jälleen uudennlaiselta: suomalaisen yhteiskunnan haastoi globalisaatio, joka ikään kuin sekoitti pakan ja näytti yhteiskunnan eri toimijoiden intressit uudennlaisessa valossa. Suomalaisen globalisaatiokeskustelun kautta on tullut esille, kuinka eri eliittiryhmien ja kansalaisyhteiskunnan väliset valtasuhteet ja neuvotteluasemat ovat muutoksessa tässä uudessa tilanteessa (ks. esim. Ruostetsaari 2003, Heiskala 2006). Globalisaatiokeskustelu on kiinnostava tapaus 2000-luvulta siitä, minkälaisia muotoja suomalainen, kansallisvaltion ideaan pohjaava konsensuskulttuuri saa. Globalisaatio terminä on ollut pitkään kiistelty ja myös politisoitunut. Erilaiset yhteiskunnalliset tahot ovat pyrkineet antamaan sille omia merkityksiään ja käyttämään sitä omien tavoitteidensa ja toimintansa legitimoiminnin välineenä. Yhteiskunnallisena kysymyksenä globalisaatio on ollut haastava journalismille: siitä on ollut vaikeaa saada otetta, ja sen merkitystä suomalaiselle yhteiskunnalle on kyetty avaamaan vasta pidemmän ajan kuluessa. Tärkeä kysymys murroksessa olevan journalismin legitimizeettii ja integriteettii ajatellen on, miten se on onnistunut välittämään käsityksen globalisaatiosta todellisten, legitiiimien poliittisten kamppailujen kohteena ja puheenaiheena.

1.3 GLOBALISAATIO JULKISUUDEN AGENDALLA

Jokaisella ajalla on omat muotisanansa, joiden avulla pyritään edistämään tiettyjä ajattelu- ja toimintatapoja ja samalla myös erityisiä etuja. Tällaiset sanat ja sanastot välittyvät keskuuteemme useimmiten julkisuuden kautta, ja niiden merkityksistä käydään ajoittain kovaakin kamppailua. Vuosituhannen vaihteessa yhtenä tällaisena muotisanana toimi globalisaatio. Julkisuuteen alkoi ilmestyä puheenvuoroja, joissa visioitiin Suomen tulevaisuutta, ja perusteltiin erilaisia yhteiskunnallisia näkemyksiä ja poliittisia valintoja vetoamalla globalisaatioon. Myös globalisaatioon kriittisesti suhtautuneet tahot saivat äänensä kuuluville mittavien kansainvälisen mielenosoitusten aikana. Suurena yhteiskunnallisena kysymyksenä pidettyä globalisaatiota on luontevaa tarkastella sanomalehtimedien ja erityisesti valtalehti Helsingin Sanomien kautta. Helsingin Sanomien yhteydet yhteiskunnalliseen eliittiin ovat aina olleet kiinteät, ja suomalaisessa kontekstissa se tarjoaa kiinnostavaa aineistoa kansallisesti tärkeänä ja erityisen vaikutusvaltaisena yhteiskunnallisen keskustelun areenana.

Suomalaisen globalisaatiokeskustelun taustalla voidaan nähdä erilaiset reaaliset muutokset globaalissa, eurooppalaisessa ja suomalaisessa poliittisessa, taloudellisessa ja kulttuurisessa ympäristössä. Globalisaation vaikutuksista ja merkityksistä on kiistelty pitkään ja hartaasti. Mm. Allardt (1999, 14) on todennut, että globalisaatio oli 1990-luvun loppuvuosina aikalaisdiagnoosien yleisimpiä käsitteitä. Akateemisissa piireissä globalisaatio-käsite yleistyi 1980-luvulla. Varsinaista globalisaatiokeskustelua alettiin käydä 1980-luvun loppupuolella, tuolloin lähinnä amerikkalaisen liiketaloustieteen piirissä (esim. Porter 1990, ks. Raumolin 1998). Eurooppalaiseen kansalaiskeskusteluun sana tuli voimakkaasti vasta 1990-luvun loppuvuosina globalisaatiota kuvaavan ja käsitteellistävän yhteiskunta- ja taloustieteellisen kirjallisuuden saattamana. Käsitettä pyrittiin ottamaan haltuun, ja tuloksena uudistettiin merkittävästi myös koko yhteiskuntateoreettista käsitteistöä (Lindholm 2005, 21).

Yhteiskuntatieteissä ei ole omaksuttu yhtä ainoaa globalisaation käsitteellistystä. Erilaiset lähtökohdat ja intressit ovat vaikuttaneet tulkintoihin, joiden välillä on vallinnut keskinäistä kilpailua (Kosonen 1999, 268). Akateemista globalisaatiokeskustelua käydään edelleen vilkkaasti (ks. uusimmista tulkinnoista esim. Ampuja 2010). Globalisaatiopuhe ikään kuin tarjoaa puhujien käyttöön repertuaarin diskursiivisia resursseja kertomusten ja käsitysten muodossa. Globalisaatio voi toimia kognitiivisena kehyksenä tai käsitteellisenä linssinä, jonka läpi sosiaalista, poliittista ja taloudellista kehitystä voidaan ohjata ja tehdä ymmärrettäväksi. (Rosamond 1999, 652-667; Hay ja Rosamond 2002, 147-148, 151-153.) Tällaisena globalisaatio on myös poliittinen käsite, jolla on valtava vaikutuksia. Tässä työssä tarkastelen globalisaatiota ensisijaisesti kielellisen vallankäytön välineenä.

Globalisaation puhetapoja on tutkittu kansainvälisesti runsaasti, ja tiettyjä vaikiintuneita ja hallitsevia piirteitä on ollut havaittavissa. Globalisaation vetoamalla on toteutettu yhteiskunnallisia muutoksia, joiden on sanottu olevan sen väistämättömiä seurauksia (Rosamond 1999; Alasutari & Ruuska 1999; Marcussen 2000; Pardo 2001; Wallgren 2002; Hay & Rosamond 2002; Fairclough 2004). On myös luotu ajatusta globalisaatiosta ulkopuolisena, ulkoa annettuna tekijänä, johon on mahdollista vain reagoida. Tällöin globalisaatio nähdään uhkana, rajoitteena tai mahdollisuutena (Rosamond 1999, 652-667; Hay & Rosamond 2002, 147-148, 151-153). Globalisaation käsitteeseen liittyvät diskursiiviset kamppailut ovat usein liittyneet sosiaalisten mielikuvien luomiseen tulevaisuudesta ja siihen liittyvistä vaihtoehdoista ja mahdollisuuksista.

Globalisaatio on usein nähty modernisaation jatkumona, jolloin ilmiö olisi vain osa laajempaa yhteiskunnallista liikettä, joka vie modernista jälkimoderniin aikaan (esim. Väyrynen 1998, 64). Sitä on käytetty kuvaamaan yhteiskunnallista murrosta, joka pitää sisällään hyvinkin erilaisia osa-alueita, jotka voivat olla keskenään myös ristiriitaisia. Näitä ovat esimerkiksi kansallisvaltioiden ja osallistuvan demokratian uudet ja muuttuvat roolit, yhtenäiskulttuurien murtuminen ja sosiaalisten raken-

teiden muuttuminen, sekä toisaalta talouden ja sen lainalaisuuksien ulottuminen yhä useammalle elämänalueelle. Ilmiö voidaan määritellä kokonaisvaltaisesti maailman ja sen sosiaalisten suhteiden tiivistymisenä sekä tietoisuuden lisääntymisenä maailmasta yhtenä kokonaisuutena. Tämän seurauksena paikallisiin tapahtumiin vaikuttavat kaukaiset tapahtumat ja päinvastoin. (Giddens 1990, 64; Robertson 1992, 9, 104.)

Useimmiten globalisaatio yhdistetään kapitalistiseen, vapaaseen kaupankäyntiin perustuvaan markkinatalousjärjestelmään, jonka seurauksena taloudellinen vuorovaikutus kansallisvaltioiden välillä ja ylitse laajenee ja kiihtyy. Hallitsevana globalisaatiodiskurssina on pidetty maailmanlaajuisen taloudellisen globalisaation diskurssia, jota mm. Fairclough (2003) kutsuu myös uusliberalistiseksi globalisaatiodiskurssiksi. Tässä diskurssissa globalisaation merkitys kutistuu kaikkien maailman yhteiskuntien liittämiseen samaan sosiaaliseen ja tuotantojärjestelmään, joka perustuu globaaliin kapitalismiin jossa markkinat korvaavat poliittisen toiminnan (ks. Mattelart 2002, 593). Tämä globalisaation taloudellinen tulkintakehys lähestyy Beckin (1999, 43; ks. myös Blom 1999; 215, 232) ”globalismiksi” kutsumaa näkemystä, jonka mukaan globalisaation muut ulottuvuudet – ekologinen, kulttuurinen, poliittinen ja kansalaisyhteiskunnan globalisaatio – ovat maailmanmarkkinajärjestelmälle alisteisia, ja peruserottelu politiikan ja talouden välillä hävitetään. The Economist-lehteä tutkinut Starr (2004, 373) kutsuu tätä globalisaatiopuheen rajoittamiseksi vain taloutta koskevaan tietoon, samalla kun muiden alojen tietoa väheksytään.

1.4 JOURNALISMI YHTEISKUNNALLISTA KESKUSTELUA JÄRJESTÄMÄSSÄ

Keskustelu globalisaation ympärillä heijastelee osaltaan Suomessa tapahtunutta poliittista ja kulttuurista sekä perinteisten intressiryhmien välisen konsensuksen murrosta. Samalla se kertoo suomalaisen valtajournalismin ja yhteiskunnallisten vallankäyttäjien eli eliittien suhteesta sekä kansalaisyhteiskunnan roolista suomalaisessa julkisuudessa. Medialla ja julkisuudella on tärkeä rooli nykyaikaisessa vallankäytössä. Viestinnän tutkijat ovat väittäneet kättä median vallan luonteesta ja merkittävytydestä aina. Suora vaikutus eli ns. taikaluoti- tai lääkeruiskuteoria on hylätty, mutta useat mediatutkijat ovat päätyneet siihen, että joukkoviestimillä on valtaa nimenomaan yhteiskunnallisen keskustelun agendan rakentamisessa sekä päivittäisten uutistapahtumien kontekstoinnissa, mitä kautta ne voivat vaikuttaa ihmisten todellisuuskäsityksiin ja tulkintoihin todellisuudesta (ks. esim. Asp, 1986; Hallin 1994, 33; Mörä 1999, 36). Sen sijaan suora vaikuttaminen mielipiteisiin tai poliittisiin sitoumuksiin on eri asia. Joka tapauksessa median vaikutukset ovat vähittäisiä ja hitaita. Niin merkityksellisiksi ne kuitenkin koetaan, että erilaisilla yh-

teiskunnallisilla toimijoilla on voimakas intressi päästä esiintymään julkisuuden areenalle saadakseen toiminnalleen legitimitettä ja edistääkseen omia tulkintojaan yhteiskunnallisesta kehityksestä.

Julkisuuden suhde yhteiskunnalliseen vallankäyttöön ei ole suoraviivainen asia: voidaan kysyä, mikä on sen rooli suhteessa poliittiseen päätöksentekoon ja vallankäyttäjien sekä toisaalta kansalaisyhteiskuntaan. Vaikka medialla on kyky nostaa asioita julkiseen keskusteluun, tutkimuksissa on havaittu, että se pikeminkin seuraa politiikan ja päätöksenteon agendaa kuin tuo itse aloitteellisesti asioita esille (Davis 2007, 96-98; Schudson 2003, 21-22). Kunelius ym. (2009, 398) huomauttavat, että medialla on valtaa myös siinä, kuinka näyttävästi ja pitkään se jotakin aihetta käsittelee, vaikka aiheen olisi tuonut keskusteluun alun perin joku muu taho. Media käyttää valtaansa myös silloin, kun se jättää jonkin aihepiirin käsittelemättä.

On myös syytä huomauttaa, että puhuttaessa mediasta vallankäyttäjänä sitä ei voi tarkastella yhtenä kokonaisuutena, vaan eri mediat ovat keskenään erittäin eriarvoisessa asemassa (Ahlfors ym. 1995, 53). Suomessa lähinnä suurilla mediakonserneilla – kuten Sanoma Oyj:llä (joka omistaa Helsingin Sanomat), Alma Medialla ja YLEllä – on kansallista vaikutusvaltaa. Kuten todettua, sanomalehtien puolella Helsingin Sanomat painii omassa sarjassaan. Suomalaisia yhteiskunnallisia vaikuttajia haastatelleet Kunelius ym. (2009, 265-266) havaitsivat, että median käytössään vaikuttajat kuluttivat pitkälle samoja mediasisältöjä ja arvostivat samoja lajityyppejä. Heille vallan ydinjulkisuuden tai ”valtakunnan vakavasti otettavan median” muodostivat Helsingin Sanomat, Yleisradion televisiouutiset ja MTV3:n uutiset. Suomalaisen valtaeliitin mediatodellisuus rakentui tämän tutkimuksen perusteella vahvasti vain muutaman valtakunnallisen uutismedian varaan. Samassa haastattelututkimuksessa korostui mediakentän hahmottaminen nimenomaan ensisijaisesti painetuista uutismedioista käsin: näin sanomalehdistön asema vallankäyttäjien parissa näyttäisi edelleen vahvalta. (Kunelius ym. 2009, 269.)

Luostarinen ja Uskali ovat todenneet valtjournalismin olleen tärkeässä asemassa kilpailuyhteiskuntaan liittyvien ajatusten ja sanastojen levittäjänä. Samalla journalismin omat motiivit ovat muuttuneet yhä selvemmin, kun mediarytysten tärkeimmäksi tehtäväksi on tullut taloudellisen voiton tavoittelu. (Luostarinen & Uskali 2006, 179, 189.) Sanotaan, että mahdollisuudet ja resurssit laatujournalismin tekemiseen ovat pienet, kun kilpailu mainostajista ja yleisöistä kiihtyy. Lisäksi virallisten lähteiden ja ammattimaisten PR-koneistojen vallan voidaan katsoa lisääntyneen, kun media joutuu laskemaan yhä enemmän niiden varaan tiedonsaannissaan (ks. esim. Davis 2002, 173 Britannian tilanteesta). Kun myös mainostajien valta on lisääntynyt, on siltäkin vaikutuksensa mediasisältöihin. Markkinoiden paine on vaikuttanut myös siihen, että vaihtoehtoisten ja kriittisten medioiden tulo mediakentälle on vaikeaa (ks. esim. Davis 2002, 5-6). Lisäksi journalistien ammattikuva on muutoksessa ja käydään jatkuvaa kissanhännänvetoa siitä, kuka on ”oikea”

toimittaja. Internetin tulolla on ollut huomattava merkitys niin kilpailuun voitoista kuin yleisöistäkin journalismissa, ja sen myötä myös journalismin ansaintalogiikat ovat muuttoksessa.

Yhteiskunnallisen murroksen vaikutus journalismin ja median kentällä on moniulotteinen, ja sitä tarkasteltaessa on syytä ottaa huomioon myös rakenteelliset muutokset sisällöllisten lisäksi. Suomi on luettu mediajärjestelmältään demokraattis-korporativistisen mallin edustajaksi (ks. Hallin & Mancini 2004). Näissä mediajärjestelmissä taloudellinen globalisaatio ja valtiollisten säätelymekanismien purkaminen ovat vaikuttaneet voimakkaasti myös mediateollisuudessa (ks. Kunelius 2009, 42). Suomalaisen mediakentän viime vuosikymmenten kehitystendenssi on ollut yhtäaikainen kokonaistarjonnan lisääntyminen sekä omistuksen keskittyminen. Tiedonvälitys on siirtymässä enenevässä määrin verkkoon, ja sähköisen ja verkkoviestinnän tarjonta on laajentunut. Samalla lehdistön lukumäärä on supistunut. (ks. Ruostetsaari 2003, 121-122.) Vaikka Suomi on edelleen sanomalehtimaa, ovat päivälehtien levikit ja lukijamäärät olleet jatkuvassa laskussa 1990-luvun alun laman jälkeen. Kaiken kaikkiaan kaupallisten medioiden osuus mediakulutuksesta on lisääntynyt huomattavasti, ja Herkman toteaa, että suomalainen media on markkinavetoisempi kuin koskaan aiemmin. Tähän on vaikuttanut myös valtion harjoittaman mediasäätelyn uudelleenmuotoilu: se painottaa ideologisen säätelyn sijaan markkinasäätelyä. Tämä painopisteen muutos on johtanut Suomessa ja myös muissa Pohjoismaissa oligopolistisiin mediamarkkinoihin. (Herkman 2009a.) Yleinen omistuksen keskittyminen on ilmennyt mediakonserneina, joilla on omistuksessaan joukkotiedotusvälineitä aina valtakunnallisista tv- ja radiokanavista ja päivälehdistä alueellisiin ja paikallisiin sanomalehtiin. (ks. Ruostetsaari 2003, 121-122.) Sen lisäksi Pohjoismaissa korostuu yksi, muita selvästi suurempi ja kansainvälisempi mediakonserni, Suomessa Sanoma Oyj, joka omistaa myös tutkimuksen kohteena olevan Helsingin Sanomat.

Journalismin ja journalistien perinteisiä demokratiaan liittyviä tehtäviä kyseenalaistetaan, kun toimintaa sanelee kaupallinen logiikka ja eetos. Samaan aikaan yleisön tai kansalaisten pelätään vieraantuneen yhteiskunnallisista asioista ja politiikasta. Jos journalismin tehtävänä edelleen nähdään yhteiskunnallisen keskustelun järjestäminen (joka toimii päätöksenteon tukena erityisesti kansalaisille) sekä vallankäytön kriittinen tarkastelu, silloin voidaan kysyä, minkälaista poliittista julkisuutta valtamedia – tässä tapauksessa Helsingin Sanomat – rakentaa niin kutsutun globalisaation ajalla. Tässä tutkimuksessa olen ottanut apuvälineekseni juuri konsensuksen käsitteen, jonka avulla pyrin tarkastelemaan poliittisen julkisen keskustelun luonnetta. Tarkastelen sitä, minkälaista globalisaatio-aiheen käsittely Helsingin Sanomissa on, ja miten se kehittyy vuosien aikana.

Hallin (1984, 1994) on esittänyt ajatuksen julkisen keskustelun kehistä, jonka mukaan poliittiset kysymykset on julkisuudessa tuotu ns. legitiimien erimielisyyksien alueelle. Samaan aikaan julkisessa diskurssissa on aina olemassa asioita ja

alueita, jotka ovat konsensuksen alueella, jolloin niitä ei käsitellä todellisina poliittisina kiistakysymyksinä. Ne ovat siis siinä tilanteessa kyseenalaistamattomia. Hallin kirjoittaa, että poliittisen debatin reunaehtojen muuttuessa muuttuu myös median käytös: aiheet joista ennen kirjoitettiin konsensusviitekehyyksen sisällä, kirjoitetaankin kiistakysymyksinä. Aiheet ja näkemykset, jotka ennen olivat sopimattomia, ovatkin legitiimejä uutisia. Jokin politiikan osa-alue voi muuttua sellaiseksi, että siitä on mahdollista legitimitä esittää aiempaa voimakkaampia erimielisiä näkemyksiä – esimerkkinä tästä ulkopoliittikka. (Hallin 1994, 55.)

1.5 TUTKIMUKSEN RAKENNE

Tutkimus etenee siten, että aluksi analysoin konsensusta teoreettisena käsitteenä. Yhtäältä tavoitteellisena poliittisena toimintana ja toisaalta viestinnällisenä ilmiönä, jossa korostuu yhtenäisyyden diskursiivinen rakentaminen. Journalismin ja julkisuuden rooli konsensuksen viestimässä on tärkeä. Journalismi kokoaa yhteen yhteiskunnallisia toimijoita: vallankäyttäjiä yhteiskunnan eri sektoreilta, joita voidaan kutsua myös eliiteiksi, sekä kansalaisyhteiskunnan edustajia. Journalismin perinteisenä tehtävänä on nähty monipuolisen ja -äänisen julkisen keskustelun järjestäminen. Tällainen keskustelu on luonteeltaan poliittista, ja se pyrkii nostamaan esille myös yhteiskunnallisia epäkohtia legitiimeinä keskustelun aiheina. Tutkimuksen lähtökohta on siinä mielessä normatiivinen, että näen journalismin itsenäisyyden itseisarvona: sen tulisi pitää tiettyä välimatkaa yhteiskunnallisiin eliitteihin ja ”uida vastavirtaan” silloinkin, kun eliitit pyrkivät seisomaan yhdessä rintamassa ja edistämään jotakin valtaideaa tai toimintamallia. Demokratiaa edistävän journalismin tulisi myös pyrkiä vahvistamaan kansalaisyhteiskuntaa ja antaa sille ääni yhteiskunnallisessa keskustelussa. Pyrin empiirisessä osiossa tarkastelemaan myös sitä, minkälaisen roolin Helsingin Sanomat ottaa suhteessa niin eliitteihin kuin kansalaistoimijoihin tässä globalisaatiokeskustelussa.

Globalisaatio on syytä sijoittaa osaksi suomalaisten yhteiskunnallisten murrosten historiallista jatkumoa. Minkälaista kansallisen rakentamista on tapahtunut menneillä vuosikymmenillä, ja mikä konsensushakuisuuden rooli on aikaisemmin ollut? Historiallisen katsauksen yhteydessä on myös mahdollista tarkastella Helsingin Sanomien roolia – kuinka se on suhtautunut yhteiskunnalliseen kehitykseen ja muutoksiin. Tässä konsensuksen historiaa käsittelevässä osassa käyn lyhyesti läpi Suomen poliittista historiaa sekä Helsingin Sanomien historiaa lähtien 1800-luvun keisarivallan ajoista päättyen 2000-luvun globalisaatioilmiöön.

Empiirisenä aineistona tutkimuksessa toimii Helsingin Sanomien sähköisestä arkistosta haetut, eri osastoilla ilmestyneet artikkelit vuosina 1992-2004, joissa esiintyy sana globalisaatio. Tutkimuksen keskeinen ongelma on se, miten Helsingin Sanomien globalisaatiokeskustelu rakentuu suhteessa konsensuaalisuuteen ja

erimielisyyksiin. Tätä ongelmaa lähestytään empiirisessä analyysissä tarkemmilla tutkimuskysymyksillä:

- miten Helsingin Sanomat rakentaa yhteiskunnallista keskustelua?
- miten erilaiset yhteiskunnalliset toimijat osallistuvat julkiseen keskusteluun, ja minkälaisen roolin ne saavat?

2.0 KONSENSUS YHTEISKUNNALLISENA HALLINTANA JA VIESTINNÄLLISENÄ ILMIÖNÄ

2.1 KONSENSUS TEOREETTISENA KÄSITTEENÄ

Tarkastelen tässä luvussa konsensusta yhteiskunnallisen hallinnan ja vallankäytön tapana länsimaisessa demokratiassa sekä erityisesti journalismin suhdetta konsensusaalisuuden tuottamiseen julkisesti. Aluksi määrittelen konsensuksen käsitettä ja merkitystä yhteiskunnalliselle päätöksenteolle ja keskustelulle. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan journalismin ja sen lähteiden sekä julkisuuden merkitystä konsensuksen rakentumisessa ja rakentamisessa.

Konsensus ei ole yksiselitteinen käsite, mutta yleisesti sillä viitataan yhteiskunnallisessa keskustelussa sellaiseen asiointilaan, jossa yhteiskunnalliset toimijat ovat saavuttaneet yksimielisyyden tai yhteisymmärryksen jostakin poliittisesta kysymyksestä. Ankersmitin (2002, 198-213) mukaan konsensus perustuu siihen, että ennalta määritellään yhteinen etu, ja erilaisista eduista etsitään sitä, mikä niissä on yhteisen edun ainesta. Yhteiskuntatieteissä käytetty konsensuksen käsite jäljitetään usein ranskalaiseen filosofiaan ja sosiologiaan Auguste Comteen (1798-1857), joka näki sen yhtenä edellytyksenä yhteiskunnallisille rakenteille ja järjestykselle. Konsensus koski hänen mukaansa arvoja, jotka muodostavat perustan yhteiskunnalliselle järjestykselle. Tällainen arvoja koskeva konsensus edistäisi yhteiskunnan vakautta lisäämällä yhteiskunnallisten toimijoiden keskinäistä yhteistyötä ja vähentämällä väkivallan uhkaa. (Partridge 1971; Keller 1991, 142-143; Etzioni-Halevy 1993, 109.) Demokratia edellyttää tiettyä yksimielisyyttä järjestelmän toiminnasta, mutta yhteiskunnan valtaapitävien eli eliittien välinen yhteistoiminta ei kuitenkaan ole sama asia kuin niiden välinen konsensus (Etzioni-Halevy 1993, 101; 1999). Valtaapitävien välisen konfliktin ja toisaalta yhteisymmärryksen tulisi olla jonkinlaisessa tasapainossa keskenään, jotta voitaisiin puhua demokraattisesta valtiosta (Eisenstadt 1966, 159). Olennaista on määritellä se, minkälaisia asioita konsensus koskee.

Konsensuksen rinnalla tärkeä käsite on kompromissi, ja on syytä pohtia näiden molempien merkitystä politiikalle ja yhteiskunnallisten ratkaisujen tekemiselle. Konsensuksen voi erottaa kompromissista, jossa osapuolet säilyttävät eriävät lähtökohdansa, mutta tinkivät tavoitteistaan saavuttaakseen yhteisen päätöksen, joka tyydyttää kaikkia osapuolia riittävästi. Kompromissi lähtee etujen erilaisuudesta ja ristiriitaisuudesta, eikä poliittinen prosessi tähtää tämän asiantilan peittämiseen tai lakkauttamiseen.

Kompromissin ja edustuksellisen demokratian Ankersmit näkee linkittyvän toisiinsa historiallisesti hyvin läheisesti. (Ankersmit 2002, 198-213.) Niin kompromissilla kuin konsensuksellakin voidaan kuitenkin nähdä roolinsa demokraattisessa yhteiskunnassa. Ankersmit (2002, 207) esittää Comten ajatusten mukaisesti, että konsensuksen merkitys korostuu erityisesti silloin, kun kyse on perusoikeuksista ja vapauksista. On tärkeää, että yhteiskunnassa vallitsee konsensus perusarvoista. Todellisessa politiikan käytännössä kompromissilta voidaan kuitenkin odottaa parempia tuloksia kuin konsensukselta, joka edustaa pikemminkin politiikan staattista kuin dynaamista aspektia (Ankersmit 2002, 207). Kompromissi vaatii politiikan toimijoita myös tunnustamaan vastustajansa siitä huolimatta, että he kannattavat tiettyjä poliittisia periaatteita. Samalla se vaatii halukkuutta täyttää osansa sopimuksesta, vaikka se olisi vastenmielistä. Tällä tavoin kompromissien teko kehittää kykyä toimia menestyksekkäästi pluralistisessa yhteiskunnassa. (Ankersmit 2002, 206.) Näin kompromissi ikään kuin sosiaalistaa toimijoita, kun taas konsensus jättää heidät erillisiksi yksilöiksi. Yksilö joka on valmis vakavasti harkitsemaan vaihtoehtoisia näkemyksiä sen suhteen, mitä pitäisi tehdä, sekä riskeeraamaan omat näkemyksensä keskustelussa ja kompromississa toisten kanssa, on Ankersmitin mukaan moraalisesti kunnioitettavampi kuin yksilö joka näkee kompromissin olevan moraalisen totuuden pettämistä. (Ankersmit 2002, 207.)

Poliittisiin kompromisseihin totunut kansakunta on Ankersmitin (2002, 210-211) mukaan poliittisesti kypsä kansakunta, mutta politiikka kuihtuu sellaisessa yhteiskunnassa, joka tyytyy konsensukseen. Kompromissi ei vaadi poliittisia puolueita hylkäämään alkuperäistä näkemystään, sillä poliittisen kompromissin neuvottelu ei tarkoita poliittisen tai ideologisen totuuden etsimistä ja löytämistä, vaan sen kartoittamista, mistä asioista voidaan sopia ja miten. Konsensuaalinen ajattelu antaa poliittiselle debatille vaikutelman, että siinä on kyse poliittisen totuuden etsimisestä, kun taas kompromissi ei tähtää totuuden löytämiseen vaan yhteistyöhön. Kompromissin käänköpuolena taas on se, että alkuperäisten poliittisten näkemysten ”metamorfoosi”, muuntuminen jota kompromissi vaatii, voi herättää kansalaisissa eli äänestäjäkunnassa epäluottamusta ja jopa vastenmielisyyttä politiikkaa kohtaan. Liialliset kompromissit voivat vaikuttaa myös poliittisen välinpitämättömyyden lisääntymiseen. On syytä huomauttaa, että sama ongelma voi kohdata konsensukseen pyrkivää politiikan tekoa, kun erimielisyydet eivät pääse pintaan, ja syntyy vaikutelma, ettei kansalaisilla ole vaikutusmahdollisuuksia politiikan ratkaisuihin. Käytännön tasolla, suomalaisen konsensuskulttuurin kontekstissa, kompromissien teko on yhdistynyt juuri konsensuksen hakemiseen, mikä näyttäytyy käsitteellisenä erona Ankersmitin teoretisointiin. Pyrin määrittelemään konsensuksen merkitystä käytännössä tarkemmin luvussa 2.2, jossa käsitteelen tarkemmin suomalaista konsensuskulttuuria.

Poliittisen yhteisön ja demokratian lähtökohdaksi voidaan ottaa eriävät intressit ja tarpeet, joiden yhteensovittamiseksi tarvitaan politiikkaa, sen sijaan että pyrittäi-

siin löytämään poliittinen totuus. Poliittisen toiminnan tunnusmerkki on erimielisyys ja ratkaisujen tekeminen usean eri vaihtoehdon välillä. Poliitiikka olisi tarpeetonta, jos kaikki olisivat kaikesta samaa mieltä, eli politiikan tutkija Schedlerin sanoin, kun ”konfliktuaalinen moninaisuus on vaihtunut harmoniseksi yhtenäisyydeksi”. Ajatus tällaisesta yhteiskunnasta on samanaikaisesti sekä utooppinen että ideologinen (ks. esim. Mouffe 1993; Schedler 1997, 5-6). Useat yhteiskuntatieteilijät ja poliittiset filosofit ovat argumentoineet, että demokratian todelliseen olemukseen kuuluvat sovittamattomat ristiriidat sekä oikeus puolustaa omia käsityksiään ja kamppailla niiden puolesta (ks. esim. Mouffe 1993; Hirschman 1994; Wapner 1994; Spinosa ym. 1997; Van den berg & Janoski 2005, 73, 85).

Yhteiskunnalliset konfliktit (eivät väkivaltaiset) edustavat pysyvää piirrettä demokratioissa, ja yhteiskunnallinen muutos on usein lähtöisin juuri niistä. Sen sijaan että konfliktit hajottaisivat poliittista yhteisöä, ne voidaan nähdä demokratiaa vahvistavina ja yhtenäisyyttä lisäävinä – ne itsessään ovat tuottamassa siteitä, jotka pitävät moderneja demokratioita koossa. Konfliktien olemassaolon kieltäminen sitä vastoin voi johtaa joko niiden eskaloitumiseen väkivaltaisiksi, jolloin niitä on vaikea enää hallita demokraattisesti, tai sitten poliittiseen vieraantumiseen ja sosiaalisten ongelmien lisääntymiseen (ks. Hirschman 1994). Vain niiden olemassaolon vuoksi kykenemme tiedostamaan yhteiskunnassa vallitsevat epäkohdat sekä tekemään jotakin niiden ratkaisemiseksi julkisen päätöksenteon avulla. Eriävät intressit tarjoavat pääsyn sosiaalisen ja poliittisen todellisuuden luonteeseen, jota ilman olemme poliittisessa mielessä sokeita (Ankersmit 2002, 205).

2.2 KONSENSUS KÄYTÄNNÖSSÄ: SUOMALAINEN KONSENSUSKULTTUURI

Konsensus-ajattelulla ja sen välttämättömyydellä suomalaiselle yhteiskuntaelämälle on pitkä historiallinen tausta suomalaisessa politiikassa ja julkisuudessa (ks. lukua 3). Pyrkimys konsensukseen eli laajan yhteisymmärryksen hakeminen ja tavoittelemine on hallinnut suomalaista poliittista kulttuuria ja julkisuutta (ks. esim. Wiberg 2006, 18; Pitkänen 2009). Ajatuksena on korostunut se, että pyritään hakeutumaan konsensukseen ja yhtenäisyyteen sekä vähättelemään ristiriitoja ja konflikteja. Tällä kulttuurilla on juurensa maan menneissä konflikteissa sekä poliittisessa todellisuudessa, jonka määräävänä piirteenä on ollut sopeutuminen läheisten suurvaltojen politiikkaan. Suomalaiset ovat tottuneet hakemaan konfliktitilanteissakin yhteisiä arvoja ja rakentamaan yhteistoimintaa näiden arvojen varaan. Wiberg (2006, 18) ilmaisee hyvin voimakkaasti, että yhdenvertaisuuden normi on ollut miltei kaikki muut periaatteet ohittava ja ylitsekäymätön perusarvo, josta ei olla valmiita tinkimään juuri missään oloissa. Kun poliittinen kulttuuri muodostuu politiikkaa koskevista asenteista, arvoista ja uskomuksista (Wiberg 2006, 105-106), on suomalainen

konsensuaalisuus tällaisena perusarvona perustunut siihen ajatukseen, että se takaa kansallisen selviytymisen ja menestyksen. Tärkeää on ollut myös konsensuksen viestiminen julkisesti sekä ajatus siitä, että yksi oikea ratkaisu ja tie kansakunnalle – poliittinen totuus - on löydettävissä. Konsensusajattelu on vahvistanut ajatusta yhtenäisestä kansakunnasta. Mitä konsensuksen hakeminen ja konsensuaalinen poliittinen kulttuuri sitten tarkoittavat käytännössä?

Suomen toisen maailmansodan jälkeistä konsensuspolitiikkaa tutkinut Rainio-Niemi (2008, 42) näkee konsensuksen toiminnan tasolla ensisijaisesti konsensuksen hakemisen prosessina, joka on vaihdellut historiallisesti. Konsensuksen hakeminen on jatkuvassa muutoksessa, sen sijaan että konsensus olisi jonkinlainen pysyvä sopimus. Yhteiskunnallisten toimijoiden preferenssit, niiden väliset konfliktit sekä historialliset tilanteet muuttuvat jatkuvasti. On myös syytä korostaa konsensuksen hakemisen olevan aktiivista toimintaa osapuolten kesken. Koska konsensuksen hakemisella viitataan aktiiviseen prosessiin, ei se voi olla pakottamista eikä myöskään passiivista mukautumista. Näin ollen konsensus ei koskaan ole kaikkien yhteiskunnan osapuolten välistä vaan se, mikä vaikuttaa yleiseltä konsensukselta, on oikeastaan niiden välistä jotka ottavat osaa sen synnyttämiseen. (Rainio-Niemi 2008, 43.) Konsensuksen, sen hakemisen ja syntyminen tarkasteleminen tällaisesta lähtökohdasta viittaa foucault'laiseen historiallisten tilanteiden analyysiin, jossa ei tehdä johtopäätöksiä pysyvistä rakenteista, vaan pyritään ottamaan huomioon sekä rakenteet että toimijat ja tarkastelemaan niitä tietyssä nimetyssä kontekstissa (ks tästä tarkemmin esim. Kusch 1993). Sen lisäksi, että tutkitaan dynaamista ilmiötä, konsensuksen hakemisen prosessia, on syytä huomauttaa, että on epätodennäköistä, että mikään yhteiskunta olisi todellisuudessa konsensuaalinen (Zelditch & Floyd 1998), toisin sanoen, että jonkinlainen reaalin konsensus vallitsisi yhteiskunnassa (sen todentaminen on myös tutkimuksellisesti lähes utooppinen tehtävä). Sen sijaan on perustellumpaa puhua oletetusta konsensuksesta.

Kysymys on siis enemmän konsensuksen ilmapiiristä ja konsensushakuisesta kulttuurista kuin siitä, että yhteiskunta faktisesti olisi erityisen konsensuaalinen tai siellä vallitsisi voimakas reaalin konsensus siitä, miten yhteiskuntaa tulee kehittää. Konsensuksen ilmapiirissä tärkeässä roolissa on yhteisesti jaettu, julkinen näkemys konsensuksen olemassaolosta, jolloin tullaan poliittisen toiminnan alueelta enemmän viestinnän alueelle. Suomalaisessa yhteiskunnassa konsensuksen hakemisen ohella on ollut tärkeää tuottaa konsensuksen ajatusta tai oletusta konsensuksesta julkisesti, jotta se saavuttaisi laajat kansalaispiirit, mikä osaltaan legitimoit yhteiskunnallista vallankäyttöä. Suomalaisen julkisen keskustelun perinteisenä erityispiirteenä voidaan pitää pyrkimystä julkiseen konsensukseen sekä melko yhtenäistä mielipideilmastoa, kun suomalaisten yhteiskunnallisten eliittien piiri on ollut pieni ja yhdenmukainen (ks. Kantola 2002b, 292-3). Viestitty kansallinen yksimielisyys yhteiskunnan kehittämisen perussuuntaviivoista voi olla vahvuus, joka hyödyttää yhteiskuntaa. Pitkälle mennessään se voi kuitenkin kääntyä heikkoudeksi, jos yksi-

mielisyyden vaatimus ehkäisee vaihtoehtoisten ratkaisuvaihtoehtojen kehittämistä. (Ruostetsaari 2003, 300-301.)

Tässä kohtaa on syytä eritellä niitä hieman erilaisia konnotaatioita, joita konsensus-käsite kantaa mukanaan. Konsensusta voidaan tarkastella yhtäältä poliittisiin prosesseihin liittyvänä sopimusten tekemisenä (toiminta) tai toisaalta yhtenäisyyden ilmapiirinä ja yksimielisyyden viestimisenä (viestintä), ja on tärkeää erottaa nämä kaksi puolta. Ne eivät tietenkään ole täysin erillisiä toisistaan: poliittisiin prosesseihin vaikuttavat kulttuuriset oletukset ja arvot sekä viestinnälliset käytännöt. Kunelius ym. (2009, 229) määrittävät konsensuksen mm. yksituumaisuudeksi, jolloin vallankäytössä pyritään pikemminkin etujen yhteensovittamiseen kuin eturistiriitojen kärjistämiseen. Konsensuspolitiikkaa hallinnan tapana on kritisoitu tyypillisesti sen teknokraattisuudesta, vaihtoehdottomuudesta ja epäpoliittisuudesta.

Suomalaisen vallankäytön eli poliittisen päätöksenteon konsensuaalisuus sai vahvaa tukea tuoreessa median valtaa analysoivassa tutkimuksessa, jossa kartoitettiin mm. eliittien näkemyksiä suomalaisesta politiikanteosta. Tutkimuksessa 86 prosenttia vastaajista näki politiikan suuria linjoja koskevan konsensuksen edelleen luonnehtivan suomalaista yhteiskuntaa. (Kunelius 2009, 230.) Konsensukseen pluralistisesti suhtautuvat suomalaiset vaikuttajat uskoivat, että kaikkien relevanttien intressiryhmien näkemykset otetaan poliittisissa valmisteluprosesseissa huomioon, ja että valtakunnan tason päättäjät tavoittelevat kaikkien suomalaisten parasta. Tästä näkökulmasta konsensuaalinen päätöksentekotapa näyttää oikeutetulta. Toisaalta, konsensukseen kriittisesti suhtautuvat pitivät suomalaista päätöksentekotapaa liiaksi kulloisiinkin vallitseviin totuuksiin sitoutuneena sekä vaihtoehtoihin näkökulmiin ja niiden esittäjiin torjuvasti suhtautuvana. (Kunelius ym. 2009, 262.) Samaisessa tutkimuksessa kuitenkin myös todettiin, ettei suomalainen konsensus välttämättä ole niin rikkumaton kuin mitä tehdyt haastattelut antaisivat olettaa. Vaikka monista tavoitteista ja jopa niiden toteuttamiseksi tarvittavista toimenpiteistä oltaisiin laajasti yksimielisiä, poliittisten ryhmittymien ja intressiryhmien kesken on myös aitoja näkemyseroja ja intressiristiriitoja (Kunelius ym. 2009, 256). On luonnollista, että vallakkaimmat yhteiskunnalliset toimijat, jotka kykenevät parhaiten vaikuttamaan poliittisessa prosessissa syntyvän konsensuksen ehtoihin, pitävät sitä oikeutettuna ja hyvänä tapana tehdä yhteiskunnallisia ratkaisuja.

2.3 JULKISUUDEN MERKITYS KONSENSUKSEN TUOTTAMISESSA

Julkisuudella on keskeinen rooli pyrkimyksissä päästä konsensukseen tai yhteisymmärrykseen toimijaosapuolten kesken sekä myös konsensuksen viestimisessä. Julkisuutta viestinnällisenä ilmiönä tutkittaessa on syytä kiinnittää huomiota siihen problematiikkaan, joka liittyy yhteiskunnallisten ratkaisujen tekemiseen (politiik-

ka) sekä viestintään (poliittinen debatti), jonka avulla ratkaisuja haetaan. Pohdin tässä yhtäältä strategisuuden ja toisaalta kommunikatiivisuuden roolia politiikassa ja viestinnässä.

Vallan tutkimuksen näkökulmasta viestintää luonnehtii enemmän retoriikka ja intressien ylläpito kuin vapaus valta-asetelmista (Flyvbjerg 2001). Voidaan siis todeta, että mahdollisesta konsensushakuisuudesta huolimatta erillisintressit väistämättä vaikuttavat julkisessa keskustelussa - niiden edistämiseksi on itse asiassa voimakas rooli julkisessa debatissa yhteiskunnallisista asioista. Tällaista viestintää Habermas (1987a, 1987b, 1996) kutsuu välineelliseksi eli strategiseksi. Viestinnän ollessa strategista, ilmentää se aina jotain viestintätilanteen ulkopuolista valta-asetelmaa ja sen asettamia pelisääntöjä. Tällainen viestintä on välineellistä eli alistetta viestijän vallankäytölle, eikä avointa muiden osapuolten kritiikille. (ks. Kunelius ym. 2009, 68-69.) Tästä näkökulmasta korostuu konsensus todellisia ristiriitoja peittävänä ideologisena rakenteena, sekä hallitsevien diskurssien puitteistama ja valtaresurssien avulla käytävä kamppailu (Kunelius ym. 2009, 237). Kuneliuksen ym. (2009, 313) tutkimuksessa todettiin suomalaisten yhteiskunnallisten vaikuttajien näkevän julkisuuden usein juuri strategisena resurssina. Vaikuttajat kävivät julkisuuden suhteen kilpailua siitä, kenen kertoma totuus ylittää journalismissa yleistotuudeksi tai vallitsevaksi kannaksi.

Strategisen viestinnän vastakohtana Habermas (1987a, 1987b, 1996) on esittänyt kriittisen tai kommunikatiivisen näkökulman viestintään. Kommunikatiivisessa viestintätilanteessa viestijät osallistuvat keskusteluun rationaalisiin argumentein, ja arvioivat (ja myös kiistävät) suhteellisen universaalien pätevyysvaateiden perusteella esitettyjä näkemyksiä ja väitteitä deliberatiivisessa prosessissa. Tästä näkökulmasta korostuu konsensus tavoitteena, johon osapuolten välisen keskustelun avulla pyritään. Tällainen lähestyminen edustaa kuitenkin tietynasteista kommunikatiivisen rationaliteetin utopiaa, jossa korostuu poliittisen totuuden löytäminen. Deliberatiivinen teoriakin tosin tunnustaa, että ideologiset rakenteet ja valtaresurssien erot heikentävät prosessin laatua. Olennainen kysymys on, missä määrin kaikki näkökannat ja asianosaiset pääsevät prosessiin mukaan, ja missä määrin kaikkien näkökannat otetaan huomioon rajoittavista tekijöistä huolimatta. (Habermas 1996.) Monet tutkijat kehottavatkin kiinnittämään huomiota juuri valtaan ja valtasuhteisiin viestinnässä (ks. esim. Flyvbjerg 2001, 97-98). Viestinnän näkeminen rationaalisenä siten, etteivät valtasuhteet vaikuta siihen, vaan ainoastaan ”parhaimman argumentin voima”, sekä ajatus täydellisen yksimielisyyden eli konsensuksen saavuttamisesta on demokratian tavoittelun näkökulmasta ongelmallinen. Kunelius ym. (2009, 69) toteavat, että kriittinen kommunikatiivinen rationaalisuus on osittain toteutuva periaatteellinen mahdollisuus, ei kuvaus todellisista viestintätilanteista.

Sen sijaan konfliktit ja vallan läsnäolo voisivat toimia lähtökohtana tarkasteltaessa niin demokratian toimintaa kuin julkista keskusteluakin. Tällaista näkökulmaa edustavat mm. poliittinen taloustieteilijä Hirschman (1994) sekä poliittinen

filosofi, konfliktiteoreetikko Mouffe (1993, 2005).¹ Mouffe esittää, ettei konflikteja tulisi nähdä häiriönä jotka pitäisi voida eliminoida, esteinä täydellisen harmonian saavuttamiselle. Pluralistisen demokratian lähestymistavalle olennaista on sen sisältämä paradoksi: jos se saavutettaisiin, se lakkaisi olemasta. Se on siis tavoiteltavan arvoinen ”hyvä” niin kauan kuin sitä ei saavuteta. (Mouffe 1993, 8; 2005.)

Julkisuudessa esiintyvät toimijat eli journalismista puhuttaessa sen lähteet pyrkivät usein saavuttamaan legitimizeettiä julkisuudessa, ja tällöin ratkaiseviksi seikoiksi muodostuvat usein viestinnän käytännöt: piilotettu kontrolli, rationalisaatio, karisma ja osallistujien väliset riippuvuussuhteet, eivät niinkään sisällölliset, rationaaliset argumentit (ks. Flyvbjerg 2001, 94). Lisäksi on selvää, ettei kaikilla yhteiskunnallisilla toimijoilla ole samanlaista pääsyä julkiseen keskusteluun, eikä kaikille anneta samanlaista roolia tai painoarvoa, vaikka he pääsisivätkin osallistumaan (ks. pääsyn käsitteestä Heikkilä & Kunelius 1998). Vallakkailla yhteiskunnallisilla toimijoilla eli eliiteillä on usein huomattavan suuri merkitys – ainakin suomalaisessa keskustelussa – muodostuvaan yhteiskunnalliseen diskurssiin määrätystä aiheesta. Tällöin ei voida myöskään sanoa, että kaikki osapuolet olisivat päässeet yhtäläisesti vaikuttamaan debattiin (ks. Hallin 1994, 19).

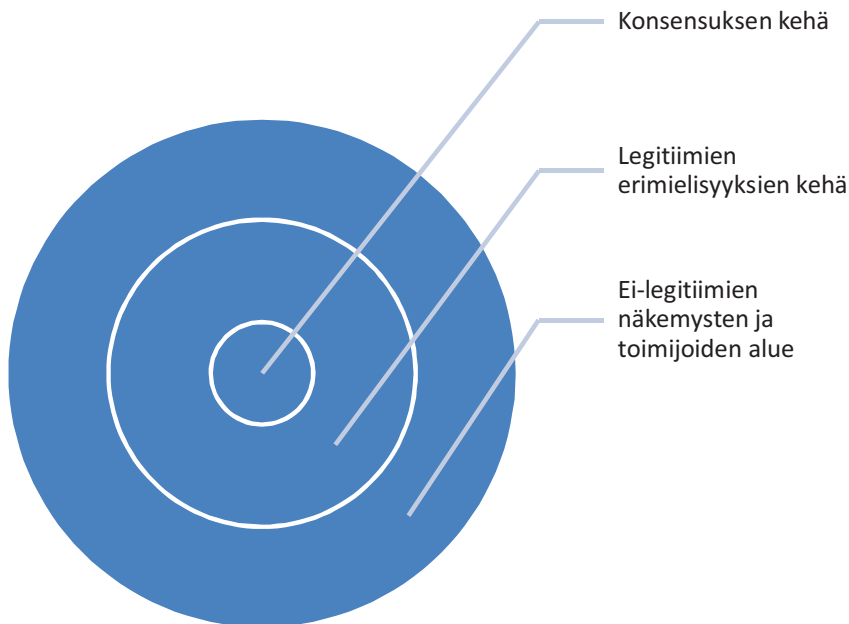
On syytä huomauttaa, ettei konsensushakuisen ja viestinnän rationaalisuutta korostavan näkökulman problematisoinnissa ole tavoitteena valtasuhteiden purkaminen tai hävittäminen (vallan tyhjiö). Pikemminkin ajatuksena on valtasuhteiden näkyväksi tekeminen ja sitä kautta mahdollisuus vallan keskittymisen minimointiin. Foucault’laisittain tavoitteena voisi olla kyseenalaistaminen ja tiettyjen toimintamallien ja instituutioiden purkaminen. Foucault’lle vapaus ilmenee käytäntöinä, joita ovat mm. vastustus, kamppailu ja konflikti (Flyvbjerg 2001, 102; Foucault 1980a, 1980b). Jotta vastauksia julkisen viestinnän kulloiseenkin luonteeseen ja vallan rooliin olisi mahdollista saada, täytyy viestintää tarkastella empiirisenä, tiettyyn aikaan ja paikkaan sijoittuvana ilmiönä. Tämän tutkimuksen kontekstina toimii suomalaisen valtajournalismin areena Helsingin Sanomat. Seuraavaksi tarkastelen sitä, kuinka viestinnän tai julkisen keskustelun luonnetta ja laatua on mahdollista analysoida käyttäen apuna Hallinin (1984, 1994) kehittämää ajatusta journalismin konsensuksen kehistä.

¹ ks. myös Rustow (1970), Wapner (1994), Schedler (1997), Spinosa ym. (1997) ja Flyvbjerg (2001).

2.4 KUINKA TUTKIA JOURNALISMIN KONSENSUAALISUUTTA?

Mediatutkija Hallin (1984, 1994) on esittänyt mallin konsensuksen kehistä (kuvio 2.1), jonka avulla on mahdollista kuvata poliittista julkista keskustelua konsensuksen käsitteen kautta. Kullakin kehällä ovat voimassa erilaiset journalistiset standardit. Voidaan sanoa, että julkisessa diskursuksessa on aina olemassa asioita ja alueita, jotka ovat konsensuksen alueella, jolloin niitä ei käsitellä todellisina poliittisina kiistakysymyksinä. Ne ovat siis siinä tilanteessa kyseenalaistamattomia (vuonna 1984 Hallin käytti esimerkkinä sotia ja ulkopolitiikkaa yhdysvaltalaisjournalismissa). Kysymys on nimenomaan oletetusta konsensuksesta – siitä, minkälaisen ilmapiirin journalistit kokevat vallitsevan jostain yhteiskunnallisesta kysymyksestä.

Toisaalta samaan aikaan on asioita, joita käsitellään legitimeinä poliittisina kiistakysymyksinä. Lisäksi on myös joukko kysymyksiä ja toimijoita, joita ei journalismissa koeta legitimeiksi lainkaan – ne pysyvät melko tiukasti julkisuuden ulkopuolella. Hallinin ajatuksia (1984, 1994) journalismin konsensuksen, legitimien erimielisyyksien sekä ei-legitimien alueesta ovat soveltaneet mm. Murray ym. (2008) analyysissään Irakin sotauutisoinnista Britanniassa sekä Gibson (2004) analyysissään Seattlen kaupunkisuunnittelun uutisoinnista.

Kuvio 2.1: Julkisen keskustelun kehät [perustuu Hallinin teoriaan (1984; 1994, 53-54)].

Hallinin (1984, 1994) ajatuksen mukaan journalistit hylkäävät neutraaliuden ja tasapainoisen raportoinnin sellaisessa tilanteessa, jossa poliittinen kenttä tuntuu olevan yhdistynyt tai yhtenäinen jossakin yhteiskunnallisessa kysymyksessä. Journalistit uskovat, että puheena oleva aihe tai tapahtuma on ristiriidaton ja kaikkien näkemykset siitä ovat ikään kuin linjassa tai samankaltaisia. Tällöin journalistit ovat omaksuneet ajatuksen joistakin intresseistä julkisina ja yhteisinä sekä pitävät jotakin tiettyä kehitystä yhteisesti hyvänä. (ks. myös Gibson 2004, 286-287.) Silloin he eivät tunne tarvetta vastakkaisten näkemysten esittämiseen, ja tuntevat usein vastuunsa ”konsensusarvojen” puolestapuhujina. Konsensuksen alueella toimissaan journalismin rooli on usein konservatiivinen ja legitimoiva. Tässä tilanteessa journalistit eivät koe velvollisuudekseen etsiä vastakkaisia tai eriäviä näkemyksiä ja ääniä, eivätkä todennäköisesti aseta virallisten tahojen väittämiä kriittisen tarkastelun kohteeksi (Gibson 2004, 286).

Kun halutaan korostaa lähtökohtaista oletusta konsensuksesta, pyritään marginalisoimaan tai tekemään sellaisia toimijoita ei-legitiimeiksi, jotka tuovat julkisuuteen eriäviä näkemyksiä, sellaisia jotka rikkovat mielikuvaa konsensuksesta. Silloin kun erimieliset äänet ja lähteet jäävät marginaaliseen asemaan, luo se usein mielikuvaa, että vastustus jotakin asiaa kohtaan on minimaalista, paikallista ja satunnaista, vaikka asia ei näin olisikaan (ks. Gibson 2004, 294). Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että journalismin toiminta suhteessa konsensuaalisuuteen on läheisesti sidoksissa eliittien keskeisen konsensuksen asteeseen. Kun konsensus eliittien kesken on vahva, journalismin rooli on suhteellisen passiivinen ja se yleensä vahvistaa virallista valtaa julkisen mielipiteen hallitsemiseksi. Kun esimerkiksi poliittinen eliitti on saavuttanut konsensuksen yhteiskunnallisista ja talousasioista, sen yhteiskuntapoliittiset viestit vahvistuvat julkisuudessa, kun eri eliittilähteet ja niiden julkisuuskoneistot toistavat samaa sanomaa (Davis 2002, 175). Kun taas eliitit ovat jakautuneita, media on aktiivisempi ja esittelee monipuolisemmin erilaisia näkökantoja, jolloin sitä on myös vaikeampi hallita lähteiden taholta (Hallin 1994, 11). Eliittien keskinäinen kilpailu vahvistaisi sitä mahdollisuutta, että ne tarvitsevat yleisön kannatusta säilyttääkseen omat asemansa ja saavuttaakseen tavoitteensa. Tällä perusteella myös julkisella mielipiteellä on jonkinasteista merkitystä. (Etzioni-Halevy 1993, 108).

Kun taas journalistit näkevät jonkun asian tai kysymyksen olevan legitiimi erimielisyyden aihe, vahvistuvat neutraaliuden ja tasapainoisen raportoinnin ammatilliset koodit. Legitiimien erimielisyyksien kehällä ns. objektiivinen journalismi on kunniaassaan (amerikkalaista esimerkkiä edustavat Hallinilla vaalikampanjat). Tällöin toimittajat pyrkivät ottamaan mukaan laajemman kirjon lähteitä, niin virallisia kuin epävirallisiakin, jotka edustavat eriäviä poliittisia näkemyksiä. Voidaan kysyä, minkälaiset poliittiset ja historialliset olosuhteet saattaisivat aiheuttaa muutoksen konsensuksen oletuksesta erimielisyyden oletukseen ja jälleen takaisin (vrt. Gibson 2004, 287). Yleensä asian siirtyminen konsensuksen alueelta erimielisyyksien alu-

eelle vaatii joko jonkinasteisen kriisin tai sitä, että journalismin institutionaaliset lähteet tuovat julkisuuteen eriäviä näkemyksiä puheena olevasta asiasta. Pelkästään ns. ruohonjuuritason tai kansalaisten näkemykset eivät riitä. Myös Kunelius ym. (2009, 407) toteavat, että media ei juurikaan kykene nostamaan asioita agendalle itsenäisesti, vaan tarttuu niihin vasta, kun jokin eliittiryhmä riitauttaa asian tai nostaa sen muuten esiin.

Esimerkiksi Murray ym. (2008) havaitsivat tutkimuksessaan, että eliittien edustajien Irakin sodan vastaiset näkemykset saivat enemmän tilaa julkisuudessa ja niitä kohdeltiin legitimiimpinä kuin ruohonjuuritasolta eli lähinnä kansalaisjärjestöistä lähtöisin olevia näkemyksiä. Myös Hallin (1984, 1994) on todennut, että protestiliikkeet kuten sodanvastainen liike ovat journalismin hierarkiassa ikään kuin vähiten legitimi poliittinen tai yhteiskunnallinen toimija, ja sen mukaisesti niiden pääsy ja mahdollisuudet vaikuttaa julkisuuteen ovat vähäisiä. Yksi tapa heikentää protestiliikettä on keskittyä uutisoinnissa protestiin itseensä spehtaakkelina samalla marginalisoiden protestoijien näkemyksiä (syitä protestiin). Tällöin protestiliike määrittyy journalistisessa kentässä poikkeavuuden, ei-legitiiminä. Ei-legitiiminä kentässä eli legitimiin erimielisyyksien alueen ulkopuolella ollaan alueella, jolle sijoittuvat ne poliittiset näkemykset tai toimijat, joita valtamedian journalistit pitävät poikkeavina ja siten arvottomina julkisuuteen. Jälleen neutraaliuden eetos väistyy ja journalistit joko jättävät huomiotta tai tuomitsevat ne, joiden nähdään rikkovan konsensusarvoja. Journalismin rooliksi tulee rajamekanismina eli portinvartijana toimiminen, kun se pitää yllä erontekoa legitimiin ja ei-legitiimin poliittisen toiminnan välillä (Hallinin esimerkkinä toimii sodanvastainen liike Vietnamin sodan alkuaikoina).

Hallinin ajatus konsensuaalisuuden roolista julkisessa keskustelussa on kiinnostava ja käyttökelpoinen, ja käytän siinä esitettyä ideaa hieman soveltaen tässä tutkimuksessa. Koska mielenkiinnon kohteenani on julkisen yhteiskunnallisen keskustelun laatu, pyrin tarkastelemaan kehien avulla sitä, miten globalisaatiokeskustelu rakentuu suhteessa konsensuaalisuuteen ja legitimeihin erimielisyyksiin, sekä sitä, minkälaiseksi eri toimijoiden uskottavuus tai legitimiisyys tuossa keskustelussa muodostuu. Tällöin legitimiisyyttä mitataan sillä, kuinka lähellä keskustaa toimija on. Keskustelunaiheiden osalta legitimiin erimielisyyksien alue edustaa tutkimuksessa yhteiskunnallisen ja poliittisen aluetta: sitä, mistä voidaan olla julkisuudessa eri mieltä niin, että toiminta ja kannanotot katsotaan vakavasti otettaviksi ja siten legitimeiksi. Tässä kohdin on huomautettava, ettei asia ole suoraviivainen, vaan on olemassa aste-eroja, eikä tiettyä aihetta tai toimijaa voi kovin yksioikoisesti sijoittaa tietylle kehälle. Kehien on tarkoitus toimia yleisellä tasolla apuvälineinä ja auttaa vastaamaan tutkimuskysymyksiin.

2.5 JOURNALISMI JA SEN LÄHTEET JULKISUUTTA TUOTTAMASSA

Kun halutaan tutkia journalismin roolia suhteessa julkisen konsensuksen tuottamiseen, voidaan asiaa tarkastella ainakin suhteessa kahteen seikkaan. Ensinnäkin siihen, kuinka journalismi julkista keskustelua rakentaa: mitkä asettuvat journalismissa legitimeiksi poliittisiksi kiistakysymyksiksi, entä kuinka itsenäistä ja keskusteluvaa julkisuus on? Entä miten julkisuus palvelee eliittien ja kansalaisten välisiä kohtaamisia ja konflikteja? Suomalaisessa kontekstissa Kunelius ym. (2009, 233) näkevät, että journalistit käsittelevät vireillä olevia asioita uutisjutuissaan sekä ottavat niihin kantaa kommenttipuheenvuoroissaan, ja tällä tavalla osallistuvat joko konsensuaalisen näkemyksen rakentamiseen tai sen horjuttamiseen. Toisekseen voidaan kiinnittää huomiota journalismin lähteisiin eli niihin toimijoihin, jotka julkisessa keskustelussa esiintyvät.

Konsensuaalisessa julkisessa keskustelussa voidaan nähdä korostuvan melko yhtenäinen näkemys jostakin yhteiskunnallisesta kysymyksestä ilman, että sitä ilmaantuu haastamaan vaihtoehtoisia tai vastakkaisia näkemyksiä. Journalismin tehtävänä sen sijaan voidaan nähdä perspektiivin laajentaminen ja ristiriitaisten elementtien tuominen keskusteluun. Näin se ikään kuin tasapainottaa tilannetta tuodessaan keskusteluun myös marginaalisempia ääniä ja näkemyksiä. Journalismi antaa äänen niin vaikutusvaltaisille kuin vähemmän vaikutusvaltaisille lähteille – sen valta tai julkinen toimintakyky perustuu nimenomaan sen omaan ääneen (ks. Pietilä & Sondermann 1994, 152-153). Journalismi myös vaikuttaa siihen, kuinka legitimeinä toimijat julkisuudessa esiintyvät. Voidaan sanoa, että yhteiskunnan eri eliitit edustavat yleensä legitimeimpiä lähteitä (niidenkin legitimiisyyden aste vaihtelee, toiset ovat legitimiimpiä kuin toiset), kun taas kansalaistoimijoiden kuten kansalaisjärjestöjen legitimitetti julkisuudessa on perinteisesti heikompi. Kun eliittitoimijoiden rooli julkisessa keskustelussa usein korostuu, on kiinnostavaa tarkastella, millä tavoin journalismi eliitteihin suhtautuu. Asiasta voidaan tehdä useita yleisiä huomioita, jotka perustuvat sekä suomalaisen että kansainväliseen tutkimukseen.

Journalismia on usein luonnehdittu yhtäältä yhteiskunnallisen vallan vahtikoiraksi, jolloin se ottaa etäisyyttä eliitteihin, mutta toisaalta taas on korostettu sen läheistä – joskus jopa symbioottista – suhdetta yhteiskunnallisiin eliitteihin. Joka tapauksessa institutionaaliset lähteet ovat journalismin ”perusainesta”, ja sitä kautta myös vallakkaat toimijat usein nousevat ensisijaisiksi määrittelijöiksi julkisuudessa. Määrittelyvalta ei viittaa pelkästään aiheiden valintaan ja näkökulmiin, vaan myös sanomalehden kieleen (Heikkilä & Kunelius 1998, 72; Fowler 1991, 22-23, 118).

Julkisuuden laadulla ja journalismin itsenäisyydellä suhteessa yhteiskunnan valtaapitäviin on merkitystä sille, kuinka hyvin yhteiskunnassa vallitsevat erimielisyydet ja erilaiset näkökannat tulevat esille ja vaikuttavat harjoitettuun politiikkaan.

Journalismi luo mahdollisuuksia julkiselle osallistumiselle toimiessaan areenana kaikille yhteiskunnallisille toimijoille. (ks. esim. Etzioni-Halevy 1993, 78, 79, 107-108; Ruostetsaari 2003.) Heikkilä ja Kunelius (1998, 73) toteavat journalismin olevan sitä julkisempaa, mitä monipuolisemmin se edustaa erilaisia ääniä. Julkisen mielipiteen merkitys kasvaa erityisesti tilanteessa, jossa eliittien välillä on keskinäistä kilpailua, jolloin ne tarvitsevat yleisön kannatusta säilyttääkseen omat asemansa ja saavuttaakseen tavoitteensa. (Etzioni-Halevy 1993, 78-79, 107-108; Ruostetsaari 2003.) Demokratiaa edistävän journalismin tärkeäksi tehtäväksi voidaan nähdä äänen antaminen kaikille tai mahdollisimman monille yhteiskunnallisille ryhmille tai toimijoille julkisessa keskustelussa. Journalismin perinteisenä tehtävänä on nähty monipuolisen ja –äänisen julkisen keskustelun järjestäminen. Itsenäinen journalismi myös pitää tiettyä välimatkaa yhteiskunnallisiin eliitteihin ja ”ui vastavirtaan” silloinkin, kun eliitit pyrkivät seisomaan yhdessä rintamassa ja edistämään jotakin valtaideaa tai toimintamallia. (ks. esim. Asp 1986; Dahlgren 1991; Heikkilä & Kunelius 1998; Gibson 2004; Murray ym. 2008.)

Pluralistisen demokratian edistäjän roolissa journalismin tulisi olla itsenäistä suhteessa hallitusvaltaan, mutta myös muihin yhteiskunnallisiin eliitteihin kuten talouselämään. Tämä on erityisen tärkeä kysymys, sillä journalismi toimii lähtökohtaisesti ristiriitaisessa tilanteessa tiedotusvälineiden muodostaessa osan mediatalouden yhä suuremmaksi kasvavia yrityksiä. Kun median rooliin kuuluu yhtäältä yhteiskunnallisten ja poliittisten päätösten oikeuttaminen, mutta toisaalta valtaapitävien tarkkailu ja kritiikki, erityisesti valtamedian roolissa korostuu tasapainoilu näiden kahden välillä niin, ettei se kuitenkaan sulaudu osaksi muuta yhteiskunnallista eliittiä. Valtaapitävien intresseissä voi olla, ettei status quota ravistella liiaksi tuomalla konfliktuaalisia näkemyksiä julkisuuteen. Median tehtävänä taas voi nähdä juuri tämän. Pohtiessaan medioitumiskehitystä historiallisesta näkökulmasta, Kunelius ym. (2009, 61) toteavat, ettei media enää koe poliittisten puolueiden tai järjestelmän ”edustavan” yhteiskunnan intressien järjestystä aiempaan tapaan todellisella ja legitimiällä tavalla. Tästä syystä he näkevät medialle syntyvän myös oikeuden ja velvollisuuden ”kehystää” asioita aktiivisemmin ja olla aktiivisempi jäsen ns. yhteiskunnallisen vallan peleissä.

Tässä tutkimuksessa tarkoituksena on analysoida Helsingin Sanomien journalismia ja niitä yhteiskunnallisia toimijoita, jotka ovat olleet lähteinä sen tuottamassa globalisaatiokeskustelussa sekä tarkastella HS-journalismin suhdetta eliitti- ja myös kansalaislähteisiinsä. Mikä on tiedotusvälineen suhde muihin yhteiskunnan valtakeskuksiin tai yhteiskunnan valtaeliittiin – entä miten se tulee näkyviin journalismin sisällöissä? Median ja yhteiskunnallisten eliittien valtaan liittyvää tutkimusta ovat Suomessa tehneet esimerkiksi Kantola (2002a) sekä Kunelius, Noppari ja Reunanen (2009). Journalismin suhdetta lähteisiinsä valottaakseni tarkastelen tutkimuksen empiirisessä osiossa julkisuutta tilana, jossa tuotetaan näkemyksiä ja ratkaisumalleja yhteiskunnallisiin kysymyksiin, sekä edistetään erilaisia visioita

yhteiskunnan tulevaisuudesta. Näin pyrin löytämään vastauksia siihen, mikä on konsensuksen tai konsensuaalisuuden rooli tämän päivän suomalaisessa yhteiskunnassa ja poliittisessa kulttuurissa tarkasteltuna Helsingin Sanomien kautta.

2.5.1 YHTEISKUNNALLISET ELIITIT YHTENÄISYYDEN JA KONSENSUKSEN HAKIJOINA

Kun konsensuaalisuutta ja yhtenäisyyden korostamista tarkastellaan yhteiskunnallisen hallinnan tapana ja viestintänä, on syytä määritellä myös yhteiskunnallisia eliittejä. Eliitteihin voidaan lukea kuuluvaksi henkilöt, jotka strategisesti keskeisten asemiansa ansiosta kykenevät säännöllisesti vaikuttamaan merkittävien yhteiskunnallisten ratkaisujen muotoutumiseen (Ruostetsaari 2003, 47-48; ks. myös Dogan & Higley 1998, 15). Yhteiskunnan valtaapitävät eli eliitit edustavat sosiaalista ja yhteiskunnallista johtajuutta ja yhdeksi niiden tehtävistä on mahdollista nähdä myös poliittisen yhteisön moraalisen yhtenäisyyden symboloiminen.

Puhe eliiteistä antaa kuvan, että yhteiskunnalliseen vallankäyttöön ja poliittiseen päätöksentekoon osallistuu vain pieni piiri. Kuinka suuresti asia näin on, on riippuvaista kustakin poliittisesta kulttuurista sekä myös kulloinkin käsillä olevista kysymyksistä. Wiberg (2006, 255-256) kuitenkin huomauttaa, että kaikki politiikka on eliittipolitiikkaa ja päätöspiirit ovat aina ahtaita. Hänen mukaansa kaikissa maissa kuten Suomessakin poliittisen eliitin eli vallan keskuksen muodostavat yksilöt, joilla on oma eliittipoliittinen kulttuurinsa, joka koostuu eliittiin kuuluvien politiikkaa koskevista uskomuksista, asenteista ja ideoista. Tässä kohtaa puheena oleva poliittinen eliitti on siinä mielessä enemmän tai vähemmän yhtenäinen, että sen arvot ovat täsmällisempiä, järjestelmällisempiä ja seurauksiltaan olennaisempia kuin koko väestön arvot. Eliitti on vakuuttunut vallankäyttönsä oikeutuksesta, hyväksyy politiikan kansalliset ja kansainväliset reunaehdot sekä kokee käyttäytyvänsä kansallisen edun mukaisesti. Näillä tekijöillä on samanaikaisesti sekä politiikkaa vakauttava että myös poliittista muutosta ehkäisevä vaikutus.

Luodakseen moraalista yhtenäisyyttä ja jatkuvuutta, eliitit usein korostavat yhteisiä tarkoituksiperiä ja intressejä, koordinoivat ja harmonisoivat yhteiskunnan erilaistuneita toimintoja, ratkaisevat ryhmien välisiä konflikteja sekä pyrkivät suojelemaan yhteisöä ulkoisilta ”vaaroilta” (Keller 1991, 29, 82). Moraalista yhtenäisyyttä luodaan myös diskursiivisella tasolla: kansakuntaa ikään kuin rakennetaan ja luodaan mielikuvien tasolla julkisuudessa (ks. Anderson 1983). Konsensuksesta puhuttaessa sen hakeminen voidaan yhdistää pyrkimykseen legitimoida valtaa ja ylläpitää olemassa olevia valtasuhteita. Tällöin asiaa tarkastellaan rakenteellisen vallan näkökulmasta. Jos konsensuksen hakeminen sen sijaan nähdään deliberatiivisena prosessina, silloin korostuu osallisuus ja moniäänisyys. On tilannekohtaista, kuinka laajat piirit vaikuttavat oletetun konsensuksen muodostumiseen ja sen ehtoihin,

mutta voidaan todeta konsensuksen hakemisen tapahtuvan usein yhteiskunnan valtaapitävien eli eliittien ehdoilla. Jos yhteiskunnalliset erimielisyydet ja konfliktit tulevat liaksi pintaan tai saavat liian paljon huomiota, voi olla, että olemassa oleva järjestelmä ja olosuhteet järkkyvät eliittien näkökulmasta liikaa. Eliiteillä voi siis olla intressi ylläpitää näkemystä laajasta konsensuksesta yhteiskunnassa. Suomalaisessa kontekstissa on usein korostunut yhdenlainen näkemys jostakin yhteiskunnallisesta kysymyksestä. Kun keskenään kiinteässä kanssakäymisessä olevat eliitit ovat saavuttaneet jonkinasteisen konsensuksen, pyritään tuota ideaa tuomaan julkisuuden areenoille vahvistamaan sitä ja saamaan sen taakse laajaa kannatusta.²

Eliittien ollessa lähellä toisiaan asenteiltaan ja intresseiltään, tullaan lähelle monoliittisempaa, yhtenäistä valtaeliittiä, jolloin etäisyys kansalaisista kasvaa (Ruostetsaari 2003, 255)³. Kuitenkaan eliitit ja demokratia eivät ole toisiaan poissulkevia ilmiöitä. Sen sijaan demokratian elinvoimaisuus on riippuvaista mm. siitä, kuinka itsenäisiä eliittiryhmät ovat suhteessa toisiinsa ja valtioon sekä ryhmiin tai luokkiin, joita ne edustavat (Etzioni-Halevy 1993, 101; 1999). Toimivassa demokraattisessa järjestelmässä eliittien välillä tulisi olla kilpailua ja konflikteja kunkin puolustaessa omia intressejään, mutta samaan aikaan tätä tulisi tasapainottaa eliittien välinen solidaarisuus ja pelisääntöjä koskeva yhteisymmärrys (Aron 1968, 31-32; 1978, 118-120).

Jos eliitit eristyvät kansalaisista ja erityisesti vähäosaisista, on sillä taipumus lisätä sosioekonomista epätasa-arvoisuutta, mikä puolestaan heikentää demokratian laatua (Etzioni-Halevy 1993, 101; 1999, 242). Eliittien keskinäinen kilpailu sen sijaan vahvistaa sitä mahdollisuutta, että ne tarvitsevat yleisön kannatusta säilyttääkseen omat asemansa ja saavuttaakseen tavoitteensa (Etzioni-Halevy 1993, 108). Toisaalta vahva kansalaisyhteiskunta, joka kykenee kanavoimaan kansalaisten tarpeita ja tekemään niitä tiettäväksi eliiteille mm. julkisuuden välityksellä, on merkittävä tekijä demokratian toimivuuden kannalta. On myös niin, että kansalaisten luopuessa yrityksistä vaikuttaa yhteiskunnallisiin ratkaisuihin, valtaeliitti vahvistuu. Pyrin seuraavaksi analysoimaan tarkemmin journalismin suhdetta erilaisiin eliittitoimijoihin, jotka edustavat sen institutionaalisia lähteitä. Näillä lähteillä voi olla keskenään hyvin erilainen rooli ja legitimizeetti julkisuudessa.

² Suomessa eliittien välinen keskustelu käydään usein poissa julkisuudesta, erilaisissa samanmielisten keskusteluryhmissä. Tämä palvelee eliittikonsensuksen ylläpitämistä siinä suhteessa, että median luoma ja ylläpitämä julkinen keskustelu ei pääse rapauttamaan eliittien yhtenäisyyttä (Ruostetsaari 2003, 306-307). Käsittelemme aihetta laajemmin tutkimuksen johtopäätöksissä.

³ Klassisen eliittiteorian edustajat Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca sekä C. Wright Mills viittaavat verraten yksimieliseen valtaeliittiin, joka muodostuu yhteiskunnan eri kenttien edustajista, joilla on verraten yhteiset intressit, kyky luoda poliittista yhtenäisyyttä, kiinteä yhteys toisiinsa tai muuten läheiset suhteet (ks. uudemmissa eliittiteoreetikoista esim. Dye ja Zeigler (1987, 4-5), Stone (1987) ja Useem (1984)). Yhteiskunnan monenlaiset eliitit voivat siten olla päällekkäisiä ja yhdistyä ja muodostaa yhden, konkreettisen eliitin, vaikka niiden hallinnan muodot olisivatkin erilaisia.

Median suhdetta julkisen vallan edustajiin – niin virkakoneistoon kuin poliitikoihinkin – on usein kuvattu symbioottiseksi: molemmat tarvitsevat toisiaan. Yhteydet julkisen vallan ja median välillä ovat joka tapauksessa kiinteät, ja tahot tekevät yhteistyötä keskenään. Fishman (1988, 51) kuvaa toimittajien ja viranomaisten vuorovaikutusta rutiinijournalismin päivittäistarinaksi. Tämä suhde määrittää osaltaan journalismin olemusta ja myös rajoittaa sen toimintaa. Suhteessa politiikkaan ja poliittisiin toimijoihin on ruvettu puhumaan politiikan medioitumisesta, kun median ja julkisuuden rooli yhteiskuntaelämässä on korostunut viime vuosikymmeninä (ks. esim. Asp 1986, 359; Väliverronen 1993, 22; Kivikuru 1996, 18; Ruostetsaari 2003, 316, Kunelius ym., 2009). Tällä viitataan yleisesti median yhä suurempaan vaikutusvaltaan suhteessa politiikkaan ja poliitikkoihin, ja poliitikkojen riippuvaisuuteen mediasta. Tämän seurauksena politiikkaa tehtäisiin näytösluonteisesti julkisuutta varten, ja politiikan ja poliitikkojen uskottavuus riippuisi yhä enenevässä määrin mediasta (esim. Väliverronen 1993, 22; Ruostetsaari 2003, 316).

Joka tapauksessa mediajulkisuus ja politiikka ovat lähentyneet toisiaan, minkä voidaan nähdä kumpuavan intressien ja kielen yhteydestä. Journalistit ja poliitikot puhuvat samaa kieltä ja katsovat maailmaa samantyyppisestä viitekehyksestä käsin, vaikka olisivatkin asioista eri mieltä (Mancini 1991; Kivikuru 1996, 18-19). Blumler & Gurevitch (1995) viittaavat keskinäiseen luottamukseen, jossa osapuolia yhdistää yhteisten sääntöjen järjestelmä. Journalismi ja poliittiset toimijat käyvät keskenään keskustelua, rakentavat ”kansalaisten nimissä” koalitioita ja pyrkivät edistämään poliittisten prosessien etenemistä sekä niiden legitimeettiä (Mancini 1991, 137-154; myös Heikkilä 1996, 83). Tässä journalistien ja poliitikkojen välinen yhteys pelaa, mutta kansalainen asemoidaan usein yksiselitteisesti vastaanottajaksi eikä osallistujaksi (Kivikuru 1996, 18-19). Samaan aikaan on kuitenkin myös huomioitava, että median asenteen politiikkaa ja poliitikkoja kohtaan on sanottu muuttuneen enenevässä määrin kyyniseksi. Kunelius ym. (2009, 317-318) toteavat suomalaisesta ympäristöstä, että toimittajien ja poliitikkojen tietynlaisesta tuttavallisuudesta huolimatta vuorovaikutus on kuitenkin paikoitellen jännitteistä. Tätä lisäävät kriittiset journalistiset ammatti-ihanteet, intressiristiriidat, mediaympäristön viihteellistymiskehitys ja kiristytvä uutiskilpailu.

Julkisen vallan eliittien lisäksi on syytä tarkastella journalismin suhdetta taloudelliseen eliittiin. Globaalissa markkinataloudessa liike-elämän eri alojen intressejä puolustetaan hyvin voimakkaasti, ja erityisesti suurten yritysten maineet ovat hyvin herkkiä vaikutuksille. Kuitenkaan yritykset eivät kykene eivätkä ole myöskään suuntautuneita keskittämään suhdetoimintaansa tai tiedotustaan valtavirran uutisointiin vaikuttamiseen. Sen sijaan ne panostavat markkinointiin, mainontaan, suoraan suhdetoimintaan ja pörssitiedotukseen, sekä suoraan yhteydenpitoon poliitikkoihin saavuttaakseen poliittisia tavoitteita. Taloudellisella eliitillä on käytössään imagon ja brändien luomisen ja johtamisen muodossa uudenlaiset mielikuvien ja julkisen mielipiteen muokkauksen keinot ja myös resurssit niihin. (Moran 2008.)

Moran (2008, 77) toteaa, että kaikkein kehittyneimmätkin PR-järjestelmät joutuvat jatkuvasti kiillottamaan yrityskuvaa. Muut viestintäkanavat vähentävät yritysten tarvetta turvautua mediaan, joka on potentiaalisesti vihamielinen, ennalta arvaamaton ja niiden näkökulmasta epätarkka. Yritykset ovat havainneet, etteivät ne saavuta poliittisia tavoitteitaan pyrkimällä vaikuttamaan julkiseen mielipiteeseen, vaan vaikuttamalla suoraan poliittiseen eliittiin. (Davis 2002, 50; Ericson ym. 1991.) Talouden eliitit myös panostavat usein enemmän siihen, että ne eivät näy julkisuudessa: matala profiili ja toimittajien ”blokkaminen” vievät enemmän resursseja kuin aktiivinen julkisuuden tavoittelu (Davis 2002, 175). Valta uutisiin nähden saattaakin olla valtaa olla näkymättä niissä (Ericson ym. 1989, 390).⁴ Myös suomalaisessa kontekstissa elinkeinoelämän eliitti on uskonut enemmän suoran vaikuttamisen muotoihin ja epävirallisten tapaamisten merkitykseen kuin mediajulkisuuden kautta vaikuttamiseen (Ruostetsaari 2003). Elinkeinoelämän edustajat kertoivat Kuneliuksen ym. (2009, 322) tutkimuksessa käyttävänsä toimittajakontaktejaan hyväksi lähinnä silloin, jos he pyrkivät tavoittamaan laajoja kohderyhmiä tai päätettävä asia edellytti laajaa yhteiskunnallista tai poliittista yhteisymmärrystä.

Lisäksi elinkeinoelämän ja markkinatalouden intressejä edistävät myös muut tahot julkisuudessa, kuten erilaiset talouden asiantuntijat ja ekonomistit, joiden painoarvo nykyisessä yhteiskunnallisessa keskustelussa on huomattava (ks. esim. Davis 2002, 80-83). Jos asiaa tarkastellaan median ja journalistien kannalta, on syytä, miksi journalistit eivät tukeudu yrityslähteisiin samalla tavoin kuin muihin eliittilähteisiin. Ensinnäkin journalistiset käytännöt kuten uutisten keruuruutiinit vaikuttavat siihen, että toimittajat suosivat ”koneistoa”, joka tuottaa jatkuvalla syötöllä uutisia journalismin tarpeisiin. Yritykset eivät ole osa tätä koneistoa tai eivät palvele journalisteja tällä tavoin. Yritysten näkökulmasta ei ole tehokasta toimia säännöllisinä lähteinä kiihkeätahtiselle uutistuotannolle: yritysjohtajat eivät taivu toimitusten kiireisiin aikatauluihin. Talousaiheet saattavat myös olla hyvin teknisiä tai muuten komplekseja, jolloin toimittajalta vaadittaisiin erityistä asiantuntijuutta tai aikaa perehtyä aiheeseen – usein näin ei ole. (Davis 2002, 50; Ericson ym. 1991.)

Taloudellisen eliitin vastapainona suomalaisessa yhteiskuntajärjestelmässä toimivat työntekijöiden edustajat eli ammattiyhdistysliike, jolla on perinteisesti ollut vankka asema nk. kolmikantajärjestelmän johdosta. Ammattiyhdistysliikettä voidaan luonnehtia yhteiskunnalliseksi vallankäyttäjäksi, vaikka useissa tutkimuksissa on todettu sen vaikutusvallan vähentyneen globalisaation ajalla. Britanniassa am-

⁴ Davis (2002, 175) toteaa, että monissa tapauksissa liike-elämän eliitin piirissä tapahtuvat debaattit ja konfliktit eivät pääse julkisuuteen, vaan ne käsitellään yksityisissä tai suljetuissa piireissä (tämä koskee Davisin mukaan yhä enenevässä määrin myös poliittisia tai hallituspiirejä). Iso-Britanniassa talouseliitti suuntaakin resurssinsa kohdistetusti talousjournalismiin ja -lehtiin, joiden mainostajia ja myös kuluttajia samat piirit ovat. Liike-elämän lähteiden ollessa hallitsevia talousjournalismin kentällä keskustelut ja debaattit talousaiheista käydään suljettujen ”eliitidiskurssiverkoston” sisällä, jolloin asioiden laajempia vaikutuksia koko väestöön ei juurikaan huomioida. (Davis 2002, 105, 175).

mattiliittoja tutkinut Davis (2002, 109) toteaa, että ne ovat joutuneet yhä enenevässä määrin sivuraiteelle valtavirtajulkisuudesta samaan aikaan kun niiden resurssit ovat vähentyneet merkittävästi. Kun perinteisesti voimakas elinkeinoelämän opposentti on menettänyt asemiaan, on samaan aikaan ilmaantunut uusia kriittisiä tahoja (esimerkiksi kirkko) (Moran 2008, 76). Suomessa tällaisia tahoja voisivat olla esim. kansalaisyhteiskunnan edustajat kuten kansalaisjärjestöt ja liikkeet, joita käsittelen tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

Vielä on syytä mainita erikseen tieteen tai yliopiston edustajat, joita on vaikea luonnehtia perinteiseksi eliittiryhmäksi, mutta erillisenä yhteiskunnallisena toimijaryhmänä ja median lähteenä heitä kyllä voidaan tarkastella. Tutkijoiden perinteinen rooli yhteiskunnassa on ollut asiantuntijan ja valistajan. Suomessa yliopiston edustajat ovat perinteisesti osallistuneet omalla panoksellaan julkiseen keskusteluun erityisesti sanomalehdissä, mutta tämä on ollut riippuvaista nimenomaan mediasta, joka on myös määrittänyt älymystön julkisuuden muotoja. Myös älymystöstä on tullut mediasta riippuvaista, mikä on yleinen kehityskulku maailmalla. (esim. Rahkonen & Roos 1992, 122-123.)

2.5.2 KANSALAISTOIMINTA ELIITTIEIN VASTAVOIMANA

Yhteiskunnallisten eliittien edustamaan valtaan liittyy aina olennaisesti vastavoiman mahdollisuus. Tässä tutkimuksessa puhun kansalaistoiminnasta eliittien vastapainona. Kansalaistoiminta muodostuu kansalaisjärjestöistä, yhdistyksistä ja liikkeistä, jotka pyrkivät toiminnallaan vaikuttamaan poliittiseen järjestelmään. Kansalaisyhteiskunnan merkitys demokraattisessa yhteiskunnassa on keskeinen, ja riippuu paljon siitä, kykenevätkö enemmän tai vähemmän järjestäytyneet kansalaiset tekemään eliitit vastaanottaviksi omia tarpeitaan kohden. Tässä tehtävässä keskeisessä asemassa on juuri julkisuus. Sen välityksellä kansalaiset voivat tuoda yhteiskunnalliseen keskusteluun uusia ajatustapoja, ja yrittää vakiinnuttaa niitä vaihtoehtoisiksi diskursseiksi olemassa oleville ajatusmalleille (Ilmonen 1998, 30). Ilmonen (1998, 30) ja Siisiäinen (1998, 228-229) toteavat median merkityksen kasvaneen uusien yhteiskunnallisten liikkeiden toimintastrategiassa niiden pyrkiessä hyödyntämään julkisuutta. Jallinojan (2006, 90) haastattelemat kansalaisaktiivit totesivat, että yhteiskunnan päättäjät kuten kansanedustajat noteeraavat aktivistit, jos he ovat ensin päässeet julkisuuteen. Ilmosen mukaan uusien yhteiskunnallisten liikkeiden toiminta on vahvasti riippuvaista niiden informaatioresursseista. Tällaisiksi hän ymmärtää tiedotuskanavat liikkeiden diskurssien vakiinnuttamiseksi sekä asiantuntijuuden, erityisesti kyvyn seurata oman toiminnan vaikutuksia. (Ilmonen 1998.)

Marginaalisten ryhmien pyrkiessä saavuttamaan hedelmällistä julkisuutta, taoudellisten resurssien ja institutionaalisen legitimitetin puutetta on pidetty miltei ylittämättöminä esteinä. Niiden mahdollisuudet vaikuttaa julkisuuteen ovat lähinnä

vähäisiä tai väliaikaisia (Davis Iso-Britannia tilanteesta 2002, 110, 116). Davis (2002, 114) argumentoi, että vaikutusvaltaiset lähdetahot jotka esiintyvät paljon mediassa, saavat todennäköisemmin myös positiivista julkisuutta ja pystyvät vaikuttamaan uutisagendoihin. Epävirallisten lähteiden on vaikeaa pitää yllä konsensusta ryhmässään samaan aikaan, kun ne pyrkivät saamaan mediajulkisuutta ja legitimitettä (Davis 2002, 118). Cracknellin (1993, 3-19) mukaan huomionherättäminen ja legitimitetin saaminen ovat usein keskenään ristiriidassa. Tietyt strategiat kuten mielenosoitukset, kansalaistottelemattomuus, johtohahmojen esilletuominen tai työtaistelutoimet, tuovat kyllä mediajulkisuutta. Samaan aikaan ne saattavat kuitenkin syödä entisestään ryhmien legitimitettä median edessä tai horjuttaa ryhmiä sisäisesti.

Myös kokonaiskuvan luominen asiasta mediassa ja median mielenkiinnon suuntaaminen itse asiaan toiminnan ja henkilöiden sijaan voi olla vaikeaa (Davis 2002, 118; Wilson 2000, 201-217; Phillimore & Moffatt 2000, 105-115). Toisaalta, pienten intressiryhmien panostettua mediasuhteisiinsa esimerkiksi hankkimalla mediasuhteisiin liittyvää asiantuntijuutta ja luomalla kiinteitä toimittajasuhteita, ne ovat onnistuneet saamaan positiivista julkisuutta. Tämä on tuonut niille pidemmän aikavälin hyötyjä: tarjoamalla jatkuvaa informaatiota toimittajille, ns. ulkopuoliset intressiryhmät voivat pyrkiä vakiinnuttamaan asemansa legitimeinä lähteinä. Tämä rohkaisee niitä olemaan aktiivisempia median suuntaan, jolloin niiden legitimitetti saattaa kasvaa entisestään. Kun pienillä ryhmillä on pääsy julkisuuteen, legitimitettä ja mahdollisuus vaikuttaa julkiseen agendaan, ne saattavat myös voimansa yhdistämällä saada entistä enemmän painoarvoa. (Anderson 1993, 54-66; Davis 2002, 120-121.)

Kansalaisyhteiskunnan järjestäytyneillä muodoilla kuten kansalaisjärjestöillä on tietynasteista legitimitettä ja tunnistettavuutta eliitin parissa, ja ne voivat harjoittaa tasoittavaa valtaa suhteessa valtioeliittiin (Scott 2008, 38-39). Niiden merkitys on siinä, että ne ovat samanaikaisesti näkyviä valtaapitäville, että pitävät yllä läheisiä suhteita kansalaisiin tai kansalaisryhmiin. Näin ne tarjoavat kanavan tiedonvälitykseen näiden kahden ryhmän välillä (Etzioni-Halevy 1993, 202). Sosiaalisten liikkeiden ja kansalaisjärjestöjen toiminta on usein tärkeä kanava sosiopoliittisten muutosten läpivientiin länsimaisissa demokratioissa (ks. Etzioni-Halevy 1993, 204-205). Niiden toiminnan integrointi demokraattiseen järjestelmään vaatii tietynlaisen tasapainon ylläpitoa: eliitit eivät usein halua niiden horjuttavan olevia oloja liiaksi, mutta toisaalta niiden esittämät näkemykset yhteiskunnallisesta kehityksestä on otettava huomioon.

3.0 KONSENSUS JA SUOMALAINEN YHTEISKUNTA

3.1 KONSENSUKSEN MERKITYS SUOMALAISELLE POLIITTISELLE KULTTUURILLE JA JULKISUUDELLE

Suomalainen historiallinen perinne on korostanut ristiriitojen säätelyä ja kansallista yhtenäisyyttä (mm. Heikkilä 1996, 66; Pulkkinen 1989; Heiskanen 1977; Summa 1989). Suomalaista demokratiaa ja konsensuksen kulttuuria on vaikea ymmärtää analysoimatta sen historiaa. Suomen kansallisvaltion historiassa aikaa 1800-luvun lopulta 1930-luvulle voidaan nimittää suuren murroksen ajaksi. Tuona aikana syntyivät Suomen poliittisen kulttuurin peruspiirteet, joiden vaikutus ei ole nykyisinkään lakannut. Samaan aikaan tämän ”poliittisen modernisoitumisen” kanssa syntyi myös sellainen julkinen tila, jossa esitettiin mielipiteitä ja käytiin keskustelua keinoista ja tavoitteista. (Alapuro 1995, 12-13.)

Suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa politiikalla, valtiolla ja kansalla on ollut omanlaisensa merkitykset. Poliittikka on mielletty usein ulkoisesti määräytyvien, kansallisten välttämättömyyksien epäpoliittisena toteuttamisena. Näitä välttämättömyyksiä on toteutettu sisäisen tahdon voimalla. (ks. esim. Kantola 1997; 1998.) Monet historialliset tilanteet kuten sodat ja erilaiset kriisit on koettu ja tulkittu taisteluksi kansallisesta selviytymisestä. Nämä kansalliseksi historiaksi työstetyt kokemukset ovat luoneet edellytyksiä kansallisiin välttämättömyyksiin vetoavalle ajattelu- ja puhettavalle. (Kettunen 2008, 60.) Suomalaisessa yhteiskunnassa valtion rooli on aina ollut keskeinen, ja se on nähty vapauden tuottajaksi. Kivikurun (1996, 5) mukaan sitä ovat ilmentäneet kansalaistasolla ”äänestäjäkansalaisuus” ja rationaalisuuden kunnioitus sekä valtiotasolla yhtenäisyyden ja ”poliittisen realismin” kunnioitus. Valtioihanne on nojannut Snellmanin hegeliläiseen perintöön, jossa korostuu ajatus kansakunnasta, jolla on yksi mieli. Snellmanin valtiokeskeisessä ajattelussa valtiota pitivät koossa moraalinen konsensus, eivätkä toisilleen vastakkaiset ja toisiaan tasapainottavat (taloudelliset) intressit (Manninen & Uusitalo 1979, 212). Kansakunnan edustaminen ei tarkoittanut Snellmanille nojautumista kansan tai siihen kuuluvien yksilöiden antamaan valtuutukseen: kansakuntaa edustettaessa ei kanavoitu jatkuvasti uudelleenmuovautuvan kansan tai yksilöiden tahtoa, vaan luotiin jatkuvuuden ja pysyvyyden luonnehtiman kansakunnan tahtoa. (Kettunen 2008, 51-52.) Tämä snellmanilaisuus on näkynyt myös julkisessa sanassa kuten Helsingin Sanomissa. Mm. Heikkilä (1996, 96-97) on kirjoittanut HS:n EU-keskustelusta ennen jäsenyysäänestystä sekä siinä esiintyneestä snellmanilaisesta diskurssista, jossa valtio esiintyy positiivisena ja kyseenalaistamattomana asiana.

Diskurssi vieroksuu poliittisia jakoja, jotka saattaisivat kyseenalaistaa valtion ja kansalaisten luottamuksellisen suhteen. Se myös korostaa edustuksellisen demokratian menettelytapoja ja toimivaltasuhteita.

Konsensushakuisuudesta ja yhtenäisyyden korostamisesta huolimatta voidaan samaan aikaan todeta, että Suomen poliittista historiaa ovat hallinneet konfliktit ja katkokset. Mm. Alapuro (1995, 318-319) on pyrkinyt selittämään tätä kaksijaakoisuutta suomalaisella kansallisella identiteetillä, johon on lyönyt leimansa eräänlainen yksimielisyyden ja sovittelun pakon jännitteinen yhdistelmä. Alapuro näkee suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa voimakkaana ajattelun kokonaisuuden hyväksi toimimisesta, johon sisältyy moraalista sävyä ja hankaluuksia ristiriitojen hyväksymisessä. Erimielisyyksiä pelätään, mutta niiden pelko ei tarkoita vain niiden torjumista tai kieltämistä, vaan myös herkkyyttä niille – tietoisuutta, että niiden kanssa on pakko elää. Alapuro kuvaa vastakkain olevaa kahta pakkoa. Yhtäältä ulkoisen uhkan vuoksi tarvittavaa lujaa sisäistä yksimielisyyttä, sekä samanaikaista sisäisen erimielisyyden sietämistä, jotta sisäinen jännite ei kasvaisi liian suureksi, mikä voisi vaarantaa valmiuden torjua ulkoinen vaara. (Alapuro 1995, 318-319.)

Erityisiä konflikteja ja ristiriitoja suomalaisessa yhteiskunnassa ovat olleet mm. vuoden 1918 sisällissota ja sen pitkäaikaiset vaikutukset yhteiskuntaelämään, kommunistien vahva kannatus toisen maailmansodan jälkeen, työelämäsuhteiden ristiriidat sekä epävakaa parlamentarismi. Myös Kettunen (2008, 64) toteaa, etteivät eheyden ja ristiriitaisuuden kuvat ole toisensa poissulkevia. Konsensuksen normatiivinen ihanne on voinut yhtä lailla vaikuttaa niin vaikeiden konfliktien kuin vahvan konsensuksen määrittämien tilanteiden taustalla. Konsensusideaali itsessään on toiminut myös ristiriitojen ruokkijana. Kun poliittisessa kulttuurissa korostuu ajatus yhtenäisestä ja eheästä kansasta maailmanhistorian toimijana, ovat yhteiskunnalliset kiistat kääntyneet koskemaan sitä, kenen käsitys kansasta ja sen tahdosta on oikea, ja kenellä on oikeus puhua kansan nimissä. (Kettunen 2008.)

3.2 ELIITIT POLIITTISEN KULTTUURIN MUOVAAJINA

Poliittisen kulttuurin muovaajina ja uudelleenluojina toimivat yhteiskunnalliset eliitit, jotka ovat Suomessa olleet perinteisesti pieniä ja yhtenäisiä. Eliittien väliset kytkennät ovat olleet tiiviitä, ja konsensus tai sen hakeminen on myös sitonut niitä yhteen (Moring 1989, 158-159). Suomalaisten eliittien välinen vähäinen kilpailu sekä yhteiskuntapolitiikan sektorirajat ylittävän vuorovaikutuksen vähäisyys ovat sellaisia rakenteellisia piirteitä, jotka sopivat heikosti demokratiaan (Ruostetsaari 2003, 317). Suomalaisessa yhteiskunnallisessa vallankäytössä ovat lisäksi korostuneet epäviralliset henkilötason kontaktit, jotka ovat perinteisesti toimineet tärkeinä informaation ja vaikutusvallan resursseina (ks. esim. Sipponen 2000). Suomessa tunnetaankin sanonta, että Suomi ei ole maa, vaan klubi. Tähän ovat vaikuttaneet yh-

teiset historialliset kokemukset sekä erityisesti monipuoluejärjestelmä, jonka vuoksi puolueiden on täytynyt hakeutua yhteistyöhön ja ylittää oikeiston ja vasemmiston rajalinja. (Ruostetsaari 2003, 246.) Eliittien keskinäiset vuorovaikutusverkotot myös lisäävät niiden keskinäistä yhtenäisyyttä toimimalla yhteydenpitokanavina ja estämällä sisäistä hajaannusta (Higley & Moore 1981, 584).

Eliittien toimintaa tasapainottavaa, valtiosta riippumatonta kansalaisyhteiskuntaa on Suomessa luonnehdittu esimerkiksi muita Pohjoismaita heikommaksi (Ruostetsaari 2003, 309). Myös eliittien suhde kansalaisiin on todettu perinteisesti suhteellisen heikoksi (Moring 1989, 158-159), ja suomalaista valtaeliittiä vuosina 1991-2001 tutkinut Ruostetsaari (2003, 296-297) havaitsi eliitin ja kansan välisen asenteellisen etäisyyden vain kasvaneen entisestään. Usein ajatukset ja ideat, joita eliitti on ryhtynyt ajamaan, ovat syntyneet sen omassa piirissä, eivätkä niinkään vaalien ja äänestäjien tuottamina (Moring 1989, 158-159). Suomalaisten eliittien luonne pieninä ja yhdenmukaisina selittää osaltaan myös julkisuuden luonnetta. Samaan aikaan voidaan kuitenkin ajatella, että julkisuudella ja sitä ylläpitävällä journalismilla on oma roolinsa eliittien ja kansalaisyhteiskunnan kohtaamisten edistämisessä ja moniarvoisen julkisen keskustelun luomisessa.

Kun Suomessa eliittien välinen keskustelu käydään usein poissa julkisuudesta erilaisissa epävirallisissa verkostoissa, palvelee se eliittikonsensuksen ylläpitämistä siinä suhteessa, että median tai journalismin luoma ja ylläpitämä julkinen keskustelu ei pääse rapauttamaan eliittien yhtenäisyyttä (ks. Kantola 2002b, 292-3; Ruostetsaari 2003, 306-307). Myös suomalaisia vaikuttajatahoja haastatelleet Kunelius ym. (2009, 243) toteavat, että Suomen kokoisessa maassa eliittien jäsenet ovat väkisinikin paljon tekemisissä keskenään. Asioita hoidetaan mieluummin mutkattomasti johtajien kesken kuin esimerkiksi esittämällä kritiikkiä julkisuudessa.

Kun eliitti tai eliitit ovat saavuttaneet konsensuksen jostakin yhteiskunnallisesta kysymyksestä, niiden yhteiskuntapoliittiset viestit vahvistuvat julkisuudessa, kun eri eliittilähteet ja niiden julkisuuskoneistot toistavat samaa sanomaa (Davis 2002, 175). Tällöin journalismin aktiivinen rooli eliittien kriittisenä tarkkailijana korostuu, jos yhteiskunnassa valtaa pitävät eliitit pyrkivät käyttämään joukkoviestimiä oman valtansa ja toimintansa oikeuttamiseen ja uusintamiseen (Kantola 2002b, 270; Välvirronen 1993, 22) luomalla näennäistä harmoniaa ja konsensusta.

Perinteisesti suomalaisen julkisuuden piirteiksi on katsottu heikko julkisen keskustelun perinne, pyrkimys yksimielisyyteen ja konsensukseen sekä eliittien välisten keskustelujen käyminen julkisuuden ulkopuolella. Kuneliuksen ym. (2009, 254) tuoreissa suomalaisten yhteiskunnallisten vaikuttajien haastatteluissa konsensuaalinen päätöksentekotapa näyttäytyi konsensuksen toteuttamisena, jonka muodostamisessa mukana on niin virkamiehiä, poliitikkoja kuin elinkeinoelämän ja järjestöjen edustajia. Poliitikan suuret linjaratkaisut tehdään tällaisen, olennaisilta osiltaan yli puoluerajojen ja työmarkkinaosapuolten yltävän konsensuksen mukaisesti. Jos asiaa tarkastellaan puoluejärjestelmän kannalta, on konsensuspohjainen

politiikantekotapa ongelmallinen, koska puolueiden identiteetti ja olemassaolon oikeutus perustuu siihen, että niiden tavoittelemat toimintalinjat poikkeavat toisistaan. Kun näin ei ole, tämäkin johtaa osaltaan varsinaisen päätöksenteon ja julkisuuteen suuntautuvan puoluepolitiikoinnin eriytymiseen. (Kunelius ym. 2009, 254.) Tässä siis eroavat jälleen toisistaan konsensusta tavoitteleva poliittinen päätöksenteko ja toisaalta julkisen keskustelun piiri, jossa tavoitteista viestitään (joka siis usein näyttäytyy strategisen viestinnän alueena). Tässä tutkimuksessa pyrin tekemään eron poliittisen päätöksenteon ja julkisuudessa käytävän keskustelun politiikan tavoitteista ja linjoista välillä.

3.3 SUOMALAISEN JOURNALISMIN JA MEDIAJÄRJESTELMÄN LUONTEESTA

Suomalaisen journalismin ihanne on ollut samansuuntainen kuin koko yhteiskunnan: ”säyseä” ja konsensus-henkinen (Kivikuru 1996, 63). Journalismin historiallinen rooli suhteessa kansalaisiin on ollut valistaja, rahvaan opettaja ja eliittien sanansaattaja - Kivikuru (1996, 63) kutsuu sitä jopa samantapaiseksi kuin monin paikoin kolonialismissa. Suomi on luettu mediajärjestelmältään ns. demokraattis-korporatistiseksi muiden Pohjoismaiden sekä Benelux-maiden, Saksan, Itävallan ja Sveitsin kanssa (Hallin & Mancini 2004). Näitä maita luonnehtii historiallisesti konfliktien ratkominen yhteiskunnallisissa suhteissa, ja 1900-luvulla (keskimäärin 1930-luvulta lähtien) niissä on omaksuttu korporatistinen poliittinen järjestelmä, jossa on korostunut konsensuksen haku ja vallan jakaminen yhteiskunnan kaikkien suurimpien intressitahojen kesken sekä hyvinvointivaltiomallin laaja kehittäminen. Näissä maissa myös journalismi professionalisoitui melko varhaisessa vaiheessa, vaikka samaan aikaan medialla on ollut vahvat kytkökset poliittisiin toimijoihin (Hallin & Mancini 2004, 170). Puoluelehdistön heikentymisen yhteydessä media alkoi kaupallistua, ja seurauksena median ja poliittisen järjestelmän siteet heikentyivät. Alkoi kehittyä enemmän kuluttajalähtöisyyteen perustuva media, joka halusi laajan lukija-, katsoja- ja kuulijakunnan. Erityisesti lehdistölle tuli tarve tavoitella laajempia lukijakuntia, ja sanomalehtimarkkinat alkoivat keskittyä 1960-luvulta lähtien. (Hallin & Mancini 2004, 178-179.)

Näissä maissa valtio on säännellyt median toimintaa (mm. taloudellisen tuen ja vahvan yleisradion muodossa). Sääntelyn avulla on pyritty turvaamaan yhteiskunnan eri ryhmien kuten puolueiden, ammattiyhdistysten ja liike-elämän järjestöjen yhtäläinen pääsy julkisuuteen. (Hallin & Mancini 2004; Herkman 2009b, 2.) Herkman (2009b, 15) huomauttaa, että historiallisesti Suomen poliittisessä elämässä on kuitenkin korostunut enemmän eliittivetoisuus kuin vahva, autonominen journalistinen kulttuuri ja kansalaisten intressien suora ajaminen eturyhmien avulla. Media olisi alkanut irtautua ”eliitin talutusnuorasta” vasta 1980-luvulla

yhteiskunnallisen avautumisen ja median markkinoitumisen myötä. Herkman (2009b, 16) näkee, että demokraattis-korporatistinen malli on alkanut murentua ja Suomi on siirtynyt enenevässä määrin kohti liberaalia mallia, jossa median riippuvuus markkinavoimista kasvaa sen irtaantuessa poliittisesta ohjailusta. Tämäkään ei kuitenkaan välttämättä lisää neutraalia poliittista journalismia, kun vanhojen sitoumusten tilalle tulee uusia sisäistetyn kontrollin muotoja: suhteiden poliitikkoihin on edelleen oltava kunnossa, jos haluaa tehdä kilpailukykyisiä ja ajankohtaisia politiikan uutisia. Lisäksi tiedotusvälineiden taloudellisilla kytköksillä on merkitystä.

Julkisuuden areenana Helsingin Sanomat on suomalaisen journalismin keskeinen toimija, ja sen asema on ollut merkittävä suomalaisessa yhteiskunnassa jo pitkään. Sen historia on kiinteästi sidoksissa suomalaisen yhteiskunnan yleiseen poliittiseen historiaan ja julkisuuden historiaan ja se on ollut eri aikoina eri tavoin läheinen suomalaisten eliittien kanssa. Kunelius ym. (2009, 266) ovat todenneet, että Helsingin Sanomat piirtyi selkeästi vallankäyttäjien ykkösmediaksi, jota lukemalla valmistauduttiin siihen, mistä kansakunta eli kanssapäättäjät kulloinkin keskustelevat. Lehti näyttäytyi välineenä, jonka sivuilla eliitin edustajat puhuttelivat myös toisiaan. Helsingin Sanomat piirtyi tavoitelluksi esiintymisen areenaksi, johon oli mahdollista suunnata vaativiakin asiantuntijapuheenvuoroja ja jossa esiintyminen katsottiin selvästi tehokkaimmaksi tavaksi tavoittaa toisia eliitin jäseniä. Lehteä pidettiin myös merkittävänä itsenäisenä vallankäyttäjänä (Kunelius ym. 2009, 268). Valtaeliitille Helsingin Sanomien pääkirjoitukset olivat edelleen merkittävää aineistoa, vaikka niiden roolin on yleisesti nähty vähenevän puoluelehdistön kuihtumisen ja samanaikaisen kaupallistumisen johdosta (ks. tästä Kunelius 1996, 162). Tutkimuksessa myös Helsingin Sanomiin kriittisesti suhtautuvat ilmoittivat lukevansa lehteä – tosin analyttisesti ja arvioiden. Lehden katsottiin esittävän niin merkittävää osaa suomalaisesta julkisesta keskustelusta, ettei sitä ollut mahdollista sivuuttaa. (Kunelius ym. 2009, 268.)

Konsensusta ja konsensuaalisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa ymmärtääkseen on siis tarkasteltava historiaa: seuraavaksi kuvaan sen roolia eri aikoina suomalaisessa yhteiskunnassa, lähtien 1800-luvun lopun keisarivallan ajoista ja päättyen 1900-luvun lopun markkinatalousvuosiin, sekä Helsingin Sanomien roolia julkisuuden tärkeänä areenana. Lopuksi tuon esille tässä tutkimuksessa käsiteltävän uusimman haasteen kansalliselle konsensukselle, globalisaation. Suomalaisen konsensuksen historia ansaitsisi oman kirjansa, ja on valitettavaa, että tässä tutkimuksessa ei ole mahdollisuutta paneutua aiheeseen yhtä lukua syvällisemmin.

3.4 SUOMALAISEN KONSENSUKSEN HISTORIAA

3.4.1 ENNEN ITSENÄISYYTTÄ: KEISARIVALLAN REAKTIOIDEN ENNAKOINTIA, KANSALLINEN JULKISUUS SYNTYY

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa elettiin osana Venäjän keisarikuntaa autonomisena suuriruhtinaskuntana. Tänä aikana ajatus itsenäisestä kansakunnasta alkoi muotoutua Suomessa. Historiankirjoituksessa puhutaan usein ns. kansallisen heräämisen ajasta, jota mm. Ylikangas (1986) kritisoi fennomanian aatteen kontekstissa.⁵ Samaan aikaan isäntämaa Venäjä vuoroin kiristi vuoroin löysäsi otettaan Suomesta. Nk. sortovuodet ajoittuivat vuosiin 1899-1905 ja 1908-1917. Yleinen äänioikeus astui voimaan 1906, mutta jo paljon ennen sitä alkoi kehittyä suomalainen sanomalehdistö. Ensimmäinen sanomalehti Suomeen perustettiin eurooppalaisittain myöhään 1771, mutta samalla on muistettava, että Ruotsissa ensimmäinen lehti alkoi ilmestyä jo 1645 ja tuon pääkaupungin lehden levikkialue oli koko valtakunta (Tommila & Salokangas 1998, 12-13). Ensimmäinen ”lehdistö” syntyi Suomeen jo vuosina 1819-27, jolloin lehdet olivat pääosin ruotsinkielisiä. Suomenkieliset lehdet vahvistivat osuuttaan etenkin 1850-luvulta lähtien. Suomenkielisten lehtien toimittajia elähdytti kansanvalistuksen asia. (Tommila & Salokangas 1998, 23, 30, 32.) Koko 1800-luku oli aikaa, jolloin lehtiä – myös suomenkielisiä – syntyi, mutta ne eivät olleet pitkäikäisiä eivätkä suurilevikkisiä. Sensuuri rajoitti suuresti sitä, mitä lehdissä saattoi kirjoittaa ja minkälaisia uutisia julkaista. (ks. esim. Tommila & Salokangas 1998; Leino-Kaukiainen 1984.)

Pyrin tässä alaluvussa kuvaamaan suomalaisten eliittien luonnetta keisarivallan ajalla, suomalaista poliittista kulttuuria sekä kansallisen julkisuuden syntyä. On perusteltua väittää, että nämä historialliset rakenteet ja tapahtumat ovat osaltaan muovanneet sitä, minkälaista suomalainen poliittinen kulttuuri ja julkisuus on tänä päivänä.

Keisarivallan aikaisessa Suomessa korostui sopeutuminen tsaarinvaltaan ja suurvallan reaktioiden ennakoiminen. Suomalainen yhteiskunnallinen eliitti oli hyvin pieni. Virkamiehistö edusti eliitin johtavaa osaa ja sellaisena määritteli maan edun eli kansalliset intressit ja loi kansallista yhtenäisyyttä. Siitä riippumattomia valtakeskuksia ei Suomessa käytännöllisesti katsoen ollut – ei talouselämän, kirkon eikä yliopiston piirissä (joka muodosti osan valtiokoneistoa edustaen silti samalla myös kansalaisyhteiskuntaa). (Alapuro & Stenius 1989, 34; Stenius 2004.)

⁵ Ylikangas (1986, 123-134) pyrkii selittämään fennomaanista liikehdintää enemmän yhteiskunnan muuttuvilla rakenteilla: fennomanian taustalla olisi ollut säätyläistön eli tässä lähinnä alemman virkamiehistön heikkenevä asema, jota se pyrki parantamaan ikään kuin asettumalla kansan palvelijaksi, liittoutumaan sen kanssa. Hän kuvaa 1800-lukua aikana, jolloin säätyläisyhteiskunta painui historiaan samaan aikaan kun suomalaisesta yhteiskunnasta alkoi kehittyä luokkayhteiskunta (ks. tästä myös Tommila ja Salokangas (1998, 103)).

Suomessa yliopistolla oli kuitenkin oma roolinsa kansakunnan luomisessa, ja sen merkitys kansakunnan sivistyselämälle ja julkiselle keskustelulle oli hallitseva (Stenius 2004). Poliittisen keskustelun ja julkisuuden erikoinen piirre oli siinä, etteivät kansalaisyhteiskunnan ja virkavallan maailmat olleet toisilleen vastakkaisia, vaan saman kokonaisuuden osia. Idea vapaasta, itsenäisestä keskustelusta poikkesi anglosaksisesta liberaalista traditiosta, kun Suomessa vapaata keskustelua ei käsitetty virkamiesmaailman vastakohtaksi. (Stenius 2004, 152, 154, 159-160.) Tämä seikka näkyy edelleen julkisen keskustelun piirissä: virkamiehillä mutta myös akateemisella yhteisöllä on oma roolinsa julkisuudessa.

Suomalainen poliittis-hallinnollinen eliitti (pitkälti ruotsinkielinen) tunsi riippuvuutensa keisarivallasta, joka sille oli sen aseman antanut. Oma, vuosisatojen mittaista valtioperinnettä ja -ideologiaa sillä ei ollut. Suomen eliitin riippuvaisuuteen kuului, että se ennakoiki keisarivallan reaktioita. Kotimaisen pelivaran maksimoimiseksi pyrittiin konfliktien ehkäisemiseen jo etukäteen, eli yritettiin arvioida ja myös estää sellaiset tilanteet, joita venäläinen hallitusvalta ei hyväksyisi. Alapuron mukaan tällainen lojaalisuus on myös vaikuttanut Suomen poliittiseen kulttuuriin. (Alapuro 2004, 225-226.)

Kun 1800-luvulla säätyläistö muodosti tiiviin sukulaisuus- ja ystävyysuhteiden verkoston, oli aina 1800-luvun lopulle vaikea tehdä erottelua poliittisen, taloudellisen ja kulttuurisen eliitin välillä. Vuosisadan lopulla suomenkielisen sivistyneistön ja viranhaltijakunnan sosiaalisen nousun myötä alkoivat yhteiskuntaelämän alueet erkaantua toisistaan. Vanhan ruotsinkielisen eliitin tärkeimmiksi valta-alueiksi jäivät yhtäältä akateeminen maailma ja toisaalta talouselämä. Niinpä näiden kahden alueen epäviralliset verkostot ovat edustaneet Suomessa sellaista näkymätöntä järjestäytyntä vallankäyttöä ja sisäpiirijulkisuutta, jonka vaikutuksia on sen luonteesta johtuen vaikea tutkia. (Nieminen 2006, 144-5; ks. myös Alapuro 1998.)

1800-luvun Suomessa ennen itsenäisyyttä ja demokraattista valtiomuotoa suuria yhteiskunnallisia konflikteja ei juuri noussut ennen 1900-luvun alun sortovuosia, vaikka sääty-yhteiskunnassa oli pinnan alla piileviä jännitteitä (ks. esim. Ylikangas 1986). Tätä voidaan selittää mm. yhteiskunnallisten eliittien voimakkaalla roolilla sekä suhteellisella yhtenäisyyden ilmapiirillä, mikä esti mittavien kriisien mahdollisuuden. Voimavaroja ei myöskään juuri ollut (vielä) talonpoikaisen kansalaisyhteiskunnan parissa esivaltauskollisuuden murtamiseksi. (Alapuro 2004, 225-226.) Kuitenkin on tärkeää huomioida kielitaistelu eli fennomaanien ja liberaalien erimielisyydet, eri säätyjen pyrkimykset parantaa asemaansa, sekä 1900-luvun alussa myöntövyvyssuunnan ja perustuslaillisuuden sekä työväenliikkeen ja porvariston ristiriidat (Nieminen 2006; Kettunen 2008, 79).

Suomalaisten kansallista tietoisuutta ja suomen kieltä edistävä fennomaaninen liike pyrki toimimaan kansan yhdistävänä voimana, jonka kautta Suomen autonomia ja suomalaisuus voisivat vahvistua. Liike pyrki lisäämään kansallista tietoisuutta ja rakentamaan suomalaista kansakuntaa, joka perustuisi suomen kielelle. Se

oli eliiteistä (alussa alempi virkamiehistö) lähtöisin, ja edusti patriarkaalista, kaikki sisäänsä sulkevaa yhtenäisyyttä ja harmoniaa, jonka ensimmäiseksi näkyväksi haastajaksi ilmaantui työväenliike 1900-luvun alussa (Rainio-Niemi 2008, 69). Tilanteessa, jossa tsaarin Venäjä pyrki kaventamaan Suomen autonomiaa, sosiaalidemokraattisen liikkeen demokratia-vaatimuksista tuli osa kansallisen itsehallinnon puolustamista, kun eliitit tarvitsivat kansan tukea itsenäisyyspyrkimyksille (ks. Rainio-Niemi 2008, 69). Venäläisten imperiaalisen politiikan vastustuskampanjan seurauksena fennomaaninen liike jakaantui kahtia nuorsuomalaisiin, jotka edustivat taipumattomampaa perustuslaillista linjaa, sekä vanhasuomalaisiin, jotka edustivat myöntyväisyyslinjaa. Suuntauksat lähenivät toisiaan toisen sortokauden alkaessa ja keskinäinen vihanpito väheni myös lehdistössä. Uusi juopa alkoi kuitenkin kehkeytyä porvareiden ja työväen välille, mikä näkyi myös julkisessa keskustelussa. (Tommila & Salokangas 1998, 75-76.)

Näitä suomalaisia yhteiskunnallisia kiistoja voidaan tarkastella sen kautta, kuinka kukin osapuoli pyrki edistämään omaa käsitystään kansasta ja sen tahdosta, jolloin oikeus puhua kansan nimissä on juuri omalla viiteryhmällä (ks. Kettunen 2008, 79). Tästä voidaan sanoa olleen kysymys myös vuoden 1918 sisällissodassa, mikä oli jo todellinen väkivaltainen konflikti.

Kun tarkastellaan suomalaisen kansallisen julkisuuden syntymistä tarkemmin, esimerkiksi Nieminen (2006, 65, 125) jäljittää sen syntyvuodet 1800-luvun loppupuolelle, mitä ennen mistään yhteisestä, kaikki kansanryhmät yhdistävästä julkisuudesta ei hänen mukaansa voida puhua. Kirjallisuudessa yleisen mielipiteen alkua Suomessa on ajoitettu 1860-luvun alkuun, mutta Tommilan ja Salokankaan (1998, 49) mukaan todellinen syntyajankohta olisi välittömästi Krimin sodan jälkeen 1856, kun sotauutisointi oli nostanut informaation kysyntää.

Sanomalehdistön voimakas kasvu alkoi 1870-luvulta lähtien, mihin vaikutti yhteiskuntaelämän yleinen aktivoituminen ja politisoituminen – kansalaisyhteiskunnan kehkeytyminen. 1860-luku on merkittäviä murroskohtia, ja sen keskeinen tapahtuma oli valtiopäivätoiminnan alkaminen vuonna 1863. Valtiopäivätoiminta ja uudistuspolitiikka lisäsivät kirjoittamisen kohteita, ja keskustelua riitti uudistusten suunnista, taustoista ja seurauksista. (Tommila & Salokangas 1998, 53, 55, 78, 101.) Suomalaisuusaatteen ja -liikkeen myötä syntyi suomenmielinen yhtenäinen sanomalehdistö, mikä merkitsi myös varsinaisen maakuntalehdistön muotoutumista (Tommila & Salokangas 1998, 62, 77). Kansan kasvava lukutaito oli myös lehdistön leviämisen suuri taustatekijä (Tommila & Salokangas 1998, 105).

Nieminen (2006, 65, 125) näkee, että sanomalehdistö syntyi lähinnä kehittyvän kaupunkilaisen keskiluokan tarpeisiin, jolloin suomenkielisen väestön enemmistöltä puuttui oma talonpoikainen, sen arkikokemuksia vastaava julkisuus, jota kaupunkilainen lehdistö ei kyennyt rakentamaan. Kuitenkin on todettava, että 1800-luvun puolivälin jälkeen kehitettiin maaseutukirje, jonka ideana oli paikallisten avustajien kautta ”kuunnella kansan ääntä”. Näistä kirjeistä suomenkieliset

lehdet saivat 1910-luvulle saakka aktiivisena jatkuneen yhteyden lukijakuntaansa. (Tommila & Salokangas 1998, 45-46.) Kaiken kaikkiaan suomalaisen lehdistön valtalinjaksi muodostui vakava opettavaisuus ja poliittinen valistavaisuus. Tämä pohjautui J.V. Snellmanin liberalististen lehdistökäsitysten läpilyöntiin Suomessa. Snellman tähdensi sanomalehdistön tehtävää julkisuuden välineenä, yhteiskunnallisena herättäjänä ja kansallishengen levittäjänä. (Tommila & Salokangas 1998, 39-40, 43, 200.) Nieminen toteaa lehdistön alkaneen puhua lukijoilleen ikään kuin ylhäältä alaspäin, opettaen ja sivistäen. Niemisen mukaan tämä hierarkkinen piirre on säilynyt tähän päivään saakka, ja hän puhuu alisteisesta julkisuudesta suomalaisen julkisuuden rakenteellisena piirteenä. (Nieminen 2006, 65, 125.)

Ajankohdan olosuhteet vaikuttivat suuresti syntyvän julkisuuden luonteeseen. Suomessa julkisuuden rakenteet vahvistuivat tilanteessa, jolle oli ominaista yhtäältä tiukka sensuurilaitos ja toisaalta kansan luottamus keisariin. Kansan tuen saamiseksi kilpailevat eliittiryhmät pyrkivät Niemisen mukaan käyttämään keisaria hyväkseen. Kansalaiset olivat tässä eliittien ylläpitämien kansallisen julkisuuden kohteita, jotka kutsuttiin tilanteen mukaisesti kulloinkin tarjolla olleisiin rooleihin, jolloin julkisuusinstituutiot tuottivat uudelleen keisarivallan patriarkaalista moraalista järjestystä. Näin kansallinen julkisuus ei rakentunut idealle siitä, että pyrittäisiin eri ryhmien kesken löytämään kansallisia ratkaisuja yhteiskunnallisiin kysymyksiin, vaan Niemisen mukaan ”siirtämään patriarkaaliset yhteiskunnalliset suhteet esiteollisista paikallis-fyysisistä puitteista kansallis-diskursiiviselle tasolle”. (Nieminen 2006, 199-200.) Keisarivallan merkitys julkiselle keskustelulle näkyi myös siinä, etteivät valtapoliittikan realiteetit koskaan unohtuneet keskustelijoilta. Peruslähtökohtana oli käsitys tsaarinvallan valtapoliittisesta ylivoimasta ja siitä, että huoleton puhuminen geopoliittisista valtasuhteista tai yhteiskuntafilosofisista peruskysymyksistä saattoi asettaa itsenäisen keskustelun vaakalaudalle. (Stenius 2004, 152, 154, 159-160.) Ristiriidat lehtien toimittajien ja julkisen vallan välillä tulivat olemaan Suomen lehdistön historian pysyviä jännitystiloja, joihin ovat vaikuttaneet valtiolliset ja poliittiset suhdannevaihtelut. Niissä ovat heijastuneet sananvapauden ja sensuurin eriasteiset kohtaamiset ja ne ovat vaikuttaneet lehtien sisältöön, kirjoitustyyliin ja ulkoasuunkin. (Tommila & Salokangas 1998, 27.)

Autoritaariset ja hierarkkiset elementit jäivät elämään yhteiskuntaan huolimatta jo vuonna 1906 voimaanastuneesta yleisestä äänioikeudesta sekä moniarvoistuneesta julkisuudesta. Ne olivat kuitenkin vähemmän näkyviä, sillä Venäjän kiristynyt politiikka edellytti yhtenäistä kansallista esiintymistä, ja lisäksi demokratianvastaisen asenteiden julkinen esittäminen yleisen äänioikeuden voimaanastuttua olisi helposti lietsonut kansallisia ristiriitoja. Nieminen kirjoittaa autoritaaristen elementtien vaikuttaneen taustalla mm. siten, että valittujen demokraattisten elinten toiminta ja poliittinen julkisuus pyrittiin tyhjentämään varsinaisesta poliittisia tavoitteita koskevasta julkisuudesta. Toiminnan painopistettä siirrettiin ei-julkiselle tasolle, mm. kansallisen eliitin keskinäisiin verkostoihin ja niiden suljettuihin keskuste-

lupiireihin, jolloin politiikan julkisuudessa korostui eliittien sisäpiirien merkitys kaikille avoimen mediajulkisuuden sijaan. Tämän seurauksena politiikkaa koskeva julkinen pohdiskelu ja aineiden tarjoaminen yhteisölliselle tahdonmuodostukselle olisi heikentynyt. (Nieminen 2006, 171-172.)

Helsingin Sanomat aloitti toimintansa Päivälehdessä nimellä vuonna 1889. Helsingin Sanomien perustamisen taustalla vuonna 1889 oli pyrkimys ”kansanvaltaiseen vapaamielisyyteen ja henkiseen kehitysvapauteen” (Rytkönen 1940, 226). Lehti oli nuorsuomalaisten Eero Erkon, Juhani Ahon ja Arvid Järnefeltin perustama, ja sen ympärille kerääntyi 1890-luvun mittaan nuoren suomalaisen taiteen ja kulttuurin sekä akateemisen elämän tunnetuimpia nimiä (Juhani Aho, Eino Leino, Santeri Ivalo, Jean Sibelius, Pekka Halonen, Albert Edelfelt) (Juva 1966, 517-519; Tommila & Salokangas 1998, 66-67). Päivälehti syntyi alun perin kulttuurilehdeksi, edistämään etupäässä aatteellisia asioita pikemmin kuin puoluepoliittisia. Lehtä ei ollutkaan alun perin tarkoitettu varsinaiseksi puoluelehdeksi eikä suomalaista puoluetta hajottamaan (Rytkönen 1946, 23-24, 242).

Nuorsuomalaisuuden aatteen ja lehden ympärille rakentui useampia sukupolvia sekä kulttuurisukuja yhdistävä verkosto, joka on vaikuttanut siitä alkaen monin tavoin ratkaisevasti suomalaisen kulttuurin ja yhteiskuntaelämän kehitykseen (ks. Juva 1966, 517-519). Kuitenkin sen perustamisen taustalla oli suomalaisen puolueen jakautuminen 1800-luvun loppupuolella kahteen siipeen, vanhasuomalaisiin ja nuorsuomalaisiin, joista vanhasuomalaisilla oli äänenkannattajanaan Uusi Suometar, myöhemmin Uusi Suomi. Radikaalimmat, tasavaltalaiset nuorsuomalaiset saivat äänensä kuuluville Päivälehdessä, ja toisen numeron pääkirjoituksessa kirjoitettiin: ”..nuorsuomalaiset haluavat ottaa osaa ja antaa muillekin tilaisuutta vapaaseen keskusteluun valtiollisista ja yhteiskunnallisista asioistamme, niiden kehittämiseksi vapaamieliseen suuntaan.” (Klemola 1981, 17; ks. myös Rytkönen 1940.) Päivälehti oli perustamisvaiheessaan haastaja, joka ”järkytti pahasti Uuden Suometaren hegemonista asemaa sekä pääkaupungissa että maan sanomistollisessa kokoomuksessa” (Rytkönen 1946, 15). Venäläiset sortovuodet vaikuttivat voimakkaasti myös Päivälehdessä toimintaan, ja 1890-luvulla se keskittyi suunniteltua enemmän nimenomaan valtakunnan (valtiolliseen) uutisointiin, kun sanomalehtien asema oli keskeinen kansakunnan rakentamisessa ja kokoamisessa sekä aktiivisen yhteiskunnallisen keskustelun ylläpitämisessä (ks. Rytkönen 1946, 23-24.) Sortovuosien sensuuri- ja lakkautustoimenpiteiden vaikutuksesta Päivälehti jouduttiin lopullisesti lakkauttamaan vuonna 1904 sen taloudellisten resurssien ehyttyä (ks. Rytkönen 1946, 62-65). Vielä samana syksynä Päivälehti aloitti toimintansa uudelleen Helsingin Sanomien nimellä.

Helsingin Sanomien linjasta kamppailivat aluksi nuorsuomalaisen puolueen vasen siipi, joka arvosti sosiaalipoliittisia näkökohtia, sekä oikea, joka piti pääasiana Venäjän-poliittista perustuslaillisuutta. Puolueen keskusjohto tuki lähinnä vasenta siipeä, joka voittikin taistelun lehden linjasta. Tämä oli merkittävää, sillä puolueen

pää-äänenkannattajalla oli jo tuolloin valtakunnallista, mielipiteitä ohjailevaa vaikutusta. (Tommila & Salokangas 1998, 119.) Joulukuun 1918 jälkeen nuorsuomalaisten johtava äänenkannattaja Helsingin Sanomat siirtyi johtavan tasavaltalaisen lehden asemasta vähin elein Edistyspuolueen päälehdeksi, kuitenkin tietyn etäisyyden ottaen. Tukea osoitettiin lähinnä ohjelmallisten tavoitteiden kautta. (Tommila & Salokangas 1998, 143.) Helsingin Sanomilla oli Edistyspuolueeseen alusta saakka etäisempi suhde kuin sillä oli ollut nuorsuomalaiseen puolueeseen (Tommila & Salokangas 1998, 165).

3.4.2 ITSENÄISYYDESTÄ TALVISOTAAN: PYRKIMYKSIÄ SISÄISEEN EHEYTEEN KAHTIAJAKAUTUNEESSA KANSAKUNNASSA

Kun ennen itsenäisyyttä ei suuria yhteiskunnallisia konflikteja esiintynyt, muuttui tämä radikaalisti itsenäistymisen ja sitä seuranneen sisällissodan myötä. Leimallista oli jyrkkä yhteiskunnallinen vastakkainasettelu sodan osapuolten välillä. Myös sisällissodan vaikutus Suomen poliittiseen kulttuuriin on ollut hyvin pitkälinen. Yhteiskunnallisten jakojen välille pyrittiin vuosikymmenten aikana rakentamaan siltoja, mutta kansallinen eheytyminen alkoi toteutua vasta 1960-luvulla. Rainio-Niemi kuvaa aikaa maailmansotien välillä sisäpoliittisesti levottomaksi. Oikeiston ja vasemmiston sekä rajalinjan sosiaalidemokraatit - kommunistit välillä vallitsi yhteiskunnallisen epäluottamuksen ilmapiiri. (ks. esim. Rainio-Niemi 2008, 16-17.)

Sisällissotaa edelsi vuoden 1917 helmikuun vallankumous Venäjällä, sekä sitä seurannut sosiaalidemokraattisenemmistöisen senaatin nimittäminen Suomessa. Nämä tapahtumat vaikuttivat luokkaperustaisen julkisuuden esiintuloon. Suomalaisen porvariston keskuudessa heräsivät pelot mahdollisia sosialistisia muutoksia kohtaan, ja aiemmin näkymättömät säätyvallan perillisten verkostot nousivat näkyvästi esiin mediajulkisuudessa (erit. saksalaismielisten ryhmien demokratiaan epäilevästi suhtautuvat sisäpiirijulkisuudet). (Nieminen 2006, 172; Klinge 1997, 506-7.) Kun julkisuuden areenat alkoivat eristyä toisistaan luokkatunnusten mukaisesti, estyi kansallinen dialogi yhteisistä tavoitteista, ja eri kansalaisryhmät ikään kuin pakotettiin ennalta määriteltyihin luokka-asemiin (Nieminen 2006, 172). Myös Tommila ja Salokangas toteavat viitaten mm. Kinnusen (1982) tutkimukseen, että vuoden 1905 suurlakon jälkeen lehdet jähmettyivät ja sisältö sekä tyyli kangistuiivat. Puoluelehdet lankesivat puolueiden ohjattaviksi ja jäivät samalla ideologisen puhdasoppisuuden vangeiksi. Kirjoittajat näkevät, ettei kymmenen vuoden propaganda ainakaan hillinnyt yhteiskunnallisten suhteiden kärjistyistä Suomessa vuoden 1917 mittaani ja niiden eskaloitumista väkivallaksi talvella 1918. (Tommila & Salokangas 1998, 134.)

Sisällissodalla oli vaikutuksensa julkisuuden kehittymiseen itsenäistymisen alkuaikoina. Vuosien 1917-1918 tapahtumien myötä kansallinen julkisuus, joka oli kehittynyt suhteellisen moniarvoisena ja erilaisia kansalaisryhmiä integroimaan pyrkivänä, jakautui jyrkästi kahtia. 1800-luvun loppuvuosikymmenistä alkaen kansallinen julkisuus oli rakentunut yhtenäisyyden teemalle, mutta uudelleen määriteltynä se muuttui 1920-luvulla luonteeltaan poissulkevaksi, kun suomalaisuutta ei määritelty pelkästään ulkoisen, vaan myös sisäisen (”punainen” työväestö) uhan kautta. (ks. Nieminen 2006, 174.) Oikeiston asema vahvistui itsenäisen Suomen ensi vuosikymmeninä, ja 1930-luvun alun talouslaman aikaan osa oikeistosta radikalisoitui mm. Lapuan liikkeen muodossa (ks. esim. Alasuutari 1996, 11, 264). Tämän lisäksi 1920- ja 1930-lukuja leimasivat jo 1870-luvulla alkanut kielitaistelu suomen ja ruotsin välillä, sekä kommunistien toiminnan kieltäminen Suomessa oikeistoliikchedinnän seurauksena. Eduskunta äänesti voimaan anti-kommunistiset lait, jotka pysyivät voimassa vuoteen 1944, jolloin allekirjoitettiin rauhansopimus Neuvostoliiton kanssa. Näin painui maan alle 1920-luvulla julkisesti toiminut ääriivasemmisto (Tommila & Salokangas 1998, 157).

Alapuron (1997, 196) mukaan 1920- ja 1930-lukujen Suomen yhteiskunnallisesti levottomassa ilmapiirissä tuli hallitsevaksi tietynlainen yksimielisyyden vaalimisen ja erimielisyyden sietämisen yhdistelmä. Kansallisessa eheytyksessä erilaisuuden sallimisen motiivina oli kansallisen konsensuksen vahvistaminen, joka perustui erityisesti anti-sosialistiselle pohjalle (ks. myös Rainio-Niemi 2008, 84). Tähän aikaan poliittista järjestelmää koskeva keskustelu oli vähäistä ja konservatiivista. Vuonna 1937 lopulta ylitettiin sosialistien ja porvarien ehdottomana pitämä raja, kun muodostettiin Cajanderin hallitus maalaisliitosta ja Sdp:stä. Tällä oli Wibergerin (2006, 22-23) mukaan suuri vertauskuvallinen lataus sodan alla, ja siitä alkoi sosiaalidemokraattien kiinnittyminen osaksi Suomen valtarakenteita (Tommila & Salokangas 1998, 157).

Tommila ja Salokangas (1998, 102) kuvaavat vuosien 1905-1930 Suomen lehdistöjärjestelmää poliittisten lehtien kaudeksi. Poliittinen monilehtijärjestelmä syntyi aluksi kielipolitiikan ympärille 1800-luvun loppukymmeninä, sai vuosisadan vaihteessa Venäjän-poliittisia vivahteita, ja kasvoi voimakkaasti vuoden 1905 suurlakon jälkeen yhä enemmän luokkapolitiikan perustalta. Järjestelmän suuruuden kausi loppui 1930-luvun lamaan. Tuolloin myös taloudellinen tietoisuus sanomalehtialalla lisääntyi ja sitä mukaa myös viihteellinen aines lehdissä. (Tommila & Salokangas 1998, 205, 209.)

Helsingin Sanomille yhteiskunnan sisäinen eheys on aina ollut tärkeä päämäärä, ja mm. kansalaissodan jälkitapahtumien sekä 1930-luvun oikeistoradikalismien yhteydessä lehti korosti laillisuutta, parlamentarismia ja kansakunnan eheyttä (Kulha 1989, 85, 89, 93, 97-98, 111, 141, 153, 207). Tärkeitä asioita olivat myös sivistystason kohottaminen ja tasa-arvon edistäminen nuorena tasavallassa (Kulha 1989). Ennen toista maailmansotaa lehti pyrki tukemaan kansallista eheyttä rakentamalla

siltoja ns. eri leirien välille (Kulha 1989, 100, 436). 1920-luvulla lehti pyrki erityisesti tasoittamaan sisäpoliittisia erimielisyyksiä ja kantoi huolta puolueiden sisäisestä hajanaisuudesta, joka ”vaaransi hallitusten työrauhan ja julkisen elämän sujuvuuden” (Kulha 1989, 144). 1930-luvun talousvaikeuksien keskellä HS kirjoitti, ettei mikään puolue saisi tehdä pulasta vaalikysymystä, vaan taloudellisten vaikeuksien voittamiseksi sisäpoliittinen yhteisymmärrys oli välttämätöntä (Kulha 1989, 182).

Helsingin Sanomat oli käytännössä 1930-luvulle asti hyvin pitkälle liberaalin porvaripuolueen, Kansallisen Edistyspuolueen, kannattaja, vaikka se halusikin sanoutua irti puoluepolitiikasta (Kulha 1989). Puolueena Edistyspuolue ei ajanut minkään määrätyn luokan tai ryhmän etuja, vaan piti enemmän silmällä kokonaisuutta, ”koko maan etua” (Kulha 1989, 118). (1930-luvulla HS kirjoitti kokoomuksen syyttäneen Edistyspuoluetta vasemmistolaisuudesta ja sosiaalidemokraattien oikeistolaisuudesta, ja totesi näin saattavan tapahtua puolueelle, jonka päämääränä on koko kansan menestys ja onni (Kulha 1989, 192)). Ehkä juuri tästä syystä 1920- ja 30-luvuilla Edistyspuolueen kannatus väheni eduskuntavaaleissa, ja kun HS samanaikaisesti vahvisti asemiaan maan suurimpana lehtenä, ei liitosta tullut pysyvää, kun lehden ja puolueen edut eivät enää käyneet yksiin (Klemola 1981, 19, 22). Siteiden katkaisuun vaikutti selkeästi myös sukupolvenvaihdos.⁶ Toisaalta lehti rakensi toimintaansa edelleen tietoisesti nuorsuomalaisen aateperinnön varaan. (Kulha 1989, 435, 437.) HS:n muutos Edistyspuolueen äänenkannattajasta sitoutumattomaksi, vapaamieliseksi lehdeksi oli pitkä prosessi (Kulha 1989, 48; Tommila & Salokangas 1998, 167). Klemola (1981, 19, 22) kirjoittaa HS:n sanoutuneen irti Edistyspuolueesta 1932, jolloin siitä olisi tullut ilmoituksensa mukaan sitoutumaton sanomalehti. Kuitenkin vasta vuonna 1936 silloinen pääomistaja ja päätoimittaja Eljas Erkko luopui kaikista Edistyspuolueen luottamustoimista. Lopullisesti HS julistautui puolueista riippumattomaksi sanomalehdeksi vuonna 1943 (Kulha 1989, 48; ks. aiheesta myös Tommila & Salokangas 1998, 167).

HS:n toimitus oli monin sitein integroitunut yhteiskunnan päättäjiin ja vaikuttajiin itsenäisyyden ensi vuosikymmeninä, ja myöhemminkin yhteydet olivat läheiset (Kulha 1989, 212, 238). Tämän johdosta se oli myös erittäin hyvin informoitu kaikesta, mitä suomalaisessa yhteiskunnassa ja kansainvälisissä suhteissa kulloinkin oli menossa (Kulha 1989, 438). Erityisesti Eljas Erkon ulkoministeriys 1938-9 toi lehden vielä selkeämmin politiikan ytimeen: Kulha (1989, 339) kirjoittaa ”ulkoministerin lehdestä”, joka heijasteli ulospäin Suomen virallista linjaa ja

⁶ Helsingin Sanomat on miltei alusta saakka ollut Erkon suvun lehti – jo 1920-luvulta lähtien Erkkojen suku on ollut suurin osakkeenomistaja. Eero Erkon väistyessä päätoimittajan tehtävästään vähän ennen kuolemaansa 1920-luvun lopulla piti Erkon perhe tärkeänä, että perheenjäsen jatkaisi tehtävässä. Tämä henkilö olikin Eljas Erkko, josta tuli 1927 toimitusjohtaja ja toinen päätoimittaja W.W. Tuomiojan rinnalla. Valtataisteluaikin käytiin Eero Erkon kuoltua, ja siinä asettuivat vastakkain Erkkojen liiketaloudelliset intressit (he olivat ottaneet lainaa saadakseen osake-enemmistön ja halusivat kehittää lehteä myös liikeyrityksenä) sekä lehden johtokunnan poliittiset sitoumukset Edistyspuolueeseen. (Manninen & Salokangas 2009, 85-96.)

samaan aikaan ohjasi sisäistä mielipidettä. Suhteessa ulkovaltoihin lehti ei ”kaihtanut sanasotaa naapurimaiden hallitusten ja lehdistöjen kanssa”, mutta tärkein huolenaihe oli kuitenkin jatkuva sovittelu, jonka avulla maan itsenäisyys säilyisi (Kulha 1989, 438). HS arvosteli aluksi Hitlerin ajan Saksan sisäisiä oloja, mutta muuttui varovaisemmaksi, ja sen liberalismiin sekoittui kansainvälisen yleistilanteen muutoksen vaikutusta (Paasivirta 1984, 400)⁷.

HS:n perinteinen asennoituminen oli anglosaksilainen (Kulha 1989, 311). Erityisesti Edistyspuolueessa vaikutti sotienvälisenä aikana Neuvostoliittoon pragmaattisesti suhtautuva mielipidesuunta, jota HS Kulhan (1989, 282) mukaan myötäili. Sen mukaan Neuvostoliitto oli Suomelle poliittinen tosiasia, johon täytyi suhtautua mahdollisimman realistisesti, ja kauppasuhteisiin tuli panostaa. (Immonen 1987, 404; Kulha 1989, 282.) Kuitenkin ennen talvisotaa 1930-luvun lopulla HS suhtautui melko kyynisesti Neuvostoliittoon, ja naapurimaan lehdistö arvosteli lehteä kovin sanoin. Myös Suomen poliittinen johto sai valituksia suomalaisen lehdistön neuvostovastaisesta kirjoittelusta. (Kulha 1989, 322-325.) Ennen sodan puhkeamista HS ja sen päätoimittaja, sillä hetkellä ulkoministerinä toiminut Eljas Erkko (jolla oli takanaan diplomaattitaura) arvostelivat virallista ulkopoliittikkaa ja painottivat pohjoismaisen yhteistyön tärkeyttä Kansainliiton uskottavuuden heikennyttyä (Kulha 1989, 327-329; ks. myös Manninen & Salokangas 2009). Ennen talvisodan puhkeamista HS toimi ikään kuin linkkinä ulkoministerin ja muun lehdistön välillä. Lehti ohjasi yleistä mielipidettä Erkon edustamalle taipumattomalle peruslinjalle suhteessa Neuvostoliittoon. (Kulha 1989, 353.)

Helsingin Sanomat tavoitteli laajaa lukijakuntaa, joten vaikka se oli porvarillinen lehti, ryhtyi se huomioimaan myös työväenliikkeelle läheisiä asioita palvelukseen lukijakuntansa kasvanutta vasemmistolaista osaa (Tommila & Salokangas 1998, 190). 1920-luvun lopulta alkaen Helsingin Sanomat alkoi kasvaa ohi kilpailijoihinsa nimenomaan pääkaupunkiseudulla, mikä oli melko ratkaisevaa myöhemmän menestyksen kannalta. Lehdestä tuli pääkaupungissa ”kansan” päälehti, kun taas Uusi Suomi pysyi ”paremman väen” päälehtenä. Helsingin Sanomien johtoaseman selkiintymiseen vaikuttivat myös sukupolvenvaihdos lehden johdossa, sekä siihen liittynyt laadullinen muutosprosessi lehdessä. Eljas Erkko uudisti lehden sisältöä sekä uutislehden että viihdyttäjän suuntaan. Tärkeää oli myös se, että poliittisesti liberaalipuolueen äänenkannattajalla oli kontaktipintaa niin oikealle kuin vasemmalle, ja työväen kannalta HS oli ”mahdollinen lehti”. (Tommila & Salokangas 1998, 212-218.)

⁷ Saksan vaikutus suomalaiseen sensuuriin oli Westmanin (1982, 131-134) mukaan 1930- ja 1940-luvuilla huomattava, asia josta ei ole paljoakaan kirjoitettu.

3.4.3 SODAN JÄLKEINEN AIKA: KONSENSUSTA RAKENNETAAN KORPORATISMIN JA PUOLUEETTOMUUDEN NIMISSÄ

Suomalaisen yhteiskunnan vastakohtaisuudet lientyivät toisen maailmansodan alkamiseen mennessä ja erityisesti talvisodan aikana, joka ”yhdisti” kansakunnan (ks. esim. Kantola 2002b, 293). Sodan jälkeisen jälleenrakennuksen myötä alkoi hyvinvointivaltion voimakas rakennuskausi, ja politiikkaa hallitsi pyrkimys konsensukseen tärkeimpien intressiryhmien välillä (Alasuutari 1996, 112, 263). Konsensuksen rakentamispyrkimyksissä jouduttiin käsittelemään merkittävänä asiana juuri sisällissodan aiheuttamaa kahtiajakoa oikeiston ja vasemmiston välillä. Valtiolla oli suomalaisessa yhteiskunnassa edelleen hyvin keskeinen rooli, ja maahan luotiin melko protektionistinen, kansainvälisiä vaikutteita säätelevä ja pehmentävä kansallinen talous ja siihen nivoutunut kulttuurinen protektionismi. Sodanjälkeistä aikaa Alasuutari kutsuu moraalitalouden ajaksi, jolloin korostuivat yhteisvastuu ja eettiset periaatteet. (Alasuutari 1996, 112, 263.)

1960-luvulla ns. kansallisen eheytyksen politiikka alkoi vaikuttaa siten, että saatiin aikaiseksi laaja konsensus kahdessa merkittävässä suhteessa: korporatismiin perustuvasta hyvinvointivaltion kehittämisestä sekä ulkopoliittikan peruslinjoissa (puolueettomuus) erityisesti suhteessa Neuvostoliittoon (ks. Rainio-Niemi 2008, 18). Samaan aikaan on kuitenkin todettava, että konsensuksen korostamisesta huolimatta tilanteeseen liittyi myös paradoksi: syvät poliittiset konfliktit olivat kuitenkin luonteeltaan suomalaiselle politiikalle ja työmarkkinasuhteille. Rainio-Niemi (2008, 18) näkee, että on vaikeaa tehdä mitään selkeitä määritelmiä suomalaisen poliittisen kulttuurin konsensuaalisuuden asteesta tuona aikana. Eturistiriitojen institutionalisointi ei lopettanutkaan kamppailua siitä, kuka määritteli kansallisen edun oikein. Suhtautuminen ristiriitoihin alkoi kuitenkin saada uudenlaisia sävyjä: yhteiskunnallisen murroksen tulkinnoissa alkoi saada jalansijaa näkemys, jonka mukaan ristiriitojen tunnustaminen ja käsittely edistää modernin yhteiskunnan toimintakykyä (Kettunen 2008, 65.) Tässä käänteessä vaikutti kuitenkin edelleen Alapuron sanoin pakotetun pluralismin piirre (Alapuro 1997, 195-197). Kompromissit, kuten 1960-luvun lopulla aloitettu tulopolitiikka, olivat tarpeen ennalta määritetyn kansallisen edun pelastamiseksi. Yhteinen etu tulkittiin paljolti selviytymiseksi ulkoisista välttämättömyyksistä. Osa liitti kansalliset välttämättömyydet Suomen ja Neuvostoliiton suhteeseen, osa taas vientiteollisuuden kansainväliseen kilpailukykyyn, monet näihin molempiin.

Korporatistiseen konsensukseen nojaavaa 1960- ja 1970-lukujen aikaa on kutsuttu suunnittelutalouden ajaksi, jolloin usko yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisuun tieteellisellä suunnittelulla voimistui (Alasuutari 1996, 107-108). Tuohon aikaan kehittyi myös jaettu kulttuurinen itseymmärrys kansallisvaltio Suomesta ja sen kansantaloudesta ”Oy Suomi Ab:na” (Alasuutari 1996, 75, 77, 266) – ymmärrys joka näkyy vielä 2000-luvunkin julkisissa puhetavoissa, vaikka intressit ovat eriytyneet heterogeenisemmiksi ja osa eliitistä etäännyntynyt kansallisesta kehyksestä.

Kantola toteaa kansallisen kilpailukyvyn olevan tärkeä valtastrategia 2000-luvun globaalissa maailmassa (2010a, 2010b).

Oy Suomi Ab:ssa avainasemassa olivat vientiteollisuus ja ulkomaankauppa, jonka tulokset vaadittiin jaettavaksi mahdollisimman oikeudenmukaisesti eri alojen ja työntekijäryhmien kesken. Kunkin alan saaman osuuden suuruuteen liittyi jatkuvia erimielisyyksiä ja edunvalvontakamppailuja, jotka eivät kuitenkaan horjuttaneet ajattelumallia. Tulopolitiikka oli osa valtiollisesti organisoitua säännöstelytaloutta, jonka tavoitteina nähtiin työmarkkinoiden rauhan ja koko yhteiskuntarauhan säilyttäminen, inflaatiokierteen hillitseminen ja myönteisen tulokehityksen turvaaminen eri aloilla. (Alasuutari 1996, 78, 92.) Julkisessa keskustelussa (HS) korporatistinen konsensushakuisuus näkyi ennen kaikkea siinä, että erilaisia yhteiskuntapoliittisia neuvotteluja kommentoitiin entistä useammin erilaisten ryhmätietujen ajamisen näkökulmasta (Alasuutari 1996, 110). 1970-luvulla kansallinen yhtenäisyys nousi talouspolitiikassa keskeiseksi (Pohjola 1996, 43-49).

Ulkopolitiikan piirissä sodanjälkeinen aika ja rauhantila Neuvostoliiton kanssa merkitsi muuttunutta idänpolitiikkaa, ja siihen liittyvää sisäpoliittisen ilmapiirin muutosta (Alasuutari 1996, 112, 263). Lehdistön toimintaan vaikutti jo sotien aikana, mutta myös niiden jälkeisinä vuosina voimakkaasti rajallinen sananvapaus. Valtioneuvoston tiedotuskeskus (VT) antoi ulkopoliittisia ohjeita, joissa varsinkin rauhanteon jälkeen kehoitettiin lehtiä äärimmäiseen varovaisuuteen ulkopoliittisissa asioissa. Lehtiä pyydettiin luottamuksellisesti myös olemaan korostamatta Suomen sisäisiä ongelmia ja eripuraa, ja noudattamaan tässä suhteessa samaa kohtuutta kuin ulkopoliitikasta kirjoitettaessa. (Tommila & Salokangas 1998, 231-233.) Vähäinen tarve sensuroida Suomen sanomalehdistöä toisen maailmansodan aikana kertoo itesesensuuria harjoitetun. Valtiovallan pyrkimyksenä oli nimenomaan välttää jyrkkää sensuuria, ja julkaisutarkastus käytännössä neuvotteli lehdistön kanssa ja piti yllä kontakteja tärkeimpiin päätoimittajiin. (Tommila & Salokangas 1998, 236-237). Hallituksen esityksestä tehtiin rikoslakiin vuonna 1948 muutos, jonka nojalla toimittaja voitiin tuomita enimmillään kahdeksi vuodeksi vankeuteen ulkovaltoja herjaavasta ja Suomen ulkosuhteita vaarantavasta kirjoittelusta. Tämä oli selvä merkki itesesensuurin tarpeellisuudesta alkavan kylmän sodan maailmassa, vaikkei sen nojalla ketään koskaan tuomittukaan. (Tommila & Salokangas 1998, 239.) Pykälä oli voimassa vuoteen 1995, ja on selvää, että se on viestinyt valtiovaltan asennetta lehdistönvapauden rajoihin Suomessa.

Venäjä ja Neuvostoliiton merkitys Suomelle on aina ollut todella suuri, ja Wi-berg (2006, 26) toteaa, että "...suhde Neuvostoliittoon erityisesti sodan jälkeisinä vuosikymmeninä oli traumaattinen: sitä pelättiin enemmän kuin mitään muuta maailmassa." Presidentti Kekkonen johtamassa Suomessa Neuvostoliiton uhka vaati sisäpolitiikassa yksimielisyyttä, ja toimi siten myös sisäpoliittisen kurinpidon välineenä. Suomalaisen hallinnan perushokemaksi nousi paasikiveläinen realismi ja sen iskulause: "Tosiasioden tunnustaminen on kaiken viisauden alku". (Kantola

1997; 1998, 58-63.) Salmisen (1996, 264) mukaan julkinen sana alkoi integroitua valtiovaltaan ja sen idänpoliittisiin pyrkimyksiin varsinkin 1970-luvulla, jolloin ”sitoutumattomatkin sanomalehdet ja toimittajat poikkesivat lehtensä journalistisesta ohjelmasta ja ottivat vastuuta valtion idänpolitiikan hoitamisesta”. Salminen (1996, 278-279) näkee itsesensuurin olleen vapaaehtoinen säätelymekanismi, joka pohjautui osin pelkoon ja osin taktiseen poliittiseen valtapeliin. Jälkimmäisessä oli kyse aktiivisesta itsesensuurista, josta Salminen puhuu myös nöyristelynä.

Joka tapauksessa Neuvostoliiton arvosteleminen ja maan epäkohtien esille tuominen oli joukkoviestimissä vaikeaa, ja aroista aiheista vaiettiin kokonaan tai kirjoitettiin ”rivien väleissä”. Ulkopoliittikka kuului vielä pitkään presidentti Koivistonkin aikana arkoihin aiheisiin, joista vain harvat tahot saivat käytännössä puhua julkisuudessa. Neuvostoliiton hajoaminen vuonna 1991 kuitenkin pienensi median itsesensuuria ulkomaan uutisissa. (ks. Alasuutari 1996, 155-184; Luostarinen & Uskali 2006, 181-182.) Kantola (2002b, 295) toteaa journalistien samaistuneen valtiokoneistoon: maan eduksi koettu näkökulma tuli myös journalistisen työn ohjenuoraksi. Myös Herkman (2009a, 2009b) toteaa suomalaisen median olevan historiallisesti melko eliittivetoinen, eikä journalistinen kulttuuri ole ollut kovin itsenäistä. Myöskään kansalaisintressit eivät ole olleet näkyvästi esillä, vaikka esim. Hallin & Mancini (2004) näin kuvaavat luokitellessaan suomalaisen mediajärjestelmän demokratis-korporatistisen mallin edustajaksi. Tiettyä ideologioiden ja yhteiskunnallisten ryhmien monipuolisuutta kehittyi 1960- ja 1970-luvuilla aktiivisen mediapolitiikan seurauksena, mutta poliittinen ja taloudellinen eliitti kuitenkin kontrolloivat poliittista journalismia presidentti Kekkonen valtakaudella.

Tarkasteltaessa Helsingin Sanomia, alkoi se jo sotien aikana, mutta erityisesti niiden jälkeen, suhtautua näkyvän ymmärtäväisesti sosiaalidemokraatteihin kotimaan politiikassa. Heidän roolinsa kommunistien vaikutusvallan kasvun estämisessä oli keskeinen. Tässä tilanteessa porvarillinen Suomi nojasi sosiaalidemokraatteihin, ja porvarillinen lehdistö sekä sitoutumaton HS suurimpana lehtenä pyrkivät vaikuttamaan yhteiskunnalliseen ja poliittiseen tilanteeseen. (Klemola 1981, 37.) 1940- ja 50-luvuilla HS oli vielä selvästi nuorsuomalaisuuden tai liberalismien edustaja ja äänenkannattaja (Alasuutari 1996, 27-28). Tänä aikana toimittajat saattoivat itse ottaa selkeästi kantaa poliittisiin ja aatteellisiin kysymyksiin ja esiintyä avoimesti yhteiskunnallisten kiistojen kantaaottavana osapuolena. Aatteellisuuteen vaikutti Alasuutarin mukaan myös ns. yhteisvastuun ja eettisyyden sodanjälkeisen ajan henki, ei pelkästään itse lehden asema julkisuuden kentällä. (Alasuutari 1996, 105, 107.) Vielä 1960-luvulla lehti olisi näyttävästi tukenut sosiaalidemokraatteja, ja Klemola kirjoittaa Eljas Erkon pojan, nykyisen pääomistajan Aatos Erkon taipumuksesta ns. konjektuuripoliittikkaan: Erkon näkökulmasta SDP olisi merkinnyt tuolloin ”nykyaikaisen teollisuuden ylläpitävää ja kehittäväää voimaa”, ja myös puolueen kasvanut kannattajajoukko olisi ollut tarpeen liittää lehden lukijakuntaan. 1970-luvulla Helsingin Sanomat olisi lähentynyt vallakkaaksi tullutta keskustapuoluetta. Vaikka Hel-

singin Sanomia 1960-luvun lopulla olisi kutsuttu SDP:n pää-äänenkannattajaksi, Klemolan mukaan kyseessä oli paljolti ”näköharha”: HS säilyi selvästi porvarillisena lehtenä. (Klemola 1981, 137.) Sittenmin HS on ryhtynyt ”kaikkien palvelemiseen oikeana ja riskittömänä ratkaisuna” ja lopettanut spekuloinnin Suomen poliittisen kartan kehittämisellä, kirjoitti Klemola vuonna 1981 (138).

Kokonaisuutena suomalainen lehdistöjärjestelmä loittoni sotien jälkeen yhä selvemmin vuosisadan alkukymmenten poliittisesta mallista. Samalla lehtien mielipideaineisto koki muutoksia, joissa Helsingin Sanomat toimi suunnannäyttäjänä. 1970-luvulta yleisönosastot alkoivat muuttua mielipidesivuiksi, jolloin ne myös laajensivat lehtien sisältämien kantojen skaalaa – mielipidekirjoittajat alkoivat edustaa erilaisia puoluekantoja (eivät välttämättä kannattaneet samaa puoluetta kuin lehti). (Tommila & Salokangas 1998, 274.)

3.4.4 1980-LUVULTA 2000-LUVULLE: KILPAILUTALouden JA POLIITTISEN VAPAUTUMISEN AIKA

Korporatismiin ja puolueettomuuteen perustuva 1960- ja 1970-lukujen konsensus joutui murrokseen 1980-luvulla, kun sekä talous- että ulkopolitiittinen ympäristö muuttuivat rajusti. Muutosta on kuvattu siirtymäksi suunnittelutaloudesta kilpailutalouteen tai kilpailukyky-yhteiskuntaan, joka korostaa yksilöä ja markkinoita (ks. esim. Alasuutari 1996, 112, 263; Heiskala 2006, 24, 29-30). Uusliberalismi voimistui 1980-luvulla ylikansallisenä ideologiana, jossa vapaa markkinatalous ja demokratia lankesivat yhteen. 1990-luvun alkuun ajoittui reaaliosialismin sekä Neuvostoliiton romahdus, mikä edelleen vahvisti kapitalismia globaalina talousjärjestelmänä. (Kettunen 2008, 91.) Suomen tilanne muuttui radikaalisti 1990-luvun vaihteessa, kun Neuvostoliitto hajosi, ja Suomi ryhtyi hakeutumaan EU:n jäseneksi. Samalla talouden liberalisointi ja rajojen avaaminen ulkomaisille sijoituksille heikensivät kansallisten pääomien ja talouspolitiikan merkitystä. Suurimmat yhteiskunnalliset muutokset ajoittuivat lähelle 1990-luvun alun lamaa, ja monet niistä pantiin toimeen laman poikkeuksellisissa olosuhteissa (Heiskala 2006, 24, 29-30). 1990-luvun syvä lama loi Suomessa erityisiä edellytyksiä taloudellisia välttämättömyksiä korostavalle kansalliselle konsensukselle. Lamasta selviytymisestä tuli myös osa tiedon ja osaamisen Suomen menestystarinaa. (Kettunen 2008, 93.)

1990-luvun ja erityisesti laman ajan poliittista hallintaa tutkinut Kantola (2002a, 277-278) on todennut, että poliittisen eliitin puheen muodot ja hallinnan tavat säilyivät nk. 1990-luvun managerivallassa samantyyppisinä kuin 1970-luvun korporatistisessa konsensuksessa. Tällä kertaa pääomien vapauttaminen ja 1990-luvun lama tai talouskriisi antoi kehukset hallinnan logiikalle, joka edellytti kansallista yhtenäisyyttä ja äärimmillään myös toisinajattelun hiljentämistä. Neuvostoliiton uhasta siirryttiin markkinavoimien uhkaan, joka vaati kansalta vastuuntuntois-

ta yksimielisyyttä. Poliittikkaa ja julkista keskustelua rajoittivat nyt kansainväliset markkinat, jotka ”vaativat kurinalaista käyttäytymistä eivätkä sietäneet veneenkäyttäjää”. (Kantola 2002a, 277-278.) Konsensukselle luotiin uusi pohja: ulkopoliittisen realismin ja tosiasioiden sijaan talouspoliittinen realismi ja talouden tosiasiat. Eliittiryhmät pyrkivät löytämään keskinäisen yhteisymmärryksen, joka teki eri vaihtoehtoista kiistelemisen – politiikan - turhaksi.

Ns. konsensuaalisesta perusvirityksestä huolimatta on ilmeistä, että eliittien yhtenäisyys ei ole enää entisensä 1990-luvun murrosten jälkeen (Ruostetsaari 2003, 301). Jos konsensusta tarkastellaan päätöksenteoksen näkökulmasta, voidaan todeta, että vaikka suomalainen hallitusjärjestelmä perustuu edelleen toimijoiden yhteistyöhön, on 1990-luvun murros muuttanut konsensuksen luonnetta. 1990-luvun alussa määräänemmistö säännöksistä pääosin luovuttiin, minkä johdosta hallitus voi toimia eduskunnan yksinkertaisen enemmistön varassa. 1980- ja 1990-lukujen vaihteeseen saakka konsensus rakentui valtiokeskeisyyden ja säännellyn järjestelmän varaan kytkien politiikkaa, hallintoa, taloutta, järjestöjä ja jopa mediaa, tiedettä ja kulttuuria yhteen. Neuvostoliiton hajoaminen, sääätelyjärjestelmien purkaminen ja markkinoiden vapauttaminen murensivat ”vanhan” konsensuksen perustan. Kilpailutaloudessa toimijoiden intressit ovat heterogeenisemmät, minkä vuoksi kabineteissa on aikaisempaa vaikeampaa tehdä suoranaisesti liiketoimintaa koskevia ratkaisuja. (Ruostetsaari 2003, 301-302.) Ruostetsaari (2003, 306; ks. myös Pitkänen 2009, 99) väittää poliittisen vasemmiston ja elinkeinoelämän taloutta koskevien ideologisten erojen kuitenkin käytännöllisesti katsoen hävinneen markkinatalouden tultua hyväksytyksi myös poliittisen kentän vasemmalla laidalla. On kuitenkin syytä korostaa, että vaikka poliittiset raja-aidat ja perinteiset ristiriidat olisivat heikkenet, jakaa globaalin markkinatalouden aika yhteiskunnallisia ryhmiä uudella tavalla.

Neuvostoliiton hajottua myös poliittinen ympäristö sekä yleinen ilmapiiri muuttivat suuresti. Vielä 1980-luvulla korostui ulkopoliittiset realiteetit huomioonottava tapa suhtautua julkisuuteen eliittien keskuudessa. Mm. Tshernobylin ydinvoimalaonnettomuuden yhteydessä 1986 toimittajat arvostelivat voimakkaasti suomalaisista viranomaistiedotusta ”isovelimentaliteetista” ja oma-aloitteisuuden puutteesta tilanteessa, jossa tietoa ei ollut riittävästi saatavilla eivätkä tiedotusvastuut olleet selkeitä. Toimittajien keskuudessa vallitsi epäluottamus viranomaisia kohtaan, ja lisäksi koettiin epämiellyttävänä, että toimittajat olivat lähes täysin riippuvaisia asiantuntijoista. Niin viranhaltijoiden kuin poliitikkojen oletettiin vastaavan nopeasti kansalaisten huoleen, mutta sen sijaan koettiin, että nämä välttelevät julkisuutta. (Timonen ym., 1987, 154-160.)

Aula (1992) ja Pitkänen (2009, 84) kirjoittavat suomalaisen politiikan journalistissa tapahtuneesta murroksesta, joka ajoittui heidän mukaansa 1970- ja 1980-lukujen taitteeseen. Salminen (2006, 91-92) tulkitsee journalistien ammatti-identiteetin murroksen ja irtioton vallankäyttäjistä tapahtuneen vasta Holkerin hallituksen

kaudella alkaen 1987. Joka tapauksessa vielä 1970-luvulla politiikan toimittajien ja poliitikkojen suhteisiin liitettiin epätoivottavana pidettyä yksituumaisuutta, jossa toimittajat samaistuivat aika ajoin liikaakin poliittisen eliitin näkökulmiin (Pernaa & Pitkänen 2006; Pitkänen 2009). Tyypilliseksi esimerkiksi epäterveestä politiikan journalismista Pitkänen (2009, 84) mainitsee pidättäytymisen Neuvostoliittoon kohdistuvasta kritiikistä sekä presidentti Kekkonen heikon terveydentilan salaamisen. Median autonomian voidaan hänen mukaansa katsoa olleen yleisesti ottaen vähäisempää, sillä politiikan journalismi oli sitoutunut tiettyihin poliittisen eliitin asettamiin reunaehtoihin. 1980-luvulle sijoittuva murros poliitikkojen ja journalistien suhteissa kuitenkin merkitsi siirtymää aikaisempaa kriittisempään ja itsenäisempään politiikan journalismiin, ja tämä kehitys on vahvistunut 1990- ja 2000-luvuilla. Kunelius ym. (2009, 316) kirjoittavat median ottaneen selvästi agendavaltaa poliittisilta toimijoilta, ja tulleen syytetyksi mm. infokratiasta (Kalevi Sorsa) ja sopulimaisesta käytöksestä (Mauno Koivisto). Toimittajista kehittyi vähitellen yhä kriittisempiä, puoluepolitiikasta etäisyyttä ottavia journalisteja, joiden ammatti-identiteetti nojautui oman ammattikunnan ohjeisiin ja malleihin.

Kuitenkin vaikuttaa siltä, että eliittien parissa julkisuus on koettu edelleen vaaratekijäksi, joka voi vaikeuttaa asioiden hoitoa (Ruostetsaari 2003, 306-307). 1990-luku ensimmäisenä ”vapauden” vuosikymmenenä säilytti olemassa olevia poliittisen hallinnan ja kulttuurin tapoja: vallitsevana piirteenä esiin nousi yksimielisyys ja yhdenmukaisuus (Kantola 2002a, 285). Kantolan tutkimuksessa (2002a) 1990-luvun talouslamasta suomalaisten päättäjien haastatteluissa kävi ilmi, ettei julkisuuteen juuri haluta mennä käsittelemään poliittisia kiistakysymyksiä. Julkisuudella on tapana jäykistää keskustelua tiettyihin asemiin, joista on vaikea perääntyä. Julkisuuden peruuttamattomuutta koskeva käsitys liittyy Kantolan mukaan myös jossain määrin suomalaiseen poliittiseen kulttuuriin. Kun julkisuudessa ei haluta käsitellä tai keskustella ongelmista, vakiintuu käsitys, jonka mukaan eriävien mielipiteiden julkistaminen ei ole viisasta eikä järkevää. Näin ongelmaksi tulee yksimielisyyden vaatimus ja keskustelun ja julkisten konfliktien välttäminen. (Kantola 2002b, 287, 293.) 1990-luvun lamassa tai talouskriisissä julkisuus ei Kantolan mukaan toimintkaan poliittisen keskustelun areenana, vaan päättäjien keskuudessa nousi esiin tiukka julkisuuslinja, jossa korostettiin kurinalaisuutta sen suhteen, miten poliittiset toimijat julkisuudessa esiintyivät (Kantola 2002a, 210-211; 2002b, 287). Konsensukselle rakentuva poliittinen kulttuuri osoittautui jopa mahdolliseksi osasyiksi 1990-luvun lamaan: talouden käänteeseen viittaavat heikot signaalit jäivät vaille riittävää huomiota, kun eliitit suomalaiselle keskustelukulttuurille uskollisina eivät tuoneet mahdollisia eriäviä mielipiteitään voimakkaasti esille (Kantola 2002a, 218).

Myös EU-jäsenyyden kohdalla poliittinen eliitti oli varsin yhdenmukaisesti jäsenyyden puolella ja suhtautui julkisuuteen vaarana, joka saattaisi haitata EU-prosessin hallittavuutta. (Heikkilä 1996, 69-71). Heikkilä (1996, 69) toteaa tutkimuksessaan suomalaisesta EU-kansanäänestystä edeltäneestä keskustelusta, että po-

liittisen johdon tavoitteena tässä prosessissa näytti olleen ensisijaisesti kansallisen yhtenäisyyden, suunnitelmallisuuden ja jatkuvuuden ylläpitäminen mm. julkista keskustelua sääntelemällä. EU-prosessin murroskohdissa poliittinen johto pyrki päättäväisesti neutraloimaan näkemyseroja ja häivyttämään muiden toimijoiden kriiseiksi tulkittujen tilanteiden dramaattisuutta. Heikkilä (1996, 70, 72) myös esittelee poliittisen johdon kommentteja tuolta ajalta ja päättelee, että julkinen keskustelu oli poliittisen johdon näkökulmasta vähintäänkin irrationaalista tai jopa vaarallista. Sen sijaan maan tuli kohdata mahdolliset ristiriitatilanteet poliittisessa ympäristössä yhtenäisenä. EU-kansanäänestyksestä käytävässä keskustelussa vaihtoehtoiset näkökulmat ja keskustelu jäivät vaatimattomiksi (Kivikuru 1996). Tietoisesti EU-keskustelua ei mediankaan puolelta viritelty sen paremmin valtavirrassa kuin vaihtoehtovälineissäkään. Helsingin Sanomat esiintyi avoimesti jäsenyyden kannattajana. „Uuden poliittisen kulttuurin“ iskulause sai julkisuutta, mutta sen sisältö ei muuttanut käytäntöjä. (Kivikuru 1996, 172-173). Vaikka sanojen tasolla korostettiin kansalaisten päätöksenteon merkitystä, järjestelmä näytti sittenkin tarvitsevan äänestäjää, joka legitimoisi vallankäytön (Kivikuru 1996, 393-394). Tässä korostuu näkemys edustuksellisesta demokratiasta sellaisena, jossa kansalaista tarvitaan lähinnä äänestäjänä säännöllisin väliajoin, muttei millään tasolla päätöksentekoon osallistujana.

Myös tuoreessa tutkimuksessa suomalaisista päättäjistä kävi ilmi, että vakavina pitämiään asioita päättäjät pyrkivät edistämään ennemmin verkostojensa kuin julkisuuden kautta. Kun päämääränä oli yhteisymmärrykseen päätyminen, suoran kontaktoinnin katsottiin olevan aina kannattavampaa kuin median kautta vaikuttaminen, mikä nähtiin riskinä, joka voisi synnyttää vääriä mielikuvia, johtaa keskustelua odottamattomille raiteille ja vaikeuttaa yhteisten näkemysten löytämistä. (Kunelius ym. 2009, 376-377.)

Kilpailutalouden ajalla markkinaistuminen on vaikuttanut voimakkaasti myös journalismiin, kun mediayritysten tärkeimmäksi tehtäväksi on tullut voiton tavoittelu. Herkman (2009a, 2009b) toteaa suomalaisten mediamarkkinoiden sääntelyn vähentymisen ja markkinaistumisen 1980-luvulta lähtien myös lisänneen median itsenäisyyttä suhteessa poliittiseen eliittiin. Myös Helsingin Sanomista on tullut puoluepoliittisesti riippumaton julkisuuden areena, mainosväline ja liikeyritys (esim. Alasuutari 1996, 27-28). Helsingin Sanomien kehitys heijastelee osaltaan suomalaisten sanomalehtien kehityskaarta ylipäätään: puoluepoliittisuus ja lopulta jossain määrin myös yhteiskunnallisuus ovat jääneet taka-alalle, kun lehti toimii yhä enenevässä määrin liiketalouden ehdoilla. Valtajournalismi on myös ollut tärkeässä asemassa kilpailuyhteiskuntaan liittyvien ajatusten ja sanastojen levittäjänä suomalaisen yhteiskunnan murroksen yhteydessä (ks. Luostarinen & Uskali 2006, 179, 189). Samaan aikaan journalismin omat motiivit ovat muuttuneet yhä selvemmin, ja poliittiset ja sivistykselliset motiivit ovat siirtyneet taka-alalle, ja tällä on ollut vaikutuksensa journalismin sisältöihin. Luostarinen ja Uskali (2006, 179,

189) toteavat, että journalismin koko kentässä usko politiikan ja korporaatioiden ohjaamaan, neuvottelun kautta etenevään kehitykseen on väistynyt, kun yhteiskuntaa on alettu jäsentä kilpailun ja markkinoiden logiikan mukaisesti.

Viimeisten vuosikymmenten Helsingin Sanomissa on korostunut tutkijoiden mukaan spekuloinnin sijaan vakaan yhteiskunnallisen kehityksen ihannointi jopa siinä määrin, että suurempia ristiriitoja ei välttämättä ole haluttu aktiivisesti nostaa esille, vaan lehti on varonut ottamasta liian voimakkaasti kantaa suuntaan taikka toiseen. Jo vuonna 1981 Klemola kirjoitti (142), että HS ”ei rakasta levottomuuksia yhteiskunnassa eikä se niitä mielellään itse lietso, ei tuo todella arkoja asioita julkisen keskustelun kohteeksi. Lehdelle sopii vakaasti ja vakaisissa oloissa elävä ja kehittyvä yhteiskunta.---ääriryhmät kantavat sisässään levottomuuksien uhkaa.” Samantyyppisiä johtopäätöksiä ovat tehneet lehteä tutkineet Pietilä ja Sonderman (1994). Sisältötutkimuksessaan Helsingin Sanomista he päätyivät siihen, että lehti rakentaa yhteiskunnallista julkisuutta sektoreittain: näin julkisuus ei tule yhteiskunnalliseksi dialogisesti eikä ristiriitojen pohjalta, vaan monologisesti, vakiintuneen ja tavallaan harmonisen instituutiorakenteen pohjalta (Pietilä & Sondermann 1994, 119). Toimittajat ja lehti rakentavat ristiriidatonta, harmonista, välineittäin funktionaalista yhteiskuntaa, jossa vallitsee esineisyys ja vieraantuminen, kun toimijat eivät kohtaa, ja ns. kenttä jäsentyy ideologiseksi ulottuvuuksiksi (Pietilä & Sondermann 1994, 119-121).

Helsingin Sanomia kirjassaan kriittisesti arvioinut lehden entinen toimittaja (1982-1998) Martti Valkonen (2003) toteaa yksityisen yrityksen kustannusliiketoiminnan ja julkaisemiseen liittyvän julkisen tehtävän välillä esiintyvän ristiriidan olevan erityisen korostunut Sanoma Oyj:ssä. Hänen mukaansa riippumattoman journalismin toteuttaminen Helsingin Sanomissa on sen monopoliaseman vuoksi vaikeaa. Esimerkkinä hän käyttää mm. Helsingin rakentamis- ja kaavoitusasioita, joista hän kuvaa kirjoitetun hyvin epätasaisesti. Samaan aikaan kun HS kirjoitti muista Helsingin keskustan kaavoitusasioista kriittisesti, vaikenen se Sanomatalon rakentamisesta ja siihen liittyvistä asemakaavakysymyksistä, vaikka esim. Hufvudstadsbladet ja Kauppalehti kirjoittivat niistä. Valkonen myös arvostelee Helsingin Sanomien omistajapolitiikkaa: pääomistaja Erkko on saattanut harvoissa julkisissa puheenvuoroissaan korostaa älyllistä ja kriittistä journalismia, mutta sisäisissä yhteyksissä painottaa kuitenkin viihteellisyttä. Valkonen (2003, 199-209, 214-215) kirjoittaa lehden viihteellistymisestä ja ns. nuorisokultista, joka Helsingin Sanomissa on hänen mukaansa aiheuttanut jo pidemmällä ajalla sisällön keventymistä ja sen seurauksena myös yhteiskunnallisesti kriittisten aiheiden vähempää käsittelyä.

3.4.5 GLOBALISAATIO 2000-LUVUN HAASTEENA SUOMALAISELLE YHTEISKUNNALLE

Suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa konsensuksen rakentaminen on suhteellisen pysyvä ilmiö, joka on pohjautunut erilaisille perusteluille ja ideoille. 2000-luvulle tultaessa uutena yhteiskunnan haastavana ilmiönä puhutaan globalisaatiosta. Siitä on tullut uusiin, globaalia yhteiskunnallista murrosta kuvaava käsite, joka voidaan nähdä myös viimeisimpänä nk. kilpailutalouden vaiheena. Suomalaisessa kontekstissa nykyistä talouden globalisaatiokehitystä voidaan jäljittää edellä käsitellyn, 1980-luvun alkupuolelta alkaneeseen ns. kilpailutalouden tai kilpailukyky-yhteiskunnan vaiheeseen. Kilpailuvaltiosta tai kilpailukyky-yhteiskunnasta ovat puhuneet kansainvälisesti mm. Cerny (1990, 204-247) sekä suomalaisessa kontekstissa mm. Alasuutari (1996, 112, 263), Kantola (esim. 2006, 156-178) ja Heiskala (2006, 14-42). 1980-luvun puolivälistä alkaen käydyssä julkisessa keskustelussa on tarjottu useita syitä kilpailutalouden voimistumiselle, ennen kaikkea hyvinvointivaltion kriisiytymistä yhtäältä rahoituskriisiin ja toisaalta ideologisten virtausten, lähinnä uusliberalismin johdosta (Julkunen 2001, 253).

Kansainvälistymis- ja avautumiskehitys on muuttanut yhteiskunnallisia valtasuhteita niin Suomessa kuin kansainvälisestikin, ja osa yhteiskunnallisista toimijoista on tullut luonteeltaan enenevässä määrin osaksi ylikansallisia verkostoja, kun taas toiset ovat edelleen enemmän kiinni kansallisessa kontekstissa. Suomessa tämä ei ole vaikuttanut samalla tavalla kaikkien eliittiryhmien asemaan, ja se on voinut heikentää ja hajottaa aiemmin sisäisesti verraten yhtenäisiä eliittiryhmiä. Eliittien väliset vuorovaikutussuhteet ovat myös löyhtymässä ja niiden keskinäiseen konsensukseen on ilmestynyt säröjä. (Ruostetsaari 2003, 61, 304.) Ruostetsaari (2003, 308) arvioi 2003 omassa eliittitutkimuksessaan, että Suomessa vaikutusvaltaisimpia eliittiryhmiä olisivat elinkeinoelämän, hallinnon ja median eliitit, joiden lisäksi EU-jäsenyys on vahvistanut myös hallituksen asemaa.

Paradoksaalista kyllä, myös globaalin talouskilpailun näkökulma korostaa kansallista konsensusta, ja sitä rakennetaan Kettusen mukaan kilpailukykytavoitteen ympärille (Kettunen 2008, 65). Tässä tutkimuksessa tarkastelen konsensuksen rakentumista julkisuudessa juuri globalisaation yhteydessä. Miten konsensuskulttuuri näkyy Helsingin Sanomien julkisessa keskustelussa globalisaatiosta? Entä millaisia rooleja erilaiset yhteiskunnalliset toimijat ja ryhmät globalisaatiokeskustelussa saavat, ja miten journalismi toimii suhteessa näihin eri ryhmiin?

4.0 JULKINEN YMMÄRRYS GLOBALISAATIOSTA – MENETELMÄLLISIÄ KYSYMYKSIÄ

Kielellisillä kamppailuilla on keskeinen rooli modernissa yhteiskunnassa ja politiikassa. Julkisuus voidaan nähdä tilana, jossa kamppaillaan yhteisten asioiden määrittelystä ja hoitotavasta, siitä millaisilla ja kenen symboleilla todellisuus kussakin tilanteessa määritellään (ks. esim. Pekonen 1987, 9). Tähän kamppailuun osallistuvat journalismi julkisen keskustelun järjestäjänä sekä siinä esiintyvät toimijat, journalismin lähteet. Voidaan nähdä, että julkisuuden ja myös vallitsevien sosiaalisten mielikuvien hallinta on yhteiskunnallisille eliiteille tärkeää poliittis-yhteiskunnallisen järjestelmän legitimitetin rakentuessa julkisuudessa ja sen kautta (ks. Nieminen 2006, 180, 184). Toisaalta eri suunnista tulevia yhteiskunnallisia muutospyrkimyksiä ja niihin liittyviä kamppailuja on mahdollista tarkastella julkisuuden kautta (ks. esim. Laclau & Mouffe 1985; Väliaverron 1993; Alasutari 1996).

Kun jostakin yhteiskunnallisesta kysymyksestä pyritään tekemään poliittinen, silloin (diskursiivista) valtaa pyritään käyttämään asiantilojen ja käytäntöjen muuttamiseen (ks. Hyvärinen 1992, 25; Väliaverron 1993, 30). Hallinin (1984, 1994) ajatuksen mukaan julkisuudessa aidosti poliittinen kysymys on tuotu ns. legitiimien erimielisyyksien alueelle, jolloin eriävät näkemykset saavat tilaa ja journalismi aktiivisesti antaa puhetilaa erilaisille äänille.

Kun suomalaisessa kansallisessa julkisuudessa, tässä tapauksessa Helsingin Sanomissa, synnytetään ja tuotetaan yhteisymmärrystä globalisaatioilmiöstä ja siihen suhtautumisesta, synnytetään myös näkemystä toivottavasta yhteiskunnallisesta kehityksestä. Globalisaation kohdalla on kiinnostavaa tarkastella, minkälaiset tulkinnot siitä nousevat hallitseviksi, mistä ne ovat peräisin ja minkälaista keskustelua aiheesta Helsingin Sanomat tuottaa. Missä määrin keskustelussa korostuu poliittinen debatti, missä määrin taas yhtenäisyyden ja konsensuaalisuuden hakeminen? Keskustelun rakentajan eli journalismin rooli on tärkeä: sen luomassa julkisessa tilassa erilaiset instituutiot, ryhmät ja kielenkäyttömuodot pääsevät esittämään näkemyksiään yhteiskunnallisesta kehityksestä ja sen suunnasta (vrt. Väliaverron 1993).

Helsingin Sanomien globalisaatiokeskustelun analyysissä korostuvat globalisaatiosta nousevat tulkinnot suhteessa kansalliseen yhteisöön sekä journalismin ja sen lähteiden rooli näiden tulkintojen synnyttämisessä. Kun kysyn, miten globalisaatiokeskustelu rakentuu suhteessa konsensuaalisuuteen ja erimielisyyksiin, nousevat ensimmäiseksi tutkittavaksi seikaksi puhettavat: kuinka yhtenäistä on puhe suhtautumisessa globalisaatioon, ja rakentuuko aineistossa hallitsevaa puhetapaa. Entä minkälaiset elementit pyrkivät haastamaan ja tuomaan säröjä tähän puhetapaan? Tähän vastauksia haen diskursiivisella analyysillä, jonka avulla pyrin identifioi-

maan kielenkäyttötapoja. Lähestymiseni on saanut joitakin vaikutteita kriittisestä diskurssianalyysistä, joka tarjoaa joustavan laadullisen menetelmän tekstintutkimukseen vallan näkökulmasta. Se edustaa enemmän väljää teoreettista viitekehystä kuin selkeärajaista tutkimusmenetelmää, ja toimii siten lähestymistapana, jota on mahdollista soveltaa sijoittamalla siihen teorioita, jotka kuvaavat empiiristä aineistoa (van Dijk 1988, 2, 23, 176). Kriittisen diskurssianalyysin taustalla on ajatus kielestä konstruktivisena ilmiönä⁸. Kieltä analysoimalla tutkijan on mahdollista tehdä näkyviksi sen ulkoista maailmaa luovat rakennelmat, niiden vakiintuminen ja vaihtelut (Fairclough 1992, 41). Tutkijan tarkoituksena on rakentaa selitysvoimaisia kuvauksia siitä, miten sosiaalinen todellisuus on rakentunut ja miten sitä jatkuvasti rakennetaan tässä tapauksessa julkisessa keskustelussa niin journalismin kuin sen lähteidenkin taholta.

Kun analyysimenetelmänä on tulkintaan perustuva tekstintutkimus, on syytä sanoa pari sanaa myös menetelmän luotettavuudesta ja pätevydestä. Tehtäessä laadullista tutkimusta ja tekstianalyysia ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin, vaan kuvaamaan jotakin tapahtumaa, ymmärtämään tiettyä toimintaa tai antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta jostakin ilmiöstä. Tärkeää onkin tehtyjen tulkintojen kestävyys ja syvyys, ei niinkään aineiston koko tai siitä lasketut tilastot tai tunnusluvut (Eskola & Suoranta 1998, 61, 68.) Jos halutaan puhua yleistyksistä, niitä on mahdollista tehdä aineistosta tehdystä tulkinnoista, ei suoraan itse aineistosta (Sulkunen 1997, 272-273). Uusitalo (1991, 78) ehdottaa, että laadullisessa tutkimuksessa voitaisiin korvata puhe tilastollisesta yleistettävyydestä puheella teoreettisesta tai olemuksellisesta yleistettävyydestä. Tässä tutkimuksessa tarkoitukseni on ollut kuvata diskursiivisen analyysin avulla suomalaista globalisaatiokeskustelua sekä tuottaa siitä mielekäs tulkinta.

Kun kysymys on tulkinnasta, on selvää, ettei se edusta yhtä oikeaa totuutta. Tutkimuksen lukijan on mahdollista verrata siihen omia ajatuksiaan ja tulkintojaan, ja myös haastaa tai riitauttaa tehty tulkinta. Tämä liittyy suoraan yhteiskuntatieteen luonteeseen: se ei voi olla ylhäältäpäin kerrottua totuutta, vaan ennemmin väitteitä ja hyvin perusteltuja näkemyksiä todellisuuden luonteesta. (ks. Eskola & Suoranta 1998, 218; Kantola 2002a, 61.)

Empiiristä analyysiä tehdessä on tärkeää, että teorian ja aineiston välillä käydään jatkuvaa vuoropuhelua, jolla tarkistetaan, että teoreettinen lähestymistapa on

⁸ Sosiaalinen konstruktivismi viittaa todellisuuden sosiaaliseen rakentumiseen sen sijaan, että olisi olemassa yksi, objektiivinen todellisuus. Konstruktivismi suhtautuu kriittisesti kaikkeen itsestään selvään tietoon ja se kiinnittää huomiota todellisuuskuvan historialliseen ja kulttuuriseen sidonnaisuuteen. ”Realistisen konstruktivismin” ajatus on, että vaikka tieteelliset tosiasiat ”luodaan uudelleen” esimerkiksi laboratoriossa, ne ovat yhtä kaikki ”löydettyjä” ja todellisuuden määrittämiä. (Kusch 1993, 160.) Realistisen konstruktivismin ja diskurssiteorian lähtökohdista ajateltuna fyysinen ja materiaallinen todellisuus on olemassa riippumatta kielestämme, ajatuksistamme tai tietoisuudestamme, mutta emme voi tuntea sitä ennen kuin se esiintyy diskurssissa, joka on tekstiä (teksti ymmärrettynä puhuttuna ja kirjoitettuna kielenä) (esim. Torfing 2005, 166).

aineiston kannalta perusteltavissa ja että sen avulla on todella mahdollista saada vastauksia tutkimuskysymyksiin. Toisaalta laaja empiirinen tutkimus tarvitsee relevanttia teoriaa tuekseen, muutoin on olemassa riski, että tekijä ”hukkuu” materiaaliinsa ja päätyy tekemään jossain määrin satunnaisia havaintoja siitä. Empiirinen data tarvitsee tuekseen merkityksen teoriaa ja tulkinnan välineitä. Parhaimmillaan teoreettinen näkökulma suuntaa analyysiä ja auttaa jäsentämään sitä johdonmukaisesti. (Sjölander 2006, 4.) Omassa analyysissäni olen pyrkinyt löytämään uskottavia yhteiskunnallisesta analyysistä kumpuavia selityksiä aineiston luonteelle, mikä johdatti minut etsimään vastauksia journalismin, vallan ja eliittien teorioista. Sen valinta, mitä kysymyksiä aineistolta kysytään ja mitä käsitteitä koodaukseen käytetään, perustuu aina tietoisiin tai tiedostamattomiin teoreettisiin oletuksiin (Mörä 1999, 20). Tässä tapauksessa oletukset ovat tulleet tietoisiksi ja jalostuneet analyysin matkassa.

Oman tekstiaineistoni käsittelyn⁹ aloitin melko aineistolähtöisesti: ensimmäisten lukukierrosten jälkeen alkoivat hahmottua aineistossa toistuvat teemat, jonka jälkeen oli mahdollista kohdentaa analyysia ja esittää aineistolle tarkempia kysymyksiä. Puhumisen tapoja liittyen globalisaatioon hain aineistosta ensin identifioimalla teemoja ja aiheita, jotka toistuvat eri toimijoiden puheenvuoroissa globalisaatiosta, sekä analysoimalla tapoja, joista näillä puhutaan. Alkoi olla selvää, että globalisaatiota käsiteltiin valtaviirran keskustelussa globaalien markkinatalous- ja kilpailujärjestelmän näkökulmasta, ja puheessa korostui globalisaation vaikutusten määrittely nimenomaan kansallisella tasolla. Keskeisimpien aihepiirien tai teemojen löydyttyä tarkastelin argumentteja, joita eri toimijat käyttivät, ja niiden taustalla olevia perusoletuksia. Näistä elementeistä hahmotin tapoja puhua Suomesta globalisaatiohaasteen edessä. Erilaiset toimijat tuottivat omanlaistaan kertomusta tai puhetta Suomesta ja sen tulevaisuudesta globaalistuvassa maailmassa. Samalla pyrin identifioimaan erimielisyyksiä, joita tuon kertomuksen ympäriltä on hahmotettavissa sekä sitä, minkälaisen aseman nämä konfliktuaaliset elementit aineistossa saavat. Pyrin kartoittamaan sitä, mikä on konsensuaalisuuden rooli keskustelussa, mikä taas erimielisyyksien.

Puhumisen tapojen lisäksi olen kiinnittänyt analyysissäni huomiota julkisuudessa esiintyviin lähteisiin ja niiden saamaan tilaan ja määrittelyvaltaan. Tarkastelen lähteiden osalta lähinnä sitä, minkälaiset yhteiskunnalliset toimijat ovat osallistuneet globalisaatiokeskusteluun ja miten. Tehtyäni alustavan sisällönerittelyn globalisaatioaineistolle, pystyin erottamaan erilaiset yhteiskunnalliset toimijaryhmät, jotka siinä esiintyivät. Nämä ryhmät nimesin politiikan, julkishallinnon, elinkeinoelämän, ammattiyhdistysliikkeen, tieteen ja kansalaistoiminnan edustajiksi (myös

⁹ Analyysissä on käytetty hyväksi Atlas.ti –tietokoneohjelmaa. Ohjelman etuihin kuuluu, että koodijärjestelmä ja analyysin vaiheet ovat perinteisiin menetelmiin verrattuna paremmin jäljitettävissä ja saatavissa esiin. Ohjelma myös mahdollistaa suurempien aineistojen käytön verrattuna perinteellisemmin keinoin tehtävään analyysiin. (Mörä 1999, 17.)

kulttuurin edustajat erottuivat pienenä ryhmänä aineistosta, mutta heitä ei ole erikseen analysoitu). Toimijaryhmät esitellään tarkemmin luvussa 6.

Aineiston hahmotuttua keskusteluksi yhteiskunnallisista valinnoista ja tulevaisuuden visioista sekä valtasuhteista, lähdin tarkastelemaan sitä, miten erilaisten yhteiskunnallisten toimijoiden asema sekä taustaintressit selittävät heidän puhetaan globalisaatiosta ja suhtautumistaan kansallisen yhteisön tulevaisuuteen sekä heidän asemaansa keskustelussa. Analysoin myös toimijaryhmien sisäistä koostumusta ja ns. sisäisiä puhetapojen eroja – saman yhteiskunnallisen sektorin edustajat eivät lainkaan välttämättä lähesty aihetta samalla tavoin. Päädyin tarkastelemaan toimijoita suhteessa heidän edustamaansa yhteiskunnalliseen valtaan ja institutionaaliseen asemaan, heidän puhetapoihinsa sekä asemointiinsa keskustelussa. Havainnoin sitä, mikä on eliittien rooli keskustelussa ja kuinka voimakkaasti he pyrkivät tuottamaan yhtenäisyyttä, sekä sitä, mitkä eliittiryhmät aineistossa korostuvat. Keskeinen kysymys on se, kuinka legitimeiksi toimijoiksi eri eliitit ja myös kansalaistoimijat keskustelussa määrittyvät. Journalismilla on roolinsa eri toimijoiden legitimitietin rakentamisessa. Kuvaamalla, mallintamalla ja myös kyseenalaistamalla toimijan legitimitietin perustoja se voi vaikuttaa siihen, miten joidenkin toimijoiden vallan määrää ja legitimiisyyttä arvioidaan. (Kunelius ym. 2009, 22, 30.) Havainnollistan legitimitietikysymystä useilla eri tavoilla: kuvaamalla toimijoiden saamaa julkisuuden määrää ja laatua sekä analysoimalla erilaisten yhteiskunnallisten toimijoiden asemasta ja uskottavuudesta käytyjä keskusteluja aineistossani. Pyrin löytämään myös rakenteellisia selityksiä siihen, miltä eri toimijoiden asema näyttää: miten yhteiskunnalliset muutokset kuten globalisaatio ovat vaikuttaneet eri eliittien sekä kansalaistoimijoiden asemaan?

Toimijoiden määrällistä esiintymistä aineistossa pyrin kuvaamaan useilla eri tavoilla. Ensinnäkin, aineistosta on kartoitettu kaikki toimijoiden puheenvuorot eli lausumat globalisaatiosta (kaikki sellaiset lausumat, joissa on käytetty globalisaatio-sanaa). Lausumat on luokiteltu aluksi joko suomalaisten tai kansainvälisten tahojen puheeksi. Tämän jälkeen on eroteltu se, onko lausuma toimittajan, vai selkeästi ulkopuolisen lähteen eli toimijan. Näitä lausumia kertyy kaiken kaikkiaan 2787 kappaletta, joista 2344 on suomalaisten toimijoiden puhetta (84 prosenttia) sekä 443 kansainvälisten toimijoiden (lopun 16 prosenttia). Analyysissä huomio keskittyy suomalaisten toimijoiden puheeseen eli siihen, kuinka monta erillistä globalisaatiolausumaa kultakin toimijaryhmältä kertyy. Tässä vaiheessa on huomioitava, että Helsingin Sanomien toimittajien puhetta suomalaisista lausumista on 1117 kappaletta, mikä edustaa huomattavaa määrää: lähes puolta lausumista (48 prosenttia). Tämän analyysin lisäksi aineistosta on eroteltu niiden juttujen tai artikkeleiden määrä, joissa kukin toimijaryhmä puheellaan esiintyy, sekä se, millälaisissa yhteyksissä toimijat saavat puhua: millä eri Helsingin Sanomien osastoilla ja juttutyypeissä erilaiset toimijat esiintyvät. Molempia voidaan tarkastella niiden yhteiskunnallisen ja kulttuurisen roolin ja painoarvon näkökulmasta. Poliitiikan ja

talouden osastojen journalistinen rooli sanomalehdessä on aivan erilainen kuin esimerkiksi vapaa-ajan ja kulttuurin osastojen. Sama koskee erilaisia juttutyyppejä, esimerkiksi uutisia verrattuna reportaaseihin. Kirjan lopussa on liitteenä täydelliset taulukot eri toimijaryhmien luvuista.

Analyysin ja johtopäätösten kohteena on myös Helsingin Sanomien journalismi keskustelun järjestäjänä ja orkestroijana. Tehtyjen analyysien perusteella pohdin sitä, minkälaiseksi aihepiiriksi globalisaatio ja siitä käytävä keskustelu määrittyy – miten siinä näkyy konsensuaalisuus, entä legitiimien erimielisyyksien läsnäolo? Jos yhtenäinen puhetapa suhteessa globalisaatioon ja toivottavaan yhteiskunnalliseen kehitykseen on havaittavissa, mikä on siihen särkejä tuovien, erimielisten elementtien ja toimijoiden rooli? Globalisaation ja sen vaatimien yhteiskunnallisten reaktioiden esittäminen legitiimin erimielisyyden aiheena indikoisi sitä, että aiheesta käydään poliittista keskustelua. Tällöin esille tulisivat aiheeseen liittyvät eriävät intressit, näkökulmat ja puhutavat (sekä tätä kautta yhteiskunnalliset ongelmakohdat). Nämä pääsisivät aidosti kamppailemaan keskenään, jolloin korostuisi myös vuorovaikutus ja dialogi eri toimijoiden kesken. Aktiivisena toimijana journalismi nostaisi esiin yhteiskunnallisia epäkohtia. Toisaalta, jos journalismin piirissä ei nähdä tarvetta moniarvoiselle keskustelulle vaan oletetaan suhteellisen vakaa konsensus tietyn aihepiirin ympärillä, korostuu silloin pikemminkin todellisuuskäsitysten siloittelu ja yhtenäistäminen olevista oloista ja tulevaisuudesta, sekä myös eliittivetoinen keskustelu.

Journalismin suhde erilaisiin lähteisiinsä on toinen tärkeä tarkastelun piste. Miten erilaisessa yhteiskunnallisessa asemassa olevien toimijoiden asema hahmottuu keskustelussa: kuinka legitiimejä ne ovat? Etäisyyden otto eliittitoimijoihin merkitsisi journalismin puolelta yhteiskunnallisen vallan kriittistä tarkastelua. Perinteisesti marginaalisempien toimijoiden kuten kansalaisten tai kansalaisjärjestöjen ottaminen mukaan legitiimeinä lähteinä taas korostaisi moniarvoisuutta. On esimerkiksi eri asia esittää jokin yhteiskunnallinen kritiikki protestin raportoimisena spehtaakkelin näkökulmasta, kuin kertomalla taustalla olevia syitä kritiikkiin. Tähän liittyy globalisaatiokysymyksen kohdalla se, kuinka journalismi pyrkii aktiivisesti analysoimaan globalisaation syy-seuraus-suhteita.

Keskeinen tutkimusongelma on se, miten Helsingin Sanomien globalisaatiokeskustelu rakentuu suhteessa konsensuaalisuuteen ja erimielisyyksiin. Tätä ongelmaa lähestytään empiirisessä analyysissä tarkemmilla tutkimuskysymyksillä:

- miten Helsingin Sanomat rakentaa yhteiskunnallista keskustelua?
- miten erilaiset yhteiskunnalliset toimijat osallistuvat julkiseen keskusteluun, ja minkälaisen roolin ne saavat?

Helsingin Sanomien globalisaatiokeskustelua analysoidessani empiirisenä aineistona on toiminut laaja tekstiaineisto (n=1826) vuosilta 1992-2004. Aineisto pitää

sisällään lehden sähköisestä arkistosta haetut, eri osastoilla ilmestyneet artikkelit, joissa esiintyy sana globalisaatio. Näin sen määrittely, mikä kuuluu globalisaatiokeskusteluun ja mikä ei, ei ole tutkijan eikä arkistoinnin tekijän subjektiivisen luokittelun tulosta. Koska tarkoituksena oli luoda kuva globalisaatiokeskustelun yleisistä linjoista ja kokonaisuudesta, ei rajausta myöskään tehty tietyille osastoille tai juttutyyppeihin. Sähköinen arkisto ei ole täydellinen ajatellen aineiston määrällistä analyysiä: kaikkia juttuja ei välttämättä ole tallennettu sinne, mutta pääpainon ollessa laadullisessa analyysissä voidaan perustellusti olettaa, että sähköisen arkiston jutuista saadaan kattava kuva globalisaatio-kirjoittelusta mainitulla aikavälillä. Tutkimuksen painopiste on nimenomaan tekstianalyysissä, koska itse lehtijuttuja ei ole alkuperäisessä muodossaan analysoitu; kuvien, otsikoiden ja juttujen fyysisen sijoittelun analyysit on jätetty pois. Aineiston laajuus teki analyysin teosta varsin haastavaa ja työlästä. Tulosten esittely on väkisinkin laajaa ja lukijalle osin ehkä puuduttavaakin johtuen siitä, että aineistosta on etsitty vastauksia sekä keskustelun luonnetta, puhetapoja että toimijoita koskeviin kysymyksiin. Koska otteita aineistosta on mahdollista vyöryttää lukijan eteen vain kohtuudella, olen turvautunut tulosluvun osiossa 6.8, jossa tehdään yhteenvetoa puhetavoista ja puhujista, viittaamiseen luvuissa 5 ja 6 esiteltyihin aineistositaatteihin.

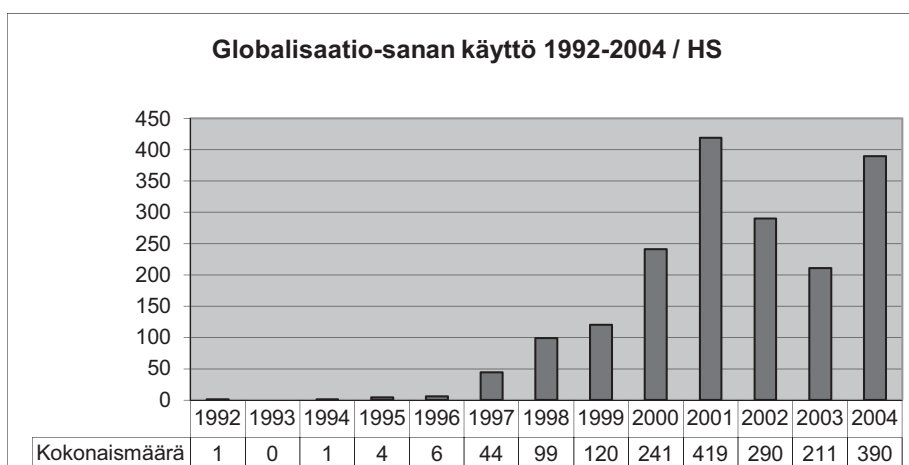
On syytä kommentoida muutamalla sanalla myös aineiston ajallista rajausta. Ensimmäisen kerran sana 'globalisaatio' oli käytössä Helsingin Sanomissa vuonna 1992 (sähköinen arkisto ulottuu vuoteen 1990. On epätodennäköistä, että sanaa olisi ennen vuotta 1990 käytetty, ja tällöinkin korkeintaan joitakin kertoja). Aineisto ulottuu vuoden 2004 loppuun, jolloin juttuja oli ilmestynyt yhteensä 1826. Tämä alkaa lähestyä laadullisen tekstianalyysiaineiston kokonaisuus ”kipurajaa”. Jo työekonomisista syistä aineistoa ei otettu mukaan tätä seuraavilta vuosilta, mutta merkittävä syy oli se, että globalisaatio-sanauutuus oli jo tuohon mennessä himmentynyt ja siitä oli alkanut muodostua arkikieleen kuuluva sana, jonka merkitys oli suhteellisen vakiintunut. Globalisaatio-sanauutuus ympärillä käydyn kielellisen kamppailun voidaan katsoa ajoittuneen suomalaisessa julkisessa keskustelussa 2000-luvun alkuun (ks. tästä myös Ylä-Anttila 2010), vaikka termistä akateemisissa piireissä edelleen kiistellään¹⁰. Tämän tutkimuksen ongelmanasettelun ja tutkimuskysymysten kannalta ei ollut tarpeen laajentaa aineistoa koskemaan myöhempiä vuosia. Tutkimuksen tarkoituksena on ollut analysoida periodia, jolloin käsite saapui lehtikieleen, sekä työstää mielekäs tulkinta tuolla ajanjaksolla käydyistä julkisista keskusteluista ja globalisaatio-sanauktyöstä. Jakso tarjoaakin kiinnostavan aineiston yhteiskunnallisine tapahtumineen ja erilaisine keskustelun vaiheineen.

¹⁰ Myös määrällisessä katsannossa nähdään, että esim. juuri Helsingin Sanomissa globalisaatio-sanauktyön trendi on laskeva, mitä pidemmälle 2000-lukua mennään [2005: 468 osumaa; 2006: 327 osumaa; 2007: 365 osumaa; 2008: 263 osumaa; 2009: 145 osumaa; 2010 (lokakuussa): 109 osumaa].

5.0 GLOBALISAATIOKESKUSTELUN VAIHEET HELSINGIN SANOMISSA

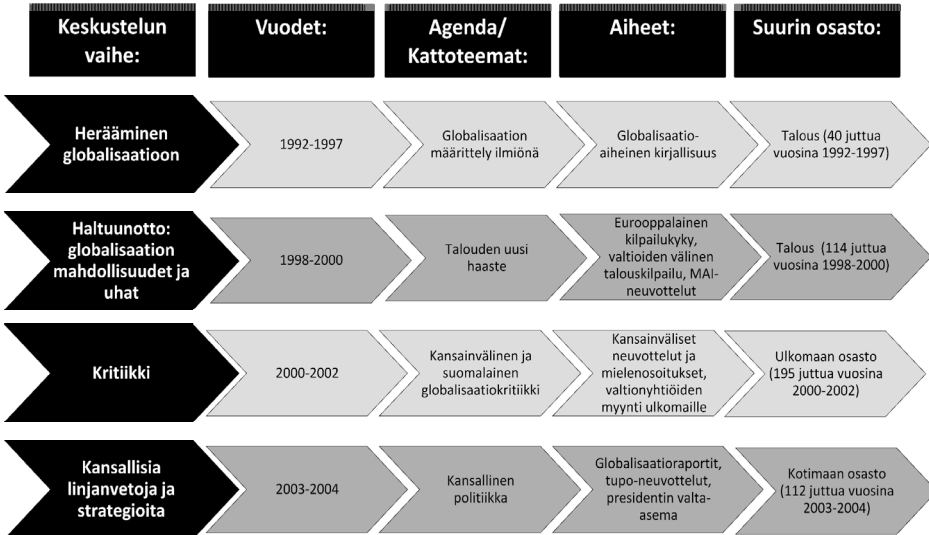
5.1 GLOBALISAATIOKESKUSTELUN YLEISIÄ LINJOJA

Globalisaatiokeskustelulle voidaan piirtää tietynlainen elinkaari tutkimusaineiston edustamien vuosien 1992-2004 ajalta (globalisaatiokeskustelun vaiheita 2000-luvun alussa on analysoinut myös Ylä-Anttila 2010). Alla olevassa kuviossa 5.1 näkyvät globalisaatio-sanan sisältävien juttujen lukumäärät vuosina 1992-2004 kokonaismäärän ollessa 1826. Globalisaatio-sanan yleistyttyä lehtikielessä 1990-luvun lopulla sen huippuvuodeksi tässä aineistossa nousi 2001 (419 juttua), joka oli globalisaatiokriittisten mielenosoitusten suuri vuosi. Tuolloin Helsingin Sanomat uutisoi mm. Genovan ja Davosin mielenosoituksista. Toinen huippu aineistossa osui vuodelle 2004 (390 juttua), jolloin valmistuivat Suomen hallituksen globalisaatiotyöryhmän raportti, ILO:n sekä EVA:n globalisaatioraportit, ja keskustelua käytiin Suomen globalisaatiopoliittisesta linjasta (ks. kuvio 5.2). Kesällä 2005 Helsingin Sanomat jopa julisti globalisaatiokeskustelun päättyneen: toimittaja Marko Junkkari kommentoi, että globalisaatiokeskustelu on ohi (Globalisaatio 1995-2005. Lepää rauhassa HS 14.7.2007). Tämän tutkimuksen aineisto on rajattu vuoden 2004 loppuun, mitä perustelen tarkemmin luvussa 4.

Kuvio 5.1: Globalisaatio-sanan käyttö vuosina 1992-2004 Helsingin Sanomissa.

Alla olevassa kuviossa on esitetty lehdessä käydyn globalisaatiokeskustelun vaiheet näinä vuosina sekä sen ”agenda” ja tärkeimmät aiheet. Lisäksi kuvioon on merkitty ne osastot, joissa juttumäärä nousi suurimmaksi keskustelun eri vaiheissa.

Kuvio 5.2: Globalisaatiokeskustelun vaiheet Helsingin Sanomissa vuosina 1992-2004 (eri osastojen juttumäärien tarkka erittely vuosilta 1998-2004 on liitteessä 2).

5.2 HERÄÄMINEN JA HALTUUNOTTO 1990-LUVULLA: KOHTI YHTEISTÄ NÄKEMYSTÄ

Globalisaatio-sana esiintyi ensimmäisen kerran Helsingin Sanomissa 30. syyskuuta 1992 Radio & Televisio –sivuilla. Silloin ilmiöstä puhuttiin kulttuurin ylikansallistumisena (sanaa käyttivät japanilainen toimittaja ja zimbabwelainen virkamies):

”Globalisaatio on monikasvoinen ja spontaani kehityskulku, jonka suuntaa ei voi ennakoida”, Chen Chimutengwende sanoo. ”Kulttuurin ylikansallistuminen näyttää olevan pysäyttämättömissä oleva prosessi.” (Zimbabwelainen virkamies Chen Chimutengwende, HS 30.9. 1992)

Ensimmäisten vuosien harvassa keskustelussa korostui globalisaation käsittely kulttuurisena ilmiönä. Helsingin Sanomien Kulttuurisivuilla käytiin omaa, globalisaation kulttuurista tulkintaa julkituovaa keskustelua, joka jatkuu aineistossa läpi vuosien (ks. tästä myös Lounasmeri 2006). Useissa jutuissa globalisaatio yhdistettiin globaaliin tietoisuuteen:

Globalisaation eräs puoli on se, että meille muodostuu globaali tietoisuus yhteisestä planeetasta ja kohtalosta. Uusi tietoisuus kehittyy nopeasti, kun paikalliset ryhmät muodostavat maailmanlaajuisia liittoumia ja vaihtavat ajatuksia. (Maaseutu- ja ympäristötutkimuksen dosentti Pertti Rannikko Vieraskynässään, HS 9.7. 1998)

ja myös identiteettikysymyksiin:

”Globalisaatiosta on kasvanut etenkin viime vuosina maailmanlaajuinen kysymys - kuinkas muuten? Tutkijat ovat olleet kiinnostuneita muun muassa kansallisvaltio-aatteen kohtalosta. Tällöin keskeiseksi kysymykseksi on noussut erilaisten identiteettien, kuten suomalaisuuden rakentuminen.” (Toimittaja Erkki Kylmänen kulttuurisivuilla, HS 29.6.1998)

Kulttuurisivuilla esiintyivät usein tieteen edustajat, lähinnä yhteiskuntatieteilijät, ja keskustelua globalisaation vaikutuksista käytiin sen kulttuuristen ja yhteiskunnallisten vaikutusten näkökulmasta. Tämä keskustelu oli kuitenkin mitan päässä päivittäisestä uutisoinnista. Yhteiskuntatieteilijät näkivät globalisaation poliittisena kysymyksenä, johon on erilaisia ratkaisuja:

”...*globalisaatio* ei ole vain tieteellinen, vaan myös *poliittinen käsite, jolla käydään kamppailua ihmisten mielistä.*” (Politiikan tutkija Raimo Väyrynen Kulttuurisivujen kirja-arvostelussa, HS 10.7.1999)

Globalisaation näkeminen kulttuurisena ilmiönä jäi jatkossa taka-alalle globalisaation samaistuessa lähinnä globaaliin talouskilpailuun kansantalouksien välillä. Helsingin Sanomien globalisaatiokeskustelussa globalisaatio yhtäältä sosiaalisena ja kulttuurisena ja toisaalta taloudellisena ilmiönä näyttäytyivät erillisinä. Nämä diskurssit tavoittelivat ikään kuin omia arvojaan ja eristyivät ideologisiksi ulottuvuuksiksi (vrt. Pietilä & Sondermann 1994, 119-121). Teemana talous, markkinat ja kilpailu esiintyivät globalisaation yhteydessä 787 kertaa, kun taas kulttuurin kohdalla vastaava luku oli 192. Yleisimmiksi aiheiksi globalisaatiokeskustelussa nousivat yritysten ja valtioiden toimintaympäristön muutos ja niiden kilpailukyky, kansainväliset neuvottelut lähinnä vapaakaupasta sekä poliittiset järjestelmät ja yhteiskuntamallit globalisaation ajalla. Näin valtavirran keskustelussa painottui globaalin markkinatalous- ja kilpailujärjestelmän näkökulma (ks. myös Ylä-Anttila 2010). Keskeisimmäksi osoittautuivat puhettavat, jotka liittyivät kansallisvaltio Suomen tulevaisuuden visiointiin määriteltäessä globalisaation vaikutuksia ja sen vaatimia toimenpiteitä nimenomaan kansallisella tasolla.

1990-luvulla globalisaatio oli tuore termi, ja sitä otettiin haltuun Helsingin Sanomissa. Globalisaatiokeskustelu tuli Suomeen voimakkaasti kansainvälisten vaihteluiden saattamana, ja sekä kansainväliset että kotimaiset globalisaation asi-

antuntijat – akateemiset tutkijat, tutkimuslaitosten edustajat, ulkomaiset poliitikot ja virkamiehet ja -naiset sekä kansainväliset emeritukset – antoivat lausuntoja ja kommentoivat ilmiötä.

”Globalisaatio ei ole ainoastaan luonut maailmanlaajuiset markkinat tuotteille ja pääomalle; se on luonut myös maailmanlaajuiset markkinat ajatuksille ja ideoille, ja nämä markkinat ovat avoimina myös meille.” (Saksan liittopresidentti Roman Herzog sunnuntaisvuilla, HS 20.7.1997)

Lehti raportoi muiden maiden, EU:n ja kansainvälisten talousjärjestöjen tekemisistä ja reaktioista. Pohdittiin, miten muualla reagoidaan; mitä maailmassa tapahtuu, kuinka muut valtiot suhtautuvat globalisaatioon? Globalisaatiota pyrittiin ymmärtämään ”uutena” ilmiönä, ja siihen sisältyi sekä mahdollisuuksia että uhkia. Ilmiö nähtiin lähinnä talouden haasteena kansallisvaltioille: miten ne varautuisivat ja selviytyisivät globalisaation haasteista?

”Liittopäivävaalien suuri taustakysymys ensi syksynä on globalisaatio, maailmanlaajuinen taloudellinen murros, ja mitä Saksassa tulisi sen suhteen tehdä. Kiistat eläkkeistä, veroista, sosiaaliturvasta, työllistämisestä ja yrittäjyydestä ovat kaikki tavalla tai toisella sen johdannaisia.” (Toimittaja Pentti Sadeniemi pääkirjoituksella, HS 10.3.1998)

Talouselämä hallitsi keskustelua (ks. kuvio 5.2). Tämän voi katsoa kertovan osaltaan siitä, että journalismi ei vielä nähnyt aihetta kiistanalaisena – sitä ei esimerkiksi vielä tuotu voimakkaasti politiikan osastolle. Vuosina 1996-1998 erilaiset talouskriisit mm. Aasiassa, Venäjällä ja Latinalaisessa Amerikassa ravistelivat maailmaa. G8-maat ja kansainväliset rahoituslaitokset kokoontuivat asian tiimoilta, ja tavoiteltiin uutta talousjärjestystä, jotta sopeuduttaisiin uuteen maailmaan ja päästäisiin talouskriiseistä.

”Maailman johtavat teollisuusmaat kokoontuvat ensi viikonloppuna G8 -kokoukseen Birminghamiin, jossa on tarkoitus löytää keinot kansainvälisen valuuttajärjestelmän vahvistamiseen. Taustalla on huoli Aasian valuuttakriisin toistumisesta. Yhdysvaltain, Britannian, Japanin, Saksan, Italian, Ranskan, Kanadan ja Venäjän johtajat ---aikovat laatia raportin, jossa yksityinen sektori eli yritykset sidotaan entistä tiiviimmin kansainvälisten talouskriisien ratkaisuun. Kansainvälisen valuuttajärjestelmän avoimuutta halutaan lisätä ja rahoitussektorin eli pankkien valvontaa aiotaan parantaa.” (Toimittaja Anna Karismo taloussivuilla, HS 11.5.1998)

Kriiseistä uutisoitaessa puheena oli usein markkinoiden ja toisaalta sääntelyn rooli ja merkitys talouden toimivuudelle. Taloudellisen globalisaation ja vapaiden mark-

kinoiden hallinnan tarpeesta tuli yksi keskustelunaihe globalisaation yhteydessä. Paljon puhuttiin globalisaation sääntöjen, sääntelyn ja hallinnan tarpeesta. Globalisaatiota kannattavien mukaan markkinasääntelyn tuli olla sellaista, että se tukisi, ei häiritsisi, markkinoiden toimintaa.

”Kaupan ja investointien yhteydet ovat nykyään entistä kiinteämmät, ja esimerkiksi suomalaisten *yritysten kannalta on tärkeää, että investointien ehdot kolmansissa maissa ovat tasapuoliset ja että niillä ei vaikeuteta normaalia kaupankäyntiä.*” (Diplomaatti Paavo Rantanen Vieraskynässä, HS 11.12.1996)

Tällaisten sääntöjen puute esti markkinoita toimimasta tehokkaasti, jolloin ne tuottaisivat parhaiten kaikille hyvää. Globalisaatioon kriittisesti suhtautuvien mukaan taas markkinoiden tulisi olla alisteisia säännölle, jotta globalisaatio saataisiin yhteiskunnalliseen hallintaan. Se ei myöskään saisi pakottaa unohtamaan muita yhteiskunnallisia päämääriä:

”... *Markkinoita voi säädellä ja valvoa. Demokraattisia ja sosiaalisia päämääriä ei tarvitse uhrata globalisaation kitaan.*” (Kansainvälisen politiikan tutkija Heikki Patomäki Taloussivujen kirja-arvostelussa, HS 24.12.1999)

Talouskriiseistä uutisointiin yhdistyi kansantalouksien ja erityisesti Euroopan kilpailukyky:

”Globalisaatio- eli mondialisation-keskustelussa vallitsee jonkinlainen yksimielisyys siitä, että läntisen *Euroopan asiat eivät ole hyvin.* ---Yhtä mieltä ollaan myös siitä, että talouden takkuamisella on jotain tekemistä Euroopan *huonon kilpailukyvyn* kanssa.” (Toimittaja Annukka Oksanen Taloussivuilla, HS 17.3.1997)

Siitä olivat niin kotimaiset kuin muutkin eurooppalaiset poliitikot ja viranhaltijat huolissaan, ja EU:lle etsittiin lääkkeitä menestykseen:

”Talouden rakenteissa ja kilpailukyvyssä ei kehitys ole Lipposen mielestä Euroopassa ollut riittävää--- ” ”Eurooppa ei ole kyennyt hyödyntämään globalisaation avaamia mahdollisuuksia riittävän tehokkaasti.” (Pääministeri Paavo Lipponen nk. erikoissivuilla, HS 26.10.1999)

Euroopan kilpailukyvyistä keskustelu kääntyi nopeasti kansallisvaltio Suomeen, jonka kansakuntana tulisi pyrkiä vastaamaan globalisaation haasteeseen. Useimpien

kotimaisten poliitikkojen, virkamiesten ja –naisten sekä toimittajien päällimmäinen sanoma oli, että Suomen on sopeuduttava ja pärjättävä kiristyvän globaalin kilpailun maailmassa.

”Suomelle ei korkean kustannustason ja veroasteen maana jää juuri muita kilpailuvaltteja kuin korkean taitotiedon omaava työvoima....Moni kansainvälistyvä yritys harkitsee tarkkaan, jatkaako tuotantoa Suomessa, ellei täältä löydy sellaista osaamista, mitä ei ole missään muualla saatavissa.” (Euroopan komission virkamies Juhani Lönnroth mielipidekirjoituksessaan, HS 6.5.1998)

Globalisaatiota ilmiönä ei lehdessä juuri kyseenalaistettu. Useissa puheenvuoroissa korostui globalisaatiokehityksen vääjäämättömyys: olemme tosiasioiden edessä, emmekä voi yksittäisen kansallisvaltion tasolla muuttaa globalisaation suuntaa.

”Globalisaatio vaatii uutta yhteistyötä.---Ennakkoluuloton suhtautuminen uusiin kansainvälisen yhteistyön muotoihin on myönteisen globaalin kehityksen perusedellytys.” (Ulkomaankauppaministeri Ole Norrback Vieraskynässä, HS 25.9.1998)

Keväällä 1999 valmistui Sitran globalisaatiotutkimussarja, jonka mukaan Suomi pärjää globalisaation haasteissa satsaamalla koulutukseen ja osaamiseen:

”Mitä Suomessa tapahtuu, kun talous globalisoituu? Mitä pitäisi tehdä, ettei kävisi hassusti? Kysymyksiin koettaa vastata Suomen itsenäisyyden rahaston Sitran juuri valmistunut tutkimussarja---Tärkein johtopäätös on tuttu: Suomi pärjää satsaamalla koulutukseen.” (Toimittaja Kati Juurus Taloussivuilla, HS 14.4. 1999)

Vuonna 2000 World Economic Forum (WEF) julkisti kilpailukykyvertailunsa, jossa Suomi oli päässyt ykkössijalle:

”---Suomi on ohittanut Yhdysvallat kilpailukykyvertailussa. ---World Economic Forumin mukaan Suomen nykyinen kilpailukyky on maailman paras.” (Toimittaja Päivi Isotalus Taloussivuilla, HS 8.9.2000)

Keskustelun ensimmäisessä vaiheessa, kun ratkaisuja kansallisvaltioiden ja myös Euroopan ongelmiin globalisaation edessä etsittiin lähinnä vapaista markkinoista, rakenteiden uudistamisesta ja tehokkuuden ja tuottavuuden lisäämisestä, esiintyi jonkin verran myös tästä lähestymisestä eriäviä ja globalisaatiokriittisiä näkemyksiä. 1990-luvun lopulla yhteiskuntatieteilijät näkivät globalisaation poliittisten valintojen tuloksena vääjäämättömyyden sijaan sekä markkinatalouspolitiikkana, joka haastaa nykyisenlaisen hyvinvointimallimme:

”Globalisaatio ja sen eurooppalainen ilmentymä Euroopan unioni esitetään hallitsevassa julkisuudessa vääjäämättöminä edistyksen edellytyksinä. Niiden kehitystendenssit ilmenevät vaatimuksina taloudellisesta joustavuudesta ja hyvinvointivaltion ahtaiden rakenteiden purkamisesta. (Sosiologi Martti Siisiäinen Vieraskynässä, HS 21.12.1999)

Heidän kommentissaan tuli esille globalisaation korostama tuottavuuden maksimointi, joka palveli ensisijaisesti yrityksiä työllisyyden edistämisen sijaan:

”Kansallista, ”pehmeää” markkinataloutta edustavat yritykset muuttivat hetkessä kovan, globaalien markkinatalouden yrityksiksi. Kansainvälistyvä tehomarkkinatalous nousi esiin. --- sijoittajat ja osakekurssit ovat kuin nykyajan alttari, jolle on tuotava vain alati nousevia osakekursseja ja jolle uhrataan ihmishenkiä. Avainsanoja ovat kilpailukyky ja tehokkuus, kirosana on työvoimavaltaisuus.” (Yhteiskuntatieteilijä Jari Heinonen mielipidekirjoituksessaan, HS 29.4.2000)

Toisena merkinä tulevana vuosina voimistuvasta kriitikkistä toimii ns. MAI-case. Kansainväliset neuvottelut vapaakaupasta olivat koko tarkastelujakson aikana yksi suurimmista puheenaiheista, ja vuoden 1998 keväällä keskusteltiin erityisesti kansainvälisiä investointeja ja palvelujen kauppaa koskevasta MAI-sopimuksesta (Multilateral Agreement on Investment), josta neuvoteltiin OECD:n piirissä.¹¹ Tässä aineistossa MAI-aihe näkyy ensimmäisenä, jossa oli selkeä vastakkainasettelu talouden globalisaatiota ajavien ja sitä arvostelevien kesken. Tässä tulivat myös ensimmäistä kertaa mukaan kansalaistoimijat (opiskelijat), joiden lisäksi Vihreiden edustajat arvostelivat MAI-sopimusta. Kuitenkaan laajamittainen kritiikki ja globalisaatio-oppositio eivät näkyneet vielä tässä vaiheessa, vaan vasta vuosituhanen vaihteen jälkeen. MAI-sopimusneuvottelujen yhteydessä ulkomaankauppaministeri Norrback korosti globalisaation lähtökohtaista positiivisuutta sekä kaupan sääntöjä ratkaisuna mahdollisiin ongelmiin:

”Globalisaatio on *ensi sijassa myönteinen ilmiö*, kun sitä ei päästetä karkaamaan käsistä... MAI-neuvottelujen tavoitteena on ollut luoda *kattavat, yhdenmukaiset ja reilut kansainväliset pelisäännöt* rajat ylittävälle investoinneille, investoijien kohtelulle ja investoinneista aiheutuvien *kiistojen ratkaisulle sekä investointien vapauttamiskehitykselle*.” (Ulkomaankauppaministeri Ole Norrback Vieraskynässä, HS 25.9.1998)

Ulkomaankauppaministeri pyrki myös vetoamaan neutraaliin yhteiseen hyvään (suomalaisten yhteiseen etuun), sen sijaan että asiat olisi nähty poliittisina kysymyksinä.

¹¹ Globalisaatiokriittisestä liikkeestä tuli Lindholmin (2005, 13) mukaan merkittävä globaali poliittinen toimija tämän sopimuksen kaatamisen jälkeen 1998 (jota liike piti omana voittonaan).

Tässä pyrittiin löytämään yhteistä linjaa koko Suomelle tai ”meille kaikille”, ja samalla nousemaan intressiristiriitojen ja politiikan yläpuolelle (vrt. Kantola 2002a, 248):

”Globalisaation ydinkysymys on, onko meillä *rohkeutta nostaa pitkäjän- teiset, mittavat intressit lyhyen tähtäimen kansallisten ja oman suppean ryhmän etujen ohi.*” (Ulkomaankauppaministeri Ole Norrback Vieraskynässä, HS 25.9.1998)

Globalisaation kannattajien ja kriitikoiden välissä tasapainotteli silloin kauppa- ja teollisuusministeri Erkki Tuomioja (SDP), joka pyrki vuonna 1998 korostamaan poliittisten instituutioiden ja politiikan roolia globalisaatiossa. Hänen kommentissaan hallitukset ja yritykset sekä samalla politiikka ja markkinat asettuivat vastakkain:

”Tuomiojan mielestä tärkeä vedenjakaja oli OECD:ssa neuvotellun investointeja koskevan MAI-sopimusluonnoksen kariutuminen. Sopimusluonnos olisi muuttanut *hallitusten ja yritysten oikeuksien ja velvollisuuksien tasapainoa aivan liiaksi yritysten hyväksi, kun hyvinvointipolitiikan turvaaminen edellyttää päinvastaista muutosta.*” (Toimittaja Jaakko Pihlaja kauppa- ja teollisuusministeri Erkki Tuomiojasta Kotimaan sivuilla, HS 20.8.1998)

Vihreiden mukaan MAI-sopimus heijasti ylikansallisten yhtiöiden etuja eri maiden ja niiden kansalaisten kustannuksella sen sijaan, että se olisi hyödyttänyt kaikkia:

”Euroopan vihreät puolueet haluavat keskeyttää maailmanlaajuista MAI-*investointisopimusta* koskevat neuvottelut. Helsinkiin kokoontunut Euroopan vihreän liiton valtuuskunta katsoo, että *sopimus heijastaa vain ylikansallisten suuryhtiöiden etuja.* Vihreiden julkistaman päätöslauselman mukaan sopimuksen seurauksena *eri maiden ja niiden kansalaisten edut kärsisivät.*” (STT:n uutinen kotimaan sivuilla, HS 29.3.1998)

Samaa argumentaatiota käyttivät myös opiskelijat, jotka ottivat kantaa myös val- lan jakautumiseen:

”MAI-sopimusta markkinoidaan kansainvälisenä yhteistyönä, vaikka so- pimuksessa on *kyse lähinnä kansainvälisten sijoitusten ja sijoittajain oikeuksien turvaamisesta.* Kysymyksessä on *vallansiirto kansalaisilta ja valtioilta monikansallisille yrityksille.*” (Helsingin yliopiston ylioppi- laskunnan kehitys yhteistyövaliokunnan jäsenet Perttu Isomarkku ja Ari Lahdenmäki mielipidekirjoituksessaan, HS 4.10.1998)

Tämä sopimusneuvottelukeskustelu toimi ikään kuin alkusoittona sille, mitä seu- rasi kansainvälisten protestien ja mielenosoitusten liikkeelle sysäämänä vuositu- hannen vaihteen jälkeen.

5.3 2000-LUVULLE TULTAESSA KANSAINVÄLINEN JA SUOMALAINEN GLOBALISAATIOKRITIIKKI TULEE VALOKEILAAN

Globalisaatiokeskustelun toisessa vaiheessa, vuosina 2000-2002, keskustelua hallitsivat kansainväliset neuvottelut ja mielenosoitukset ulkomaan osaston juttumäärän kasvaessa (ks. kuvio 5.2). Myös kokonaisjuttumäärä kasvoi ollen 241 vuonna 2000, 419 huippuvuonna 2001 ja 290 vuonna 2002. 2000-luvulle tultaessa Helsingin Sanomat alkoi viritellä pohtivampaa otetta globalisaatioon. 2001 vuoden aikana ilmestyivät juttusarjat ”Kenen globalisaatio?”, jossa ”selvitetään, kuka käyttää valtaa globalisaatiossa ja kuka sitä on menettänyt”, sekä ”Eri mieltä globalisaatiosta” ja kirjoitussarja ”Kansainvälistyvä Suomi”.

Tässä vaiheessa julkisuuteen nousi voimakkaasti talouden globalisaation vastainen oppositio, joka pyrki rikkomaan yhtenäistä linjaa suhteessa globalisaatioon. Globalisaatioon kriittisesti suhtautuvat alkoivat saada äänensä kuuluviin lehdessä, ja globalisaation kaikkivoipaisuutta ja myönteisiä vaikutuksia alettiin kyseenalaistaa entistä voimakkaammin. Kritiikin ytimessä oli politiikalla vaikuttamisen korostaminen, johon liittyen tuotiin esille eriäviä yhteiskunnallisia intressejä, vaihtoehtojen merkitystä sekä arvokeskustelua. Myös yhteisöllisyyttä, yhteisvastuuta ja turvallisuutta korostettiin. Globalisaation seurauksina erottuivat kriitikoiden puheessa hyvinvoinnin epätasaisempi jakautuminen ja myös monille aiheutuneet kärsimykset, sekä demokratian heikentyminen sen vahvistumisen sijaan.

Kansalaisjärjestöt ja globalisaatiokriittinen liike esitettiin lehdessä globalisaation ”vastavoimana”. Maailman talousfoorumien, Maailmanpankin, Kansainvälisen valuuttarahaston, YK:n, EU:n, G8:n, ASEM:in ja APEC:in kokouksista sekä niiden yhteydessä järjestetyistä mielenosoituksista uutisoitiin runsaasti.

”Epäluulo ja suoranainen vihamielisyyys vapaakauppaa, globalisaatiota ja suuryhtiöiden valtaa vastaan ajoi kadulle kymmeniätuhansia ihmisiä vauraan Yhdysvaltain vauraimpiin kuuluvassa kaupungissa.” (Toimittaja Jyri Raivio taloussivuilla, HS 2.12.1999)

Voidaan sanoa, että julkinen keskustelu yhteiskunnallisista vaihtoehtoista käynnistyi tässä vaiheessa. Lindholm (2005, 207) näkee, että nimenomaan globalisaatiokriittinen liike vaikutti siihen, että puhe globalisaatiosta muuttui neutraalista ja teknisestä talouspuheesta arvoväritteisemmäksi ja poliittisemmäksi. Mielenosoitukset ja mielenosoittajat eivät saaneet lehdessä kovin legitiimiä tai uskottavaa asemaa, kun heitä ei haastateltu juurikaan nimeltä, ja toiminta esitettiin usein mielenosoitusten speksaakkelin kautta (ks. tästä myös Juntunen 2004).

”Mellakointi Maailmanpankkia vastaan jäi Oslossa alkuillasta vaisummaksi kuin Norjan poliisi oli pelännyt. Poliisi oli varautunut sekasortoon

valtavin turvatoimin ja tiukin ottein. Järjestäytyneet aktivistit osoittivat kuitenkin mieltään Maailmanpankkia vastaan varsin lainkuuliaisesti. Monituhatpäinen kulkue tyytyi huutamaan innokkaasti globalisaation ja kapitalismin vastaisia iskulauseitaan Oslon keskustassa.” (Toimittaja Terhi Width taloussivuilla, HS 25.6.2002)

Ylä-Anttila (2010) toteaa omassa analyysissään Helsingin Sanomien globalisaatiokeskustelusta, että globalisaatiokriittinen liike nosti tietyt asiakysymykset ja lähestymistavat julkiseen keskusteluun ja ne siirtyivät myös muiden (eliitti)toimijoiden puheeseen, mutta tästä roolistaan huolimatta liikkeen vahva asema keskustelussa ei säilynyt kovin kauaa. Hallinin (1984, 1994) mukaan erimielisyydet saavat julkisuudessa tyypillisesti jalansijaa tilanteessa, johon liittyy jonkinasteinen kriisi, ja jossa kansalaisten lisäksi myös eliittitoimijat esittävät kriittisiä arvioita jostakin poliittisesta tai yhteiskunnallisesta kysymyksestä. Myös globalisaatiokeskustelussa eliittitoimijoiden yhdyttyä globalisaatiokritiikkiin, se alkoi saada legitimiin erimielisyyden piirteitä, eli se otettiin uskottavana ja todellisena poliittisena kysymyksenä, ja kritiikin esittäjille tarjottiin tilaa. Kriittisiä näkemyksiä esittäviä eliittitoimijoita olivat SDP:n kansanedustajat, vihreiden edustajat, ministeri Erkki Tuomioja sekä presidentti Tarja Halonen, ay-liikkeen edustajat sekä yhteiskuntatieteilijät. Näitä eliittitoimijoita kutsun välittäjiksi, jotka näyttäytyvät keskustelussa globalisaatiota kannattavien eliittien ja sitä kritisoivien kansalaistoimijoiden välissä olevina eliittitoimijoina ja keskustelijoina.

Vuosi 2001 erottui Helsingin Sanomien globalisaatiokeskustelussa suurimmalla juttumäärällä kokousuutisoinnin määrän sekä globalisaatiokriittisen liikkeen mukaantulon johdosta. Vuosi on myös globalisaatiokriittistä liikettä tutkineen Lindholmin (2005, 61) mielestä globalisaatioprotestien huippuvuosi (vedenjakajana erityisesti Genovan mielenosoitus), jonka jälkeen liikehdintä laantui. Samana vuonna perustettiin Suomeen ATTAC, joka herätti paljon keskustelua Tobinin veron ohella. Lisäksi puhuttivat suomalaisten yritysten ulkomaiset omistus pohjat, mihin liittyen valtionyhtiö Altian myyntisuunnitelmia vastustettiin vuonna 2001 Pro Koskenkorva-kampanjalla. Se yhdisti uudella tavalla hyvin erilaisia, globalisaatioon kriittisesti suhtautuvia tahoja. Yksityistämiseen varauksellisesti suhtautuneiden poliitikkojen, valtionyhtiöiden työntekijöiden ja ammattiliiton edustajien sekä kulttuuriväen muodostama Pro Koskenkorva -liike esti lopulta Alkosta lohkaistun Altia Groupin yksityistämisen ja myynnin ulkomaiseen omistukseen (ks. myös Ruostetsaari 2003, 98-99). Tapaus on siinä mielessä harvinainen, että kulttuurielämän edustajat ottavat siinä kollektiivisesti kantaa politiikkaan – muuten he eivät edusta suurta ryhmää globalisaatiokeskustelussa (eikä heitä analysoida sen tarkemmin).

Kansainvälisten mielenosoitusten vanavedessä julkisuuteen tulivat suomalaiset kansalaisjärjestöt. Useiden erilaisten järjestöjen (Plan-kehitysyhteistyöjärjestö, Luontoliitto, Maan Ystävät, Maailmankauppayhdistys) puheenvuoroissa korostui erityisesti vallan keskittyminen suuryrityksille ja talouden eliiteille globalisaatiossa.

Järjestöt kiinnittivät huomiota siihen, kuinka globalisaatioajan yhteiskunta toimii enenevässä määrin vain talouden ehdoilla:

”Enimmäkseen Nissinen ei kuitenkaan puhu pikkukaloista, vaan suurista asioista: globalisaatiosta, *talouden ylivallasta*, vanhoista metsistä. ”Enää *talous ei palvele ihmistä*, vaan sen annetaan toimia omillaan. *Sen ympäriltä puretaan lainsäädäntöä*. Tämän *kehityksen vastustaminen* on otettava ympäristöjärjestöjen esityslistalle.” (Luontoliiton pääsihteeri Jouni Nissinen Nimiä tänään –palstalla, HS 5.8.2000)

Globalisaation eteneminen ei heidän mukaansa suinkaan ole omalakista ja vääjäämätöntä, vaan sen taustalla ovat tietoiset päätökset ja erityisintressit – tässä yrityssektorin intressit:

”Harhaanjohtava on myös ajatus, että kuluttaja ja tuotteiden myyjä kohtaisivat markkinoilla tasavertaisina toimijoina --- *Kauppan keskukset ja suuryritykset* hallitsevat maailman taloudesta niin suurta osaa, että ne *kykenevät kontrolloimaan tarjontaa ja tuotantoa*. Talouden *globalisaatio etenee siis hallitusti, mutta etenemistä hallitsevat suuryritykset ja talouden eliitti omien etujensa mukaan*.” (Turun Maailmankauppayhdistyksen edustaja Jyri Jaakkola mielipidekirjoituksessaan, HS 23.5.2001)

Tässä yhteydessä yhteiskuntatieteilijät korostivat globalisaation olevan poliittisten valintojen tulosta ja arvostelivat vallan siirtyneen liiaksi virkamiehille ja elinkeinoelämälle. Poliitikasta oli tullut hyvin yksituumaista, eikä siitä käyty kunnollista julkista keskustelua. Seuraavat kommentit pyrkivät tuomaan säröjä ajatukseen yhtenäisestä suhtautumisesta globalisaatioon:

”--- Globalisaatiokeskustelua käy itse asiassa hyvin pieni poliittinen eliitti. *Demokraattisesta ja vaihtoehtoisesta keskustelusta ei ole puhuttakaan*. Ongelma ei ole vain siinä etteivät poliitikot ja tutkijat pysty tyydyttävästi käsittelemään globaalisia rakenteita vaan myös siinä, etteivät he ole *pystyneet antamaan vastausta konkreettisiin sosiaaliturvan, hyvinvoinnin ja työllisyyden kysymyksiin*.” (Työpolitiikan professori Pertti Koistinen Pääkirjoitussivuilla, HS 30.7.2002)

”*Suomalaisen politiikan ongelmana* kai on nimenomaan liiallinen *yksituumaisuus*. Koko puoluekartan laidalta toiselle ulottuva hallitus on joutunut *jättämään huomiotta esimerkiksi todellisen globalisaatiokriittikin*---” (Tiedotusopin emeritusprofessori Pertti Hemánus mielipidekirjoituksessaan, HS 29.5.2002)

Globalisaation kannattajien (tässä elinkeinoelämän edustajat ja ulkomaankauppaministeri (Kok.)) puheessa korostui markkinoiden rooli hyvinvointia ja demo-

kratiaa luovina tai tukevina. Poliitiikan roolina nähtiin lähinnä markkinoiden toiminnan tukeminen, ei rajoittaminen. Globalisaatiokriittisen Attacin (*Association pour une taxation des transactions financières pour l'aide aux citoyens*) toimintaa arvosteleva Sammon konsernijohtaja Wahlroos puhui markkinoista vapauden ja demokratian airueina:

”---Yliarvostetuista valuutoista, demokratiavajauksesta ja korruptiosta huolestuneet kansainväliset *sijoittajat päättivät...siirtää pääomansa demokraattisempiin* ja siksi vakaampiin oloihin. Näin *markkinavoimat* sekaantuivat yhteiskunnallisiin prosesseihin - mutta kehityksen ja *kansanvallan puolella*. ---Globaalit *rahamarkkinat* ansaitsevat tässä tärkeässä *yhteiskunnallisessa tehtävässään demokraattisten poliittisten johtajien tuen*. *Vapaat pääomamarkkinat ovat tärkeä osa vapautta maailmaa*, jota vastaan Attac-järjestön ohjelmajulistukset siksi ikävä kyllä viime kädessä suuntautuvat. (Sammon konsernijohtaja Björn Wahlroos pääkirjoituksella, HS 18.4.2001)

Poliitikka olikin hyvää niin kauan kuin se oli tietynsuuntaista – oli ikään kuin olemassa yhtä, oikeanlaista politiikkaa. Kansainvälisen kauppakamarin edustajan mukaan politiikka oli hyvää niin kauan kuin se oli realistista, ei populistista:

”Elinkeinoelämän roolin pitäisi olla globalisaatioanalyysissä keskeinen, sillä yritykset tuntevat globalisaation realismin. --- *Politiikalla* olisi() nyt *mahdollisuus ottaa* takaisin markkinoille menettämänsä *valtaa*, mutta se ei saa *tapahtua populismin keinoin, vaan realismin ja arvovalintojen pohjalta*.” (Kansainvälisen kauppakamarin Suomen osaston pääsihteeri Timo Vuori mielipidekirjoituksessaan, HS 27.5.2001)

Ulkomaankauppaministeri Sasin (Kok.) kommentissa globalisaatioprotestien ollessa kiivaimmillaan vuonna 2001 globalisaation kontrolloiminen saattoi tapahtua vain epädemokraattisesti, ja politiikka vaikutti haitalliselta vapauksien rajoittamiselta ja säätelyltä:

”*Globalisaatio etenee hallitusti*. Taloudet kansainvälistyvät ja *luovat ihmisille hyvinvointia*. ---Kuitenkin länsimaissa nousee vaatimuksia globalisaation hillitsemiseksi. *Kehitys on vain epädemokraattisesti pysäytettävissä* - ihmisten luovuutta rajoittamalla, vapauksia kontrolloimalla ja taloudellista toimintaa radikaalisti säätelämällä.” (Ulkomaankauppaministeri Kimmo Sasi mielipidekirjoituksessaan, HS 16.5.2001)

Osana globalisaatiokeskustelua käytiin debattia siitä, mikä oli globalisaation suhde demokratiaan, sekä erilaisten yhteiskunnallisten toimijoiden roolista suomalaisessa demokratiassa. Demokratia-keskustelu korostui erityisesti vuosina 2000-2002, jolloin globalisaatiokriittinen liike ja mielenosoitukset olivat voimakkaimmillaan. Globalisaation kannattajat ja myös monet lehden toimittajat puhuivat voimakkaasti

edustuksellisen demokratian puolesta, joka korostaa institutionaalisten toimijoiden asemaa, kun taas kansalaistoimijat ja ns. välittävät eliitit toivat esille suoran demokratian ideaa, jossa kansalaiset ovat legitiimejä toimijoita eliittien rinnalla. Vastakkain asettuivat ideaalityyppeinä ns. demokraattinen elitismi ja kansalaisdemokratia. Demokraattisen elitismin kannattajien mielestä aktiivikansalaisuus ei kuulunut demokratiaan, ja poliittisia päätöksiä pitäisi tehdä tarvittaessa myös vastoin kansalaisten tahtoa.

Aiheeseen liittyivät myös käsitykset globalisaation luonteesta. Molemmat osapuolet, sekä globalisaatiota kannattavat eliitit että sitä kritisoivat haastavat tahot pyrkivät vetoamaan puheessaan demokratiaan: eliittien puheessa globalisaatio lisäsi demokratiaa, koska se lisäsi vapautta.

”Tuomiojan ja muiden globalisaation ja markkinavoimien väitettyä ylivaltaa vastustavien argumentaatiossa kaksi viime vuosikymmentä ovat olleet lisääntyvän epävakauden ja kaventuvan kansanvallan aikaa. Todellisuus näyttää ainakin minun silmissäni perin toisenlaiselta.--- Lähies kaikki ekonomistit ovat yhtä mieltä siitä, että merkittävä osa kahden viime vuosikymmenen aikana tuotetusta hyvinvoinnin lisäyksestä on johtunut pääomamarkkinain avautumisesta.” (Sammon konsernijohtaja Björn Wahlroos vieraskynässään, HS 18.4.2001)

Kriitikot taas esittivät, että globalisaatio kavensi demokratiaa ja valta siirtyi pois demokraattisilta toimijoilta. Globalisaatiota kannattavia eliittejä haastamaan pyrkivien toimijoiden puheessa globalisaatio oli uhka demokratialle, sillä valta katosi kansallisilta toimijoilta ja vastuukysymykset hämärtyivät. Myös kansalaisten perinteiset vaikutusmahdollisuudet olivat heikentyneet, minkä vuoksi suora kansalaistoiminta oli virinnyt. Kun edustuksellinen demokratia ei tuntunut toimivan, oli kansalaisten pyrittävä vaikuttamaan muilla keinoin.

”--- Kun kansalaisten tahdon sijasta toteutuukin yhtiöiden, valtiollisten elinten ja ylikansallisten organisaatioiden johtajien tahto, demokratiasta vähääkään välittävälle kansalaisille ei jää muuta vaihtoehtoa kuin hakeutua kaltaistensa seuraan ja muodostaa toimintaryhmiä ja kansalaisliikkeitä.” (Kirjailija ja tutkija, kansalaisaktivisti Olli Tammilehto mielipidekirjoituksessaan, HS 17.4.2000)

”*Kansalaisjärjestöjen rooli on korostunut, koska demokratia ei ole toiminut kunnolla. 1990-luvulla tehtiin paljon isoja, sitovia sopimuksia, jotka ovat siirtäneet kauppapoliittista päätöksentekoa muualle. Se on johtanut demokratian kriisiin. Ihmisten usko poliittiseen päätöksentekoon on horjunut. Se ei ole vain tapahtunut, sillä on syynsä!*” (Maan Ystävien edustaja Jaana Airaksinen Kotimaan sivuilla, HS 8.4.2000)

Myös SDP:n kansanedustaja puhui talousvetoisen globalisaation seurauksena heränneestä kansalaistoiminnan aktivoitumisesta:

”Kansainvälinen Attac-kansalaisjärjestö on syntynyt kansalaisten tarpeesta saada *talouden ehdoilla etenevä globalisaatiokehitys ihmisten hallintaan*, toisin sanoen saada kehityksen hedelmät palvelemaan eri ihmisryhmiä nykyistä tasa-arvoisemmin. ---Gloaalitalouden hallitsemattomuus ja kilpailuyhteiskunnan äärimmilleen kiihtynyt kilpavarustelu ovat tulleet pisteeseen, jossa *kansalaiset ovat heränneet vaatimaan muutosta.*” (Kansanedustaja Susanna Rahkonen (SDP) mielipidekirjoituksessaan, HS 1.8.2001)

Politiikan tutkija totesi edustuksellisen demokratian olevan ongelmissa:

”*Politiikan tutkijan Niilo Kaupin mielestä globalisaatiokeskustelu heijastelee edustuksellisen demokratian kriisiä. Kansalaisjärjestöt saavat uusia kannattajia, kun samaan aikaan vaalien äänestysprosentit laskevat.*” (Politiikan tutkija Niilo Kauppi Kotimaan sivuilla, HS 17.5.2001)

Eri toimijoiden käsitykset demokratiasta itsestään selittävät osaltaan heidän puhettaan demokratiasta suhteessa globalisaatioon. On nähtävissä selkeä ero siinä, mitä eri osapuolet demokratialla ymmärtävät. Puhuessaan demokratiasta globalisaatiota kannattavat eliittien edustajat viittaavat edustukselliseen demokratiaan, jossa kansalaiset eivät ole poliittisia toimijoita siinä mielessä, että he olisivat päätöksentekijöitä. He ovat pikemminkin päätösten kohteita. Kansalaisosallistuminen sijoittuu edustuksellisen päätöksenteon ulkopuolelle, ja sen säätelijänä ja rajoittajana toimivat kansanedustajat ja hallinto. (ks. Büchi 2006, 21-22.) Kokoomuksen kansanedustaja näki, ettei kansalaisten tulisi häiritä hallitsemisen toimintaa:

”*On epäilyttävää, että suomalaisten veronmaksajien varoista 25 miljonnalla markalla tuetaan sellaista kansalaisaktivismia, joka muun muassa pyrkii vaikeuttamaan IMF:n ja Maailmanpankin sekä samalla myös oman hallituksen toimintaa,* Harkimo toteaa.” (Toimittaja Marjo Ollikainen Kokoomuksen kansanedustaja Leena Harkimosta Kotimaan sivuilla, HS 15.11.2000)

Globalisaatiota kannattavat eliitit näkivät useissa puheenvuoroissa, että poliittinen aktiivisuus ja päätöksenteko kuuluvat edustuksellisille elimille, ja että kansalaisaktiivisuus saattaa haitata demokratiaa:

”*Elinkeinoelämällä ei ole --- mitään sitä vastaan, että YK tiivistää vuorovaikutustaan niin kansalaisjärjestöjen kuin elinkeinoelämän kanssa, kunhan ne kunnioittavat edustuksellisen demokratian periaatteita.*”

YK:han on hallitusten välinen järjestö. *Kansalaisyhteiskunta voi toimia demokratian tukena, mutta se voi myös muodostua sen vastaiseksi voimaksi, joka murentaa edustuksellista demokratiaa.*” (Kansainvälisen kauppakamarin (ICC) Suomen osaston pääsihteeri Timo Vuori mielipidekirjoituksessaan, HS 13.9. 2000)

Eduskuntaan perustettiin oma Attac-ryhmä vuonna 2001, ja lähinnä oikeistopuolueiden edustajat, mm. Keskustan puheenjohtaja Esko Aho arvosteli poliitikkojen toimintaa Attacissa: poliitikot eivät voi protestoida, koska heillä on vastuu poliittisista päätöksistä:

”Keskustan puheenjohtaja Esko Aho arvostelee poliitikkojen intoa toimia globalisaatioon kriittisesti suhtautuvassa Attac-järjestössä. --- Aho katsoi, että kansalaiset voivat kyllä protestoida, mutta poliitikot eivät päätöksentekijöinä voi sitä tehdä. Poliitikassa toimivien on arvotettava asioita kokonaisuuksina. ”He, joilla on vastuu tehdä päätöksiä, eivät voi olla molemmilla puolilla”, Aho totesi.” (Keskustan puheenjohtaja Esko Aho Kotimaan sivuilla, HS 31.8.2001)

Eliitti ja kansalaiset näyttäytyivät demokratian edustuksellista luonnetta korostavien puheessa olevan hyvin kaukana toisistaan: eliitti tyypillisesti hyvin informoituina, kaukonäköisenä, järkevästi ja yhteisen hyvän puolesta toimivana, kun taas kansalaiset huonosti informoituina, lyhytnäköisinä, itsekkäinä ja tunteiden ohjaamina (ks. Büchi 2006, 10-11). Kansainvälisen valuuttarahaston suomalainen edustaja uskoi, etteivät mielenosoittajat välttämättä ymmärtäneet rahoituslaitosten toimintaa – globalisaatiohan kuitenkin hyödytti kaikkia:

”Lehmussaari kyllä tietää, mitä IMF:n ja Maailmanpankin ensi viikon kevätkokoukseen saapuvat mielenosoittajat vastustavat. ”He katsovat, etteivät kansainväliset järjestöt ole *pienen ihmisen asialla*. ---*Osittain käsitykset perustuvat väärään informaatioon, ei ehkä ymmärretä, mitä IMF tekee eri maissa. Kaikki tunnustavat vapaakaupan, yksityistämisen ja kilpailun edistämisen hyödyt.*”” (IMF:n johtokunnan jäsen Olli-Pekka Lehmussaari Sunnuntai-sivuilla, HS 9.4.2000)

Elinkeinoelämän puheenvuoroissa kansalaisaktivismi edusti ”katupopulismia” enemmän kuin demokratiaa. Myös kansalaisjärjestöjen taustat ja motiivit kyseenalaistettiin:

”Avointa ja asiallista dialogia tarvitaan Suomessa populistisen katudemokratian ja kakunheittelyn sijaan.” (Kansainvälisen kauppakamarin Suomen osaston pääsihteeri Timo Vuori mielipidekirjoituksessaan, HS 27.5.2001)

”Kyllä vapaa kauppa ja avoimet markkinat ovat Suomen tapaisten pienten ja kehittyneiden maiden etu”, huomautti seminaarissa Finnpron eli entisen Ulkomaankauppaliiton toimitusjohtaja Seppo Härkönen. --- Härkönen tivasi kansalaisjärjestöiltä taloudellista läpinäkyvyyttä eli tietoja rahoittajista. ”Ovatko ne eettisesti yhtä puhtaita kuin asiat, joita ne ajavat”, hän pohti.” (Finnpron toimitusjohtaja Seppo Härkönen Kotimaan sivuilla 16.2. 2001)

Lisäksi ulkomaankauppaministeri (Kok.) epäili, että kansalaiskriitikot edustavat todellisuudessa vain pientä joukkoa, eivät kansalaisten enemmistöä:

”Julkisesta keskustelusta saa sen kuvan, että järjestelmään ja neuvotteluihin kriittisesti suhtautuvat piirit ovat laajapohjaisia. Mielenosoittajia on kuitenkin äärettömän vähän verrattuna järjestelmän eduista nauttivien valtavaan joukkoon joka puolella maailmaa. WTO-järjestelmän puolustajien olisi syytä aktivoitua. Missä ovat palkansaajajärjestöjen, teollisuuden, kaupan ja kuluttajien edustajat, kun käydään mielipiteenvaihtoa WTO:n roolista?” (Ulkomaankauppaministeri Kimmo Sasi pääkirjoitussivulla, HS 7.9.2001)

Kansalaistoimijat ja välittäjinä toimivat eliittitahot sen sijaan ymmärsivät demokratian laajemmin, niin, että siihen kuuluu ihmisten suora poliittinen osallistuminen. Kansalaisdemokratian kannattajat näkivät kansalaiset henkilöinä, joilla on kyky tehdä vastuullisia ja järkeviä poliittisia päätöksiä. Todellinen demokratia edellyttäisi heidän mukaansa täysivaltaisia aktiivikansalaisia, joilla on oikeus osallistua myös suoraan poliittisten asiakysymysten päättämiseen (ks. esim. Büchi 2006, 12; myös Dewey 1927). Välittävät tahot kuten ulkoministerinä toiminut Tuomioja (SDP) puolustivat kansalaisaktiivisuutta osana toimivaa edustuksellista demokratiaa:

”Ulkoministeri Erkki Tuomiojan (sd) mielestä edustuksellinen demokratia, kansalaisjärjestöt ja puolueet ovat kaikki terveen yhteiskunnan perusedellytyksiä. Ne tukevat toisiaan, ja niiden menestys vahvistaa mahdollisuuksia ottaa globalisaatio hallintaan. Kansalaisjärjestöjä ei Tuomiojan mielestä pidä asettaa poliittisen demokratian haastajaksi, vaan ne tulee nähdä sen välttämättömänä osana. ---Tuomiojan mukaan ihmiset kokevat, että asiat ovat karanneet tavallisten ihmisten ja myös poliittisen päätöksenteon ulottumattomiin kasvottomille markkinavoimille.” (Ulkoministeri Erkki Tuomioja Kotimaan sivuilla, HS 16.9. 2001)

Yhteiskuntatieteilijä totesi ironisessa kommentissaan, ettei parlamentaarista politiikkaa ja kansalaisaktivismia tule asettaa vastakkain:

”Jos ei halua yhtyä siihen *epähistorialliseen moralismiin, jolla kansalaisaktivismi tuomitaan* suomalaisen vasemmistonkin piirissä, niin ei ehkä kannata oikopäätä seurata niitäkään, jotka *suin päin tuomitsevat kaiken parlamentaarisen vaikuttamisen*. ---Voimmehan historiasta havaita, *etteivät suuret muutokset ole meilläkään tapahtuneet vallassa olleiden eliittien ehdoilla.*” (Valtio-opin dosentti Mikko Lahtinen mielipidekirjoituksessaan, HS 19.7. 2001)

Vihreiden edustaja peräänkuulutti erilaisia poliittisia vastavoimia markkinoille ja kansainvälisille talousjärjestöille kuten WTO:lle (World Trade Organisation) ja puolusti kansalaisten poliittista toimintaa:

”WTO:lle tarvitaan maailmanlaajuisella tasolla toimivia *vastavoimia.*”
---*Kehitys* tapahtuu tällä hetkellä *kansalaisten ulottumattomissa, osin poliittisen kontrollin ulkopuolella.* Kansalaisliikkeet ovat omalta osaltaan luoneet tälle prosessille poliittista kontrollia. Myös poliittisten puolueiden on uudestaan mietittävä *globaalipolitiikkaansa - sitä ei saa jättää vain yrityksille ja kauppapoliitikoille. Globalisaation hallinta vaatii sekä kansalaisten uudentyypistä järjestäytymistä että YK:n tasolla organisaatiota, joka luo vastavoiman WTO:lle.*” (Euroopan vihreiden puheenjohtaja Pekka Haavisto mielipidekirjoituksessaan, HS 9.9.2001)

Myös kansalaisjärjestöjen ja -liikkeiden edustajat pyrkivät puolustamaan kansalais-toiminnan legitimitettä, ja saivat jonkin verran tilaa reaktioilleen lehden kirjoituksiin globalisaatiokriittisestä liikkeestä. Suomalainen kansalaisaktivisti perusteli liikkeiden saavan toimintansa oikeutuksen lainsäädännöstä, kun taas valtaapitävillä tätä samaa oikeutusta ei ollut:

”---Kansalaisjärjestöt saavat valtakirjansa demokratian puolustamisen lisäksi myös lukuisista kansainvälisistä sopimuksista, YK:n päätöksistä ja esimerkiksi Suomen perustuslaista... ---Perustuslaissa sen sijaan ei mainita Helsingin Sanomia, muita valtamedioita eikä yhtiöitä, joille suurin osa suomalaisen yhteiskunnan poliittisesta vallasta on käytännössä keskittynyt.” (Kirjailija ja tutkija, kansalaisaktivisti Olli Tammilehto mielipidekirjoituksessaan, HS 17.4.2000)

Toinen mielipidekirjoittaja moitti mediaa siitä, ettei se ole käynnistänyt kunnollista keskustelua eikä antanut puheenvuoroa globalisaatiokriitikoille:

”Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa 29.9.2000 väitettiin, etteivät mielenosoittajat edes halua vuoropuhelua. Väite on perätön. IMF:n kokoukset pidetään käytännössä suljetuin ovin, aktivistien edustajilla ei ole mitään asiaa paikalle eikä mitään sananvaltaa kokouksissa. Lehdistö ei ole antanut kunnollista puheenvuoroa globalisaatiokriitikoille eikä salli-

nut kunnollista vuoropuhelua.” (Misha Dellinger mielipidekirjoituksessaan, HS 9.10.2000)

Kotimaan tapahtumista globalisaatioon yhdistettiin kansainvälisten investointien tulo suomalaisille markkinoille. Valtionyhtiöiden myynti oli ajankohtainen aihe, ja erityiseksi kiistakapulaksi muodostui valtionyhtiö Altia. Vuonna 2001 sen myyntisuunnitelmia vastustettiin Pro Koskenkorva-kampanjalla, joka yhdisti uudella tavalla hyvin erilaisia, globalisaatioon kriittisesti suhtautuvia tahoja. Tässä ay-liikkeen edustajat argumentoivat, ettei globalisaatio ollut kaikkien etu. Suomalaiset työntekijät eivät siitä hyötynet, vaan heille se merkitsi työpaikkojen menetystä:

”Savtschenko ja elintarviketyöläiset ovat yksityistämässä huolissaan ennen kaikkea työpaikoista. On nähty, että *ulkomaiset omistajat lopettavat tuotannon ja siirtävät sen halvempien tuotantokustannusten maihin*. Altiassa se tietäisi satojen *työpaikkojen menetyksiä*. Se on globalisaatiota, maailmankaupan vapautumista---” (Toimittaja Katarina Baer lainaa Elintarviketyöläisten liiton puheenjohtaja Ritva Savtschenkoa Talous & Työ -sivuilla, HS 11.2.2001)

Pro Koskenkorva -liikkeen edustajista kirjailija Isomäki totesi globalisaation määrittävän yhteiskunnalliset jakolinjat uudella tavalla:

”Se, että eri ryhmät nyt löytävät toisensa, on Isomäen mukaan myös globalisaation vaikutusta. ”*Globalisaatio toimii niin, että se repii vanhat rintamalinjat hajalle. Joka blokista löytyy hyötyjiä ja kärsijöitä*. Nyt eri blokkien kärsijät löytävät toisensa.” (Kirjailija ja kansalaisjärjestöaktiivi Risto Isomäki Talous & Työ -sivuilla, HS 11.2. 2001)

Yksityistämisestä keskusteltaessa kansalaisjärjestöjen ja ammattiliiton edustajat eivät hyväksyneet talouden ja tuottavuuden logiikkaa kaiken määrittävänä, vaan työllistyminen nähtiin omalla arvonaan:

”Menestyäkseen *valtionyritysten* täytyy...voida toimia aivan kuten kilpailijansakin: ne *eivät* esimerkiksi *voi pitää turhia työntekijöitä vain siksi, että valtio haluaisi työllistää ihmisiä*. Koskenkorva-liikkeessä *liiketaloudellisia perusteluja ei uskota tai ainakaan niitä ei hyväksytä*. Jaana Airaksisen mielestä hallituksen ja kansanedustajien *pitäisi miettiä myynnin kokonaisvaikutuksia*.” (Toimittaja Anu Partanen ja Maan Ystävien edustaja Jaana Airaksinen Sunnuntai-sivuilla, HS 29.4.2001)

Samassa yhteydessä Maan Ystävien edustaja kritisoi kansanedustajien luovuttaneen jo ennakolta päätösvaltansa pois:

”Kansanedustajat päättävät asiasta, mutta hallituksen esitys on yksimielinen. Voiko sen voittaa? Airaksisen mielestä voi, jos kansanedustajat vain ymmärtävät oman asemansa. Siltä ei aivan vaikuttanut, kun yksi Pro Koskenkorva-delegaatioista vieraili --- kansanedustajien luona. ”Ne sanoivat aivan selvästi, että *ei me voida tälle mitään, kun on tää globalisaatio*”, Airaksinen puuskahtaa. ”*Se on kyllä kukkua, tähän on nimenomaan konkreettinen asia, josta eduskunta todella tekee päätöksen. Ei voida ajatella, että joku muu on tehnyt sen jo jossain.*” (Toimittaja Anu Partanen ja Maan Ystävien edustaja Jaana Airaksinen Sunnuntai-sivuilla, HS 29.4.2001)

Altian myyntikeskustelun yhteydessä myös kansanedustajien uskottavuus oli koe-tuksella. Heitä kritisoitiin, koska he eivät ymmärtäneet tehdä oikeita ratkaisuja, ts. toimia yhtenäisen ”globalisaatiolinjan” mukaisesti. Eduskunnan äänestettyä Altian myyntiä vastaan pääkirjoitustoimittaja viestitti, etteivät kansalliset arvot ole realistinen lähtökohta politiikan tekemiseen:

”Nyt *Koskenkorvasta on humaltunut myös eduskunta*. Kun hallitus pyytää eduskunnalta oikeutta laskea viinayhtiö Altiassa valtion omistuksen alaraja kolmannekseen, eduskunta ei tähän suostu. ---Sillä johonkinhan on globalisaation raja vedettävä ja *kansalliset arvot suojattava*: viinapannuamme emme pois anna. Muiden valtionyhtiöiden myynnistä voidaan kyllä keskustella.” (Antti Blåfield Pääkirjoitussivulla, HS 11.6.2001)

Altian pääjohtaja näki myynnin peruuntumisen vain väliaikaisena takaiskuna – myynnille ei tuntunut olevan reaalisia vaihtoehtoja:

”Altian enemmistön myyntivaltuus kaatui eduskunnassa Pro Koskenkorva –liikkeen onnistuttua nostamaan sen pahan globalisaation symboliksi. Kasurinen uskoo, että myyntiaie on ohi muutamaksi vuodeksi mutta ei kokonaan. ”Tähän palataan tavalla tai toisella – joskus.” Merkittävänä tulevaisuuden vaihtoehtona hän pitää pörssiin menoa, jos yhtiön myynti ei muuten onnistu.” (Toimittaja Esko Nurmi ja Altian pääjohtaja Veikko Kasurinen Taloussivuilla, HS 26.2. 2002)

Globalisaatiokritiikki oli voimakkaimmillaan vuosina 2000-2002, jonka jälkeen sen huippu ohitettiin. Syyskuussa 2002 toimittajat kyselivät, mihin globalisaatiokritiikki oli kadonnut:

”Vuosi sitten tiedotusvälineet pullistelivat globalisaatiokritiikkiä. ---Samalla puhuttiin ahkerasti globalisaatiokritiikin noususta ja sen kritisoi-man ”uusliberalismin” ja sitä edustavien elinten, Kansainvälisen valuut-tarahaston IMF:n, Maailmanpankin ja Maailmankauppajärjestö WTO:n demokrativajeesta. ---moni on kyselty, missä globalisaatiokriittinen liike on nyt. Onko kritiikki kuihtunut, vai ovatko tiedotusvälineet vain

kääntäneet valokiilansa toisaalle?” (Toimittajat Inka Kovanen ja Mika Kukkonen Ulkomaansivuilla, HS 21.9. 2002)

Tutkijat vastasivat, ettei se ole enää samalla tavalla median valokeilassa, kun laajamittaisia mielenosoituksia ei ollut esiintynyt. Näkemys globalisaation epätoivottavista ”sivuvaikutuksista” oli mennyt laajasti läpi. Globalisaatiokriittinen liike oli myös jossain määrin maltillistunut, ja halusi profiloitua vaihtoehtoisen globalisaation kannattajaksi.

”Globalisaatiokritiikki siirtyy kadulta neuvottelupöytiin
Suurmielenosoitusten tilalle etsitään uusia toimintatapoja
Soraäänit tulleet osaksi normaalia poliittista keskustelua”
(Toimittajat Inka Kovanen ja Mika Kukkonen otsikoivat
Ulkomaansivuilla, HS 21.9.2002)

Näin protesti sulautui osittain osaksi valtavirran poliittista keskustelua. Tähän vaikutti Helsingin Sanomien keskustelussa se, että globalisaatiokritiikki levisi yhteiskunnan ja politiikan reuna-alueilta sen valtavirtaan, kun siihen alkoivat yhtyä myös eliittejä edustavat tahot, jotka rupesivat osaltaan edistämään toisenlaista näkemystä globalisaatiosta ja sen vaatimista toimenpiteistä sekä kansallisvaltio Suomen tulevaisuudesta. Poliittiset toimijat myös käyttivät globalisaatiokritiikkiä väylänä saada itselleen näkyvyyttä ja myös esiintyivät ”kansan puolestapuhujina” (vrt. Lindholm 2005, 159-160). Globalisaatiosta tuli jossain määrin poliittisen erimielisyyden aihe, mikä näkyi parhaiten tässä keskustelun toisessa vaiheessa. Kritiikkiä esittävien toimijoiden uskottavuutta horjutettiin keskustelussa kuitenkin siinä määrin, että sillä voidaan sanoa olleen vaikutuksensa myös siihen, kuinka legitimiiksi itse globalisaatiokritiikki (kohdistuen ilmiön väitettyihin vaikutuksiin sekä sen vaatimiin toimenpiteisiin) muodostui. Sekä lehden toimittajien¹² että globalisaation kannattajien useissa puheenvuoroissa kansalaisliikkeiden ja -järjestöjen toimintaa ei nähty demokratiaa vahvistavana, vaan sitä heikentävänä. Lisäksi kansanedustajien toimintaa kyseenalaistettiin eduskunnan Attac-ryhmän perustamisen ja Altiaäänestyksen yhteydessä.

¹² Toimittajien näkemykset erosivat jossain määrin toisistaan sen suhteen, mikä on mielenosoitusten legitimitetti, mutta globalisaatio ja kansainvälisten rahoituslaitosten toiminta, jota mielenosoituksissa kritisoiitiin, nähtiin kuitenkin periaatteessa myönteisinä asioina.

5.4 VUODET 2003-2004: RIVIEN KOKOAMISTA KOTIMAISILLA AREENOILLA

Kolmannessa vaiheessa, vuosina 2003-2004, kotimaan aiheet hallitsivat keskustelua (ks. kuvio 5.2). Globalisaatiosta tuli kotimaan politiikan kuuma peruna ja se siirtyi osaksi korkean tason poliittista päätöksentekoa vuonna 2004, kun presidentti Tarja Halosen ja Tansanian presidentin Benjamin Mkapan Kansainväliselle työjärjestölle (ILO) valmisteleva globalisaatioraportti julkaistiin. Presidentti Halonen toimi globalisaatioaiheessa vuoden 2004 aikana paljon kansainvälisellä tasolla, ja sai toiminnastaan kritiikkiä muun muassa elinkeinoelämän suunnalta. Samana vuonna julkisuuteen tulivat Vanhasen I hallituksen asettaman globalisaatiotyöryhmän raportti sekä Elinkeinoelämän valtuuskunnan raportti ”Suomen menestyksen eväät”. Näiden kaikkien yhteydessä pohdittiin Suomen strategiaa globaalistuvassa maailmassa.

Samaan aikaan tuloneuvotteluista ja koko tulopoliittisesta järjestelmästä väiteltiin kiivaasti: alettiin esittää arvioita, joiden mukaan Suomen tilanne oli muuttumassa, kun tähänastinen globalisaation hyötyjä joutui entistä enemmän varautumaan sen haittapuoliin. Vuonna 2004 käytiin kovaa väantöä tulopoliittisesta kokonaisratkaisusta, joka lopulta syntyi, vaikka työnantajat alun perin ilmoittivat, ettei sille ole edellytyksiä. Keskitettyjen tuloratkaisujen rooli onkin ensin heikentynyt, ja lopulta niistä on luovuttu kokonaan Suomessa. Tässä keskustelussa näkyi selkeästi työnantajien yritysten heikentää ay-liikkeen asemaa ja uskottavuutta.

Erimielisyydet suhteessa globalisaatioon tulivat vuosina 2003-2004 erityisesti esille kotimaisten työmarkkinoiden ja tupo-neuvottelujen yhteydessä. Ay-liike pyrki avauksessaan vetoamaan yhteisiin etuihin, ja vuonna 2003 se yritti saada aikaan ”Suomen yhteisrintamaa” työnantajien kanssa. SAK:n puheenjohtaja ehdotti työn ja pääoman uutta liittoa. Suomen kilpailuvaltti globalisaatiossakin olisi vakaa hyvinvointiyhteiskunta, josta luovuttaessa emme enää pärjäisi. Tässä näkyi se, kuinka ay-liike oli selvästi edelleen hyvin kiinni kansallisissa intresseissä ja kehyksessä, mistä yritykset olivat globalisaation myötä irtautumassa. Puheenvuoroja voidaan tarkastella yrityksenä olla omilla ehtoillaan mukana rakentamassa ns. kansallista linjaa tai suhtautumista globalisaatioon, olla vaikuttamassa sen reunaehtoihin huolimatta ay-liikkeen globalisaatiokriittisyydestä. SAK:n johtaja yritti puheenvuorossaan vedota niihin etuihin, jotka ovat yhteisiä työnantajille ja -tekijöille – kuten vakauteen ja vastakkainasettelun välttämiseen:

” --- Ihalainen ehdottaa, että työnantajajärjestöt ja ammattiliitot laatisivat ”kullekin toimialalle oman, *yhteisen elinkeinopoliittisen pitkän tähtäimen kasvustrategian*”. ”Tämä olisi *työn ja pääoman uudenlainen liitto*”, SAK:n puheenjohtaja kuvailee ehdotustaan.” (SAK:n puheenjohtaja Lauri Ihalainen Kotimaan sivuilla, HS 10.11.2003)

”Itsesuojeluvaistokin sanoo, ettei vastakkainasettelu työelämässä saisi olla liian suurta, jotta yhdessä pärjättäisiin globalisaation asettamissa uusissa haasteissa”, Ihalainen perustelee. (SAK:n puheenjohtaja Lauri Ihalainen Kotimaan sivuilla, HS 10.11.2003)

Työnantajien kommenteissa korostui kansainvälinen kilpailu, joka sanelee yritysten toiminnan. Oli nähtävissä, etteivät yritykset ole enää kiinni kansallisessa projektissa, vaikka Suomen kansallista etua yritettiin yritysmaailman edustajien (ja myös poliitikkojen) puheenvuoroissa tuoda esille. Elinkeinoelämän edustajat pyrkivät rakentamaan yhtenäisyyttä juuri kilpailukyvyyn varaan: puheenvuoroissa toivottiin yhteistä näkemystä siitä, että rakennejärjestelyt ovat välttämättömiä kilpailukyvyyn säilyttämiseksi. Voitaisiin sanoa, että tässä Suomeen ja kansalliseen etuun vetoaminen saattoi toimia elinkeinoelämän edustajilla puhtaasti retorisenä keinona, kun todellisuudessa toimijat olivat pitkälle irtaantuneita kansallisesta kehyksestä (ks. kansallisen edun ja globaalit markkinat yhdistävän puheen ristiriitaisuudesta myös Ylä-Anttila (2010)).

”Me emme hae kollektiivisia ratkaisuja, jotka vaikuttavat yritysten toimintaan”, hän sanoo neuvottelukuvioista Metalliliiton kanssa. ”Yritykset tekevät ratkaisunsa itse ja ovat pakotettujakin tekemään, koska ovat niin kovassa kilpailussa.”...Juuri tämän ymmärtämisestä Martti Mäenpää antaa SAK:lle kiitosta. ”On erinomaista, että ay-liike on ymmärtänyt, missä globaalissa kilpailutilanteessa yritykset ovat.”” (Teknologiateollisuus ry:n toimitusjohtaja Martti Mäenpää Kotimaan sivuilla, HS 11.11.2003)

*”Johtaja Eeva-Liisa Inkeroinen Palvelutyönantajista -- toivoo, että *työntekijäpuolikin ymmärtäisi niitä taloudellisia rakenteita, joita viimeaikaisten dramaattisten toimien taustalla on.* Hän uskaltaa toivoa jopa yhteistä näkemystä siitä että *”rakennejärjestelyt ovat välttämättömiä kilpailukyvyyn säilyttämiseksi”*.---Hän varoittaa tuudittautumasta siihen, että *taloutta paljonkaan voitaisiin ohjata.* Maailmalla tapahtuu katastrofeja, jotka vaikuttavat reaaliajassa Suomenkin talouteen. Toisaalta uhkana on talouden globalisaatio, työpaikkojen karkaaminen ulkomaille.” (Palvelutyönantajien johtaja Eeva-Liisa Inkeroinen Kotimaan sivuilla, HS 11.11.2003)*

Vuonna 2003 työmarkkinat siis nousivat tärkeäksi aiheeksi, kun osapuolet ennakoivat tulevia tuloneuvotteluja. Tässä keskustelussa työnantajien vaatimukset joustavuudesta ja rakenteiden purkamisesta korostuivat. Osapuolten näkemykset olivat kaukana toisistaan: työantajat halusivat irti perinteisestä solidaarisesta palkkapolitiikasta, eivätkä halunneet kasvattaa irtisanomisen kustannuksia.

Työntekijät taas halusivat muutosturvaa eli lisärahaa irtisanottaville. Vastakkain olivat vääjäämätön muutos ja joustavuus sekä perinteet, solidaarisuus ja turvallisuus. Työnantajien keskusjärjestön TT:n puheenjohtaja varoitteli kriisistä, jos rakenteita säilyttävä politiikka ei muuttaisi suuntaansa joustavuuden ja markkinaehtoisuuden suuntaan:

”Hänen mukaansa nykyinen, *staattisuutta korostava yhteiskunta- ja tulopolitiikka uhkaa ajaa Suomen vakavaan taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen kriisiin*. Rantasen vaatimus on: politiikkaa on muutettava, jos Suomen hyvinvointi halutaan turvata. ---Rantanen ei hyväksy väitettä, että Suomella ei kuitenkaan ole mahdollisuutta kilpailla palkoissa Itä-Euroopan tai Kiinan kanssa. Hänen mukaansa *jokainen askel joustavuuden ja markkinaehtoisuuden suuntaan lievittää muutosta*.” (Työnantajien keskusjärjestön TT:n puheenjohtaja Juha Rantanen Kotimaan sivuilla, HS 8.3.2004)

Kun työnantajapuoli suostui aloittamaan keskitetyt neuvottelut syksyllä, korosti EK (Elinkeinoelämän Keskusliitto) pakollisia muutoksia ja ”uutta suuntaa”. Se myös viestitti, että kaikki osapuolet todellisuudessa ymmärsivät muutosten vääjäämättömyyden:

”---Rantanen huomautti, että kaikki osapuolet ymmärtävät globalisaation kiristämän talouskilpailun ja väestön ikääntymisen aiheuttamat *muutoksen tarpeet*. ”Nyt on kysymys siitä, miten *muutospaine* kanavoitetaan konkreettiseksi *toimenpiteiksi, jotka avaavat tietä talouskasvulle ja työllisyydelle*”, Rantanen sanoi. ”Neuvottelut eivät koskaan ole helppoja, mutta nyt ollaan poikkeuksellisen vaikeassa tilanteessa, koska nyt *täytyisi avata uutta suuntaa*, ja se on aina ollut vaikeaa. Toivomme, että ammattiyhdistysliike näkee nämä *suunnanmuutoksen tarpeet*”, Riski sanoi.” (Toimittaja Hanna Miettinen, EK:n hallituksen puheenjohtaja Juha Rantanen ja EK:n työmarkkinajohtaja Seppo Riski Kotimaan sivuilla, HS 28.10.2004)

Vastakkainasetteluun palattiin myös ay-liikkeen puheenvuoroissa, kun ammattiliitot pyrkivät vastaamaan työnantajien koveneviin äänenpainoihin antamatta periksi omasta asemastaan. Ay-liike pyrki tasapainoilemaan: toisaalta pyrittiin puhumaan yhteisistä eduista, mutta puolustuskannalle jouduttuaan sen edustajat korostivat kamppailuasetelmaa. STTK:n edustajan puheessa nähtiin selkeästi eriyvät edut osapuolten kesken, sekä yritykset horjuttaa ja pitää kiinni valta-asemista:

”Mäenpää *varoittaa tekemästä radikaaleja työelämän muutoksia* pelkän Kiina-ilmiön perusteella. Puheet globalisaatiosta, Kiinasta ja Tallin-

nasta ovat alkaneet hänen mielestään ohjalla yhteiskunnallista keskustelua jo liian voimakkaasti. ---*Työnantaja käyttää Mäenpään mielestä Kiina-ilmiötä häikäilemättä hyväksi. "Eteläranta tuntuu vaan katsovan, että NYT! Nyt on mahdollista vaikuttaa poliittisiin päättäjiin, nyt on mahdollista saada yritys- ja pääomaverot laskettua, nyt on mahdollista liputtaa firmoja ulos, nyt voi helpommin irtisanoa. Nyt lyödään tämä ay-liike alas."*(STTK:n puheenjohtaja Mikko Mäenpää Kotimaan sivuilla, HS 1.3.2004)

SAK:n Ihalainen pyrki kuitenkin osoittamaan myös ymmärtämystä ja samalla ennakoimaan tulevaa – mikä olisi jatkossa kansallisen politiikan merkitys? Tässä tuodaan esille sitä, että yritykset eivät todellisuudessa puhuneet enää kansallisen edun nimissä, vaikka vetosivatkin Suomen kilpailukykyyn:

"Hän arvelee sävyn muuttuneen myös globalisaation vuoksi, joka pakottaa yritykset toimimaan yli kansallisten rajojen. "Suomalaisella toimintaympäristöllä on entistä vähemmän merkitystä yrityksille. Ehkä myös tulosovun merkitys työnantajille on pienentynyt sen takia. Onko meillä tulevaisuudessa kansallisesta talouspolitiikasta kiinnostuneita työnantajia?" (SAK:n puheenjohtaja Lauri Ihalainen Kotimaan sivuilla, HS 16.8.2004)

Tupo-neuvottelujen aikaan ay-liikkeen edustaja alleviivasi, että yhteiskunnallisia päätöksiä pitäisi voida tehdä ilman "pakottavan" globalisaation tuomista mukaan kuvaan.

"Metallityöväen liiton puheenjohtaja Erkki Vuorenmaa ---Hän vaati rauhoittamaan tuloneuvottelut myös muilta ulkopuolisilta tekijöiltä. "Tähän asetelmaan ei tarvita mitään globalisaatiotyöryhmien viisauksia eikä globalisaatiolla uhkailua." (Metallityöväenliiton puheenjohtaja Erkki Vuorenmaa Kotimaan sivuilla, HS 18.11.2004)

Globalisaation vaikutus yhteiskunnalliseen päätöksentekoon ei ollut aivan suoraviivaista johtaville poliitikoillekaan. Tupo-neuvottelujen yhteydessä korostui halu pitää yhtenäisyydestä ja ns. tupo-sovusta kiinni. Ay-liikkeen uskottavuutta pyrki horjuttamaan lähinnä elinkeinoelämä. Pääministerinä vuonna 2003 toimiva Vanhanen ilmaisi, että yhteiskunnallisella hyväksyttävyydelläkin oli roolinsa – vaihtoehtoja oli olemassa. Solidaarisuus sopi huonosti globalisaatioon, mutta kuitenkin valtiollisella politiikalla oli vielä roolinsa:

”Matti Vanhanen (kesk) myönsi, että ”solidaarinen palkkapolitiikka” sopii huonosti talouden globalisaation olosuhteisiin ja voi johtaa työntekijöiden uloshinnoitteluun työmarkkinoilta. Pääministeri sanoi kuitenkin etsivänsä erilaisia lääkkeitä kuin Rantanen. ”En näet usko, että radikaali tuloerojen kasvattaminen olisi Suomessa yhteiskunnallisesti hyväksyttävä etenemistie. On muitakin vaihtoehtoja.” Vanhasen mukaan matalan tuottavuuden työn kannattavuuteen voidaan vaikuttaa ”solidaarisella veropolitiikalla.” (Pääministeri Matti Vanhanen Kotimaan sivuilla 21.11.2003)

Toisaalta minkään yksittäisten yritysten ratkaisuihin pääministeri ei halunnut puuttua, vaan näki ne osana laajempaa globaalia kehitystä. Siinä suomalaisia auttaisi vain osaamisen vahvistaminen:

”Wärtsilä on samaan aikaan sekä yksittäistapaus että yksi suuri ratkaisu pitkässä ketjussa, kun Euroopan sisällä ja Euroopan ja muun maailman välillä tapahtuu yritysjärjestelyjä. Wärtsilässä ovat yt-neuvottelut alkaneet, eikä maan hallitus ole niissä osapuolena. Kyse on yhtiön sisäisestä asiasta”, Vanhanen sanoi. Hän ei halunnut ottaa kantaa siihen, onko Wärtsilän päätös tuotannon siirrosta perusteltu. Vanhasen mukaan globaalisessa kehityksessä tuotannon siirtymisessä halvempiin maihin ei auta muu kuin osaamisen vahvistaminen” (Pääministeri Matti Vanhanen (kesk) Taloussivuilla, HS 28.1.2004)

Toisaalla ulkoministeri Tuomioja (SDP) pyrki korostamaan valtion roolia ja globalisaation heikentämää yhteiskuntavastuuta sekä yritysten omistajien suhdetta yhteisönsä:

”Valtionomistusta ei tarvitse enää puolustaa millään nationalistisilla syillä. Kyse on *globalisaation heikentämisen yhteiskuntavastuun korostamisesta*. Se vahvistuu silloin, kun *omistajat eivät elä kokonaan erossa siitä yhteisöstä*, jota heidän omistamansa yritykset hyvässä ja pahassa muokkaavat”, Tuomioja perustelee. (Ulkoministeri Erkki Tuomioja Taloussivuilla, HS 22.5.2004)

Tupo-neuvottelujen yhteydessä lehti ei kuitenkaan ollut aivan vakuuttunut siitä, oliko hallituksen linja oikein valittu, ja kyseenalaisti keskitettyjen ratkaisujen kuulumisen globalisaation ajalle. Globalisaatiosta selviytyminen edellytti pääkirjoitustoimittajien mukaan vanhojen rakenteiden muuttamista, joihin saattaisi kuulua myös itse tulopolitiikka.

”Näiden kiistojen yllä leijuu vielä kaikkein suurin kysymys: *kuuluko keskitetty tulopolitiikka ylipäätään nykyaikaan?* Tästä on työnantajapuolella vallalla vielä erimielisyyttä. Maan hallitus on kiinnittänyt maltilliseen tulopoliittiseen sopimukseen suuren määrän lupauksia ja

arvovaltaansa. Se on riskialtista politiikkaa, kun lähtökohta-asetelmat tuntuvat olevan näinkin kaukana toisistaan. *Globalisaation haasteisiin on hallituksen vastattava, vaikka keskitettyä tulopoliittista sopimusta ei syntyisikään.*” (Toimittaja Antti Blåfield Pääkirjoitussivulla, HS 21.9.2004)

Tupo-neuvottelujen jälkimainingeissa presidentti Halonen pyrki edistämään kansallista strategiaa, joka toisi yhteistyöhön työmarkkinaosapuolet, ja korosti myös niiden halukkuutta siihen:

”Suomen haasteena on menestyä myös huomispäivän globalisaatiossa. Niinpä maa tarvitsee kansallisen globalisaatiostrategian, presidentti sanoi.---Halosen mukaan hallitus ja työmarkkinajärjestöt ovat valmiita yhteistyöhön globalisaatiostrategian valmistelussa.--- Nykymuotoista globalisaatiota presidentti ei pidä oikeudenmukaisena ja kestävää kehitystä takaavana.” (Presidentti Tarja Halonen Kotimaan sivuilla, HS 2.1.2004)

Myös presidentti Halosen asemasta käytiin keskustelua vuonna 2004. Presidentti toimi globalisaatiokysymyksen parissa vuoden 2004 aikana kansainvälisellä tasolla mm. ILO:n globalisaatioreportin toisena laatijana, ja sai toiminnastaan kritiikkiä elinkeinoelämän sekä lehden pääkirjoitussivun toimittajien kommentoissa. Keskustelu presidentin asemasta kertoo jo itsessään sen heikentymisestä – siitä ei enää ollut konsensusta (presidentin valta on myös reaalisesti vähentynyt Suomessa 1990-luvulta lähtien: vuonna 1994 EU-asioiden kansallinen valmistelu annettiin hallitukselle, ja vuonna 2000 presidentin valtaoikeuksia sisä- ja ulkopoliitikassa leikattiin hallituksen hyväksi). Presidenttiä arvosteltiin idealismista, ja presidentin asemasta ja toimintatavoista käytiin suorasaanaista väittelyä. Presidenttiä arvostelivat erityisesti elinkeinoelämän edustajat ja myös lehti, ja hänen toimintaansa pyrkivät puolustamaan hallituksen ministerit (samaan aikaan oli kuitenkin nähtävissä, että esimerkiksi pääministeri Vanhasen ja presidentti Halosen näkemykset globalisaatiosta erosivat toisistaan) ja yhteiskuntatieteilijät. Keskustelu kertoo ensinnäkin murroksesta, jossa presidentti-instituutio on Suomessa 2000-luvulla ollut, ja toisekseen siitä, kuinka yhtenäistä näkemystä kansakunnan tulevaisuudesta pyrittiin vahvistamaan. Yhtäältä tämä tapahtui siten, että presidentin uskottavuutta pyrittiin horjuttamaan lähinnä elinkeinoelämän suunnalta.

”Elinkeinoelämän eliitillä oli vuoden aikana paljon sanottavaa globalisaatiosta, kilpailukyvyistä ja veroasteesta. Kovaa kyytiä sai etenkin presidentti Tarja Halonen, jota ryöpytettiin useissa puheenvuoroissa. Kritiikkiä tuli Halosen idealismista---“ (Toimittaja Anna-Liina Kauhanen Taloussivulla, HS 31.12.2004)

Toisaalta hallituksen taholta argumentoitiin, etteivät linjaerot lopultakaan ole suuria tai niitä ei ole, kun pyrittiin vaalimaan yhtenäisyyttä linjaeroista huolimatta.

Globalisaatioraporttien vuonna 2004 presidentti Halonen kehotti kaikkia osapuolia pohtimaan yhdessä Suomen vahvuuksia, ja sanoi, että globalisaatiossa on pakko edetä yhteistoiminnan eli politiikan ja sääntöjen kautta. Tarvittiin vahvemman politiikan ja kansalaisyhteiskunnan aikaa. Halonen myös korosti erityisesti työmarkkinajärjestöjen roolia:

”Hän sanoo, että kansainvälisten selvitysten mukaan *globalisoituvassa maailmassa pärjäävät hyvin juuri ne maat, joissa on aktiivinen ja vahva kansalaisyhteiskunta.* ”Työmarkkinajärjestöt ovat siinä hyvin tärkeä osa.” *Suomen menestykselle* on Halosen mukaan myös hyvin tärkeää, että se pyrki aktiivisesti rakentamaan *maailmaan reilun pelin sääntöjä.* ”*Globalisaatiossa on pakko edetä yhteistoiminnan kautta*”, hän sanoo. Halonen perääkin maailmaan uudenlaista *vahvemman politiikan aikaa*, jossa muun muassa *kansainväliset yhteisöt* toimisivat nykyistä paremmin *yhteistyössä toistensa kanssa.*” (Presidentti Tarja Halonen Sunnuntai-sivuilla, HS 14.3.2004)

Samalla Halonen myös vaati globalisaatiokehitykselle suunnanmuutosta ja näki, että nimenomaan kansallisella politiikalla olisi mahdollista vaikuttaa:

”On selvää, että *globalisaation* on muutettava suuntaansa. Sen nykyinen *kehityskulku on sekä eettisesti että poliittisesti kestämaton.* Vaikka vauraus lisääntyy ja globaalin markkinatalouden tuotantokyky on suuri, jäävät liian monet vaille globalisaation tarjoamaa hyvää. ---*Tie oikeudenmukaiseen globalisaatioon alkaa kotoa; tarvitaan vahvaa kansallisvaltiota, joka tarjoaa peruspalvelut: terveydenhuollon ja koulutuksen sekä tukea perheille ja maahan muuttaville työntekijöille.*” (Presidentti Tarja Halonen ja Tansanian presidentti Benjamin Mkapa Vieraskynässään, HS 25.2.2004)

Myös kansainvälisellä tasolla presidentti Halonen yritti vedota yhteistoiminnan – politiikan - puolesta globalisaation ongelmien ratkaisemiseksi, ja painotti uskoa tahdon merkitykseen ja kompromissien teon mahdollisuuteen. Kuitenkin Sunnuntai-sivun toimittaja näki kansainvälisissä globalisaationeuvotteluissa voimattomuutta, nihkeyttä, riitaisuutta ja epäonnistumisia:

”Hänen mukaansa maailmassa pitäisi nyt toimia *solidaarisemman globalisaation puolesta.* Kyynisyydestä Halosta ei ainakaan voi syyttää. Häntä *eivät masenna* edes YK:n *voimattomuus*, maailman kauppajärjestön WTO:n nihkeät ja riitaiset neuvottelut eivätkä muidenkaan kansainvälisten järjestöjen epäonnistumiset viime aikoina. ”Minä uskon, että ihmiset

ovat järkeviä.” Halosen mukaan yksi raportin olennaisimmista opeista on se, että myös hyvin *erimieliset ihmiset voivat päästä sopuun* globalisaation uudistustarpeista.” (Toimittaja Teemu Luukka presidentti Tarja Halosta Sunnuntai-sivuilla, HS 14.3.2004)

Presidenttiä kritisoivan EVA:n johtaja Risto E.J. Penttilän mukaan presidentti ei ollut tehtäviensä tasalla, eli edistämässä Suomen kansallista etua:

”---Toiminta köyhien maiden velkasaneerauksen puolesta *parantaa kyl- lä Suomen arvostusta kehitysmaissa* ja presidentti Halosen *kannatusta kansalaisjärjestöjen keskuudessa*, mutta *vaikutus ei ole saman suuntainen Suomen kannalta keskeisissä pääkaupungeissa*, Washingtonissa ja Moskovassa. Venäjä ja Yhdysvallat ovat *sotaa käyviä valtioita, jotka pohtivat kansainvälisiä suhteita hyvin perinteisistä (realistisista) lähtökohdista*.” (Elinkeinoelämän valtuuskunnan EVAn johtaja Risto E.J. Penttilä Sunnuntai-sivuilla, HS 25.4.2004)

Myös Elcoteqin johtaja Antti Piippo arvosteli presidentti Halosta tämän ehdotettua sääntelyn lisäämistä ja ay-liikkeen vahvistamista globalisaation kontrolloimiseksi:

”Antti Piippo arvostelee tasavallan presidentti Tarja Halosta pohjoismaisesta imperialismista. ”*Sääntelyn lisääminen ja ammattiyhdistysliikkeen vahvistaminen* globalisaation kontrolloimiseksi lähentelee pohjoismaista *imperialismia*. Viedään oma itsekäs ajattelumalli muuallekin, koska se on maailman paras.” ---Piippo hyökkäsi voimakkaasti sosiaali- demokraattista konsensusmallia vastaan. Hänen mukaansa Suomessa ei haluta nähdä *yhteiskuntamallimme toimimattomuutta* ja syytetään siitä muita.” (Elcoteqin hallituksen puheenjohtaja Antti Piippo Kotimaan sivuilla, HS 19.3.2004)

Pääministeri Vanhanen (Kesk.) pyrki korostamaan hallituksen ja presidentin yhteistä linjaa ulkopoliitikassa sekä vakuutti presidentin toimivan Suomen etujen mukaisesti. Linjaerot olisivat siis vain näennäisiä:

”*Vanhanen muistutti, että presidentti johtaa ulkopoliitikkaa yhteistoi- minnassa valtioneuvoston kanssa. Suomen ulkopoliittiseen toimintaan kuuluu Vanhasen mukaan myös aktiivisuus maailmalla erilaisessa humanitaarisessa ja ihmisoikeustyössä, joissa presidentti Halonen on ollut näkyvästi mukana. Se on Suomen etujen mukaista ja vahvistaa Suomen kansainvälispoliittista asemaa, Vanhanen katsoi.*” (Pääministeri Matti Vanhanen kotimaan sivuilla, HS 26.4.2004)

Yhteiskuntatieteilijät pyrkivät argumentoimaan, etteivät ns. idealistiset arvot eivät ole välttämättä ristiriidassa realismin kanssa – ne voivat myös olla Suomen etu.

”Professori tyrmää Halos-kritiikin: ”USA:n-suhteet ovat normaalit”
”Maailmanparantaminen” on Suomen edun mukaista

Penttilän Halos-arvostelusta kuultaa Patomäen mielestä ”perinteisen poliittisen realismin retoriikka”: *puhuja tietää, millainen maailma on, ja hänen poliittisena ohjenuoranaan on tavoitella niiden suosiota, joilla on eniten valtaa, ennen kaikkea sotilaallista valtaa.*” (Kansainvälisen politiikan professori Heikki Patomäki Kotimaan sivuilla, HS 28.4.2004)

Myös inhimillisuus ja eettisyys olivat tärkeitä asioita:

”Risto E. J. Penttilä tekee...jyrkän eron ulkopolitiikan idealismin ja realismin välille. Yhtäällä on presidentti Tarja Halosen suosima maailmanparantaminen: globaalit ihmisoikeudet, köyhien maiden velkasaneeraus, aserajoitukset. Toisaalla on turvallisuuspolitiikka: kansallinen etu ja suurvaltasuhteet. --- Globalisaation hallinta edellyttää ihmisarvoa kunnioittavan eettisen järjestyksen kehittämistä. Koska olemme toisistamme riippuvaisia, globaali politiikka ei ole idealismia vaan realismia Suomen kansalaisten hyvinvoinnin ja turvallisuuden edistämiseksi.” (Professori Juha Sihvola mielipidekirjoituksessaan, HS 5.5.2004)

Suomen hallitus asetti vuonna 2004 ns. globalisaatiotyöryhmän pohtimaan, kuinka Suomi voisi vastata globalisaation haasteisiin. Pääministerin neuvonantaja Olli Rehn ryhtyy vetämään ryhmää, joka esitti väliraportissaan mm. veronalennuksia korkeissa tuloluokissa ja muita ehdotuksia yhteiskunnallisista uudistuksista:

”Hallituksen tammikuussa asettama globalisaatiotyöryhmä esittää korkeiden rajaveroasteiden alentamista enintään 50 prosenttiin. Tiistaina pääministeri Matti Vanhaselle (kesk) luovutetussa väliraportissa tehdään lisäksi tukku muita ehdotuksia, joilla pyritään turvaamaan Suomen kilpailukyky nykyisessä maailmantalouden murroksessa.” (Toimittaja Taina Ruoho Kotimaan sivuilla, HS 23.6.2004)

Kesällä Rehn valittiin EU-komissaariehdokkaaksi ja valtiovarainministeriön ylijohtaja Anne Brunila ryhtyi vetämään työryhmää (HS 9.7.2004). Vuoden 2004 aikana työryhmän ympärillä käytiin keskustelua Suomen linjasta, ja kannanottoja tuli tiuhaan tahtiin. Työryhmän raportin valmistuessa lehti totesi pääministerin ja presidentin olevan eri linjoilla suhteessa globalisaatioon:

”Pääministeri Matti Vanhanen (kesk) suhtautuu globalisaation seurauksiin huomattavasti myönteisemmin kuin tasavallan presidentti Tarja Halonen. Vanhanen puolusti globalisaatiota voimakkaasti tiistaina ottaessaan vastaan Suomi maailmantaloudessa -ryhmän loppuraportin. ---Globalisaatiotyöryhmä haluaa Suomeen lisää työpaikkoja, vahvaa

kasvua ja kestäväen rahoituspohjan hyvinvointipalveluille.” (Kotimaan sivujen toimittaja Jouni Mölsä etusivun vinkissä kotimaan sivujen jutusta, HS 10.11. 2004)

Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen johtaja Pentti Vartia penäsi suomalaisilta poliitikoilta visiota Suomen kansakunnan tulevaisuudesta: meidän täytyisi aktiivisesti tehdä oma tulevaisuutemme sen sijaan, että takerrumme nykyisyyteen. Suomi ei ollut enää houkutteleva investointikohde, ja virran kääntämiseksi tarvittiin rohkeaa talouspolitiikkaa:

”Suomen vahvuudet ja heikkoudet, uhat ja mahdollisuudet ovat jo hyvin tiedossa. Nyt on korkea aika lopettaa viisasten kiven etsiminen ja ryhtyä toimeen. Globalisaatio etenee koko ajan meistä riippumatta. ---Suomella ei ole varaa tuudittautua itsetyytyväisyyteen.--- Olemassa olevia vahvuuksia pitää pyrkiä vahvistamaan, mutta päähuomio on syytä kiinnittää verotuksesta ja työmarkkinoiden jäykkyydestä johtuvien heikkouksien korjaamiseen. Se saattaa olla poliittisesti hankalaa, mutta tällaisten toimenpiteiden vaikutukset kilpailukykyyn ovat myös nopeampia ja voimakkaampia.” (Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen Etlan toimitusjohtaja, professori Pentti Vartia Vieraskynässään, HS 17.11.2004)

Vaikka tuottavuuden tulisi näkyä palkoissa, ei tarkoituksena ole täysin romuttaa perinteisiä järjestelmiä. Muutos on kuitenkin välttämätöntä:

” Teollisuuden mukaan Suomen korkea rakennetyöttömyys osoittaa, että *työmarkkinat eivät toimi tyydyttävästi*. ”Palkanmuodostuksessa on *voitava hyväksyä* aiempaa selvemmin toimialakohtaisen kansainvälisen kilpailun, työn tuottavuuden ja siitä maksettavan palkan yhteys”, TT:n puheenjohtaja ja Ahlströmin toimitusjohtaja Juha Rantanen sanoi ---. TT:n Rantasen mukaan *kyse ei olisi keskitettyjen tuloratkaisujen romuttamisesta, vaan niiden sisällön muuttamisesta*. Muutos tarkoittaisi ainakin osittaista *luopumista perinteisistä keskitetyistä tuloratkaisuista ja palkkojen yleiskorotuksista*.” (TT:n puheenjohtaja Juha Rantanen Kotimaan sivuilla, HS 21.11.2003)

Tässä yhteydessä kriittisinä ääminä kuuluivat mm. yhteiskuntatieteilijät ja humanistit. Historian professori Siltala arvosteli nykyistä politiikkaa, jossa vaihtoehtoja ei tunnu olevan:

””Kun Suomessa eliitti esittää näkemyksensä toivottavasta kehityksestä, se ei koskaan puhu vapaista vaihtoehdoista vaan ainoasta ratkaisusta, joka on välttämätön. Aina on meneillään jokin 'kriisi' tai 'rakennemuutos', joka juuri nyt vaatii kansalaisia tinkimään toiveistaan ja kiristämään vyötään yhteiseksi hyväksi”, Siltala sanoo. --- ”Tällä tavalla politiikka lak-

kaa olemasta aloitteellista toimintaa, jossa voidaan tehdä arvovalintoja. Se muuttuu reagoimiseksi pakkoihin.” ---”Luonto pakottaa, kilpailu pakottaa, globalisaatio pakottaa, eikä käytännön ratkaisuvalltaa muka jää lainkaan”, Siltala toteaa.” (Historian professori Juha Siltala Kotimaan sivuilla, HS 27.9.2004)

Myös antropologi arvosteli Suomi-visiota, jossa korostuu vain osaaminen ja ahkeruus, ja kulttuuriset näkökulmat ja luovuus jäävät taka-alalle:

”Puheenvuoroissa korostetaan yksipuolisesti osaamista, ahkeruutta ja optimistista me-henkeä. Viittaukset globalisaatioon jäävät retorisiksi, asiasisällöt koskemattomiksi. --- On sivuutettu tärkeitä suomalaisia erityispiirteitä, kuten metsäkeskeinen talous- ja kulttuurihistoriamme. Suurelta osin juuri ne loivat Suomelle sosiaalisen ja taloudellisen perustan, jonka päälle hyvinvointivaltio ja korkean osaamisen yhteiskunta voitiin rakentaa.--- Historiallisessa tarkastelussa maa- ja metsätalousvevoinen Suomi on sosiaalisesti ja teknisestikin ennakkoluuloton ja luova maa eikä luontoa riistävä, konservatiivinen tai taantunut yhteiskunta.” (Antropologi Eeva Berglund Vieraskynässä, HS 13.7.2004)

Lokakuussa 2004 julkistettiin Elinkeinoelämän valtuuskunnan¹³ ”Suomen menestyksen eväät” -raportti, jota pääkirjoitussivun toimittaja Antti Blåfield kommentoi muutokseen pyrkiväksi uuden yhteiskuntapolitiikan julistukseksi: globalisaatio muuttaisi yhteiskuntapolitiikan ehtoja ja voimasuhteita merkittävästi sekä korostaisi talouden kylmiä lainalaisuuksia.

”Tuoreen EVA-raportin avainsanoja ovat yrittäminen, koulutus ja luovuus. Raportin perusväittämään, että menestyvä talouselämä luo yhteiskunnalle jakovaran, on helppo yhtyä. Globalisaatio korostaa talouden kylmiä lainalaisuuksia: yritysten on kyettävä aiempaa selkeämmin määrittelemään omat vahvuutensa ja strategiansa, ja tästä johtuu, että yritysten etu usein irtautuu kansallisvaltioiden eduista. -- Tärkein asia on se, että yritystoiminta tehdään Suomessa mahdollisimman yksinkertaiseksi ja että sitä rasitetaan mahdollisimman vähän.” (Toimittaja Antti Blåfield pääkirjoitussivulla, HS 6.10.2004)

EVA:n raporttia siteerasivat useat toimittajat, ja kotimaan sivuilla todettiin sen tähdentävän rohkeiden päätösten merkitystä riippumatta mediasta:

¹³ EVA perustettiin vuonna 1974 elinkeinoelämän järjestöjen toimesta ja sen tavoitteena oli ”kehittää politiikkojen, talousmiesten sekä eri alojen tiedemiesten, asiantuntijoiden ja suunnittelijoiden keskinäistä vuorovaikutusta ja yhteistyötä” (Jakobson 1992, 123)

”Raportissa tähdennetään myös johtajuuden merkitystä: rohkeita päätöksiä kaivataan etenkin poliittisilta johtajilta, jotka olisivat valmiit tekemään päätöksiä myös mediasta piittaamatta.” (Toimittaja Heli Saavalainen Kotimaan sivuilla, HS 6.10.2004)

5.5 YHTEENVETO

Käsillä olevaa globalisaatioaineistoa voidaan kuvata kielellisenä kamppailuna, jonka aikana pyritään määrittelemään, mitä globalisaatio suomalaisille merkitsee, ja minkälaisia toimenpiteitä se kansakunnalta vaatii. Erityisesti on havaittavissa kamppailua siitä, kuka tai mitkä tahot määrittelevät Suomen edun tai kansallisen edun, ja puhuvat kansan nimissä. Globalisaatiopuhe Helsingin Sanomissa näyttäytyy yhtäältä kielellisten visioiden luomisena Suomen tulevaisuudesta ja toisaalta neuvotteluna yhteiskunnallisista valtasuhteista. Globalisaatiota ilmiönä ei lehden keskustelussa kyseenalaisteta, eikä sitä, että se vaatii meiltä kansakuntana (ja marginaalisemmassa puheessa myös ihmiskuntana) reagoimista. Sen sijaan suunnasta, mihin Suomen ja suomalaisten tulisi olla menossa, on löydettävissä erimielisyyttä, eli keskustelusta on erotettavissa globalisaatioon ja sen Suomelta vaatimiin toimenpiteisiin eri tavoin suhtautuvia yhteiskunnallisia toimijoita, joita analysoin tarkemmin seuraavassa luvussa.

Hahmottaessani sitä, kuinka globalisaatiokeskustelu on rakentunut suhteessa konsensuaalisuuteen ja legitimeihin erimielisyyksiin, olen paikallistanut aineistosta yhtäältä suhteellisen yhtenäisen puhettavan suhtautumisessa globalisaatioon ja toisaalta elementtejä, jotka pyrkivät haastamaan ja tuomaan säröjä tähän yhtenäiseen puhetapaan. Koko globalisaatioaineistolle on tyypillistä kansallinen näkökulma: se on ikään kuin kansakunnan diskursiivista rakentamista globaalistuvassa maailmassa. Julkinen ymmärrys globalisaatiosta syntyy tällaisen kansallisen kertomuksen tai kuvitelman muodossa, jonka kautta ovat nähtävissä myös pyrkimykset kansalliseen yhtenäisyyteen.

Kuvatessani yhtenäisyyden ja erimielisyyden elementtejä ja niiden asemaa globalisaatiokeskustelussa käytän apuna esittelemääni mallia konsensuksen ja legitimien erimielisyyksien kehistä (ks. Hallin 1984, 1994). Kuvion sisimmällä kehällä sijaitsevista asioista tai ideoista vallitsee julkisessa keskustelussa konsensus, kun taas keskikehälle sijoittuvat asiat ovat legitimien erimielisyyksien alueella, jolloin niistä voidaan käydä poliittista debattia. Uloimmalla kehällä olevat asiat eivät ole legitimejä; niitä journalismi ei pidä julkisuuden arvoisina. Kehien väliset rajat ovat kuitenkin liukuvia, ja kehien sisällä esiintyy aste-eroja yhteiskunnallisten asioiden välillä. Se, vaikuttaako media tukevan esim. hallituksen politiikkaa vai olevan sitä kohtaan kriittinen, riippuu politiikan nauttimasta konsensuksen asteesta, erityisesti eliittien keskuudessa. Hallin näkee mediainstituutioiden heijastavan vallitsevaa poliittisen debatin mallia: kun konsensus on vahvaa, ne pysyttelevät sen määritte-

lemän poliittisen keskustelun rajoissa. Kun konsensus jostakin aiheesta alkaa murentua, uutisoinnista tulee enenevässä määrin kriittistä ja siinä esitetään erilaisia näkemyksiä aiheesta, josta on tullut kiistakysymys. Eliittien on yhä vaikeampaa kontrolloida sitä. Hallinin mukaan vaikuttaa todennäköiseltä, että media ei vain heijasta, vaan myös vahvistaa olemassa olevia poliittisia trendejä: konsensusaikoina ne toimivat sitä vahvistavina instituutioina, kun taas konsensuksen alkaessa murentua, ne vaikuttavat poliittisen debatin rajojen laajenemiseen. (Hallin 1994, 55.)

Kun esim. Murray ym. (2008) huomioivat Britannian Irakin sotaa koskevassa uutisoinnissa, että sodan alettua sen vastustus muuttui ei-legitiimiksi uutisaiheeksi, suomalaisen globalisaatiokeskustelun kohdalla kehitys kävi ensi vaiheessa toisinpäin. 1990-luvulla korostui suhteellinen konsensuaalisuus globalisaation ympärillä, kun se ei vielä ollut noussut voimakkaasti poliittiseksi kysymykseksi. Vuosituhannen vaihteessa erimielisyydet alkoivat nousta pintaan ja lehden palstoille, aluksi kansainvälisten mielenosoitusten kautta. Globalisaatioon kriittisesti suhtautuvat alkoivat saada äänensä kuuluviin lehdessä, ja globalisaation myönteisiä vaikutuksia alettiin kyseenalaistaa entistä voimakkaammin. Aluksi kritiikkiä esittivät kansalaisjärjestöt ja globalisaatiokriittinen liike. Tarvittiin kuitenkin eliittitoimijoiden, joita olivat SDP:n kansanedustajat, vihreiden edustajat, ministeri Erkki Tuomioja sekä presidentti Tarja Halonen, ay-liikkeen edustajat sekä yhteiskuntatieteilijät, kritiikkiä, jotta eriävät näkemykset suhteessa globalisaatioon tulivat vakavasti otetuiksi ja laajasti keskustelluiksi. Ylä-Anttila (2010) tulkitsee keskustelua hieman toisin globalisaatiokriittistä liikettä käsittelevässä väitöskirjassaan. Hän antaa liikkeelle legitiimimmän aseman, osin juuri sen vuoksi, että eliittitoimijat noteeraavat sen omissa ulostuloissaan eri tavoin, samoin journalistit. Oma tulkintani on, että tästä huolimatta kokonaisuuden tarkastelu osoittaa niin kansalaistoimijoiden kuin välittäjäeliittienkin asemaa horjutetun uskottavina keskustelijoina. Lisäksi yhtenäisyyden hakeminen osoittautui monissa kohdin korkeimmaksi tavoitteeksi niin globalisaatiota kannattavilla eliiteillä kuin lehden linjassakin. Myös Ylä-Anttila toteaa erityisesti pääkirjoitustoimituksen antavan myönteisemmän vastaanoton globalisaatiota kannattaville eliiteille kuin sen kritikoille, aihe jota tarkastelen tarkemmin jäljempänä journalismin analyysissä.

Seuraavassa luvussa analysoin tarkemmin globalisaatiokeskusteluun osallistuneita yhteiskunnallisia toimijoita: globalisaatiota kannattavia eliittejä, välittäjäeliittejä sekä globalisaatiokriitikkoja. Tarkastelen heidän asemaansa keskustelussa niin empirian antaman todistusaineiston kuin teoreettisen ja yhteiskunnallisenkin analyysin valossa. Näin pyrin löytämään selityksiä sille, miksi eri toimijoiden roolit ja puhutavat asettuvat sellaisiksi kuin ne globalisaatiokeskustelussa asettuvat. Esitän myös tarkemman analyysin keskustelussa hahmottuvista globalisaatioon liittyvistä puhutavoista ja niiden ideaalityypeistä.

6. GLOBALISAATIOKESKUSTELUN TOIMIJAT

6.1 YHTEISKUNNALLISTEN TOIMIJARYHMIEN ROOLIT JA SISÄISET EROT GLOBALISAATIOKESKUSTELUSSA

Tässä luvussa analysoin tarkemmin Helsingin Sanomien globalisaatiokeskustelun lähteitä; yhteiskunnallisia toimijoita, jotka ovat pyrkineet edistämään julkisuudessa näkemyksiä Suomen suhteesta globalisaatioon. Nämä ryhmät eivät suinkaan ole sisäisesti yhtenäisiä, kuten edellisessä luvussa kävi ilmi. Pyrin selittämään sekä niiden välisiä että sisäisiä eroja. Toimijaryhmien analyysissä kuvaan edelleen niiden edistämiä puhetapoja sekä tuon esille sitä, mikä niiden asema yhteiskunnallisessa keskustelussa yleensä ja tässä globalisaatiokeskustelussa erityisesti on, mikä osaltaan selittää niiden puhetapoja. Lopuksi jaottelen toimijat niiden puhetapojen perusteella globalisaation kannattajiin sekä kritikoihin, jotka jakautuvat edelleen ns. eliittitoimijoihin ja kansalaistoimijoihin.

Havainnollistan toimijoiden asemaa ja rooleja keskustelussa ensinnäkin kuvaamalla toimijoiden saamaa julkisuuden määrää ja laatua. Toimijoiden määrällistä esiintymistä aineistossa pyrin kuvaamaan useilla eri tavoilla. Ensinnäkin, aineistosta on kartoitettu kaikki sellaiset lausumat, joissa on käytetty globalisaatio-sanaa. Näitä kertyy kaiken kaikkiaan 2787 kappaletta, joista 2344 on suomalaisten toimijoiden puhetta (84 prosenttia) ja 443 kansainvälisten toimijoiden (16 prosenttia). Analyysissä huomio keskittyy suomalaisten toimijoiden puheeseen. Tässä vaiheessa on huomioitava, että Helsingin Sanomien toimittajien puhetta suomalaisista lausumista on 1117 kappaletta, mikä edustaa lähes puolta kaikista lausumista (48 prosenttia). Tällä perusteella Helsingin Sanomien ja sen toimittajien rooli keskustelun rakentamisessa on huomattava, mikä osaltaan motivoi lehden roolin käsittelyä erillisessä luvussa 7. Tämän analyysin lisäksi aineistosta on eroteltu niiden juttujen määrä, joissa kukin toimijaryhmä puheellaan esiintyy, sekä se, minkälaisissa yhteyksissä – eli millä osastoilla ja juttutyypeissä – juuri kotimaiset toimijat saavat puhua (kirjan lopun liitteessä 1 nämä taulukot on esitelty kootusti). Toiseksi olen huomioinut toimijoiden asemasta ja uskottavuudesta käydyn keskustelun (tällä viittaa edellisessä luvussa esiteltyihin globalisaation kannattajien pyrkimyksiin horjuttaa kansalaistoimijoiden ja myös erimielisyyttä tuovien eliittien asemaa). Lisäksi selitän toimijoiden asemaa myös rakenteellisten tekijöiden avulla: miten yhteiskunnalliset muutokset kuten globalisaatio ovat vaikuttaneet eri eliittien sekä kansalaistoimijoiden asemaan? Entä miten tämä heijastuu julkiseen keskusteluun?

6.2 POLIITIKOT

Globalisaatiokeskustelussa tärkeässä roolissa olivat poliitikot, jotka toimijaryhmänä jakautuivat selkeimmin kahtia niihin, jotka suhtautuivat globalisaatioon lähtökoh-
taisen myönteisesti sekä niihin, jotka esittivät (myös) kriittisiä arvioita. Aluksi on
syytä eritellä lyhyesti poliitikkojen ja poliittisen toiminnan roolia yhteiskunnalli-
sessa päätöksenteossa yleisellä tasolla. Modernin politiikan ytimeen kuuluvat po-
liittiset puolueet, jotka ovat olleet luomassa nykyisenlaista demokratiaa, jota olisi
vaikea ajatella ilman puolueita tai puoluerakennetta. Weber (1978, 939) määrittelee
poliittiset puolueet ryhmiksi, jotka taistelevat poliittisesta vallasta tai kontrollista.
Demokratiakatsannossa puolueet kanavoivat erimielisyyksiä ja samaan aikaan yl-
läpitävät järjestelmän vakautta (ks. Schwartz & Lawson 2005, 282; Epstein 1980;
Rose 1980). Ne myös toimivat kansalaisten linkkinä valtioon: tarjoamalla perustan
kollektiiviselle toiminnalle ne ”kannustavat” kansalaisia äänestämään ja poliitikkoja
toimimaan yhteistyössä (Schwartz & Lawson 2005, 281-282). Helsingin Sanomien
globalisaatiokeskustelussa poliittisen vallan edustajiksi määrittyivät kansanedus-
tajat, ministerit, kunnallispoliitikot, puolueiden muut edustajat sekä presidentti
Tarja Halonen (2000-2012). Poliitikkojen saama julkisuus oli melko keskittynyttä
kulloinkin vallassa oleville tahoille ja johtohahmoille erityisesti (hallitus, ks. tar-
kemmin s.121).

Globalisaatioon lähtökohtaisen myönteisesti suhtautuvat tahot poliittisessa ken-
tässä olivat ensinnäkin oikeistopuolueet, Kokoomus ja Keskusta, joiden puheenvuo-
roja (vaikkakin Keskustan kohdalla vähäisiä) hallitsivat ulkomaankauppaministeri
(1999-2002) Kimmo Sasi (Kok.), puoluejohtaja (1990-2002) Esko Aho (Kesk.) ja
puoluejohtaja, pääministeri (2003-2010), Matti Vanhanen (Kesk.). Kokoomus näki
globalisaation lähtökohtaisesti myönteisenä asiana kansallisvaltio Suomelle. Tä-
stä kansallisen edun näkökulmasta kukin kansallisvaltio ratkaisee ongelmansa itse,
ja on kilpailussa muita valtioita vastaan. Globalisaation kilpailullisesta luonteesta
huolimatta argumentoitiin hieman ristiriitaisesti, että globalisaatio tuottaa lopulta
kaikille hyvää. Loppujen lopuksi sen hyödyt koituivat ensinnäkin kaikkien suoma-
laisten hyväksi ja myös globaalisti kaikkien hyväksi:

”---Sitä ei voi hallita poliittisesti, mutta sen sisältöön voi vaikuttaa, ko-
koomus sanoo. Suomelle globalisaatio on ollut myönteinen. Myös kehitys-
maiden asemaa parantaa useimmiten eniten, kun ne kytetään osaksi
kansainvälisiä markkinoita, kokoomus arvelee.” (Toimittaja Pekka Vuor-
isto esittelee Kokoomuksen globalisaatiokannanottoa Kotimaan sivuil-
la, HS 9.6.2002)

Kokoomuksen kansanedustaja Tiuri totesi, että globalisaation oloissa korkea vero-
tus vaarantaa suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuuden, ja jottei Suomi
hiipuisi, on alennettava veroja:

”Moni suomalainen uskoo, että korkea palkkaverotus on tarpeen hyvinvointiyhteiskunnan turvaamiseksi. Todellisuudessa Suomi on uudessa tilanteessa, jossa korkea tuloverotus vähitellen vaarantaa hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuuden. Se johtuu globalisaatiosta sekä huipputekniikan yritysten ja erityisesti Nokian tärkeästä osuudesta Suomen taloudessa.” (Kansanedustaja Martti Tiuri (kok) mielipidekirjoituksessaan, HS 22.2.2002)

Kaksi Kokoomus-puolueen edustajaa poikkesi puheessaan valtaviirasta puhuessaan hallitsemattomasta globalisaatiosta kansanvaltaa kaventavana sekä taloudellisesta vallasta, joka on siirtynyt ihmisten hallinnasta pääomille. Nämä henkilöt eivät muutenkaan edusta puolueensa valtavirtaa tai ovat joutuneet puolueessaan ”paitsioon” – entinen puheenjohtaja Ville Itälä ja kansanedustaja Sirpa Pietikäinen. Vuonna 2004 Itälä vetäytyikin puolueen johdosta mm. linjaerimielisyyksien vuoksi. Vuonna 2001 Itälä ja Pietikäinen kommentoivat:

”Globalisaatiota ei voi Itälän arvion mukaan tarkastella mustavalkoisesti: sillä on hyvinvointia ja rauhaa lisäävä vaikutus, mutta hallitsemattomana se vie tilaa kansanvallalta. Kokoomuksen tulisi keskustella asiasta ja ottaa kantaa vuoden päästä, Itälä ehdotti.” (Kokoomuksen puheenjohtaja Ville Itälä Kotimaan sivuilla, HS 11.6.2001)

”Pietikäinen katsoo kuitenkin asioita toisesta, laajemmasta näkökulmasta. Suomen YK-liiton puheenjohtajana hän on liikkunut viime vuodet kansalaisjärjestöissä ja kansainvälisissä verkostoissa. Siellä hän on miettinyt globalisaation Pandoran lipasta ja törmännyt aina samaan: demokratian kriisiin. Taloudellinen valta on riistäytynyt ihmisten hallinnasta ja alkanut elää omaa tyrannin elämäänsä.” (Kokoomuksen kansanedustaja Sirpa Pietikäinen Sunnuntai-sivuilla, HS 9.12.2001)

Toinen porvaripuolue Keskusta pysyi keskustelusta paljon syrjässä ennen vuoden 2003 vaaleja ja hallitusvastuuta. Keskustapuolue osallistui keskusteluun kunnolla vasta, kun Matti Vanhasesta tuli pääministeri vuonna 2003. Sitä ennen Keskustan puheenvuorot olivat todella harvassa – poliittisesta oppositiosta tämän kysymyksen suhteen ei voida puhua. Suurin osa Keskustan puheenvuoroista oli puolueen puheenjohtajan tai pääministerin.

Keskustan puheenjohtaja Aho vetosi suomalaisten yhteiseen etuun – ja samaan hengenvetoon näki globalisaation mahdollisuutena kaikille:

”Aho korosti *globalisaation olevan maailmalle enemmän mahdollisuus kuin uhka ja myös Suomen edun mukaista.*” (Keskustan puheenjohtaja Esko Aho Kotimaan sivuilla, HS 29.10.2001)

Tällaisessa puheessa, jossa pyritään löytämään yhteistä linjaa koko Suomelle tai ”meille kaikille”, asiat eivät representoidu ensisijaisesti poliittisina kysymyksinä, ja samalla nousee intressiristiriitojen ja myös politiikan yläpuolelle (vrt. Kantola 2002a, 248). Vuonna 2004 pääministeri Matti Vanhanen (Kesk.) eritteli Suomen yhteiskunnallisia ongelmakohtia ja totesi globalisaation vaativan meiltä myönteistä suhtautumista ja tietynlaisia toimenpiteitä:

”Suomi ei houkuttele ulkomaista pääomaa eikä osaajia, kasvuyrityksiä on liian vähän, kilpailussa on toivomisen varaa eikä nopeasti kasvavan niin sanotun luovan talouden mahdollisuuksia hyödynnetä kylliksi.”
---Vanhanen puolusti globalisaatiokehitystä voimakkaasti. --- ”Globalisaatio on ollut myönteinen mahdollisuus koko ihmiskunnalle ja tämän pitää olla perusvire, jolla Suomi ja suomalaiset tähän suhtautuvat” (Toimittaja Hanna Miettinen Kotimaan sivuilla 10.11.2004)

Poliittisista puolueista keskustelua hallitsi SDP, mikä selittyi pitkälti hallitusvastuulla ja ministereiden puheenvuoroilla. Voidaan myös todeta, että Helsingin Sanomat on perinteisesti suhtautunut myönteisemmin SDP:hen kuin esimerkiksi Keskustaan. Äänessä olivat SDP:n puoluejohto sekä ministerit, hallitsevana kauppa- ja teollisuusministeri (1999-2000), ulkoministeri (2000-2007) Erkki Tuomioja ja pääministeri (1995-2003), puheenjohtaja Paavo Lipponen sekä työministeri (1995-1999), ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtaja Liisa Jaakonsaari (lisäksi presidentti Halonen on SDP-taustainen). SDP jakautui sisäisesti globalisaatiokeskustelussa, kun puolueen johto pois lukien Erkki Tuomioja kuului globalisaatioon myönteisesti suhtautuviin, ja riviedustajat eduskunnassa ja europarlamentissa sekä demari- nuoret globalisaation kritikkoihin ja erimielisyyksien esilletuoihin. Puolueen eliitti suhtautui globalisaatioon huomattavasti myönteisemmin kuin muut ja näki sen ensisijaisesti mahdollisuutena. Myös globalisaation Suomelta vaatimien toimenpiteiden osalta puolueen rivit hajosivat selvästi. SDP:läinen pääministeri korosti joustavuutta ja aktiivisuutta, sekä sopeutumista globaaliin talouteen:

”Taloutemme ovat varsin kehittyneitä maailmanlaajuista kilpailukykyä mitattaessa, mutta meidän on *varmistettava rakenteiden joustavuus, jotta voimme vastata globalisaation ja uuden talouden synnyttämiin haasteisiin*. Samalla meidän on turvattava sellaisen aktiivisen hyvinvointivaltiomallin jatkuvuus, jossa työnteko on kannattavaa ja joka ehkäisee sosiaalista syrjäytymistä.” (Pääministeri Paavo Lipponen (SDP) ja Britannian pääministeri Tony Blair kirjoituksessaan Kotimaan sivuilla, HS 16.11.2000)

1990-luvun lopulla keskustelussa jakautuneena näyttäytyvä SDP hyväksyi uuden periaateohjelmansa, jossa kannanotot pidettiin varovaisina viitaten vain epämääräisesti sääntelyn tarpeellisuuteen:

”Suhdettaan talouden ylikansallistumiseen, globalisaatioon *demarit hieroivat moneen kertaan*. Lopullisessa versiossa vaaditaan mm., että *”maailmantaloutta, pääomaliikkeitä ja ylikansallisten yritysten toimintaa on säänneltävä.”*” (Toimittaja Juha Akkanen SDP:stä kotimaan sivuilla, HS 30.5.1999)

Miltei puolet SDP:n kommentteista olivat ulkoministerin Erkki Tuomiojan lausumia. Globalisaatio oli hänen mukaansa lähtökohtaisesti hyvästä, mutta sen haitat kuten vaurauden epätasaisempi jakautuminen ja monikansallisten yritysten toiminnan epäkohdat oli torjuttava. Hän tasapainoili erilaisten puhetapojen ja kannanottojen välimaastossa yhtäältä seuratakseen poliittista vakaumustaan, ja toisaalta pysyäkseen mukana globalisaatioon myönteisesti suhtautuvassa eliitissä. Keskustelun alkuvuosina kauppaja- ja teollisuusministeri (myöhemmin ulkoministeri) Tuomioja tasapainoili erilaisten Suomen tulevaisuusvisioiden välissä todetessaan, ettei suuria muutoksia tarvita:

”Suomalainen yhteiskunta on Tuomiojan mielestä kestävä hyvinvointivaltio. Suomen uusi tie on jatkaa sen kehittämistä vielä kestävämmäksi ja joustavammaksi, mutta se ei edellytä mitään dramaattisia muutoksia.” (Toimittaja Jaakko Pihlaja Kotimaan sivuilla kauppaja- ja teollisuusministeri Erkki Tuomiojasta, HS 20.8.1999)

Seuraavissa kommentteissa vuosilta 2001 ja 2002 Tuomioja korosti eri osapuolten yhteistyöhön perustuvaa globalisaation hallintaa, mutta kyseenalaisti kuitenkin kansallisen politiikan ja hyvinvointivaltion aseman:

”Tuomioja arvioi globalisaation ihmisoikeuksien kannalta voittopuolisesti myönteiseksi asiaksi. Myönteistä siinä Tuomiojan mielestä on ennen muuta avoimuuden ja läpinäkyvyyden lisääntyminen. Globalisaatio nostaa Tuomiojan mielestä samalla esiin uusia haasteita. Hän sanoi, että niihin vastaamiseen tarvitaan eri tahojen yhteisiä toimia, jotta globalisaatio saadaan parempaan hallintaan ja sen kielteiset haitat torjuttua.” (Ulkoministeri Erkki Tuomioja Kotimaan sivuilla, HS 18.3.2001)

”Tuomiojan analyysin mukaan globalisaatio on tehnyt kansallisen politiikan vaikeaksi tai lähes mahdottomaksi monissa asioissa. Hänen mukaansa myös esimerkiksi pohjoismainen hyvinvointivaltio on ollut tyypillinen kansallinen projekti - joka ei sellaisenaan olisi enää mahdollinen.” (Ulkoministeri Erkki Tuomioja Kotimaan sivuilla, HS 28.8.2002)

Helsingin Sanomien kotimaan toimittajakin noteerasi Tuomiojan ikään kuin kahden suuntaan vetävän linjan:

”Globalisaation vastaiseen Attac-järjestykseen liittynyt ulkoministeri puhui globalisaatiosta ja Maailman kauppajärjestön WTO:n kehityksestä *ällistyttävänä myönteisesti*. ”Globalisaatio on väistämätön, mutta myös myönteinen asia. Se antaa koko maailmassa entistä enemmän edellytyksiä vaurastumiseen.”, Tuomioja sanoi. (Kotimaan toimittaja Arto Astikainen ulkoministeri Erkki Tuomiojasta, HS 21.3.2002)

SDP:n kansanedustajat taas korostivat Suomen tulevaisuutta työtä tarjoavana, turvallisuutena hyvinvointiyhteiskuntana, jonka rakenteita kansalaiset eivät halua romuttaa:

”Valtaosa suomalaisista kannattaa suomalaista hyvinvointiyhteiskuntaa. Sosiaalidemokraattinen malli hakee veronkevennysvaraa nostamalla työllisyysastetta, ei romuttaen hyvinvointiyhteiskunnan turvaverkkoja.” (SDP:n kansanedustajat Tarja Filatov, Susanna Huovinen, Heli Paasio, Susanna Rahkonen, Sade Tahvanainen ja Pia Viitanen mielipidekirjoituksessaan, HS 24.9.1999)

Myös Vasemmistoliitto, Vihreät ja (vähäisessä määrin) kunnallispoliitikot sekä muut pienpuolueet esiintyivät globalisaation kriitikkoina sekä esittivät vaihtoehtoisia näkemyksiä globalisaatioajan Suomesta. Vihreät kritisoivat hallitsevaa poliittista eliittiä globalisaation käsittelystä, vaikka olivat itsekin hallituspuolue (1995-2003). Vihreiden eurokansanedustaja Heidi Hautala ei nähnyt globalisaation hyötyjen loputtakaan tavoittavan kaikkia:

...”Poliittiseksi naivismiksi hän kutsui uskoa siihen, että pääomien liikkeiden vapauttamisella luodaan kasvua, joka pienellä viipeellä ”tihkuu hyvinvoinniksi kaikille” (Vihreiden eurokansanedustaja Heidi Hautala Kotimaan osastolla, HS 26.9.1999)

Jo globalisaatiokeskustelun ensi vaiheessa 1990-lopulla sekä Vasemmistoliiton että Vihreiden edustajat puhuivat globalisaation aiheuttamista uhista ja sen vaatimista säännöistä heikompien turvana. Ns. globalisaatiokilpailulle tulisi luoda reilut ja oikeudenmukaiset säännöt, joita kaikkien tulisi noudattaa:

” Suurimpina *uhkina* vasemmistoliitto näkee tällä hetkellä uusliberalismin ja *globalisaation*--Vasemmistoliiton mielestä olennainen osa *taistelussa globalisaatiota vastaan* on kansainvälinen *yhteistyö* ja sen mukana syntyvät *normit ja säännöt*.” (Vasemmistoliiton kannanotto Kotimaan sivuilla, HS 25.5.1998)

”Tehtävänä on saada aikaan *maailmanlaajuiset pelisäännöt*, joilla *hillitään* esimerkiksi pääomien levottomia liikkeitä ja niiden *aiheutta-*

maa työttömyyttä ja turvattomuutta.” (Vihreiden eurokansanedustaja Heidi Hautala Kotimaan osastolla, HS 26.9.1999)

Globalisaatiokeskustelussa keskeinen poliittikkotoimija puolueiden edustajien lisäksi oli presidentti Tarja Halonen, jonka puhe globalisaatiosta ja visiot Suomen tulevaisuudesta erosivat selkeästi muiden globalisaatiota kannattavien eliittien kilpailullisuutta korostavasta puhetavasta. Globalisaatioon kriittisesti suhtautuva presidentti Halonen näki uudenvuodenpuheessaan 2001, että globalisaation synnyttämään eriarvoisuuteen on puututtava nimenomaan poliittisella tahdolla:

”Presidentti puhui tasa-arvosta laajemmin, vapauden ja oikeudenmukaisuuden yhteydessä, ja *eriarvoisuudesta globalisaation ja markkinatalouden kilpailun yhteydessä*. Silloin kun nämä synnyttävät eriarvoisuutta, Halosen mielestä siihen on *puututtava poliittisella tahdolla*. Se oli piikki maan hallitukselle.” (Toimittaja Erkki Pennanen presidentti Tarja Halonesta pääkirjoitussivulla, HS 2.1.2001)

Halonen myös toi esille politiikan ja demokratian merkitystä tehtäessä yhteiskunnallisia ratkaisuja:

---”Ei voi olla kestäväää taloudellista kehitystä, jos ei samalla *pidetä sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta huolta*. Kansainvälisesti Suomi on menestynyt hyvin molemmilla aloilla, mutta miten tämä on käytännössä kussakin kunnassa sovellettu ja miten tätä halutaan valtiollisella tasolla jatkaa, tästä on vaaleissa kysymys.” (Presidentti Tarja Halonen Kotimaan sivuilla, HS 4.2.2003)

Presidentti kritisoi globalisaation ankaraa kilpailua sen sisältämistä arvovalinnoista, joissa korostuu taloudellinen tehokkuus. Hän puhui inhimillisyyden ja moraalisten valintojen puolesta:

”Me uskomme että globalisaatio voi ja sen tulisi olla voima, joka auttaa kaikkia ihmisiä kohti valoisampaa tulevaisuutta. Valitettavasti *tämän päivän globalisaatio jää kovin kauas tästä lupauksesta ja on itse asiassa moraalisesti väärä ja poliittisesti kestämatön järjestelmä*.” (Presidentti Halonen ILO:n komission raportista Ulkomaansivuilla, HS 21.9.2004)

Poliitikot toimijoina saivat runsaasti julkisuutta globalisaatiokeskustelussa. Poliitikkojen globalisaatiopuhe lausumien määrällä aineistosta edusti 13 prosenttia kotimaisten lähteiden puheesta (sitaaiteja 302), mutta jos toimittajien osuus jätetään pois, nousi prosentti hyvin merkittäväksi, 25:een. Ylivoimaisesti suurin osa jutuista, joissa kotimaisten poliitikkojen lausumia esiintyi, oli Kotimaa ja politiikka -osastolla (55 prosenttia). Seuraavaksi eniten lausumia oli mielipideoosastolla (10 prosenttia) sekä pääkirjoitussivulla (9 prosenttia), molemmat osastoja, joille poliitikot

kirjoittavat itse. Näiden jälkeen tulivat muut lehden ”kovat” osastot, ulkomaat sekä talous ja niiden lisäksi Sunnuntai-sivut. Poliitikot liittyvät politiikkaan ja puhuvat politiikkaa, joten heidät on ikään kuin lokeroitu tietyille osastolle lehdessä. Yli puolet poliitikkojen kommentteista löytyi uutisista (48 prosenttia), joka oli ylivoimaisesti suurin ryhmä juttutyypeistä. Poliitikot voidaan nähdä selkeästi uutisten toimijoina, heiltä löytyy painavaa sanottavaa painavaan juttutyyppiin. Seuraavina juttutyyppi-ryhminä tulivat argumentoivat jutut; kolumnit ja mielipiteet, joissa poliitikot ovat itse kirjoittajina. Nämä kolme ryhmää kattavat jo 76 prosenttia kaikista jutuista, joissa poliitikot esiintyvät (nämä luvut on esitetty taulukossa liitteessä 1).

Poliitikkojen painoarvoa keskustelussa voidaan pitää suurena, kun ryhmä esiintyi journalistisesti perinteisesti statukseltaan korkeina pidetyissä yhteyksissä (ks. esim. Kunelius ym. 2009). Kiinnostavaa poliitikkojen puheessa oli myös sen jakautuminen rivien ja poliittisen johdon välille johdon saadessa suurimman osan puhevallasta. Poliittisen johdon (ml. presidentti Halonen) osuus oli 80 prosenttia (167 lausumaa) puheesta ja ns. riviedustajien vajaa 18 (53 lausumaa) (lopun vajaa 3 prosenttia koostuivat puolueiden kannanotoista). Presidentti Halosen osuus yksinään oli myös merkittävä, vajaa 24 prosenttia (71 lausumaa). Presidentillä on perinteisesti ollut paikka mediassa: hänen ulostulonsa noteerataan. On myös huomioitava, että keskustelun kuluessa globalisaatiota kannattavien poliitikkojen esiintymiseen ei liittynyt samanlaista uskottavuuden kyseenalaistusta kuin globalisaatioon kriittisesti suhtautuvien kansanedustajien (mm. eduskunnan Attac-ryhmää perustettaessa ja Altian myynnin kaatuessa eduskunnassa) sekä presidentin (vuoden 2004 keskustelu globalisaatioraporttien yhteydessä). Sen sijaan lehdessä korostui pikemminkin globalisaation kannattajien kantoja myötäilevä keskustelun rakentaminen, kun lehti ei ns. vastustanut lähteitään tai antanut tilaa niiden laajamittaiselle tai näkyvälle kritiikille.

Poliittisten toimijoiden esiintymistä ja sen keskittymistä globalisaatiokeskustelussa voidaan pyrkiä selittämään. Poliittisen historian tutkija Ville Pitkänen (2009, 90) on todennut, että tilastojen ja toimittajahaastattelujen valossa vaikuttaa siltä, että politiikan journalismi seuraa yhteiskunnallista keskustelua varsin rutiininomaisesti tiettyjen avaintoimijoiden kautta. Poliittisia toimittajia haastatellut Pitkänen (2009, 89) toteaa, että heidän mukaansa politiikan journalismin henkilögalleriaan kuuluvat tietyt poliitikot, joiden toiminta ylittää tiedotusvälineiden uutiskynnyksen lähes poikkeuksetta. Toimittajien arvion mukaan politiikan journalismin valokeilaan nousevien toimijoiden määrä on viime vuosina jopa kaventunut ja esimerkiksi niin sanotun rivikansanedustajan rooli on julkisuudessa aikaisempaa pienempi. Haastatteluissa todettiin erityisesti pääministerin roolin korostuneen ja presidentin merkityksen heikentyneen 2000-luvun politiikan journalismissa.

Asiaa voidaan tarkastella myös valtateoreettisessa valossa. Ensinnäkin, on esitetty eriäviä näkemyksiä poliittisen eliitin sisäisestä dynamiikasta ja suhteesta val-

taan. Eliittipluralistit sanovat poliittisten eliittien olevan jakautuneita ja kilpailevan keskenään, jolloin demokratia määrittyy järjestelmäksi, jossa eliitit kilpailevat suurimmaksi osaksi passiivisen äänestäjäkunnan äänistä (ks. Schumpeter 1943/1996, 269; Galbraith 1952). Toisaalta voidaan esittää, että vaalit toimivat enemmän valtan legitimoinnin rituaalina, eivätkä nykyiset puolueet useinkaan tarjoa toisistaan erottuvia politiikkaohjelmia. Tehtäviinsä valittujen poliitikkojen intresseissä on erityisesti uudelleenvalinnan varmistaminen. (ks. Mills 1968; Dye & Zeigler 1987; Etzioni-Halevy 1993, 24.) Puolueiden sisäistä dynamiikkaa taasen selittää enemmän niiden organisaatio ja rakenne kuin (ideologinen) ohjelma tai jäsenten luokkatausta. Sisäinen demokratia on usein vaikeaa, ja puolueen johto erkanee rivijäsenistä päästessään ”sisälle” valtiovallan asioihin. (Michels 1915; Duverger 1967; Etzioni-Halevy 1993, 22.)¹⁴

Jälkimmäinen näkemys poliittisen eliitin suhteesta valtaan näkyi huomattavasti selkeämmin globalisaatiokeskustelussa kuin edellinen: ensinnäkin, valta puolueiden näkemykset ja puhettavat olivat yhteneväiset (ainakin niiden johdon), ja toiseksi, oli nähtävissä selkeä erkaneminen puolueen johdon ja sen rivijäsenten välillä - erityisesti SDP:n kohdalla. Poliittinen oppositio näytti tulevan ennemmin puolueiden sisältä kuin oppositiopuolueilta. Esimerkiksi Keskustan puheenvuorot olivat todella harvassa ennen sen tuloa hallitukseen 2003. Mm. Holmberg (2004) on todennut, että poliittisen eliitin sisällä hallituspuolueiden edustajat tai ministerit saavat helpommin julkisuutta kuin opposition edustajat, joilta toimittajayhteistyö vaatii enemmän ponnisteluja.

Selityksiä poliittisten toimijoiden esiintymisille globalisaatiokeskustelussa voidaan hakea myös yhteiskunnallisista muutoksista. Taloutta ja koko yhteiskuntaa koskevan ohjausideologian muutos uusliberalismin suuntaan, suunnittelutaloudesta kilpailutalouteen, on kaventanut poliittisen ohjauksen liikkumatilaa ja siten myös poliittisen eliitin asemaa taloudellisen eliitin hyväksi (ks. aiheesta Ruostetsaari 2003, 62). Poliittisen eliitin valta on myös keskittynyt enenevässä määrin tietyille keskeisille toimijoille. Esimerkiksi Arja Alho (2004, 290) on arvioinut, että todellisen poliittisen valtaeliitin muodostaisivat Suomessa pääministeri ja valtiovarainministeri heitä lähellä olevien virkamiesten kanssa. Joka tapauksessa hallituksen asema on keskeinen ja se on vahvistunut parlamentaarisen järjestelmän muutosten kautta (määräenemmistöä ei enää tarvita lakiehdotusten läpimenoon) sekä EU-jäsenyyden myötä. EU-jäsenyys ylipäätään on vähentänyt kansallisten poliittisten elinten valtaa Suomessa. Eduskunta on jossain määrin marginalisoitunut, kun politiikkaa harjoi-

¹⁴ Wiberg (2006, 63) erottaakin nykyiset puolueet ns. joukkopuolueista, jotka pyrkivät mobilisoimaan tietyn yhteiskunnallisen ryhmän, kun taas nykyiset ns. verkostopuolueet kilpailevat kaikista äänestäjistä. Hänen mukaansa joukkopuolueissa jäsenistö käytti ylintä ja suurinta vaikutusvaltaa puoluekokouksissa, kun taas verkostopuolueissa tendenssi on, että eliitit dominoivat kaikkia tasoja, ja jäsenten vaikutusvalta on lähinnä epämuodollisten kanavien kautta.

tetaan EU:n tasolla ja globaalisti (ks. esim. Ruostetsaari 2003; Väyrynen 1999, 37). On tosin todettava, että eduskunta on ennenkin ollut muiden vahvojen valtakeskusten vaikutuksessa, kun virkakunnan toimeenpanovalta, presidentin ulkopoliittinen valta ja etujärjestöjen vahva asema yhteiskunnan kehitystä ohjaavissa päätöksissä (erit. tulopolitiikassa) ovat vaikuttaneet (ks. Wiberg 2006, 31).

Presidentin osalta voidaan todeta, että hänen valtansa on vähentynyt Suomessa 1990-luvulta lähtien: vuonna 1994 EU-asioiden kansallinen valmistelu annettiin hallitukselle, ja vuonna 2000 presidentin valtaoikeuksia sisä- ja ulkopoliitiikassa leikattiin hallituksen hyväksi.¹⁵ Sen sijaan pääministeristä on tullut yhä selkeämmin Suomen poliittinen johtaja hänen valtansa vahvistuttua 1990-luvun alusta lähtien lainmuutosten ja poliittisten käytäntöjen (eduskuntavaalien voittajapuolueen johtaja on muodostanut hallituksen 1991 vaaleista lähtien) muutosten kautta (Ruostetsaari 2003, 85–86; Mattila 2000, 148; Paloheimo 2002, 207, 218). Puoluejohtajien valta ylipäättään on vahvistunut 1990-luvun alusta lähtien. Tähän on vaikuttanut puoluesihteerien roolin supistuminen, puoluejohtajien toimiminen pitkäaikaisten hallitusten pääministereinä (jonka asemaa EU taas on vahvistanut) sekä politiikan medioituminen. Viimeksi mainittu on merkinnyt puolueen henkilöitymistä yhä vahvemmin puheenjohtajaansa, joka edustaa julkisuudessa puoluettaan. (Ruostetsaari 2003, 89–90.) Esimerkiksi Kunelius ym. (2009, 251) toteavat, että poliitikot rakentavat aiempaa selkeämmin omaa henkilökohtaista profiliaan ja imagoaan, jossa puolue on vain yksi tekijä muiden joukossa.

6.3 JULKISHALLINTO

Virkavallan ja hallinnon ääniä globalisaatiokeskustelussa edustivat kaikki julkisissa viroissa toimivat, kunnalliset tai valtion virassa olevat (myös siinä tapauksessa, että lehdessä esiintyi lähteenä selkeästi virkatyönä valmisteltu kirjallinen lähde, olen luokitellut toimijaksi virkavallan). Yhteiskunnallisessa työnjaossa viranhaltijakunnan ensisijaisena roolina tai tehtävänä on poliittisten päätösten toimeenpano, mutta heillä on myös valtaa itse päätöksentekoon heidän toimiessaan asiantuntijoina ja neuvonantajina. Viranhaltijoiden valta perustuu heidän tekniseen tietämykseen ja asiantuntemukseensa sekä vakituisuuteensa verrattuna vaihtuviin poliittisiin

¹⁵ Suomen hallitusmuodossa on perinteisesti ollut vahvoja painotuksia ylimmän hallitusvallan hyväksi, ja presidentin asema on säädetty alun perin vahvaksi sekä hallitukseen että eduskuntaan nähden. Hallitusmuotoon omaksuttiin suppean parlamentarismien periaate. Presidentti on poliittinen toimija, vaikka hänet kansakunnan symbolina usein kohotetaan arkisten erimielisyyksien yläpuolelle kansaa kokoavaksi voimaksi. Wiberg toteaa, ettei presidentti poliittikkona välttämättä ole asettunut perustuslain ja muiden säädösten asettamaan rooliin, vaan on voinut toisinaan hyvinkin väkevästi pyrkiä laajentamaan toimivaltaansa yli kirjoitettujen säädösten. Onkin riippunut hyvin paljon muiden valtiolinten tahdosta, miten pitkälle presidentti kykenee valtaansa ulottamaan. (Wiberg 2006, 121, 197.)

edustajiin. Weberiläisittäin puhutaan byrokratian vallasta, joka ei ole poliittisten toimijoiden alaista tai heidän hallitsemaansa edes demokratiassa. Tällöin poliittinen vallanpitäjä huomaa olevansa amatööri virkakoneiston asiantuntemuksen edessä (Etzioni-Halevy 1993, 56). Voidaan todeta, että poliittisten rajalinjojen menetettyä Suomessa aiempaa merkitystään puolueiden yleispuolueistumisen myötä, nojaavat poliittiset elimet samalla paljolti virkakunnan erityisasiantuntemukseen. Virkakunta on vastuussa pitkälti asioiden valmistelusta, ja myös tosiasiallisesta päättämisestä ja toimeenpanosta. (Wiberg 2006, 18.) Toisaalta politiikkoja ja virkakoneistoa tarkasteltaessa voidaan todeta, että politiikan ja hallinnon välinen raja on monin tavoin hämärtynyt: politiikka muistuttaa yhä enemmän hallintoa ja hallinto on politisoitunut (Pekonen 1995, 31-45).

Kun politiikka on suomalaisessa yhteiskunnassa historiallisesti korostunut valtiollisena toimintana, on virkamiesten ja -naisten tehtävänä snellmanilaisen perinteen mukaan usein nähty ”valtion järjen toteuttaminen”. Kettunen (2008, 61) löytää kaksi tähän liittyvää vallankäytön tehtävää: ensinnäkin virkakunnan on tullut osoittaa ne rajat, joiden sisällä kompromissit on tehtävä, ja toiseksi heidän on tullut kääntää konfliktit ja kompromissit toiminnallisiksi välttämättömyyksiksi, eli siirtää asiat intressien alueelta tarpeiden alueelle ja politiikasta hallintoon. Näin virkamiehet ja -naiset ovat antaneet yhteiskunnallisille intresseille ”yleisen, kansallisen merkityksen”, mitä juuri Snellman edellytti valtiollisessa toiminnassa edustettavilta intresseiltä. Virkakunnan puhe mediajulkisuudessa rakentuu usein välttämättömyyksille, eivätkä he vetoa moraalisiin tai poliittisiin syihin (ks. Pekonen 1995, 54-60; Jallinoja 2006, 235).

Virkakoneisto ei ollut globalisaatiokeskustelussa kovin yhtenäinen joukko, kun mukana oli toimijoita melko monista eri organisaatioista, mutta näkemyksissä ja puhetavoissa esiintyi selkeitä eroja, jotka määrittyivät aika pitkälle sen mukaan, mitä instituutiota he edustivat.¹⁶ Suomen yhtenäisyyttä ja kilpailukykyä korostavan linjan, jota edusti suurin osa puhujista, takana olivat erityisesti valtion virkamiehet ja -naiset, diplomaatit ja kansainvälisten rahoituslaitosten edustajat. Nämä virkavallan edustajat näkivät globalisaation lähtökohtaisesti positiivisena mahdollisuutena, johon oli varauduttava ja jota oli hyödynnettävä. Taloudellisen globalisaation seurauksena vauraus lisääntyy tuottaen lopulta hyötyä kaikille:

¹⁶ Suomalaiset diplomaatit ja EU:n sekä kansainvälisten organisaatioiden kuten YK:n, WTO:n, IMF:n, ILO:n ja EKP:n toimijat olivat mukana. Nykyiseen hallintoeliittiin kuuluvaksi voidaan lukea EU:n komissiossa ja neuvostossa johtavassa asemassa olevat suomalaisvirkamiehet (Ruostetsaari 2003, 99) sekä myös ns. diplomaattinen eliitti (diplomaattikunnan edustajat), joka ”valvoo yhteiskunnan ulkoista suhdetoimintaa (PR)” (Keller 1991, 97). Toimijoita oli myös valtioneuvoston kansliasta ja eduskunnasta, ulko-, valtiovarain-, opetus- ja työministeriöistä. Lisäksi mukana oli muutama kunnallinen viranhaltija ja Kuluttajaviraston edustaja.

”Globalisoituminen hallitsee talouden kehitystä: se lisää kasvua, tuottavuutta ja vaihtoa ja siten viime kädessä myös kansainvälistä yhteistyötä ja rauhaa.” (Suomen Akatemian projektipäällikkö Paavo Löppönen kirja-arvostelussa, HS 10.6.2000)

Globalisaation kielteiset puolet näyttäytyivät sivuvaikutuksina, joita oli pyrittävä minimoimaan. Globalisaatio oli haaste suomalaiselle yhteiskuntajärjestelmälle (hyvinvointimalli), jota oli kehitettävä mm. sen heikkouksia karsimalla. Keskustelussa korostuivat globalisaation tuomat tehokkuuden ja tuottavuuden vaatimukset kansantalouksille. Tehokkuus oli tärkeää teollisuudelle, mutta lopulta myös kansalaisille:

”EU:n tehokkuuden edistämiseen on Suomikin sitoutunut ja se on tullut esille hallituksen linjauksissa. EU:n toimintakyky on myös Euroopan teollisuuden näkökulmasta ja perimmiltään myös kansalaisten kannalta tärkeää.” (Diplomaatti Paavo Rantanen Vieraskynässään, HS 11.12.1996)

Rakenteita olisi uudistettava, jotta mm. suomalaiset kunnat ja maakunnat selviäisivät:

”Talvitie tarkastelee ajankohtaisia haasteita, kuten globalisaatiota ja uuden teknologian kehitystä, ja tekee selkeän johtopäätöksen: tarvitaan strateginen päätös kunnallishallinnon uudistamisesta, sillä ”kunnat ja maakunnat eivät selviä nykyisin rakentein”. (Euroopan unionin alueiden komitean hallintovirkamies Risto Raivio lainaa kunnallisvirkamies Juha Talvitietä Pääkirjoitus-sivulla, HS 12.6.2000)

Menestyäkseen Suomessa oli unohdettava ”vastakkainasettelut” ja etsittävä yhteistä, kansallista linjaa:

”...toteamuksesta ”Suomen menestys perustuu osaamiseen” on tullut osa koko kansan päiväjärjestystä. ---Kansalaiset ovat --- ymmärtäneet, ettei lakkoaseen käyttö tai jyrkän vastakkainasettelun lietsominen ole oikea tapa viedä asioita eteenpäin. Vaikka luotamme osaamiseemme ja koulutusjärjestelmäämme, Suomella ei ole etumatkaa. Kansainvälinen työpaikkakilpailu kiihtyy koko ajan. ---Menestyäkseen siinä Suomi tarvitsee selkeän kansallisen strategian. (Taloudellisen tiedotustoimiston toimitusjohtaja Jukka Koivisto mielipidekirjoituksessaan, HS 27.5.2000)

Globalisaation vastaisen opposition noustua 2000-luvun vaihteessa pyrkivät globalisaatiota kannattavat eliitit argumentoimaan sääntelyn ja rakenteellisten jäykkyyksien eli poliittisten toimenpiteiden vähentämiseksi. Virkakunnasta esimerkiksi Euroopan keskuspankin Sirkka Hämäläinen korosti sääntelyn vähentämistä tuottavuuden nostamiseksi vuonna 2001:

”---Tuottavuus kasvaa Euroopassa hitaammin, koska sääntely on Yhdysvalloissa keveämpää. *Mitä raskaampi on hallinnollinen, tuotemarkkinoiden ja työsuojelun sääntely, sitä hitaampi on tuottavuuden kasvu.* ---Hämäläinen mainitsi, että Euroopassa on vähitellen ymmärretty *tarve purkaa sääntelyä.*” (Euroopan Keskuspankin johtokunnan jäsen Sirkka Hämäläinen Taloussivuilla, 30.1.2001)

Puheenvuoroissa korostui myönteinen suhtautuminen globalisaatiokehitykseen. IMF:n Lehmuusaari oletti kaikkien olevan samaa mieltä globaalitalouden hyödyistä:

”Kaikki tunnustavat vapaakaupan, yksityistämisen ja kilpailun edistämisen hyödyt. Silti koetaan, etteivät globalisaation edut kohtaa kaikkia.” (IMF:n johtokunnan jäsen Olli-Pekka Lehmuusaari Sunnuntai-sivuilla, HS 9.4.2000)

Vaikka suurin osa virkakunnasta edusti globalisaatioon myönteisesti suhtautuvaa linjaa, oli havaittavissa myös sellainen viranhaltijoiden vähemmistö, joka erosi kannanotoissaan valtavirrasta korostamalla globalisaation tuottamia ongelmia ja kahtia jakavaa luonnetta. Näitä olivat erityisesti kehitys-, työ- ja ympäristöasioiden parissa toimivat. Euroopan neuvoston kampanja Globalisaatio ilman köyhyyttä oli käynnissä 1990-luvun lopulla, ja sen suomalainen toiminnanjohtaja korosti poliittisen tahdon merkitystä:

”--- *taloudelliset kriisit Aasiassa, Venäjällä ja muualla ovat romahduttaneet miljoonien ihmisten toiveet turvattummasta tulevaisuudesta.*”
”...kyse on kuitenkin *poliittisesta tahdosta ohjata kehitystä niin, että lisääntyvästä vauraudesta ja valinnan vapaudesta pääsisivät osallisiksi kaikki.*” (Euroopan Neuvoston 'Globalisaatio ilman köyhyyttä' -kampanjan puheenjohtaja Mikko Lohikoski Vieraskynässä, HS 17.10.1998)

Johtaja Kuluttajavirastosta ei nähnyt sääntelystä luopumista kuluttajien etuna:

”*On jo liturgista, että elinkeinoelämän edustajat esittävät vastauksena ongelmiin ”holhouksesta” eli yhteisesti sovituihin pelisäännöistä luopumista. Sääntelyn purkamisen, yksityistäminen, ylikansallisten yhtiöiden toiminta tuo kuluttajille etuja tehostuneena kilpailuna, halvempina hintoina, runsaina valintamahdollisuuksina – näin on luvattu.*---*Kuluttajilla on rooli globaalituneessa maailmassa – useimmiten kuitenkin laskun maksajana kuin todellisena vaikuttajana.*” (Johtaja Anja Peltonen Kuluttajavirastosta mielipidekirjoituksessaan, HS 29.4.2001)

Viranhaltijoiden joukko, joka esiintyi mukana keskustelussa, oli siis kaiken kaikkiaan melko sekalainen, ja mukana oli paljon kansainvälisiä aineksia (lausumia kertyi 55, mikä on yli puolet suomalaisten lausumien määrästä), jotka tosin on jätetty si-

vummalle analyysin keskittyessä kotimaisten toimijoiden puheeseen. Virkamiesten ja –naisten globalisaatiopuhe lausumien määrällä aineistosta edusti neljää prosenttia kaikkien kotimaisten lähteiden puheesta (lausumia 99), mutta jos toimittajien osuus jätetään pois, nousi prosentti kahdeksaan, joten puheenvuorojen määrä oli itse asiassa melko pieni. Tästä joukosta keskusteluun erimielisyyttä toivat ja globalisaation tuottamia ongelmia korostavat viranhaltijat edustivat puheenvuoroillaan lausumien määrästä 19 prosenttia (19 lausumaa). Kotimaisten viranhaltijoiden ryhmässä puheenvuorot vaikutusvaltaisella pääkirjoitussivulla korostuivat, ne olivat suurin ryhmä (37 prosenttia). Kun mielipidekirjoitusten osuus oli 16 prosenttia, tuli argumentoitujen juttujen osuudeksi yli 50 prosenttia. Loput virkamiesten ja –naisten puheenvuorot jakautuivat melko tasaisesti lehden eri osastoille: kulttuurin (14 prosenttia), kotimaa ja politiikka (12 prosenttia), sunnuntai (11 prosenttia) (nämä luvut on esitetty taulukossa liitteessä 1). Globalisaation kannattajiksi pitkälti profiloitunut virkakunta ei siis edustanut erityisen suurta ryhmää globalisaatiokeskustelussa – entä miksi näin on? Esimerkiksi Kunelius ym. (2009, 320) toteavat tuoreessa tutkimuksessaan suomalaisen median ja yhteiskunnallisten vaikuttajien suhteista, että suomalaisen hallintosektorin edustajien mediasuhteiden dynamiikka ja pelisäännöt ovat erilaisia kuin esimerkiksi poliittisten toimijoiden. Näin osittain siksi, että virkamiehet ja -naiset ovat pysyvämpi rakenne yhteiskunnassa kuin määrääjain uudelleen valittavat poliitikot. Toimittajien ei ole yhtä helppoa luoda viranhaltijoihin julkisuudessa samankaltaista moraalista painetta kuin esimerkiksi poliitikkoihin. Näin viranhaltijat eivät myöskään koe samanlaista velvoitetta vastata median pyyntöihin – ilmeisesti eivät myöskään samanlaista tarvetta legitimoida toimintaansa julkisuudessa? Esimerkiksi poliisien valtaoikeuksista käytyä julkista keskustelua tutkittuaan Kunelius ym. (2009, 214) toteavat aineistostaan piirtyneen kokonaiskuvan, jossa virkamiehet edistivät työtään itsenäisesti ja pitkäjänteisesti harkiten, josta julkisuudessa vastuuta kantavan poliittisen johdon julkilausumat olivat joskus suhteellisen irrallisia.

Jos taas tarkastellaan viranhaltijakunnan roolin kehitystä globalisaation kontekstissa, voidaan sanoa, että poliittisen kentän valtaa on siirtynyt poliitikoilta myös politiikan valmistelusta vastaavalle hallintokoneistolle. Globalisaatio on edistänyt politiikan irtautumista yhteiskunnasta ja sen siirtymistä keskeisten virkamiesten, asiantuntijoiden ja yritysten hoitoon. (Väyrynen 1999, 37; Ruostetsaari 2003, 85, 87.) Suomalaisessa kontekstissa EU-jäsenyys on vähentänyt kansallisten poliittisten elinten valtaa, kun samalla lainsäädäntöä valmistelevalle virkakoneiston vaikutusvalta on kasvanut kansallisessa päätöksenteossa, esimerkiksi suhteessa eduskuntaan ja sen valiokuntiin (ks. esim. Ruostetsaari 2003; Lampinen 2000, 157, 163; Väyrynen 1999, 37). Ministeriötason virkamiesten asema on keskeinen sekä EU-asioiden valmistelujärjestelmässä että EU-lainsäädännön toimeenpanossa. (Lampinen 2000, 157, 163). Jäsenyys ei kuitenkaan ole vaikuttanut samalla tavalla kaikkiin ministeriöihin. Se on merkinnyt tehtävien lisääntymistä erityisesti maa-

ja metsätalous, ulko- sekä kaupp- ja teollisuusministeriöissä (nykyinen työ- ja elinkeinoministeriö), kun taas varsin vähäinen merkitys henkilöstön määrään jäsenyydellä on ollut sosiaali- ja terveys-, ympäristö- ja työministeriössä – asia joka tuntuisi näkyvän myös globalisaatiokeskustelun kannanotoissa. (Lampinen 2000, 152). Laman synnyttämä julkisen talouden leikkaustarve vahvisti EU-jäsenyyden ohella myös valtiovarainministeriön roolia, samalla kun Suomen pankin merkitys Suomen talouspoliittisessa päätöksenteossa on viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana jatkuvasti vähentynyt (Nars 2002, 105) – erityisesti yhteisvaluutta euron käyttöönoton jälkeen. Tiettyjen ministeriöiden vaikutusvallan kasvu sekä kansainvälisten järjestöjen merkityksen kasvu näkyi myös globalisaatiokeskustelussa siten, että nämä tahot olivat mukana edistämässä globalisaatiomyönteisyyttä sekä kilpailullisuutta korostavaa näkemystä globalisaatioajan Suomesta, kun taas vähemmän merkityksellisten hallinnon alojen edustajat toivat keskusteluun erimielisiä aineksia.

6.4 ELINKEINOELÄMÄ

Elinkeinoelämän edustajat esiintyivät globalisaatiokeskustelussa voimakkaan globalisaatiomyönteisinä sekä pyrkivät edistämään talouden ehdoilla tehtyä tulkintaa globalisaatiosta. Elinkeinoelämän tai taloudellisen vallan edustajia globalisaatiokeskustelussa olivat yritysten edustajat, työnantajajärjestöjen edustajat sekä elinkeinoelämän tutkimuslaitosten ja järjestöjen kuten kauppakamarien edustajat. Yleisellä tasolla voidaan sanoa, että yhteiskunnassa yrityssektoria tai elinkeinoelämää luonnehtii sisältäpäin samanaikaisesti sekä intressien yhteneväisyys että keskinäinen kilpailu (Moran 2008, 65). Vaikka yritysmaailman edustajat ovat yksimielisiä markkinatalousjärjestelmän puolustajia, ja erityisesti suuryrityksillä on valtavat resurssit ja potentiaalinen mahdollisuus valtaan, vaikuttavat liiketoiminnan eri alojen ja myös yritysten väliset intressiristiriidat siihen, ettei yrityssektori kykene toimimaan yhtenäisenä poliittisena toimijana (Galbraith 1952; Baran & Sweezy 1966, 30-33; Mizruchi & Bey 2005, 327). Muussa tapauksessa mahdollisuudet demokratiaan olisivat melko heikot. Kuitenkaan intressien yhtenäisyys ei välttämättä ole perusedellytys yritysten vaikutusvallalle yhteiskunnassa. Voidaan esimerkiksi väittää, että valtion ollessa lähtökohtaisesti riippuvainen yritysten toiminnasta ja menestyksestä saadakseen tuloja, sillä on sisäänrakennettu taipumus suosia politiikkaa, joka myötäilee yritysten etuja (esim. Block 1977; Lindblom 1977). Elinkeinoelämän puheenvuoroissa korostui yritysten merkitys Suomen menestykselle globalisaation haasteen edessä:

”Keskuskauppakamari ja työnantajajärjestöt kertoivat koko syksyn samaa tarinaa: yritysten elinolot on saatava nykyistä paremmiksi Suomessa. Panokset kovenivat loppuvuodesta, kun itse Nokian Jorma Ollila an-

toi Suomen kansalle viisi vuotta aikaa alentaa veroja tai...” (Toimittaja Teemu Luukka sunnuntaisivuilla, HS 13.1.2002)

Elinkeinoelämän edustajat pyrkivät rakentamaan kansallista yhtenäisyyttä juuri kilpailukyvyyn varaan: puheenvuoroissa toivottiin yhteistä näkemystä siitä, että rakennejärjestelyt ovat välttämättömiä kilpailukyvyyn säilyttämiseksi. Kansallista strategiaa hahmotettaessa vuosina 2003-2004 Sitran yliasiamiehenä toimiva Esko Aho ja Teollisuuden ja Työnantajain toimitusjohtaja Leif Fagernäs korostivat menestyksen tulevan sopeutumalla:

”Suomen *menestyksen kaikkein suurin salaisuus on sopeutuminen*. Olemme olleet taitavia mukautumaan nopeasti muuttuviin olosuhteisiin, *emmekä ole marisseet vaan toimineet*, kun olosuhteet ovat niin sanelleet. Olemme olleet selviytyjäkansa.” (Sitran yliasiamies Esko Aho Sunnuntaisivuilla, HS 7.12.2003)

”Suomi on niin pieni maa, että *osamme globalisoituvassa maailmassa on sopeutua*. Eristäytymiselle ei ole mitään mahdollisuuksia, varoittaa elinkeinoelämän tuleva nokkamies Leif Fagernäs.” (Teollisuuden ja Työnantajain TT:n toimitusjohtaja Leif Fagernäs Taloussivuilla, HS 23.3.2004)

Kuitenkin samaan aikaan, erityisesti tupo-neuvottelujen yhteydessä, korostui se, kuinka elinkeinoelämän edustajien puheenvuoroissa tuli esille yritysten irrottautuminen kansallisista intresseistä. TT:n Leif Fagernäs sekä Euroopan investointipankin varajohtaja Sauli Niinistö totesivat talouselämän toimivan joka tapauksessa kilpailun sanelemin ehdoin, joihin oli Suomen ja suomalaisen yhteiskuntapolitiikan sopeuduttava:

”*Kansallisella politiikalla on rajansa sen takia, että kilpailu on jo täällä. Se koskee myös palveluja ja työmarkkinoita, halusimme tai ei*”, Fagernäs linjaa. (Teollisuuden ja Työnantajain TT:n toimitusjohtaja Leif Fagernäs Taloussivuilla, HS 23.3.2004)

”*Vaikka tuloveron alentaminen on moneen kertaan leimattu hyvinvointivaltion uhaksi, sen alentamatta jättäminen on vielä suurempi uhka*, hän arvioi. Niinistön mukaan kyse ei kuitenkaan ole pelkästä työn hinnasta veroineen. *Myös joustavuus työehdoissa houkuttelee rahamaailmaa itään päin*.” (STT ja toimittaja Juha Akkanen Sauli Niinistöstä Kotimaan sivuilla, HS 7.1.2004)

Näissä puheenvuoroissa globalisaatio näyttäytyi talouskilpailuna, joka korostaa tehokkuuden ja tuottavuuden vaatimuksia kansantalouksille. Harald (1997, 268-270) kuvaa talouden lainalaisuuksien ehdoilla rakentuvan puheen olevan usein meka-

nistista, jolloin moraaliin tai arvoihin vetoaminen ei ole mahdollista. Tällaisessa talouspuheessa luodaan kuvaa taloudesta koneena: jos olemme toimineet oikein ja vastanneet taloudellisen tilanteen asettamiin vaatimuksiin, talousmekanismi toimii parhaiten omalla painollaan. Kun kyse on neutraalin oloisesta teknisestä ongelmaratkaisusta, vältetään arvokeskustelulta ja yhteiskunnallisten valintojen julkituodulta tekemiseltä (ks. Harald 1997, 269).

HS-julkisuudessa ei ollut havaittavissa erityistä elinkeinoelämän toimijoiden uskottavuuden kyseenalaistusta tai legitimitietin horjutusta (korkeintaan kansalais-toimijoiden mielipidekirjoituksissa), päinvastoin tendenssejä, joiden kautta näkyi elinkeinoelämän painoarvon korostus:

”Yritysjohtajat eivät turhaan puhu tuottavuudesta ja työpaikkojen katoamisesta halvempien työvoimakustannusten maihin. On taas kerran tullu tilanteeseen, jossa *myös yritysjohtajien ääntä kannattaa kuunnella.*” (Päätoimittaja Janne Virkkunen pääkirjoitussivulla, HS 17.10.2004)

Yritysten vaikutusvalta on kasvanut suomalaisessa yhteiskunnassa viime vuosikymmeninä, mutta kuitenkin elinkeinoelämän puheenvuorot globalisaatiosta Helsingin Sanomissa olivat koko ajalla 1992-2004 melko vähäisiä verrattuna erityisesti poliitikkojen puheenvuoroihin. Elinkeinoelämän edustajien globalisaatiopuhe lausumien määrällä aineistosta edusti vajaata kuutta prosenttia kaikkien suomalaisten toimijoiden puheesta (lausumia 130), mutta jos toimittajien osuus jätetään pois, nousi prosentti vajaaseen yhteentoista (huomioitavaa oli myös kansainvälisten toimijoiden osuus: kun suomalaisia lausumia kertyi 130, oli niitä 60). Talousosasto on luonnollinen paikka kotimaisen elinkeinoelämän edustajille: se erottui suurimpana osastona (22 prosenttia), jolla elinkeinoelämä esiintyi. Pääkirjoitussivu (19 prosenttia) ja mielipide (16 prosenttia) edustivat argumentoivia tekstityyppejä, joiden osuus elinkeinoelämän esiintymisistä oli yhteensä 35 prosenttia. Lisäksi Kotimaa ja politiikka –osaston osuus oli 15 prosenttia, ja siellä esiintyivät lähinnä työnantajajärjestöt (nämä luvut on esitetty taulukossa liitteessä 1).

Yritysjohdon edellä keskustelua ja talouden intressejä toivat esille keskustelussa etujärjestöt, joiden rooli on yritysintressien edustaminen neuvoteltaessa yhteiskunnallisista ratkaisuista kuten tulopolitiikasta. Erityisesti työnantajajärjestöt osallistuivat keskusteluun vuosina 2003-2004 sen keskittyessä kotimaiseen politiikkaan, jolloin työnantajat olivat vaatimassa uudenlaista tulopolitiikkaa globalisaation haasteisiin vastaamiseksi ja Elinkeinoelämän valtuuskunta linjasi omaa strategiaansa. Elinkeinoelämä näyttäytyi julkisen keskustelun näkökulmasta enemmän kulisissa toimijana ja jonkinlaisena ”kuiskaajana” tai takapiruna, kun elinkeinoelämän näkökulmaa tuotiin esille muiden toimijoiden puheenvuoroissa.

Julkisuudessa erottui muutama yritysjohtaja, jotka katsoivat asiakseen viedä eteenpäin yritysten näkökulmaa globalisaatioon. Näitä olivat Elcoteqin Antti Piippo,

Nokian Jorma Ollila ja Sammon konsernijohtaja Björn Wahlroos – kaikki suurten tai keskisuurten kansainvälistyneiden yritysten edustajia. Muutoin yritysten rooli ja osallistuminen julkiseen keskusteluun käy nähtävästi edelleen enemmän PR:n ja pörssitiedotuksen kautta kuin yhteiskunnallisten keskustelupuheenvuorojen. Tässä yhteydessä on todettava, että toimittajien ja pörssiyritysten edustajien vuorovai-
kutusta määrittävät pörssiyritysten julkisuuspolitiikka ja arvopaperimarkkinallain
säädökset, mikä tekee yhteistyöstä tarkasti säänneltyä. Mitä suuremmasta pörssi-
yrityksestä on kyse, sitä muodollisemmaksi ja säädellymmäksi päätöksentekijöiden
ja toimittajien kanssakäyminen muodostuu. (Kunelius ym. 2009, 322.)

Julkisten puheenvuorojen suhteellinen vähyys voi saada selityksensä myös talou-
den kentän näennäisestä luonteesta ei-poliittisena tai ei-yhteiskunnallisena. Markki-
naperustainen voimavarojen jako on liberaalin demokratian periaatteiden mukaan
suljettu politiikan alueen ulkopuolelle. Se kuuluu yksityisen päätöksenteon piiriin,
eikä valtiollis-poliittisin päätöksiin pitäisi puuttua markkinoiden toimintaan. Siksi
talouden julkisuus ei periaatteessa voi koskea talousasioihin liittyvää tahdonmuo-
dostusta, päätöksentekoa eikä toimeenpanoa – kaikki tämä kuuluu liikesalaisuu-
den eli yksityisen toiminnan piiriin ja tapahtuu omistajien vastuulla. Tästä johtu-
en talouden julkisuus on aina pohjimmiltaan tiedotusluonteista, ei keskustelevaa.
(Nieminen 2006, 32.) Tuoreessa suomalaisessa tutkimuksessa erilaisten yhteiskun-
nallisten toimijoiden suhteista mediaan kävi ilmi, että elinkeinoelämän kohdalla
korostui mediaan tukeutumattomuus, kun työtehtävät eivät erityisemmin edellytä
toisten tahojen suostuttelua, eikä tarvita jatkuvaa äänestäjien tai jäsenkunnan tu-
kea. (Kunelius ym. 2009, 386.)

Elinkeinoelämän intressien esiintymistä ja talouden ehdoilla etenevän globali-
saation suurta painoarvoa Helsingin Sanomien keskustelussa voidaan selittää glo-
baalin sekä kansallisen tason yhteiskuntakehityksellä. Suomalaisessa kontekstissa
valtion rooli elinkeinoelämässä on perinteisesti ollut suuri mm. valtionomistusten
ja teollisuustukien kautta. Suomalainen yritysmaailma taas on perinteisesti ollut
pieni piiri, joissa asioista on hyvinkin voinut sopia ja intressit ovat olleet yhden-
suuntaisia omistuksen ja rahoituksen ollessa kotimaista. Globalisaation ja mark-
kinoiden avautumisen myötä tämä on kuitenkin muuttunut, ja intressit ovat hete-
rogeenisempiä yritysten laajennuttua ulkomaisille markkinoille ja ulkomaalaisen
omistuksen kasvaessa niin, ettei kaikissa kohdin voida enää puhua suomalaisista
yrityksistä. Joka tapauksessa yrityssektorin keskinäiset intressit kohtaavat kansalli-
sessa tai kansainvälisessä kehityksessä sosiaalisen yhtenäisyyden, hallitustyöskente-
lyn, yhteistyön liike-elämän edunvalvontajärjestöjen kautta sekä pankkien tai vaih-
toehtoisesti suuryritysten sisäpiirin roolin kautta (Mizruchi ja Bey 2005, 316-317).

Yrityssektorin osalta voidaan myös puhua erityisestä elinkeinoelämän eliitistä,
johon esim. Ruostetsaari (2003, 108) lukee ainakin suuryritysten pääjohtajat tai
toimitusjohtajat sekä hallitusten ja hallintoneuvostojen puheenjohtajat. Bisneseliitit
kansallisessa mielessä ovat saattaneet ainakin osaksi korvautua ylikansallisilla tai

globaaleilla eliiteillä, joilla on enemmän valtaa suhteessa kansallisvaltioihin (Mizruchi & Bey 2005, 329). Myös suomalaisten yritysten ja yrityssektorin globaalit yhteydet ovat kasvaneet huomattaviksi, ja siten voidaan väittää, että yrityssektori on ainakin osittain irtautunut kansallisesta kehyksestä ja intresseistä. Tämä myös näkyy niiden puhetavassa globalisaatiokeskustelussa, vaikka samaan aikaan pyritään jossain määrin ristiriitaisesti vetoamaan kansalliseen etuun. Voitaisiin esittää, että yritykset pyrkivät irtautumaan vanhanmallisesta konsensuksesta poliittisen toiminnan mallina, mutta samaan aikaan viestimään yhtenäisyyttä ja konsensuaalisuutta vedoten kansalliseen etuun. Tästä näkökulmasta korostuu viestinnän strategisuus.

Erityinen merkitys irtaantumisessa kansallisesta toimintaympäristöstä on kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden roolilla. Talouden säätelyjärjestelmien purkaminen ja markkinoiden vapauttaminen ovat merkinneet Suomessa kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden ja niiden toimijoiden voimistuvaa vaikutusta suomalaiseen elinkeinoelämään (Ruostetsaari 2003, 104). Erittäin tärkeässä roolissa yrityssektorilla ovat institutionaaliset sijoittajat. Heidän osuutensa osakeomistuksista on kasvanut merkittävästi. Institutionaaliset sijoittajat ovat myös tulleet entistä aktiivisemmiksi yritysten toimintaan vaikuttajiksi. Sijoituspäätöksiä tekevät nykyään ammattimaiset salkunhoitajat, joiden verkostotkin ovat ammatillisia eivätkä esim. yhteiskuntaluokkaan sidottuja. (Useem 1996, 267-9).

Voidaan myös väittää, että valta on siirtynyt entistä enemmän nimettömille markkinavoimille eli rahoitusmarkkinoille. Ei ole olemassa mitään tietoista, järjestäytyntä intressitahoa joka kykenisi ohjaillemaan rahan liikkeitä tai liiketoimintajärjestelmää kokonaisuutena. Yritysmaailman toimintaa ohjailisivat ensisijaisesti rahoitusmarkkinat, kirjoittavat Mizruchi ja Bey (2005, 324-325) viitaten Davisin (1999.) Jo pelkät odotukset markkinoiden reaktioista vaikuttavat sekä yritysten että hallitusten toimintaan. Kansainvälistymisen ohella toinen tendenssi yrityssektorilla on ollut laman jälkeen alkanut talouden monopolisoituminen, joka on entisestään kiihtynyt huolimatta kilpailunlisäämisretoriikasta. Näin talouden keskittyminen ja kansainvälistyminen ovat kulkeneet käsi kädessä. (Ruostetsaari 2003, 73, myös Väyrynen 1998, 73.)

Liiketoiminnan globalisaation vaikutuksesta kansallisvaltioiden mahdollisuudet kontrolloida yrityssektoria ovat faktisesti heikentyneet (esim. Strange 1996), tendenssi joka pitää paikkansa myös Suomessa. Samalla kun yritysten ja organisaatioiden asema on muuttunut globaalisti, niiden lukumäärä on lisääntynyt: erään laskelman (UNCTAD:in tilasto) mukaan maailmassa oli vuosituhannen vaihteessa 60000 monikansallista yritystä, joilla oli 820000 tytäryritystä (Held & McGrew 2002, 53). Monikansallisten suuryritysten ja työvoiman tai kansalaisten väliset ”valtasuhteet” ovat globaalisti ajatellen jyrkemmät kuin koskaan aikaisemmin. Valtaa yrityksille tuo paitsi kokoero, myös pääomien parempi liikkuvuus suhteessa työvoimaan (Epstein 2003). Uusklassisen taloustieteen näkemys tasa-arvoisista, samanarvoisista asemista neuvottelevista sopijapuolista ei vastaa organisaatioiden ja

kansalaisten tai yritysten ja valtioiden välisten valtasuhteiden nykyistä todellisuutta (Korten 1999). Suomessa on nyttemmin luovuttu tässä globalisaatiokeskustelussa esillä olleista keskitetyistä tulo- ja tuloratkaisuista, ja 2000-luvun lopulla on todistettu lukuisia eri alojen lakkoja, kun työnantaja- ja työntekijäosapuolet ovat pyrkineet liittokohtaisiin ratkaisuihin. Voidaan kysyä, ovatko lakot osoitus ay-liikkeen voimasta, vai pikemminkin sen heikkenemistä asemasta.

6.5 AMMATTIYHDISTYSLIIKE

Ammattiyhdistysliike pyrki globalisaatiokeskustelussa tuomaan palkansaajien näkökulmaa globalisaatiokeskusteluun. Sen rooli oli hyvin vähäinen, ja korostui lähinnä keskustelun kolmannessa vaiheessa tupo-neuvottelujen yhteydessä, jolloin myös sen asemasta käytiin keskustelua työnantajien pyrkiessä horjuttamaan liikkeen asemaa ja lehden (erityisesti pääkirjoitustoimituksen) kyseenalaistaessa keskitettyjen ratkaisujen mielekkyyttä (ks. luku 5.4).

Historiallisesti ammattiyhdistysliikettä on tarkasteltu yhtäältä sosiaalisena liikkeenä ja toisaalta markkinaperäisenä eli taloudellisena voimana (Bell 1960/2001, 211). Toimiessaan ensisijaisesti taloudellisena voimana, ammattiyhdistysliike toimii yhteistyössä muiden yhteiskunnallisten voimien kanssa neuvotellen konkreettisista kysymyksistä. Neuvottelut päättyvät aina kompromissiin toisin kuin silloin, kun liike toimii ensisijaisesti sosiaalisen liikkeen säännöin, jolloin ideologia sanelee päämäärän josta ei tingitä (Bell 1960/2001, 211-215). Ammattiyhdistysliikkeen roolissa korostuu nykypäivänä juuri konkreettisista eduista neuvottelu, ja sen ideologinen tehtävä on jäänyt enenevässä määrin taka-alalle. Sen rooli Suomessa on pitkälle institutionalisoitunut osaksi kollektiivista sopimusjärjestelmää (Kettunen 1998, 102), mutta nykyisessä kilpailutalouden ajassa itse järjestelmän ollessa murroksessa, myös ammattiliittojen yhteiskunnallinen asema ja neuvotteluvoima ovat muutoksessa.

Helsingin Sanomissa ammattijärjestöt osallistuivat lähinnä sellaisiin keskusteluihin, jotka liittyivät suoraan ja päivänpolttavasti työntekijöiden konkreettisiin etuihin. Sen sijaan järjestöt eivät suuresti osallistuneet keskusteluun, jossa vedettiin yleisempiä linjoja tai visioitiin tulevaisuutta – tai niille ei annettu puheenvuoroa. Ne suhtautuivat kriittisesti globalisaatioon ja pyrkivät tuomaan keskusteluun vaihtoehtoisia näkemyksiä, mutta tekivät sen hyvin varovaisesti ja kompromissihakuisesti.

KTV:n puheenjohtaja Jouni Riskilä toppuuttelee...viimeaikaista uusliberalismi-intoilua, joka uskottelee, että pääoman liikkumavapauden lisääminen ja rikkaiden rikastuminen edistäisivät myös vähäosaisten nousua. (Toimittaja Jarmo Aaltonen KTV:n puheenjohtajasta Jouni Riskilästä kotimaan sivuilla, HS 28.10.2000)

Ammattiyhdistysliike ei pyrkinyt lähtökohtaisesti vastakkainasettelujen alleviivaamiseen, vaan korosti yhteisiä etuja eri osapuolten kesken – ikään kuin sen edustajat jo tietäisivät asemansa heikentyneen. Ay-liike pikemminkin haki yhteistyötä yritysmaailman kanssa esittäen sen välttämättömäksi molemmille osapuolille. Tässä näkyy yritys muodostaa vanhanmallista konsensusta erimielisistä näkemyksistä huolimatta.

”Irtisanomisten sijasta työpaikoille ja yrityksiin on palautettava innovatiivisuus, tulevaisuudenusko ja yhdessä tekemisen meininki!” hän manaa. ---”Me haluaisimme olla yhdessä takomassa sampoa, emme vain jakamassa sen tuloksia.” ---”Suomi on niin pieni tekijä tässä kovassa kansainvälisessä kilpailussa.””(SAK:n puheenjohtaja Lauri Ihalainen Kotimaan sivuilla, HS 10.11.2003)

Kamppailun näkökulmaan turvaututtiin vasta, kun sitä ei voitu välttää. Vuonna 2004 ay-liike joutui tilanteeseen, jossa se puolusti instituutiotansa sekä työntekijöiden oikeuksia tupo-kiistassa. Sillä oli selkeä altavastaajan asema.

”Tämä operaatio, jos on ajateltu, että me tässä menemme polvillemme ja muutamme tavoitteitamme ja lähdemme sitten kiltisti neuvottelemaan, niin tämä ei tule onnistumaan.” (Toimittaja Hanna Miettinen SAK:n puheenjohtaja Lauri Ihalaisesta kotimaan sivuilla, HS 7.10.2004)

Kompromissihakuisuus vähäisissä puheenvuoroissa sai kuitenkin liikkeen näyttämään ensisijaisesti taloudellisenä voimana. Ideologista tehtävää täyttivät tässä keskustelussa voimakkaammin kansalaisjärjestöjen edustajat (Ylä-Anttila (2010) tulkitsee ay-liikkeen roolia HS:n globalisaatiokeskustelussa siten, ettei se halua liitoutua globalisaatiokriittisen liikkeen kanssa, koska sillä itsellään on kansallisesti vahva asema. Sinällään tämä on paradoksaalista, koska keskustelun kolmas vaihe osoittaa sen asemassa heikkenemisen merkkejä).

Huomionarvoista Helsingin Sanomien globalisaatiokeskustelussa oli ammattiyhdistysliikkeen osalta se, ettei liike tuntunut juurikaan osallistuvan siihen. Ay-liikkeen globalisaatiopuhe lausumien määrällä aineistosta edusti puoltatoista prosenttia kaikkien suomalaisten toimijoiden puheesta (lausumia 35), mutta jos toimittajien osuus jätetään pois, nousi prosentti vajaaseen kolmeen. Suurin osa jutuista, joissa kotimaisia ay-liikkeen edustajia esiintyi, oli Kotimaa ja politiikka –osastolla (65 prosenttia). Muut erottuvat ryhmät olivat argumentoivat tekstit eli pääkirjoitussivu (12 prosenttia) ja mielipideosasto (12 prosenttia). Vaikuttaa siltä, että myös työntekijäjärjestöjen edustajat on siististi lokeroitu politiikan osastolle (nämä luvut on esitetty taulukossa liitteessä 1). Ammattiyhdistysliikkeen rooli globalisaatiokeskustelussa oli kokonaisuudessaan yllättävän pieni, mikä voi kertoa muutoksista sen yhteiskunnallisessa asemassa.

Ay-liikkeen muuttuvaa roolia suomalaisessa kontekstissa voidaan tarkastella historiallisessa katsannossa. Suomalaisella korporatismilla tai kolmikantajärjestelmällä on pitkät juuret, ja vielä 1970- ja 1980-luvuilla tulopolitiikka oli poliittisen vallankäytön ydinalue, jossa työntekijät ja työnantajat pyrkivät löytämään yhteisiä, mahdollisimman laajoja ja molempia osapuolia tyydyttäviä kompromisseja (joihin viitataan usein juuri korporatistisen konsensuksen käsitteellä). Poliittinen hallinta rakentui mm. tälle allianssille. Instituutio oli tuohon aikaan jopa osin vahvempi kuin eduskunta, jonka valtaa siirtyi työmarkkinoille. (Kantola 2002a, 128.) 1990-luvun lamassa myös tulopolitiikka ajautui murrokseen, jossa sekä työnantajat että työntekijät joutuivat muokkaamaan käsityksiään. Kantolan (2002a, 176-177) tutkimuksessa 1990-luvun lamavuosista tulopolitiikassa työnantajien edustajat erityisesti puhuivat tehokkuuden puolesta, mutta myös ammattiyhdistysliike hyväksyi markkinavetoisen tehokkuuden lähtökohdaksi, eikä pystynyt tarjoamaan sille vaihtoehtoja. Tällaista eri edustajien sopuisaa puhetta Kantola ehdottaa tulkittavaksi niin, että kriisissä työntekijöiden neuvotteluasema ja voima heikkenee verrattuna työnantajiin. Samantapainen kehityskulku oli nähtävissä globalisaatioaineistossa, tosin siinä ammattiyhdistysliike joutui ns. nurkkaan ajetuksi vuosina 2003-2004 ja joutui puolustautumaan, kun sen asemaa ja legitimitettiin pyrkivät heikentämään työntantajärjestöt. Myös lehden pääkirjoitussivulla kyseltiin tupo-järjestelmän mielekkyyden perään. Lehden osalta puheenvuorojen jakajana voidaan myös kysyä, miksi se antoi ammattijärjestöille niin pienen roolin globalisaatiokeskustelussa.

Julkunen (2001, 80, 101-102) totesi vuonna 2001 1990-luvun alun laman jääneen tulopolitiikassa välivaiheeksi, jossa keskitetty sopiminen ajautui kriisiin. Lamasta selvittäessä myös keskitetty sopiminen toipui ja Suomessa palattiin keskitettyjen ratkaisujen aikaan. Korporatismi siis kesti 1990-luvun murroksen, kun etujärjestöjen rahoitus pohjaan ei puututtu (Ruostetsaari 2003, 115; Julkunen 2001, 80). Uimonen (1998, 158) kirjoitti 1990-luvun lopulla, että teollisuuden työnantajat ovat lopettaneet kokonaan 1980-luvun ideologiset ”irti tulopolitiikasta” –puheensa, kun heidät on ”niitattu” tulopoliittiseen mekanismiin maltillisella palkkapolitiikalla. Vuoden 2004 Helsingin Sanomien tulopolitiikkakeskustelu kuitenkin osoitti ensimmäiset merkit paluusta tähän ideologiseksi sanottuun puheeseen. Työnantajien liikkumavara oli kasvanut, ja he ryhtyivät vaatimaan muutoksia tulopoliittiseen järjestelmään ja ratkaisujen tekemistä paikallisemmalla tai yritystasolla. Vielä vuonna 2004 kokonaisratkaisu onnistui hallituksen junailun ansiosta (nykytiedon mukaan siihen kytkettiin varallisuusveron lasku), mutta sittemmin asiat ovat muuttuneet ja keskitetyistä ratkaisuista on luovuttu.

HS:n globalisaatiokeskustelun valossa näyttää siltä, että työntantajärjestöjen asema ja neuvotteluvoima on kasvanut, kun taas työntekijäjärjestöt ovat pudonneet ”vallan ytimestä”. Tämän tutkimuksen aineisto vahvistaa omalta osaltaan käsitystä siitä, että vanhojen yhteiskunnallisten liikkeiden kuten ay-liikkeen poliittisen toiminnan mahdollisuudet ovat kaventuneet (Ilmonen 1998, 26-27), kun taas kansain-

väläinen pääoma on verkottunut ja ylittää kansalliset rajat globalisaation luodessa yhteisiä intressejä monikansallisten yritysten ja niiden johdon välille. Tällaista rajat ylittävää yhteisyyttä ei ole syntynyt työntekijöiden välille. Päinvastoin, eri maiden työntekijät asettuvat toisiaan vastaan globaalissa työpaikkakilpailussa. (Etzioni-Halevy 1999, 240). Palkkatyön jako-ongelmia ei myöskään tarkastella kuten ennen, vaan huomio kiinnittyy enemmän työnantajien ja –tekijöiden yhteisiksi esitettyihin intresseihin; työpaikkojen säilyttämiseen ylläpitämällä yrityksen kilpailukykyä. Myös työpaikan kollektiivisuus on murenemassa, kun työntekijöiden keskinäinen kilpailu kasvaa ja eri työntekijäryhmien (työttömät, osa- ja määräaikaiset, ydintyövoima) odotukset järjestöjä kohtaan ovat erisuuntaisia. (Ilmonen 1998, 26-27; ks. myös Kettunen 2008, 90-91.) Viimeaikaisia lakkoja Suomessa voidaan tosin pitää osoituksena kollektiivisuuden olemassaolosta. Erityisen kiinnostavaa oli vuonna 2010 ruotsalaisten elintarvikealan työntekijöiden ilmoitus tukea suomalaisten lakkoa. Ehkä ay-liikkeen piirissä on syntyemässä jonkinasteista kansainvälistä yhteisyyttä ja solidaarisuutta?

6.6 YHTEISKUNTATIETEILIJÄT

Globalisaatiokeskustelussa tieteen edustajista erottuivat selkeästi yhteiskuntatieteilijät. Tässä tutkimuksessa tieteen edustajien ryhmään on luettu yliopistoissa ja niiden yhteydessä toimivat akateemiset tutkijat, jotka edustavat ehdotonta valtaosaa keskusteluun osallistuneista tutkijoista.

Tieteen tai yliopiston edustajien, tutkijoiden rooli yhteiskunnassa on olla asiantuntijoita tai valistajia. Perinteiseksi eliittiryhmäksi heitä on vaikea luonnehtia, mutta erillisenä yhteiskunnallisena toimijaryhmänä ja median lähteenä heitä kyllä voidaan tarkastella. Tutkijat saattavat usein olla mukana yhteiskunnallisissa päätöksentekoprosesseissa, mutta itse päätöksentekoon he vaikuttavat vain vähän (Lampinen 2002), tai eivät ainakaan virallisesti (Kantola 2002a, 85). Enintään tutkijoiden puheenvuorot ja tieteellinen tieto voivat toimia näkemyksiä laajentavina tai päätöksiä oikeuttavina. Lampinen (2002) toteaa, että tutkimus vaikuttaa poliittisiin päätöksiin silloin, kun sen tulokset ovat yhteneväisiä päätöksentekijöiden omien näkemysten tai ideologioiden kanssa.

Suhteessa kansalaisiin perinteinen ”älymystö” näyttäytyy juuri välittäjänä päätöksentekijöiden ja kansan välillä. Toisaalta älymystö ikään kuin ”opastaa” kansalaisia yhteiskunnallisissa muutoksissa ja välittää ideoita, mutta myös pyrkii enakoimaan muutoksia ja tarkastelee niitä sekä vallitsevia normeja ja käytäntöjä kriittisesti. (esim. Eyerman 1992, 59, 61,72; Jallinoja 1992, 43.) On toisaalta suuria eroja siinä, minkä tieteen alan edustajat vaikuttavat voimakkaimmin yhteiskunnalliseen kehitykseen: nykytendenssissä korostuvat taloustieteellisten ja teknisten

alojen edustajien panos. Sen sijaan yhteiskunta- ja humanististen tieteiden rooli on ehkä enemmän toimia muutosten selittäjinä.

Kun 1990-luvun lopulla määriteltiin suhtautumista globalisaatioon, yhteiskuntatieteilijät näkivät, etteivät kaikki hyödy globalisaatiosta. Poliitikin tutkija Heikki Patomäen mukaan se edisti tiettyjen toimijoiden etuja toisten kustannuksella:

”Globalisaatio edistää monien firmojen yksityisiä päämääriä. Firmit panevat kunnat ja valtiot kilpailemaan tuotantolaitoksen sijainnista vetoamalla globalisaatioon – oli sijoittautumiselle sitten todellisia vaihtoehtoja tai ei.” ...Globalisaatio ei ole uusi ilmiö. Globalisaatiosta puhuminen on muoti-ilmiö, jonka avulla voi edistää erityisiä etuja.” (Kansainvälisen politiikan tutkija Heikki Patomäki Taloussivujen kirja-arvostelussa, HS 24.12.1999)

Sosiaalipoliitikin tutkija Matti Sihto näki yritysten irtautumisen kansallisesta toimintaympäristöstä globalisaation seurauksena uhkana:

”Talouden kansainvälistyminen muodostaa teknologian ohella toisen uhkakuvan. Yritykset eivät ole enää entiseen tapaan yhteydessä toimintayhteisöihinsä, esimerkiksi kuntaan, jossa yritys sijaitsee. Sen sijaan työntajat voivat korvata kotimaisia työntekijöitään entistä helpommin ulkomaisilla siirtämällä tuotantoaan maan rajojen ulkopuolelle.” (Sosiaalipoliitikin tutkija Matti Sihto Taloussivujen kirja-arvostelussa, HS 26.1.1998)

Hyvinvointi ei tälläkään globalisaation kaudella jakautuisi tasaisesti kaikille, totesi taloushistorioitsija Riitta Hjerppe:

”Pääomien vapaa liikkuminen ja virtaaminen kehittyviin talouksiin ei Hjerppen mukaan riitä tasoittamaan maiden välisiä tuloeroja. Niin ei käynyt ensimmäisellä globalisaation kaudella, joka kesti 1870-luvun lopulta ensimmäiseen maailmansotaan saakka.” (Toimittaja Merja Saarinen lainaa taloushistorioitsija Riitta Hjerppeä talousosastolla, HS 23.2.1999)

Vuosituhanen vaihteessa yhteiskuntatieteilijät myös korostivat globalisaation olevan poliittisten valintojen tulosta ja arvostelivat vallan siirtyneen liiaksi virkakunnalle ja elinkeinoelämälle. Poliitikasta oli tullut hyvin yksituumaista, eikä siitä käyty kunnollista julkista keskustelua:

”---Nykyistä globalisaatiota ei...voi oikeuttaa normaalitilaksi ontuvalla historiallisella vertailulla. Kotimarkkinoiden avaaminen suuryhtiöille ja joustavat työmarkkinat kuuluvat nykyiseen monetaristiseen ortodoksiin, joka on ”asiantuntijatietona” syrjäyttänyt poliittisen keskustelun.

Jos kansalaiset olisivat saaneet äänestää, heikennetäänkö palkkoja ja päätetäänkö työsuhteita kilpailukyvyyn hyväksi, pääomaliikkeitä tuskin olisi vapaututtukaan.” (Historian professori Juha Siltala Vieraskynässä, HS 12.7.2000)

”Poliitikkojen on tiedostettava globalisaation tuomat haasteet kaikessa päätöksenteossa, myös paikallistasolla. Jos nämä kysymykset eivät kiinnosta poliitikkoja, valta siirtyy helposti talouden toimijoille ja asioita valmisteleville virkamiehille.... Kopperi kritisoi sitä, että esimerkiksi hyvinvoinnin leikkaukset tapahtuvat ilman eettistä keskustelua.... Kyse on ennen kaikkea poliittisesta tahdosta.” (Yhteiskuntatieteilijä Marjaana Kopperi Kotimaansivuilla, HS 5.6.2000)

Myös keskustelun viimeisinä vuosina globalisaation ankaraa kilpailua kritisoitiin sen sisältämistä arvovalinnoista, joissa korostuu taloudellinen tehokkuus. Mm. yhteiskuntatieteilijä Kauko Sipponen puhui humanismin, inhimillisyyden, kulttuuristen arvojen ja moraalisten valintojen puolesta:

”Talouselämämme ja koko yhteiskuntamme tulee elämään lähivuosina kriittistä kehitysvaihetta ankarassa globalisaation ja eurooppalaistumisen paineessa. Kilpailu pakottaa uusiin arvovalintoihin. ---Eurooppalaisen humanistisen perinteen mukaisesti yhteiskunnan perusinstituutiot – valtio, uskonto, talous, tiede, taide ja etiikka – ovat olleet pitkälti itsenäisiä. Saako talous nyt yliotteen muista perusinstituutioista...?” (Entinen Tampereen yliopiston kansleri, maaherra ja Evan toimitusjohtaja Kauko Sipponen Vieraskynässä, HS 7.11.2003)

Tieteen edustajien globalisaatiopuhe lausumien määrällä aineistosta edusti 16:ta prosenttia kaikkien suomalaisten toimijoiden puheesta (lausumia 368), mutta jos toimittajien osuus jätetään pois, nousi prosentti kolmeenkymmeneen, mikä on todella suuri osuus. Yhtenä syynä tähän voi olla se, että he käyttivät termiä suuressa määrin ja olivat myös tuomassa sitä julkiseen keskusteluun. Eniten lausumia tutkijoiden joukosta löytyi ehdottomasti yhteiskuntatieteilijöiltä, joiden rooliin tässä analyysissä keskityn (kotimaisten akateemisten tutkijoiden lausumista (283) 77 prosenttia on yhteiskuntatieteilijöiden, mikä selittyy kirja-arvosteluiden suurella määrällä). Muiden tieteenalojen edustajat osallistuivat keskusteluun huomattavasti vähäisemmällä puheenvuoroilla: muita, erottuvia ryhmiä olivat humanistit (10 lausumaa, vajaa kolme prosenttia), kauppa- ja taloustieteilijät (33 lausumaa, yhdeksän prosenttia) sekä väljästi määriteltynä luonnontieteilijät (24 lausumaa, vajaa seitsemän prosenttia). Muiden tieteenalojen edustajien kommentit olivat satunnaisia. Selkeä ero on yhtäältä yhteiskuntatieteilijöiden ja humanistien ja toisaalta talous- ja teknisten tieteiden edustajien välillä edellisten tuodessa keskusteluun välittäviä argumentteja ja kritiikkiä, ja jälkimmäisten ollessa samoilla linjoilla globalisaation kannattajien kanssa.

Helsingin Sanomien globalisaatiokeskustelussa tutkijoiden rooli oli tulkita ja selittää globalisaatiota ja sen tuomia muutoksia ihmisille – tämäkin voi olla syynä lausumien suureen määrään. Kotimaisten tieteen edustajien puheenvuoroissa globalisaatiokeskustelussa korostui kulttuuriosasto, kun yksi neljäsosa kaikista jutuista, joissa lausumia esiintyi, oli tältä osastolta. Tämä voi johtua juuri yhteiskuntatieteilijöiden suuresta roolista keskusteluun osallistujina – Helsingin Sanomathan sijoittaa yhteiskuntatieteet perinteisesti tälle osastolle. Kulttuuriosastolla he analysoivat globalisaatiota abstraktimmalla tasolla omissa mielipidekirjoituksissaan ja kolumneissaan sekä kirja-arvosteluissa. Akateemiset toimijat vaikuttivat kirjoittamiensa arvostelujen (20 prosenttia juttutyypeistä) sekä kirjoittamiensa kolumnien (pääkirjoitussivun puheenvuorot 16 prosenttia) ja mielipidekirjoitusten (17 prosenttia) kautta, tämä näkyy juttutyyppijakaumasta hyvin selkeästi. Nämä kolme ryhmää muodostivat yhdessä 54 prosentin osuuden. Akateemiset eivät siten olleet uutisten toimijoita, eivätkä osallistuneet uutisissa tai politiikan osastolla käytävään keskusteluun politiikan suunnasta. Uutisten osuus oli vain seitsemän prosenttia, kun kolmen taustoittavan tekstityypin eli erikoiskirjoitusten, haastattelujen ja taustojen osuus oli yhteensä 21 prosenttia (nämä luvut on esitetty taulukossa liitteessä 1). Näitä tuloksia voi peilata Kuneliuksen ym. (2009, 324) tutkimukseen, jossa tutkijat kokivat journalismin tarjoavan heille vain melko tyypistetyä puhemahdollisuuden legitimiin lähteen asemasta huolimatta. He näkivät, että heidän roolinsa sekä päätöksenteossa että journalismissa jää usein näennäisosallistumiseksi: asiantuntijan paikka julkisuudessa on tiiviisti kommentoida ajankohtaista asiaa, ja usein näkökulmasta, jonka toimittaja on etukäteen määritellyt. Globalisaatiokeskustelussa asetelma oli ehkä hieman toinen – vaikuttaa siltä, että suuri osa yhteiskuntatieteilijöiden ulostuloista oli oman aktiivisuuden tulosta, kun suuri osa jutuista oli itse kirjoitettuja. Toki samaan aikaan lehti antoi tilaa tälle osallistumiselle.

Tässä analysoitujen yhteiskuntatieteilijöiden suhtautuminen globalisaatioon oli kasvavassa määrin kriittinen keskustelun edetessä. Sen sijaan talous- ja teknisten tieteiden edustajat suhtautuivat selkeästi positiivisesti taloudelliseen globalisaatioon, ja taloustieteilijöihin, jotka itse eivät olleet esillä niin aktiivisesti, vedottiin keskustelussa usein tuotaessa esiin globalisaation etuja. Yhteiskuntatieteilijöiden näkemyksiin ei samalla tavalla keskustelussa vedottu, eikä niillä tunnukaan olevan merkittävää asemaa modernien yhteiskuntien poliittisen agendan määrittelyssä tai päätöksenteossa. Tähän voidaan löytää monia syitä. Ensinnäkin päätöksenteon aikajänne on tullut lyhyemmäksi, eikä mahdollisuuksia analyysiin tai tutkimukseen tunnu olevan. Tämän seurauksena yhteiskuntatieteilijät ja poliittiset päätöksentekijät ovat etäänntyneet toisistaan. (Lampinen 2002, 15,21.) Toisaalta 1990-luvun lamasta ja siitä aiheutuneista resurssien leikkauksista lähtien kulttuurisektori, yhteiskuntatieteilijät sekä humanistit, jotka eivät ole suoraan tekemisissä yhteiskunnan materiaalisen tuotannon kanssa, ovat todistaneet resurssiensa vähenemistä (Ruostetsaari 2003, 130-131).

Suomalaisen tieteen kentässä ovat viime vuosikymmeninä painottuneet tuotannollis-taloudelliset päämäärät ja kansainvälisen kilpailukyvyyn edistäminen (Ruostesaari 2003, 130-131). Suomessa teollisuuden tutkimuspanos tieteisiin on 1970-luvun lopulta lähtien kasvanut huomattavasti muuta tutkimusrahoitusta nopeammin, ja valtio on tukenut tätä kehitystä mm. verohelpoituksin. Myös valtion tutkimusrahoituksessa toistuu samansuuntainen kehitys: Suomen Akatemia ja varsinkin yliopistot ovat menettäneet suhteellista osuuttaan tutkimusrahoituksessa. Tässä kehityksessä voittajia ovat olleet teknologian soveltamiseen liittyvät tutkimusalueet. (Raatikainen & Tunkkari 1991, 22-24.) Yliopistojen oman suhteellisen rahoitusosuuden supistumisen vaikutukset eivät kohdistu samalla tavoin kaikkiin tieteenaloihin. Kaltoimmin tutkimuksen resurssoinnissa tapahtunut muutos on kohdellut humanistisia ja yhteiskuntatieteitä (Suomen Akatemia 1997, 24-25). Myös yhteiskuntapolitiikassa taloustieteilijöiden ja insinöörien erityistietämystä on tarvittu, kun taas nykyisin on lähes poikkeuksellista, että jonkin yhteiskunnassa havaitun ongelman ratkaisua pohjustettaisiin yhteiskuntatieteellisillä selvityksillä. Yhteiskuntatieteet eivät näyttele muissakaan kehittyneissä yhteiskunnissa merkittävää roolia sen enempää poliittisen asialistan määrittelyssä kuin lopullisten päätösten muotoilussa. (Keller 1991, 144; Lampinen 2002, 15,21.)

6.7 KANSALAISTOIMIJAT

Voimakasta erimielisyyttä ja globalisaatiokritiikkiä toivat HS:n globalisaatiokeskusteluun aluksi juuri kansalaistoimijat tai kansalaisyhteiskunta, joista puhun tässä tutkimuksessa eliittien vastapainona, sen muodostuessa yhdistyksistä, organisaatioista ja liikkeistä, jotka pyrkivät toiminnallaan vaikuttamaan poliittiseen järjestelmään. Jos ajatellaan kansalaisyhteiskuntaa yhteiskunnallisen vallankäytön näkökulmasta, voidaan sen toiminta nähdä vastapainona ja myös vastarintana eliittien vallalle. Vastavoima kumpuaa niiden kansalaisten toiminnasta, jotka kykenevät yhdistämään voimansa. Se saa valtansa siitä solidaarisuudesta, jonka kansalaiset kollektiivina pystyvät saavuttamaan, kyvystään kyseenalaistaa vastapuoli sekä luoda sille epävarmuutta kollektiivisen toiminnan aiheuttamista kustannuksista. (ks. Tarrow 1994, 4-7; Scott 2008, 38-39.) Kansalaisten kokoamat painostusryhmät pyrkivät vaikuttamaan poliittisen päätöksenteon johonkin vaiheeseen, joko edistämään jäsentensä etuja tai esittämään aatteellisia näkemyksiään. Painostusryhmillä ei ole virallista tai muodollista asemaa valtion hallintakoneistossa, mutta ne pyrkivät toiminnallaan vaikuttamaan viralliseen politiikkaan. (Wiberg 2006, 65.) Tässä teenkin selkeän erottelun institutionaalisten eliittien ja kansalaisten organisoiman toiminnan välillä, vaikka esim. Etzioni-Halevy (1993) sijoittaa suurimpien järjestöjen johtohahmot osaksi eliittejä. Globalisaatiokeskustelussa ei tällaisia johtohahmoja tule esille.

Kansalaisyhteiskunnan näkyvimpiä toimijoita globalisaatiokeskustelussa olivat kaikki erilaisten kansalaisjärjestöjen edustajat; voittoa tuottamattomien, ei-valtiollisten järjestöjen ja yhdistysten edustajat sekä globalisaatiokriittisen liikkeen edustajat. Voidaan erotella toisistaan kansalaisjärjestöt ja nk. protestiliikkeet, jotka ovat epämuodollisempia, eivätkä samalla tavoin kiinteässä yhteydessä valtioon kuten suomalaiset kansalaisjärjestöt usein ovat. Tällaisen jaottelun on tehnyt myös Scott (2008, 38-39), joka löytää kansalaisten vastavoimalle kaksi erilaista perusmuotoa. Yhtäältä se on hänen mukaansa institutionalisoitunutta, ja painostus- tai intressiryhmillä kuten kansalaisjärjestöillä on tietynasteista legitimitettä ja tunnistettavuutta eliitin parissa (Scott 2008, 38-39). Suomessa juuri tämäntyyppinen toiminta on ollut perinteisesti tyypillistä, kun kansalaistoiminta on ollut muodoiltaan järjestäytyneitä ja organisoitua valtioon läheisesti kytkeytyen. Kansalaisuus on lähtenyt organisoituneesta osallistumisesta, jossa moraalilla ja rationaalisuudella on ollut vahva asema. Kansalaisten eturyhmät ovat ajaneet asiaansa suhteessa vallankäyttöön edustuksellisen demokratian kautta (Kivikuru 1996, 8, 16).

Suomalainen kansalaisjärjestökenttä on hyvin monipuolinen, ja globalisaatiokeskusteluun osallistui melkoinen määrä erilaisia järjestöjä ja liikkeitä, joita lähes kaikkia yhdisti globalisaatiokriittisyys. Helsingin Sanomissa vuodesta 2000 lähtien kansalaisjärjestöt ja globalisaatiokriittinen liike saivat enemmän palstatilaa, ja ne esitettiin globalisaation ”vastavoimana”. Kokousuutisointi oli todella runsasta, kun Maailman talousfoorumi, Maailmanpankki, Kansainvälinen valuuttarahasto, YK, EU, G8, ASEM ja APEC pitivät istuntojaan. Niiden yhteydessä globalisaatiokriittinen liike järjesti mielenosoituksia, jotka äityivät usein mellakoiksi. Myös kansalaisjärjestöt näkivät itsensä globalisaation globaalina vastavoimana:

”Oikeastaan vasta Seattlen tapahtumien jälkeen selvisi, että vapaakaupalle ja globalisaatiolle on olemassa vastavoima, joka on maailmanlaajuinen ja järjestäytymässä”, Airaksinen pohtii viitaten syksyn tapahtumiin, kun vapaakaupan vastustajat estivät WTO:n jäsenmaiden edustajien pääsyn kokouspaikalle Seattlessa”. (Maan Ystävien Jaana Airaksinen kotimaan sivuilla, HS 8.4.2000)

Järjestöt pyrkivät edistämään vaihtoehtoisia näkemyksiä globalisaatiosta ja kritisoivat maailmakaupan vapauttamista, selosti pääkirjoitussivun toimittaja:

”Kansalaisjärjestöt suhtautuvat kriittisesti maailmankaupan vapauttamiseen, koska ne näkevät sen edistävän globalisaatioksi kutsuttua ilmiötä: maailma muuttuu yhdeksi raaka-aineiden ja muiden tuotannon tekijöiden varastoksi, yhdeksi valtavaksi kauppapaikaksi, jossa yhä vahvemmat ylikansalliset yritykset polkevat jalkoihinsa kansalliset arvot ja yksilöiden oikeudet. Tämän ilmiön ilmentyminä nähdään vapautuneiden pääomamarkkinoiden aiempaa suurempi voima ja

yritysten sulautuminen entistä suuremmiksi, inhimilliset käsitysrajat ylittäviksi mammuteiksi”. (Toimittaja Antti Blåfield pääkirjoitussivulla, HS 30.11.1999)

Globalisaatiokriittisen liikkeen motiivina kansalaisaktivistit näkivät uuden rakentamisen vastustamisen sijaan. Poliittiselta päätöksentekoeleiltä he vaativat toimia ja sitoutumista, ettei kaikki valta siirtyisi yrityksille:

”Yritykset keskittyvät tuottamaan voittoa omistajilleen. Eivät ne ole lähtökohtaisesti pahoja, vaan pikemminkin amoraalisia (moraalista riippumattomia).” Poliittisilta päättäjiltä voi sen sijaan vaatia sitoutumista paremman yhteiskunnan rakentamiseen. Globalisaatio on johtamassa siihen, että yhteiskunnan kehityksestä päätetään yhä enemmän siellä amoraalisessa pöydässä”, Rantanen sanoo. (Kansalaisaktivisti Tuomas Rantanen taloussivuilla, HS 18.9.2000)

Mikään yksi liike tai järjestö ei saanut hallitsevaa asemaa julkisuudessa, vaan puheenvuorot jakautuivat tasaisesti, ja useimmat pääsivät ääneen yhden ainoan kerran. Enemmän puheenvuoroja saivat Maan Ystävät, Kepa (Kehitysyhteistyön palvelukeskus) ja Suomen Attac. Kansalaisjärjestöjen edustajat esiintyivät myös yksityishenkilöinä, jotka profiloitiin ”kansalaisjärjestöaktiiveiksi”. Järjestöjen ns. virallisiakaan edustajia ei välttämättä kovin selkeästi esitelty järjestöjensä edustajina, taustakytökset jäivät hieman toisarvoiseen asemaan ja järjestökentästä syntyi kuva jokseenkin epämääräisenä – edustajat niputettiin järjestöjen tai järjestökentän edustajiksi.

”Vapautuva maailmankauppa, globalisaatio, merkitsee monille kansalaisjärjestöaktiiveille laillistettua tuhoamista, ylikansallisten suuryritysten valtaa yli ihmisten, kansojen, valtioiden, luonnon.” (Toimittaja Antti Blåfield pääkirjoitussivulla, HS 4.10.1998)

Kansalaisjärjestöjen ja niissä toimivien ihmisten kohdalla on tosin tyypillistä, etteivät he halua liaksi identifioitua organisaation edustajiksi vaan puhua nimenomaan kansalaisina. Tämäkin voi selittää heidän esiintymistään Helsingin Sanomissa. Tosin Kuneliuksen ym. (2009, 323) tuoreessa tutkimuksessa kävi ilmi, että kansalaistoimijat kokivat aktiivisen kansalaisen olevan vaikea saada ääntään julki valtamediassa ilman toimittajien arvostamaa taustayhteisöä tai statusta. He eivät myöskään välttämättä yltäneet omalla äänellään esiintyviksi, varsinkaan jos tarkoituksena oli puhua asiakysymyksistä.

Myös vallankäytön näkökulmasta yksittäisenä kansalaisena esiintyminen herättää kysymyksiä, jos lähdetään siitä, että kansalaisten vaikutusmahdollisuudet ovat parhaimmat juuri mahdollisimman suurten järjestöjen kautta (ks. Mills 1956, 307). Mills puhuu massademokratiasta suurten ja vahvojen intressiryhmien ja yh-

distysten kamppailuna niiden pyrkiessä osallistumaan poliittiseen päätöksentekoon kansalaisten edustajina. Selityksenä kansalaisesiintymisille voidaan tarjota muiden kuin materiaalien intressien ensisijaisuutta järjestöjen toiminnassa. Tavoitteena on enemmän kulttuurinen muutos; yleisen ilmapiirin muutos. Erityisesti uudet kansalaisliikkeet ovat pääasiassa kiinnostuneita elämän laatuun ja identiteetti politiikkaan liittyvistä kysymyksistä, eivät resurssien uudelleenjaosta heikompiosaisten hyväksi (ympäristöliike), tai sitten ne ovat kiinnostuneita resurssien uudelleenjaosta valtioiden välillä (esim. etelä-pohjoinen), mutta eivät niinkään kansallisvaltioiden sisällä. (Etzioni-Halevy 1999, 244; Ruostetsaari 2003, 74-75.) Näin ne esiintyvät hyvän elämän puolustajina (vrt. Beck 1994, 18-23), ja samalla myös politiikan ”alapuolella” metapoliittisina voimina, jotka vaativat muutoksia länsimaiseen elämäntapaan. Lindholmin (2005, 131) mukaan globalisaatiokriittisen liikkeen keskeisimpiä tavoitteita oli keskustelun herättäminen, jotta ihmiset rupeaisivat kriittisesti tarkastelemaan mediassa esitettävää tietoa ja yhteiskunnallisia toimintamahdollisuuksia.

Kansalaisjärjestöjen saamat puheenvuorot olivat vähäisiä verrattuna poliittiseen eliittiin, joka hallitsi keskustelua. Kuitenkin järjestöjen osuus oli suurempi kuin ay-liikkeen tai oppositiopuolueiden. Kansalaisjärjestöjen edustajien globalisaatiopuhe lausumien määrällä aineistosta edusti 2,5 prosenttia kaikkien suomalaisten toimijoiden puheesta (lausumia 61), mutta jos toimittajien osuus jätetään pois, nousi prosentti viiteen. Huomionarvoista tämän ryhmän kohdalla kuitenkin oli, että kansainvälisten toimijoiden osuus nousi suhteellisesti suureksi (lausumia kertyy 40). Kotimaisten kansalaisjärjestöjen melko vähäiset puheenvuorot olivat jakautuneet aika tasaisesti eri osastoille. Suurimpia ryhmiä olivat Kotimaa ja politiikka sekä mielipideosasto, joiden jälkeen tulivat Ulkomaat ja Sunnuntai-sivut. Juttutyypin joukosta erottuivat uutiset (24 prosenttia), joissa kansalaisjärjestöedustajat tyypillisesti esiintyivät mielenosoitusten yhteydessä. Argumentoivista tekstityypeistä korostui mielipide (17 prosenttia) sekä taustoittavista reportaasi (15 prosenttia) ja haastattelu (11 prosenttia) (nämä luvut on esitetty taulukossa liitteessä 1).

Kansalaisyhteiskunnan toiminta kuten yhteiskunnalliset liikkeet ja järjestöt voidaan nähdä tärkeänä tasapainottavana tekijänä edustuksellisessa demokratiassa, ja ne toimivat globalisaation ajalla entistä enemmän poliittisen opposition roolissa, mikä näkyi myös globalisaatiokeskustelussa. Painostus- tai intressiryhmien toimintaan vaikuttavat myös eliitit, joista osa pyrkii tukahduttamaan tai marginalisoimaan niiden toimintaa intressiristiriitojen vuoksi, kun taas osa eliiteistä puolustaa intressiryhmien moninaisuutta ja autonomisuutta siksi, että autonomian periaate on niiden itsensäkin kannalta tärkeä. (Etzioni-Halevy 1993, 78-79.) Tässä keskustelussa globalisaation kannattajat, mm. taloudelliset eliitit ja oikean laidan poliittiset toimijat – ja myös lehti itse – pyrkivät joissakin puheenvuoroissa marginalisoimaan liikkeitä ja järjestöjä sekä niiden toimintaa, kun taas osa poliittisista toimijoista sekä yhteiskuntatieteilijät pyrkivät puolustamaan niitä tärkeänä osana edustuksellista demokratiaa.

Suomalaiselle kollektiiviselle toiminnalle ominaista aina 1900-luvun alusta 1960-luvun lopulle ja osin jopa 1990-luvulle saakka on ollut kytkeä yhteiskunnan luokkarakenteeseen, geopoliittisen aseman tuottama poliittinen realismi ja varovaisuus, liikkeiden hallinnollinen hierarkkisuus ja kansallisen sivistyneistön johtava rooli liikkeissä ja yhdistyksissä, rauhanomaisuus ja spontaanisuuden vieroisuus, yksityisomaisuuden kunnioittaminen sekä vakavuus ja asiallisuus (Siisiäinen 1998, 221-227). Suomessa kolmas sektori on ollut käsitteenä ongelmallinen siinä mielessä, että monien kansalaisjärjestöjen toiminnasta yli puolet rahoitetaan julkisin varoin, jolloin ne YK:n järjestelmän mukaan tulisi lukea osaksi julkista sektoria (Tarkka 2002, 276). Myös toiminnallisesti valtiokeskeisyys on leimannut kansalaisjärjestöjen ja -liikkeiden toimintaa, sillä valtio on niiden toiminnan keskeinen edunvalvonnan kohde (Ruostetsaari 2003, 311).

Jos ajatellaan kansallisvaltion heikentyneen ja valtion ”ohentuneen”, seurauksena voi olla, että Suomelle ominainen, historiallisesti vakiintunut kansalaisryhmien tapa ajaa etujaan valtion kautta ei enää ole jatkossa käypä toimintamalli. Tähän vaikuttaa myös se, että vanhakantainen, kansalaisjärjestöjen tukena ollut puoluejärjestelmä osoittaa rapautumisen merkkejä. (Kivikuru 1996, 21.) Kansalaisten suhde eturyhmiinsä muodollistuu ja etääntyy, ja samanaikaisesti edustuksellisen demokratian periaatetta kyseenalaistetaan uusissa kansalaisliikkeissä, jotka vaativat suoran vallankäytön lisäämistä kansalaisille (Kivikuru 1996, 16), mikä oli nähtävissä myös globalisaatiokeskustelussa.

Perinteisen politiikan aseman heikentyessä nämä uudenlaiset liikkeet ovat olleet ottamassa poliittisen opposition roolia. Tätä on selitetty mm. ”alapolitisoitumisella”, joka merkitsee vaikuttamista alhaalta ylöspäin, keskitetyn johtamisen periaatteen syrjäytymistä. Perinteisesti kansalaisuus on Suomessa merkinnyt organisoitunutta osallistumista, jossa moraalilla ja rationaalisuudella on tukeva sija (Kivikuru 1996, 8, 17). Suomalaisessa kollektiivisessa toiminnassa kansalaisjärjestöillä on perinteisesti ollut merkittävä rooli. Globalisaation ajalla ovat korostuneet yhteiskunnallisena toimijana uudenlaiset kansalaisliikkeet, kuten juuri globaalisti toimiva globalisaatiokriittinen liike, samaan aikaan kun perinteisen politiikan asema on heikentynyt. Voidaan puhua kansalaisten protestista, joka tapahtuu vallan muodollisten instituutioiden ulkopuolella ja haastaa näin vallitsevat valtarakenteet ja jonka toiminnan keskiössä ovat erilaiset mielenilmaukset ja mielenosoitukset. Kun suuri osa suomalaisesta valtakulttuurista on rakentunut järjen ja todenmukaisuuden ihannoinnin varaan, näkee Kivikuru rationaliteetin katoamisen suomalaisessa kontekstissa erityisen kipeänä kansalaisten aktiivisuuden saadessa vähemmän kunnioitettavia ja säädyllisiä aineksia (Kivikuru 1996, 8, 17). Tämä ”kipeys” tuntui myös joissakin globalisaation kannattajien puheenvuoroissa, joissa korostettiin edustuksellisen demokratian asemaa ja arvosteltiin mielenosoituksia sekä globalisaatiokriittisen liikkeen toimintaa.

Tarkasteltaessa asiaa globaalista näkökulmasta, esimerkiksi Schwartz ja Katz (2005, 284) ovat havainneet, että kansalaisjärjestöt ovat korvaamassa poliittisia puolueita yhteyksien luomisessa eri yhteiskunnallisten toimijoiden välillä. Ne luovat kansainvälisiä verkostoja ja käyttävät hyväkseen kansainvälisiä resursseja myös kansallisissa poliittisissa kamppailuissa. Tämä näkyi myös Helsingin Sanomissa, kun kansalaisjärjestöjen puheenvuoroista suuri osa – miltei puolet – oli kansainvälisiä. Kaiken kaikkiaan puheenvuorot olivat vähäisiä, ja ulkomaisten määrä kasvoi suureksi, kun toimittajat raportoivat järjestö- ja mielenosoittajamassojen näkemyksistä mielenosoitusuutisointien yhteydessä. Näissä ns. puheenvuoroissa ketään ei useinkaan ole haastateltu, vaan toimittaja kertoi itse järjestöjen tai mielenosoittajien näkemyksistä. Lisäksi huomio keskittyi usein juuri mielenosoituksen spehtaakeliin (ks. myös Juntunen 2004). Kansalais- tai ruohonjuuritason toimijat saavat usein julkisuutta erilaisten mediatempausten kautta, jotka voivat toimia kahteen suuntaan. Median huomion saavuttamisen jälkeen on yhä haasteellista motivoida media uutisoimaan itse asiasta. Henkilöitä korostavan median kärki näet pyrkii kohdistumaan tempauksen tuottajiin ja heidän motiiveihinsa. (Kunelius 2009, 369.)

6.8 TOIMIJOIDEN SUHTAUTUMINEN GLOBALISAATIOON JA PUHETAPOJEN ULOTTUVUUDET

Helsingin Sanomien globalisaatiokeskustelussa vuosina 1992-2004 globalisaation kannattajina erottuvia tahoja olivat ajankohdan ministerit (SDP, Kokoomus, Keskusta, mutta ei Vihreät), oikeistopuolueiden edustajat (Kokoomus ja Keskusta), johtavat virkamiehet Suomessa ja EU:ssa sekä kansainvälisissä talouslaitoksissa, sekä talouselämän edustajat yrityksissä, tutkimuslaitoksissa ja etujärjestöissä. Näiden toimijoiden puheessa myös korostui ajatus Suomesta yhtenäisenä kansakuntana, jonka tulisi pyrkiä vastaamaan globalisaation haasteeseen. Puheessa korostui ns. kilpailuvaltiodiskurssi, jonka hallitseva piirre on puhe globaalista talousjärjestelmästä, jossa globalisaatio näyttäytyy kansallisvaltioiden välisenä talouskilpailuna (vrt. Cerny 1990; Kantola 2006, 156-178; Heiskala 2006, 14-42). Tässä puheessa korostui talouden ensisijainen rooli yhteiskunnassa, sekä markkinat ratkaisuna yhteiskunnan toimintojen järjestämiseen.

Globalisaatioon kriittisiä näkökulmia ja erimielisyyttä keskusteluun toivat aluksi kansalaistoimijat, ja heidän vanavedessään tietyt eliittitoimijat, joita olivat poliitikoista Vihreät ja vasemmistokansanedustajat sekä ulkoministeri Erkki Tuomioja (jossain määrin), presidentti Tarja Halonen, pieni osa virkamieskunnasta (työ- ja ympäristöasioista vastaavat), ay-liike, (joka osallistuu keskusteluun harvakseltaan) sekä yhteiskuntatieteilijät. Globalisaatiokritiikissä korostettiin politiikalla vaikuttamisen mahdollisuuksia, johon liittyen tuotiin esille eriäviä yhteiskunnallisia intressejä, vaihtoehtojen merkitystä sekä arvokeskustelua. Myös yhteisöllisyyden,

yhteisvastuun ja turvallisuuden merkitystä korostettiin. Globalisaation seurauksina erottuivat kriitikoiden puheessa hyvinvoinnin epätasainen jakautuminen ja myös monille aiheutuneet kärsimykset, sekä demokratian heikentyminen sen vahvistumisen sijaan.

Vallankäyttöön osallistuminen selitti globalisaatioon suhtautumista sekä globalisaatiokeskustelun puhetapoja ja niiden eroja enemmän kuin esimerkiksi toimijoiden poliittiset tai puoluepoliittiset näkökannat (ks. myös Kantola 2002a). Myönteinen suhtautuminen globalisaatioon oli tyypillistä niille, joilla oli institutionaalinen asema ja mahdollisuus todelliseen vaikuttamiseen ja vallankäyttöön, sekä poliitikkojen kohdalla myös tarve legitimoida ja uusintaa valtaansa. Samaan aikaan globalisaatioon kriittisemmin suhtautuvilla tuntui olevan vähemmän vaikutusvaltaa ja mahdollisuuksia vaikuttaa politiikan päätöksiin ja toimintalinjoihin. Juuri globalisaatio uusliberalismin nousun kanssa on vaikuttanut eri ryhmien asemaan yhteiskunnassa, mikä näkyi myös tässä julkisessa keskustelussa. Muodollisen yhteiskunnallisen vallan omaava eliitti ei ollutkaan globalisaatiokeskustelussa yhtenäinen, sillä esimerkiksi presidentti ja ay-liike, jotka ovat perinteisesti olleet yhteiskunnallisia vallankäyttäjää, olivat nyt ns. haastajia, jotka pyrkivät tuomaan keskusteluun erimielisiä elementtejä, mutta joiden asemaa samaan aikaan pyrittiin kyseenalaistamaan (ks. luku 5.4). Sama koskee kansanedustajia (erityisesti SDP:läisiä, kun oli havaittavissa selkeitä eroja puolueen johdon ja kansanedustajien puhetavoissa, ks. luku 5.3).

Konsensuaalista ilmapiiriä sen sijaan pyrkivät luomaan globalisaatiota kannattavat eliitit (ja osin Helsingin Sanomat itse, mistä lisää seuraavassa luvussa) viestimällä kansakunnan yhtenäisyyden puolesta. Tässä on syytä erottaa jälleen toisistaan konsensus poliittisena toimintamallina sekä viestinnällisenä ilmiönä: kritiikkiä tuovat eliittitahot kuten ay-liike ja presidentti ehkä pyrkivät hakeutumaan vanhanmalliseen konsensukseen erimielisyyksistä huolimatta (omista lähtökohdistaan ja omilla ehdoillaan), mutta yhtenäisyyttä ja poliittista totuutta pyrkivät pikemminkin viestimään globalisaatiota kannattavat eliitit nähden globalisaation kansallisena etuna.

Globalisaatiomyönteisten ja kriittisten eliittien sekä kansalaistoimijoiden suhdetta toisiinsa voidaan havainnollistaa Etzioni-Halevyn eliittiteoretisoinnin valossa. Yhteiskunnalliseen eliittiin kuulumisen tai vaikutusvallan omaaminen ei ole mikään joko-tai -kysymys. Missään yhteiskunnassa resurssit eivät ole jakaantuneet tasaisesti, mutta eivät myöskään niin, että osalla on kaikki ja toisilla ei mitään, kysymys on pikemminkin aste-eroista. (Etzioni-Halevy 1993, 29.) Valta-asetat eivät myöskään ole pysyviä, eikä valta asemaan sitoutunutta, vaan kontingenttia. Asema voi antaa mahdollisuuden vallankäyttöön, mutta se realisoituu vasta kussakin yksittäisessä tilanteessa. Demokratioille luonteenomaista on vallan jakautuminen erilaisten valtarehtoryhmittymien kesken, jotka sitten harjoittavat koalitioiden rakentamista. Toisilla näistä ryhmistä on enemmän valtaa kuin toisilla. Yhteiskunnalliset eliitit voidaan jakaa ns. avainryhmiin ja vähemmän vaikutusvaltaisiin ryhmiin. (Sartori 1987, 147-8; Etzioni-Halevy 1993, 77.) Yhteiskunnalliset toimijat voidaan jakaa suhteessaan

valtaan kolmelle yleiselle tasolle: eliitteihin, alaeliitteihin ja yleisöön tai julkisoon (Etzioni-Halevy 1993, 30).

Kritiikkiä keskusteluun tuoneet eliittitahot (poislukien kauppa- ja teollisuus- sekä ulkoministeri Erkki Tuomioja) näyttäytyivät sekä julkisen keskustelun valossa että mm. globalisaation ja liberalisoitumiskehityksen seurauksena ns. alaeliitteinä, jotka ovat vähemmän vaikutusvaltaisia ryhmiä, toimien puskurivyöhykkeenä tai välittäjinä eliitin ja kansalaisten tai yleisön välillä. Ne ovat lähellä eliittiä, mutta eivät edusta sen ydintä. (Etzioni-Halevy 1993, 95-96.) Näiden suhteellisen itsenäisten ryhmien tehtävä demokratiassa on kahtalainen: yhtäältä ne rajoittavat eliittien valtaa ja toisaalta ne hillitsevät kansasta lähtöisin olevia epädemokraattisia tendenssejä, edistäen siten demokratiaa. Näin ne pyrkivät olemaan lähellä tai osa vallankäyttäjää sekä myös pitämään kanavat auki kansalaistoimijoihin päin. Globalisaatiokeskustelussa nämä välittävät tahot pyrkivät tasapainottelemaan globalisaatiomyönteisten eliittien ja kriittisten kansalaistoimijoiden välissä joko asemansa vuoksi tai siksi, etteivät halunneet ottaa kovin jyrkkiä kantoja.

Seuraavaksi pyrin kuvaamaan niitä perusulottuvuuksia, joille globalisaatiomyönteisten ja -kriittisten tahojen puhettavat globalisaatiokeskustelussa asettuivat. Keskustelussa hahmottuivat ns. ideaalityypit, binäärioppositiot tai hegemoniset ja vastahegemoniset artikulaatiot (ks. Carpentier 2005), jotka ovat perusulottuvuuksia, joiden väliin jää muita, vähemmän ”mustavalkoisia” positioita. Nämä ns. ideaalityypit eivät useinkaan esiinny täysin ”puhtaina”, vaan sekoittuvat toisiin ja ottavat käyttöönsä myös toistensa elementtejä. Vastapoleeiksi aineistossa asettuivat globalisaatiomyönteisten eliittien puheessa korostuva diskurssi kilpailuvaltio Suomesta, sekä globalisaatiokriittisten eliittien ja kansalaistoimijoiden näkemys ns. vastuunkantaja Suomesta. Näissä puhetapojen perusulottuvuuksissa luodaan ajatusta siitä, minkälainen yhteiskuntajärjestelmä Suomessa tulisi olla (ja myös muualla). Seuraavassa taulukossa on esitetty näiden perusulottuvuuksien elementit binäärioppositioina. Kuvatessani jatkossa puhetapoja tarkemmin viittaaan kirjan empirian alalukuihin, joissa olen esitellyt tyypillisiä, aiheeseen liittyviä aineistositaatteja.

Taulukko 6.1: Globalisaatiokeskustelun puhetapojen perusulottuvuudet.

Globalisaatiomyönteiset:		Kriittiset:
Kilpailuvaltio Suomi		Vastuunkantaja Suomi
Markkinat	VS	Politiikka
Kilpailu	VS	Solidaarisuus
Kaikkien yhteinen etu	VS	Eriävät intressit
Väistämättömyys	VS	Vaihtoehdot
Edustuksellinen demokratia	VS	Suora demokratia
Vauraus	VS	Hyvinvointi
Yksilönvapaus	VS	Yhteisvastuu
Joustavuus, muutos	VS	Turvallisuus, säilyttäminen
Tehokkuus, tuottavuus	VS	Arvot, inhimillisyydys
Järki, rationaalisuus	VS	Tunne

Globalisaatiomyönteisten eliittien puheessa korostui Suomen näkeminen kilpailuvaltiona, joka on yhtenäinen ja sisäisesti ristiriidaton, eikä ihmisiä jaeta siinä erilaisiin luokkiin tai ryhmiin (ks. esim. Kantola 2002a, 273). Kun puhe kansallisesta edusta näyttäytyy intressittömänä eikä aja kenenkään erityistä etua, vaan on yhteisesti kaikkien asialla, voidaan sen nimissäkin vaatia uhrauksia. Tällaisessa puheessa korostui myös konsensuaalisuus, kun pyrittiin edistämään eheää ja yhtenäistä näkemystä kansallisesta tulevaisuudesta (ks. luvut 5.3, 5.4, 6.2, 6.3, 6.4).

Samalla markkinoiden roolia korostavassa eliittien puheessa tulivat esille kansallisen politiikan rajalliset vaikutusmahdollisuudet: ”vanhoilla” politiikanteon tavoilla ei voitu enää vaikuttaa maailmassa, eikä saavuttaa tulevaisuuden Suomea (ks. luvut 5.4, 6.2, 6.4). Tällainen puhe voisi viitata myös entisenlaisen konsensuksen murenemiseen, kun vanhoihin eväin ei voitu enää muodostaa yhteistä näkemystä. Siitäkin huolimatta globalisaation tilanteessa kansallisen, yhtenäisen näkemyksen säilyttäminen tai poliittisen totuuden löytäminen oli tärkeää, vaikka samaan aikaan myös eliittien valta-asemat olivat muutoksessa ja toisten painoarvo heikentynyt (presidentti, ay-liike, kansanedustajat) toisten samalla vahvistuttua (hallitus, osa virkakunnasta, elinkeinoelämä).

Globalisaation kannattajat näkivät, että politiikan liikkumavara kansallisella tasolla on hyvin pieni, kun kansallisten poliittisten päättäjien vaikutusvalta on vähentynyt taloudellisten toimijoiden ja nimettömien ”markkinavoimien” sekä ylikansallisten toimijoiden kuten EU:n, Maailmanpankin, Kansainvälisen valuuttarahaston ja Maailmankauppajärjestön hyväksi. Ainoa mahdollisuus vaikuttaa globalisaation suuntaan oli osallistuminen Euroopan ja globaalin tason päätöksentekoon. Globalisaatiolle tarvittiin säännöt, joita varsinkin poliitikot vaativat, jotta globalisaatio olisi hallittavaa. Oli kuitenkin eri asia, kenellä oli valta laatia säännöt ja millaiset, sekä valvoa niiden noudattamista: säännöt eivät saisi estää markkinoiden toimintaa.

Markkinalogiikkaan vahvasti nojaavat eliitit näkivät vapaat markkinat lähtökohtaisesti hyvänä ja normaalina asiana, joita täytyy säädellä sen vuoksi, että ne toimisivat mahdollisimman tehokkaasti (ks. luvut 5.2, 6.3). Kriitikoiden puheessa sen sijaan korostui vapaiden markkinoiden toiminta lähtökohtaisesti ongelmallisena, jolloin niiden toimintaa olisi voimakkaasti säädeltävä (ks. luvut 5.2, 5.4, 6.2, 6.3). Kriitikot näkivät, että myös politiikalla aktiivisesti vaikuttamisen kautta voitiin muuttaa globalisaation suuntaa, ja säilyttää pitkään rakennetun hyvinvointivaltion/-yhteiskunnan rakenteet. Tällaisessa globalisaatiopuheessa suomalaisilla oli valtaa tehdä omat ratkaisunsa, ja politiikalla – kansallisellakin – oli merkitystä. Vaadittiin ”politiikan paluuta”, joka ratkaisisi globalisaation ongelmat, sekä korostettiin ihmisten sosiaalisia ja poliittisia oikeuksia. Kriitikoiden politiikan roolia korostavassa puheessa politiikka merkitsi myös vaihtoehtoista keskustelua, ei yhtä oikeata suuntaa (ks. luvut 5.3, 5.4, 6.2, 6.3, 6.6, 6.7). Globalisaation kannattajien puheessa sen sijaan korostui realiteettina globalisaatiokehityksen vääjäämättömyys: ollaan tosiasioiden edessä, eikä yksittäisen kansallisvaltion tasolla voi vaikuttaa globalisaation suuntaan. Niinpä Suomen tehtävä oli sopeutua, koska emme voineet muuttaa asioita. Kansakunnalta edellytettiin paljon toimenpiteitä, jotta se pysyisi mukana globalisaation kulkussa ja saisi siitä kaiken hyödyn irti. Globalisaatio edusti siis radikaalia muutosta, ja Suomen ja suomalaisten oli oltava valmiita uudistumaan jatkuvasti pysyäkseen mukana kehityksessä. Vanhoista jäykistä rakenteista olisi luovuttava ja sen sijaan pyrittävä olemaan mahdollisimman joustavia (ks. luvut 5.2, 5.3, 5.4, 6.2, 6.3, 6.4).

Globalisaatiota kannattavat eliitit näkivät globalisaation lisäävän hyvinvointia ja vaurautta (ks. luvut 5.2, 5.3, 6.2, 6.3). Hyvinvointi oli eliiteille nimenomaan vaurautta, jota voidaan mitata numeerisesti, esimerkiksi bruttokansantuotteella. Globalisaation kannattajat argumentoivat, että yhteiskunnan on oltava mahdollisimman tuottava ja tehokas taloudellisessa mielessä, jotta kaikille lopulta saadaan ”hyvää” (esimerkiksi työpaikkoja). Sen sijaan kriitikoiden puheessa hyvinvointi oli usein kaikkien oikeutta säälliseen työhön, toisten huomioonottamista eli solidarisuutta ja yhteisvastuuta, sekä yhteisten arvojen vaalimista. Hyvinvointi merkitsi enemmän aineettomia asioita ja arvoja kuten turvallisuudentunnetta ja jatkuvuutta (ks. luvut 5.3, 5.4, 6.2, 6.6).

Globalisaation kilpailullisesta luonteesta huolimatta yhtenäisyyttä edistämään pyrkivät eliitit argumentoivat hieman ristiriitaisesti, että globalisaatio tuottaisi lopulta kaikille hyvää, vaikka lyhyellä aikavälillä olisi tiedossa ”takaiskuja” (ks. sivut 5.2, 5.3, 6.2, 6.3). Loppujen lopuksi hyödyt kuitenkin koituisivat kaikkien suomalaisten hyväksi ja lopulta myös globaalisti kaikkien hyväksi, kunhan luotaisiin yhteisiä sääntöjä markkinoiden tueksi. Kun samaan aikaan globaalien markkinoiden ja kilpailun logiikkaan kuuluu voittajien ja häviäjien olemassaolo, ja kansallisten intressien painaminen taka-alalle, näyttäytyy kilpailuvaltio-puhe sisäisesti ristirii-

taisena (ks. tästä kansallisen edun ja globaalit markkinat yhdistävän puheen ris-tiriitaisuudesta myös Ylä-Anttila 2010). Kriitikoiden puheessa globalisaatio nähtiin sen sijaan usein konfliktina, jota tulee sovittaa, sillä kaikkien edut eivät olleet yhteisiä (ks. luvut 5.2, 5.3, 5.4, 5.5, 6.2, 6.3, 6.5, 6.6). Nykyisenlainen globalisaatio oli tuottanut kahtiajaon. Kriitikot pyrkivät tuomaan erimielisyyttä kansalliseen yhtenäisyyteen mm. tuomalla esiin koko maailman mittakaavassa ne, jotka eivät hyötäneet globalisaatiosta ja myös suomalaisessa yhteiskunnassa ne, jotka olivat joutuneet kärsimään globalisaation seurauksista.

Kilpailuvaltio-puhetavassa korostuivat yksilön mahdollisuudet ja oikeus määrittää itse elämänsä kulkua: yksilöllä oli itsellään mahdollisuus valita ja vaikuttaa asioihin (ks. luku 5.4). Tämä loi myös vaikutelmaa siitä, että kansalaisten toimintaedellytykset olisivat tasa-arvoisesti jakautuneet (ks. tästä myös Siisiäinen 2003, 77): jokaisella oli samanlaiset mahdollisuudet toteuttaa itseään erityisesti kuluttajana ja omistajana. Yhteiskunta ”yksilöllistyy” tällaisessa puheessa, samoin kuin yhteiskunnalliset ongelmat ja haasteet. Vastuu näyttäytyi globalisaation kannattajille ensisijaisesti yksilön vastuuna itsestä. Globalisaation kriitikot sen sijaan viittasivat vastuulla yhteisvastuuseen ja yhteisöllisyyteen sekä yhteiskunnan velvollisuuteen ottaa vastuuta kansalaisistaan ja tarjota yhteiskunnallisia turvaverkkoja niitä tarvitseville. Hyvin voimakkaana tässä puheessa kuului moraalinen argumentti, johon liittyivät yhteisvastuu ja yhteisten arvojen säilyttäminen. Vapauden kriitikot näkivät enemmän oikeuksien kautta: vapautena esittää mielipiteitään ja osallistua poliittiseen yhteisöön ja yhteiskuntaan. (ks. näistä luvut 5.3, 5.4, 6.2)

Myös käsitykset demokratiasta ja sen suhteesta globalisaatioon erosivat kannattajien ja kriitikkojen puheissa. Molemmat osapuolet, sekä globalisaatiota kannattavat eliitit että sitä kritisoivat tahot pyrkivät vetoamaan puheessaan demokratiaan: eliittien puheessa globalisaatio lisäsi demokratiaa, koska se lisäsi vapautta (ks. luku 5.3). Kriitikot taas esittivät, että se kavensi demokratiaa ja valta siirtyi pois demokraattisilta toimijoilta (ks. luvut 5.3, 6.2). Myös osapuolten käsitykset demokratiasta itsestään poikkesivat selkeästi toisistaan kannattajien puolustaessa edustuksellista demokratiaa ja kriitikoiden demokratiaa, joka pitää sisällään suoran demokratian elementtejä. Tämä selittää osaltaan heidän puhettaan demokratiasta suhteessa globalisaatioon. Keskustelun erityinen ”kipupiste” oli siinä, mikä pitäisi olla kansalaisjärjestöjen ja -liikkeiden rooli modernissa länsimaisessa yhteiskunnassa. Globalisaatiota kannattavien eliittien edustajat näkivät, että poliittinen aktiivisuus ja päätöksenteko kuuluivat edustuksellisille elimille, ja kansalaisaktiivisuus saattoi haitata demokratiaa (ks. luku 5.3).

Globalisaation kannattajien puheessa vedottiin usein realiteetteihin ja ”kylmiin” faktoihin. Tyyllisesti tämä korostui siinä, että he vetosivat usein omaan kantaansa järkevänä ja puhuivat ”järjen äänellä”. Realismia oli usein se, ettei moraalilla ollut juurikaan sijaa kilpailuvaltioiden maailmassa. Rationaalisuuden korostaminen

vaikuttaa myös siten, että kaikki kysymykset kehystetään olennaisesti teknisiksi tai strategisiksi – kysymyksiksi siitä, miten tietty tavoite voidaan saavuttaa mahdollisimman tehokkaasti (ks. Hallin 1994, 19). Tämä liittyy instrumentaaliseen antipoliitiikan muotoon, joka pyrkii korvaamaan poliitikot teknokraattisilla asiantuntijoilla. Kun sosiaalista maailmaa käsitellään luonnollista maailmaa vastaavana (luontona), politiikka supistuu riittävien voimavarojen laskemiseksi. Poliittisen vastarinnan nähdään juontavan juurensa joko tietämättömyydestä tai irrationaalisuudesta, jolloin voi käydä niin, että poliittinen keskustelu nähdään ajanhukkana joka altistaa politiikan korruptiolle ja tehottomuudelle. (Schedler 1997, 13.) Globalisaation kriitikot kuvattiin usein sekä globalisaatiota kannattavien eliittien (erityisesti elinkeinoelämän) että lehden toimesta tunteillaan reagoivina ja myös asioista tietämättöminä (ks. edellä kuvatusta luku 5.3).

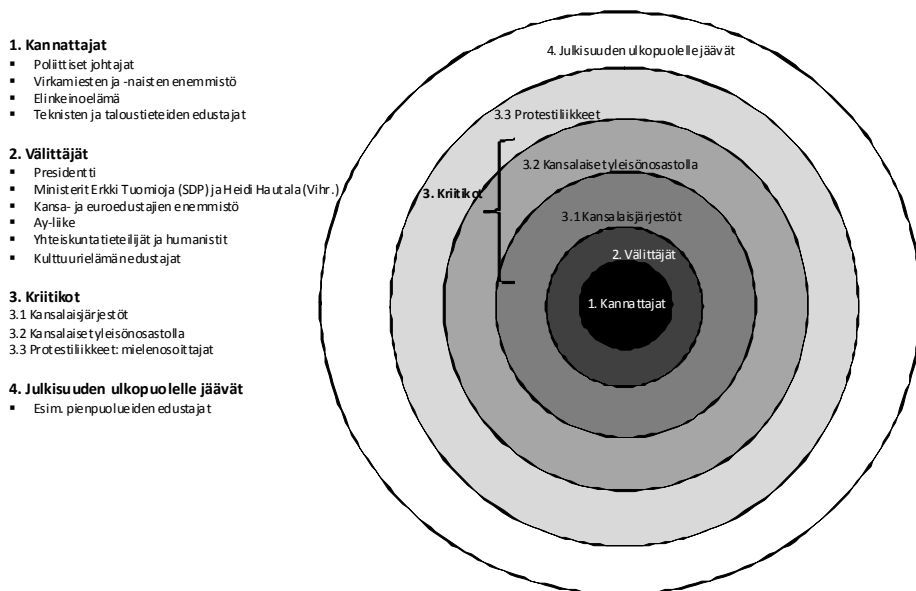
6.9. KESKUSTELUN TOIMIJAT VALLAN JA LEGITIIMIYDEN KEHILLÄ

Tässä luvussa esitetyn perusteella havainnollistan eri toimijoiden asemaa ja rooleja sijoittamalla toimijat globalisaatiokeskustelun kehille. Näille kehille sijoittuminen kuvaa yhtäältä toimijoiden suhtautumista globalisaatioon ja toisaalta heidän yhteiskunnallista asemaansa globalisaatiokehityksen valossa sekä rooliaan tässä julkisessa keskustelussa. Kehät pohjaavat Hallinin (1984, 1994) malliin legitiimeistä puheenaiheista ja toimijoista julkisuudessa. Legitiimisyydellä voidaan viitata vakuuttavuuteen ja uskottavuuteen. Jos asiaa tarkastellaan valtaresurssien näkökulmasta, viitataan sillä yhteiskunnallisen aseman tuomaan valtapotentiaaliin, mutta tämän lisäksi myös siihen, kuinka suurelta tuo valta muiden silmissä näyttää. Vallan toimivuus liittyy poliittisessa järjestelmässä myös kysymykseen sen legitimaatiosta ja hyväksymisestä. (Parsons 1986 [1963]; ks. myös Kunelius ym. 2009.) Medialla on tärkeä rooli vallan legitimitetin rakentajana ja tukijana tai toisaalta horjuttajana ja purkajana. Kuvaamalla, mallintamalla ja myös kyseenalaistamalla toimijan legitimitetin perustoja media voi vaikuttaa siihen, miten joidenkin toimijoiden vallan määrää ja legitimiisyyttä arvioidaan. (Kunelius ym. 2009, 22, 30.)

Suomalaiset vaikuttajat näkivät tuoreessa tutkimuksessa, että organisaation saama julkisuus jo sinällään lisää organisaation vaikutusvaltaa. Näin julkisuus vaikuttaisi varsin konkreettisesti toimijoiden vaikutusvalttaan päättäjien keskinäisessä kanssakäymisessä (Kunelius ym. 2009, 382). Julkisuuden kautta syntyvissä mielikuvissa ei olekaan kyse yksinomaan näkyvyydestä, vallasta ja voimasta, vaan myös vallan legitimiidestä. Julkisuudessa legitimiisyys voi kyseenalaistua, mikä voi heikentää organisaation tai toimijan toimintakykyä. (Kunelius ym. 2009, 383.) Suomalaiset päättäjät toimivat Kuneliuksen ym. tutkimuksen mukaan eri sään-

nöin julkisuudessa kuin asiantuntijoiden kesken. Julkisuus ei ollutkaan päättäjille ensisijaisesti rationaalisen debatin arena, vaan julkisilla esiintymisillä pyrittiin vaikuttamaan juuri oman toiminnan uskottavuuteen sekä samalla heikentämään vastapuolen uskottavuutta.

Hallinin (1984, 1994) malliin pohjaavat legitiimiyden kehät muodostuvat julkisuus-näkökulmasta kuviossa 6.1 siten, että keskiössä olevien toimijoiden asema on julkisuudessa kaikkein kyseenalaistamattomin – siitä vallitsee suurin konsensus. Ulommalla kehällä ovat institutionaaliset toimijat, joilla on selkeä asema yhteiskunnassa, mutta jotka keskustelun valossa ovat vähemmän legitiimejä: ne eivät pääse samalla tavalla ääneen julkisuudessa kuin keskiön toimijat, tai niiden asemaan liittyvät neuvottelut tai legitimitietin horjutusta julkisuudessa. Toimijoiden legitimitietti ja rooli julkisuudessa vähenevät sitä mukaa, mitä ulommalle kehälle mennään. Näiden toimijoiden uskottavuutta myös pyritään horjuttamaan. Kaikista uloimmalla kehällä olevat toimijat ovat sellaisia, joita journalismi ei katso julkisuuden arvoisiksi. Tällaista jaottelua soveltamalla olen sijoittanut globalisaatiokeskustelun toimijat eri kehille, mutta niin, että kehät kuvaavat samalla toimijoiden suhtautumista globalisaatioon sekä niiden yhteiskunnallista asemaa globalisaatiokehityksen valossa.

Kuvio 6.1: Globalisaatiokeskustelun toimijat.

Keskimmäisellä kehällä ovat kuviossa 6.1 globalisaatiota kannattavat eliitit, joiden asema vaikuttaa vahvistuneen globalisaatiokehityksen myötä ja jotka esiintyvät globalisaatiokeskustelussa kaikkein kyseenalaistamattomimpina tahoina. Globalisaatiomyönteinen ja kilpailuvaltiollista Suomea korostava puhetapa, joka pyrkii yhtenäisen kansakunnan rakentamiseen, on selkeästi legitiimi myös HS-journalismin näkökulmasta. Tätä puhetapaa edistävät toimijat ovat yhteiskunnalliselta asemaltaan legitiimejä, eikä niiden asemaa keskustelussa pyritä juurikaan kyseenalaistamaan. Johtavien poliitikkojen rooli keskustelussa korostuu erityisesti, sillä he saavat paljon tilaa ja esiintyvät paljon journalistisessa mielessä arvostetuilla areenoilla: politiikan, talouden ja ulkomaan uutisissa (ks. luku 6.2). Sanomalehden juttutyypeistä selkeä ero voidaan tehdä juuri uutistyyppisten juttujen ja mielipidejuttujen (mielipiteellisten) kesken. Yhteiskunnan valtakoneistojen edustajat hallitsevat usein uutisjuttuja, mutta mielipidekirjoituksia kirjoittavat ennen kaikkea lehtien omat toimittajat ja yksityishenkilöt (Kunelius ym. 2009, 103-104). Uutisjuttuja voidaan pitää juttuina, joiden journalistinen status on korkea ja joissa toimittajat määrittelevät, ketkä voivat puhua ja miten. Jos puhujat jakaantuvat selvästi eri areenoille, osoittaa tämä, että journalistisia sisältöjä tuotetaan yhtenäisten ja vahvojen pelisääntöjen varassa. Lähdehierarkiat määrittävät, kuka esiintyy uutisjulkisuudessa, kuka taas mielipidejulkisuudessa. Omaksutuilla toimintatavoilla on vahva vaikutus koko julkisen keskustelun rakenteeseen. (Kunelius ym. 2009, 187-188.)

Virkakunnan ja elinkeinoelämän edustajien puheenvuorot eivät ole yhtä lukuisia kuin poliitikkojen (ks. luvut 6.3 ja 6.4), mutta kuitenkin on huomattava, että elinkeinoelämän kannanotot saavat huomattavasti enemmän tilaa kuin esimerkiksi ay-liikkeen (ks. luvut 6.4 ja 6.5). Jos vaikutusvaltakysymystä tarkastellaan esimerkiksi Ruostetsaaren (2003, 308) eliittitutkimuksen valossa, on merkillepantavaa, että hän arvioi Suomessa vaikutusvaltaisimpia eliittiryhmiä olevan elinkeinoelämän, hallinnon ja median eliitit, joiden lisäksi EU-jäsenyys on vahvistanut myös hallituksen asemaa.

Seuraavalle kehälle sijoittuvat ns. alaeliitit tai välittäjät, joilla on institutionaalinen asema yhteiskunnassa ja jotka suhtautuvat kriittisesti globalisaatioon. Useat näistä toimijoista kokevat globalisaatiokeskustelun kuluessa jonkinasteista uskotavuuden horjutusta sekä globalisaatiota kannattavien eliittien että lehden taholta (kansanedustajat, presidentti, ay-liike; ks. luvut 5.3, 5.4, 6.5, 7.2). Merkillepantavaa tässä ryhmässä on mm. tieteen edustajien (yhteiskuntatieteilijät) lausumien huomattava määrä, mutta samalla on huomattava, että he eivät juurikaan esiinny uutisissa, vaan tulevat esille perinteisesti ”pehmeämmällä” kulttuuriosastolla sekä mielipiteellisissä juttutyypeissä (ks. luku 6.6). Välittäjäryhmään on luokiteltu myös kulttuurielämän edustajat, joita ei ole muuten analysoitu: esiintymiset ovat aineistossa melko harvinaisia, eivätkä ne muodosta selkeästi määriteltävissä olevaa ryhmää.

Valta-analyysin näkökulmasta välittäjäryhmään kuuluvat ovat myös menettäneet yhteiskunnallista vaikutusvaltaansa. Vielä Ruostetsaaren vuoden 1991 tutkimuksessa eliitin kärkiviisikkoon ylsivät hallituksen ja median ohella myös presidentti ja palkansaajajärjestöt. Vuonna 2003 julkaistussa tutkimuksessa vaikutusvaltaansa näyttivät sen sijaan menettäneen eduskunta, palkansaajajärjestöt ja presidentti (Ruostetsaari 2003). Myös Kuneliuksen ym. (2009, 227) tekemässä tutkimuksessa kolme neljäsosaa vastaajista, joita olivat suomalaiset yhteiskunnallisen vallan eri ryhmien edustajat, katsoi ammattiyhdistysliikkeen vaikutusvallan heikenneen parinkymmenen vuoden aikana.

Kahden sisimmän kehän jälkeen seuraaville kehille sijoittuvat globalisaatioon kriittisesti suhtautuvat kansalaistoimijat: organisoituneemmat kansalaisjärjestöt, kansalaisliikkeet sekä yksittäiset kansalaiset. Kansalaisjärjestöjen lausumien määrä on suurempi kuin esimerkiksi ay-liikkeen, mutta tässä on tärkeää huomioida puheenvuorojen laatu: kuten sanottua, toimittajat usein selostavat kansalaisaktiivien puhetta sen sijaan, että nämä saisivat puhua itse (ks. luvut 5.4 ja 6.7). Tällöin ilmaisuvapaus on huomattavasti rajatumpaa kuin silloin, kun toimijan puhetta lainataan suoraan. Tällainen lähde myös vaikuttaa vähemmän legitimiiltä. Kansalais- tai protestiliikkeiden asema on vaihteleva: ne saavat enemmän huomiota kuin yksittäisten kansalaisten yleisönosastokirjoitukset, mutta tämä huomio korostaa välillä niiden toiminnan ei-legitiimisyttä (ks. luvut 5.3, 6.7, 7.2). Yleisönosastolle kirjoittaneita kansalaisia ei ole erikseen analysoitu. Heitä ei voi esittää millään tavalla yhtenäisenä ryhmänä, vaikka suurin osa heistä esittää kriittisiä arvioita suhteessa globalisaatioon.

Kunelius ym. (2009, 323) havaitsivat, että niillä yhteiskunnan toimijoilla, joilla on taloudellista ja muuta valtaa ns. eliittiverkostoissa, on myös valtaa suhteessa mediaan. Samaan aikaan julkisuus nähtiin suomalaisten vaikuttajien näkökulmasta kovana pääomana, johon kannattaa panostaa. Erityisesti tämä korostui kansalais-toiminnan edustajien sekä ay-liikkeen edustajien parissa, kun taas toimittajayhteistyön häiritseväksi kokevia oli eniten elinkeinoelämän ja hallintosektorin parissa. (Kunelius 2009, 310.) Vaikuttaisi siis siltä, että toiset tarvitsevat julkisuuden tuomaa mahdollisuutta asemansa vahvistamiseen ja toimintansa legitimointiin enemmän, kun taas toiset eivät ole siitä riippuvaisia tai näiden toimijoiden asema julkisuudessa (ja sen ulkopuolella) on jo valmiiksi vankka.

7.0 HELSINGIN SANOMAT TUOTTAMASSA GLOBALISAATIOKESKUSTELUA

7.1 KONSENSUAALISEN KULTTUURIN NÄKYMINEN LEHDESSÄ

Tässä luvussa analysoidaan Helsingin Sanomien journalismin toimintaa yhteiskunnallisen keskustelun tuottajana. Tarkastelen sitä, minkälaista keskustelua ja samalla yhteisymmärrystä HS-journalismi tuotti globalisaatiosta. Sanomalehti kokonaisuutena muodostuu erilaisista osastoista ja niillä on historiallisesti kullakin omanlaisensa tausta ja juuret. Tässä kiinnitän huomiota erityisesti pääkirjoitus-toimituksen rooliin, koska sen kautta on mahdollista tarkastella ns. lehden linjaa. Tämän linjan mahdollisesta merkityksestä ja heijastumisesta muihin osastoihin teen huomioita jäljempänä.

Helsingin Sanomilla on vuosisatainen historia ja se on erilaisten yhteiskunnallisten kehityskulkujen, kriisien ja sotien yhteydessä pyrkinyt osallistumaan kansakunnan rakentamiseen ja kokoamiseen, ja myös aktiivisen yhteiskunnallisen keskustelun ylläpitämiseen. Lehden varhaisemmasta historiasta ovat kirjoittaneet useat tahot (Rytkönen 1940, 1946; Juva 1966; Klemola 1981; Kulha 1989; Tommila & Salokangas 1998; Manninen & Salokangas 2009), ja usein on korostunut näkemys kansallisesta eheydestä tärkeänä päämääränä Helsingin Sanomille. Lehti on pyrkinyt rakentamaan siltoja eri yhteiskunnallisten tahojen välille ja korostanut laillisuutta ja parlamentarismia. Lehden tausta on liberaali sen oltua 1930-luvulle asti Kansallisen Edistyspuolueen kannattaja, mutta jo varhaisessa vaiheessa se sanoi irti puoluepolitiikasta: Erkot omistajasukuna halusivat kehittää Helsingin Sanomia nimenomaan liikeyrityksenä ja ajaa ”koko maan etua” (esim. Kulha 1989, 118). Myös 1980- ja 1990-luvuilla lehteä analysoineet kirjoittajat totesivat sen ihannoivan vakaata yhteiskunnallista kehitystä niin, ettei suurempia ristiriitoja välttämättä haluttu aktiivisesti nostaa esille (Klemola 1981, Pietilä & Sondermann 1994).

Helsingin Sanomien toimitus on ollut monin sitein integroitunut yhteiskunnan päättäjiin ja vaikuttajiin erityisesti itsenäisyyden ensi vuosikymmeninä, ja myöhemminkin yhteydet ovat olleet läheiset (Kulha 1989, 212, 238). Tämän johdosta lehti on ollut erittäin hyvin informoitu kaikesta, mitä suomalaisessa yhteiskunnassa ja kansainvälisissä suhteissa kulloinkin on tapahtunut (Kulha 1989, 438). Tästä todistaa myös tuore tutkimus median ja suomalaisten yhteiskunnallisten vaikuttajien suhteista. Päättäjille Helsingin Sanomat edustaa yhtä kolmesta tärkeimmästä mediasta. Yhteydet toimituksen tärkeimpiin toimittajiin ovat kiinteät (pääkirjoi-

tustoimitus sekä erikoistoimittajat), ja heitä pidettiin osana eliittiä, vaikkei vuoro-vaikutuksessa pyrittäisikään yhteisiin poliittisiin tavoitteisiin (Kunelius ym. 2009).

Jos journalismia tarkastellaan ns. neljäntenä valtiomahtina, korostuu ajatus sen itsenäisyydestä suhteessa muihin yhteiskunnallisiin vallanpitäjiin. Itsenäisen journalismin ajatukseen sisältyy, että se pitää tiettyä välimatkaa yhteiskunnallisiin eliitteihin silloinkin, kun eliitit pyrkivät edistämään konsensuaalista näkemystä tai poliittista totuutta. Tähän liittyy läheisesti ajatus vallankäytön kriittisestä tarkastelusta: valtaapitävien toiminnan avoin tarkastelu, sen seurausten pohtiminen sekä myös toiminnan kyseenalaistaminen tarpeen vaatiessa. Demokratiaa edistämään pyrkivä journalismi pyrkii myös vahvistamaan kansalaisyhteiskuntaa ja antaa sillekin äänen yhteiskunnallisessa keskustelussa, ja kohtelee sen edustajia legitimeinä yhteiskunnallisina toimijoina. Myös journalismissa esiintyvä dialogisuus ja toimijoiden välinen vuorovaikutus on asia, mikä vaikuttaa poliittisen keskustelun syntymiseen. Tämä on katsottu perinteisesti ongelmalliseksi journalismille (esim. Ridell 1994; Kunelius 1996).

7.2 TARKASTELUN KOHTEENA PÄÄKIRJOITUSTOIMITUS

Pääkirjoitussivulla ilmestyi globalisaatiokeskustelun yhteydessä tarkasteluajankohdaksi 1992-2004 23 pääkirjoitusta. Aktiivisia olivat lähinnä itse päätoimittaja (Janne Virkkunen) sekä nimetty pääkirjoitustoimittaja (Antti Blåfield). Muutamat muut toimittajat kirjoittivat myös ajanjaksolla pääkirjoitussivulle, ja heidän teksteissään oli hieman vaihtelevampia elementtejä suhteessa siihen linjaan, joka tuli esille kahden pääkirjoittajan teksteissä.

Kun globalisaatiosta 1990-luvun lopulla pyrittiin muodostamaan kuvaa, korostui globalisaation näkeminen omalakisena ilmiönä ilman, että esimerkiksi markkinoiden vapauttamisen taustalla olevia poliittisia päätöksiä olisi tuotu esille. Päätoimittajan kommentissa demokratiankin nähdään kulkevan käsi kädessä teknisen edistyksen ja globalisaation kanssa:

”Talouden globalisaatio on seurausta tietoyhteiskunnan tulosta. Tiedon leviämisen helpottuminen muuttaa yhteiskuntaa diktatuureista demokratioiksi tehokkaammin kuin mitkään armeijat tai pommikoneet.”
(Päätoimittaja Janne Virkkunen pääkirjoituksessa, HS 16.11.1999)

Pääkirjoituksissa korostui pitkälle ajatus Suomesta yhtenäisenä kansakuntana, jonka tulisi pyrkiä vastaamaan globalisaation haasteeseen kokoamalla voimansa ja sopeutumalla. Globalisaation luonne vääjäämättömänä ilmiönä tuli esiin:

”Suomi on kokenut 1990-luvulla rauhanajan pahimman talouslaman. ...Jälleen kerran *kansakuntaa kohdannut kurimus kuitenkin kokosi suomalaisten voimat: vuosikymmenen päättyessä Suomi, sen talous ja kansa ovat taas kestävässä kunnossa.*” (Päätoimittaja Janne Virkkunen pääkirjoituksessa, HS 16.11.1999)

”Maailmantalouden kasvun hidastuminen ja samanaikainen *globalisaatio pakottavat yhteiskunnat jatkamaan sopeutumista ja huolehtimaan siitä, että ne pärjäävät kiristyvässä kilpailussa.* Aaro Hellaakoski runoilikin viisaasti: ”Ken tielle astuu, tien on vanki, vapaa on vain umpihanki.” Tämän päivän maailmassa on ikävä kyllä niin, että *umpihangessa kahlaamisen ylellisyyteen ei yhdelläkään maalla ole sen paremmin varaa kuin mahdollisuuttakaan. Pitää vain pärjätä, ja Suomi kyllä pärjää.*” (Päätoimittaja Janne Virkkunen pääkirjoituksessa, HS 6.12.1998)

Kansallisen kilpailukyvyn merkitys yhteiskunnan menestykselle globalisaation ajalla korostui pääkirjoitussivulla, ja kansallinen menestys tulisi taattua panostamalla mm. koulutukseen:

”*Hyvä koulutus on kilpailukyvyn kulmakivi*” (Toimittaja Antti Blåfield pääkirjoituksessa, HS 27.10.1999)

”*Maa, joka ei pidä huolta koulutustasostaan, ei menesty uudessa maailmassa*” (Päätoimittaja Janne Virkkunen pääkirjoituksessa, HS 16.11.1999)

Markkinoiden roolia korostavassa puheessa politiikkaan kohdistettiin pääkirjoitussivulla kyllä odotuksia ja toiveita, mutta se nähtiin myös voimattomana. Puhe vaikutti alistuneelta omalakisesti etenevän globalisaation edessä:

”*Politiikka ei vielä ole osoittanut kykyään hillitä ja korjata talouden globalisaation haittapuolia. Politiikka on voimattomana todistanut, kuinka talouden globalisaatio on muuttanut yritysmaailman rakenteita, luonut fuusioilla ja alliansseilla alati suurempia yrityksiä, jotka ylittävät kansalliset rajat.*” (Päätoimittaja Janne Virkkunen pääkirjoituksessa, HS 16.11.1999)

Vuosituhanen vaihteessa käytiin paljon keskustelua markkinoiden sääntelyn tarpeellisuudesta, mm. tulleista. Niihin viitattiin protektionismilla, joka näyttäytyi vastakohtana markkinoiden vapauttamiselle. Protektionismi edusti vanhanaikaista politiikkaa, joka ei hyödyttänyt ketään – vähiten köyhiä maita, joiden hyöty globalisaatio toimittajan mukaan myös oli:

”Protektionismin uusi nousu on kyettävä estämään. Jos rajoja aletaan taas sulkea, pahiten siitä kärsivät köyhimmät maat.” (Toimittaja Antti Blåfield pääkirjoitussivulla, HS 18.9.1998)

”Esteiden rakentaminen maailmankauppaan ei kuitenkaan ole oikea lääke ongelmiin. Päinvastoin, voidaan sanoa, että mitä vapaampaa maailmankauppa on, sitä useammalla ihmisellä on mahdollisuudet saada osansa hyvinvoinnista...” (Toimittaja Antti Blåfield pääkirjoitussivulla, 30.11.1999)

Vuosituhanne vaihteessa globalisaatiokritiikin tultua keskustelun valokeilaan pääkirjoitussivun toimittaja esitti globalisaation tämän ajan kuumana sanana, joka jakaa ihmisiä kannattajiin ja vastustajiin. Keskustelu aiheesta ei toimittajan mukaan ollut hedelmällistä, mutta lehden roolia kotimaisen keskustelun vauhdittajana tai edesauttajana ei nähty:

”Kullakin ajalla on omat merkkisanansa, jotka saavat kärjekkään ideologisen latauksen. Eri ihmiset saattavat käyttää samaa sanaa, mutta lähes päinvastaisessa merkityksessä. Tämän ajan kuuma sana on globalisaatio. ---Globalisaation kannattajat näkevät sanan merkitsevän yhteenkuuluvuutta, suurempaa tehokkuutta ja työnjakoa. Globalisaation vastustajille sana merkitsee mahdollisuutta entistä suurempaan riistoon. Keskustelu on kuurojen vuoropuhelua.” (Toimittaja Antti Blåfield Pääkirjoitussivuilla, HS 3.3. 2000)

Kun kansalaisista lähtöisin oleva vastarinta alkoi herätä vuosituhanne vaihteessa, tarjosi pääkirjoitustoimittaja poliitikoille välittäjän roolia taloustieteilijöiden ja kansalaisten välillä. Poliitikko voisi luoda pelisääntöjä kansalaisten suojaksi. Talouden muutos oli kuitenkin vääjäämätöntä ja leviäisi koko yhteiskuntaan. Kuitenkaan puheenvuorosta ei käy ilmi se, että talouden globalisaation kehityskulut olisivat lähtöisin poliittisista päätöksistä: ne ovat ikään kuin ensin tapahtuneet, ja nyt politiikan on syytä reagoida niihin:

”Poliitikkojen epäkiitollinen tehtävä ja suuri mahdollisuus on toimia välittävänä tekijänä taloustieteilijän ja tavallisen kansalaisen näkemysten välillä. Poliitikkojen tehtävä on luoda pelisäännöt, jotka mahdollistavat talouselämän välttämättömän uudistumisen mutta jotka samalla suojaavat tavallista kansalaista.---Kun talouselämä on rajussa murroksessa, muu yhteiskunta ei voi elää muuttumattomuuden tilassa.” (Toimittaja Antti Blåfield pääkirjoitussivulla, HS 16.4.2000)

Globalisaatiokriittisten mielenosoitusten yhteydessä globalisaation arvosteleminen ja sen negatiivisten puolten pelkääminen nähtiin pääkirjoitussivulla pitkälle tunteellisina reaktioina. Mielenosoittajien ja kansalaisjärjestöjen kritiikki otetaan

osoituksena ihmisten huolesta, muttei esimerkiksi yleisestä ajattelutavasta. Pääkirjoitussivun toimittaja totesi, että vaikka sääntöjä olisi heikompian tueksi laadittava, mielenosoittajat yksinkertaistivat asioita ja näkivät globalisaation vain pahana:

”Toisaalta sääntöjä tarvitaan myös heikkojen suojaksi. Köyhimmillä mailla täytyy olla oikeus suojella omaa talouttaan.---Ajan mittaan suljettu talous luo tehottomuutta ja korruptiota, jotka syövät suojamuurien avulla saavutetun edun. ---Praham kaduilla kehityksen kysymykset muuttuvat yksinkertaisiksi iskulauseiksi. Hyvä on hyvää ja paha paha; mustan ja valkoisen välissä ei ole harmaata.” (Toimittaja Antti Blåfield pääkirjoitussivulla, HS 26.9.2000)

Toinen pääkirjoitussivun toimittaja todisteli globalisaation myönteisiä puolia ja sen lopullista hyötyä kaikille: siitähän on todisteet. Samalla hän kyseenalaisti globalisaatiokriittisen liikkeen ja kansalaisjärjestöjen legitimitetin, ja epäili etteivät ”hupsut” kansalaiset ymmärrä globalisaatiota:

”Mieltään Washingtonin kaduilla osoittaneet haluavat kieltää köyhiltä mailta menetelmän, jonka avulla he ovat itse rikastuneet; hyvää tarkoittavat hupsut yrittävät suojella köyhiä kehitykseltä, jolla he itse nousivat merkittävään vaurauteen. Samalla he aiheuttavat suurta harmia uskoessaan tekevänsä oikein.” (Toimittaja Olli Kivinen pääkirjoitussivulla, HS 20.4.2000)

Eliitti ja kansalaiset näyttäytyivät olevan melko kaukana toisistaan: eliitti hyvin informoituna, kaukonäköisenä, järkevästi ja yhteisen hyvän puolesta toimivana, kansalaiset taas huonosti informoituina, lyhytnäköisinä, itsekkäinä ja tunteiden ohjaamina. (vrt. Büchi 2006, 10-11.) Kansalaistoimintaa kommentoivissa puheenvuoroissa pilkkahtaa näkyvissä myös suomalaisten sanomalehtien historiassa korostunut ”opettava ja sivistävä puhe”, suomalaisen julkisuuden hierarkkinen piirre.

Samaan aikaan kansalaisten ja järjestöjen piirissä valiteltiin, ettei lehdistö ollut antanut kunnollista puheenvuoroa globalisaatiokriitikoille:

”Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa 29.9.2000 väitettiin, etteivät mielenosoittajat edes halua vuoropuhelua. Väite on perätön. IMF:n kokoukset pidetään käytännössä suljetuin ovin, aktivistien edustajilla ei ole mitään asiaa paikalle eikä mitään sananvaltaa kokouksissa. Lehdistö ei ole antanut kunnollista puheenvuoroa globalisaatiokriitikoille eikä sallinut kunnollista vuoropuhelua.” (Misha Dellinger mielipidekirjoituksessaan, HS 9.10.2000)

Kun kansanedustajat pyrkivät asettumaan samalle puolelle kansalaisten kanssa (Attacin tapauksessa lähinnä SDP:n, Vasemmistoliiton, Vihreiden ja pienpuolueiden edustajat), tai tekivät päätöksiä, jotka olivat ristiriidassa yhtenäiseksi ajatellun

globalisaatiolinjan kanssa, kyseenalaistettiin heidänkin järkevä harkintakykynsä. Pääkirjoitussivulla toimittaja kuvaili vuonna 2001 Suomeen perustetun Attacin (*association pour une taxation des transactions financières pour l'aide aux citoyens*) toimintaa idealistiseksi ja uhmakkaaksi ja myös epärealistiseksi - tässä kommentoidaan erityisesti eduskunnan omaa Attac-ryhmää:

”--- Attac edustaa nykyajan yleishumaania idealismia. Ihmiset eivät liity enää puolueisiin tai käy innokkaasti poliittisissa tilaisuuksissa. Äänestäjiä pitää sen takia lähestyä uusilla tavoilla. ---Uhman maku tulee Attacin tavoitteen kärkevyydestä ja idealistisuudesta. Attac ei halua enempää eikä vähempää kuin panna markkinavoimia kuriin. Se ei ole onnistunut keneltäkään tähän mennessä.” (Toimittaja Risto Uimonen Pääkirjoitussivulla 2.3.2001)

Samana vuonna eduskunta hylkäsi esityksen valtionyhtiö Altian myynnistä. Pääkirjoitussivulla ratkaisua pidettiin epärealistisena ja myös tunteenomaisena reagoitina. Demokratian arvo tunnustettiin, mutta kansanedustajien ei nähty olevan tehtäviensä tasalla:

”Nyt Koskenkorvasta on humaltunut myös eduskunta. Kun hallitus pyytää eduskunnalta oikeutta laskea viinayhtiö Altiassa valtion omistuksen alaraja kolmannekseen, eduskunta ei tähän suostu. Sillä johonkinhan on globalisaation raja vedettävä ja kansalliset arvot suojattava: viinapannuamme emme pois anna.--- Demokratiaan kuuluu hitaus. On hyvä, että eduskunta asettaa hallituksen suunnitelmia kyseenalaiseksi. Ja voi olla, että Altia pystyy kehittymään yksinkin. Mutta toivoisi, että eduskunnassa hitaus ei tarkoittaisi henkistä velttoutta.--- Koskenkorva voi olla hyvä symboli, mutta liian intohimoinen suhde siihen aiheuttaa tuntevasti monenlaista kompurointia.” (Toimittaja Antti Blåfield Pääkirjoitussivulla, HS 11.6.2001)

Kun globalisaatiokeskustelu kääntyi työmarkkinasuhteisiin ja tupo-neuvotteluihin vuosina 2003-2004, ei kansallinen tulopolitiikka päätoimittajan mukaan saanut olla itsetarkoitus eikä ideologinen valinta – sen sijaan ratkaisevaa oli oikeanlainen ja -suuntainen politiikka, joka tukisi markkinoita:

”---Tulopolitiikan ongelmana on se, että malli on rakennettu suljetun talouden oloihin---Vanhoin eväin ei voida jatkaa. Maan kilpailukyvyistä on pidettävä huolta toisin keinoin. ---itsetarkoitus tulopolitiikka ei voi eikä saa olla. Tulopolitiikka ei ole ideologinen valinta. Ratkaisevaa on harjoitetun politiikan sisältö, ja se vie oikein tehtynä kohti alakohtaista kehitystä ja laajentuvaa palkkapolitiikkaa yrityksissä. Ongelma on siinä, kuinka sovitetaan maan tuleva kilpailukyky globalisaation synnyttä-

mään maailmantalouden uuteen vaiheeseen---” (Päätoimittaja Janne Virkkunen pääkirjoitussivulla, HS 30.11.2003)

Päätoimittaja totesi, että globalisaatio oli muuttanut pysyvästi olosuhteita teollisuusmaissa, ja Suomen selviytyminen kilpailukykyisenä hyvinvointiyhteiskuntana edellyttäisi vanhojen rakenteiden muuttamista:

”Suomen selviytyminen kilpailukykyisenä hyvinvointiyhteiskuntana uusissa olosuhteissa edellyttää vanhojen rakenteiden muuttamista ja yrittäjyyden edistämistä. Silloin pitäisi myös pystyä katsomaan ongelmia kokonaisuutena ja katsoa myös niitä asioita, joita on totuttu pitämään koskemattomina. Jos tähän sinänsä välttämättömään kokonaistarkasteluun ei päästä, tulopoliitiikan luomia palkkajäykkyyksiä puretaan liittojen välisissä palkkaneuvotteluissa - mikä sekin voisi vaihteeksi olla hyvä asia.” (Päätoimittaja Janne Virkkunen pääkirjoitussivulla, HS 27.2.2004)

Politiikan merkitys olikin siinä, että sen tuli olla oikeansuuntaista – poliittinen totuus oli löydettävissä. Kun presidentti Tarja Halosen valmistelema ILO:n raportti globalisaation sosiaalisista ulottuvuuksista julkaistiin, suhtauduttiin pääkirjoitussivulla sen esittämiin ratkaisuehdotuksiin lähinnä kauniina periaatteina – valtioiden ja niiden kansalaisten tulisi haluta muutosta. Ongelmat olivat lähinnä lähtöisin maiden sisältä, eivät kansainvälisistä markkinatoimijoista:

”Globalisaatiosta hyötyminen vaatii muutoshalua kansoilta---
---Globalisaatiokehityksessä on toki ongelmia, ja raportissa on runsaasti kauniita periaatteita, joiden avulla niitä voi yrittää hallita. Eri asia on, miten periaatteet toteutuvat käytännössä. Tuskin kovin hyvin. Tekijät ovat muun muassa kuunnelleet herkällä korvalla kansalaisjärjestöjen ja kehitysmaiden kansainvälisiin talousjärjestöihin kohdistamaa arvostelua ja ehdottavat YK:n roolin vahvistamista, mutta miten. Ajatus on ilmeisesti luoda vastavoima suuryhtiö- ja sijoittajavetoiselle globalisaatiokehitykselle. Usein ongelmat, joiden vuoksi jokin kansakunta ei ole päässyt globalisaatiosta hyötymään, ovat kuitenkin maan sisäisiä.” (Toimittaja Päivi Isotalus Pääkirjoitussivulla, HS 29.2.2004)

Presidentin asemasta käytiin vilkasta keskustelua globalisaatiokysymyksen yhteydessä vuonna 2004, ja pääkirjoitussivun toimittajan mukaan presidentistä oli tullut ”globaalinen omantunnon kolkuttaja”. Kun kehityksen välttämättömänä edellytyksenä olivat taloudellinen kasvu ja kilpailu, eivät siihen Halosen ”toiveiksi jäävät teesit” kestävästä kehityksestä, yhteistyöstä ja kansainvälisestä solidaarisuudesta riittäneet:

” ---Suomen presidentistä on tullut globaalinen omantunnon kolkuttaja.
---Presidentti Halonen puhuu tärkeistä periaatteista, jotka on syytä allekirjoittaa, mutta kuten niin monille hyville puheille ja periaatteille, Ha-

losenkin teeseille voi ennustaa käyvän samoin kuin on käynyt monille aiemmin lausutuille hyville toivomuksille: ne jäävät toiveiksi. Halosen teeseissä on nimittäin yksi puute. Hänen maailmansa koostuu kansalaisyhteiskunnista, valtioista ja Yhdistyneitten kansakuntien piirissä toimivista elimistä, mutta siitä maailmasta puuttuu kehityksen välttämättömänä edellytyksenä taloudellinen kasvu ja sen lähtökohdat. Globalisaation maailmanjärjestystä mullistava voima on siinä, että kansakuntien kilpailuedellytykset tulevat aivan uudella tavalla esiin.” (Toimittaja Antti Blåfield pääkirjoitussivulla, HS 22.9.2004)

Pääkirjoitussivulla myös pantiin merkille linjaerot johtavien poliitikkojen välillä globalisaatiokysymyksessä. Ratkaisuna tähän peräänkuulutettiin vanhaa kunnan ulkopoliitikkaa, joka merkitsisi yhden oikean valinnan tekemistä määrittelemällä kansallinen etu:

”Ulkopoliittista keskustelua hämärtää päättäjien jatkuva vakuuttelu yksimielisyydestä. Presidentti Tarja Halosen ja pääministeri Matti Vanhasen julkisissa puheissa ja toiminnassa on selkeästi erilaisia linjauksia. --- Yksi ero näkyy maapalloistumisessa. Äärimmilleen tiivistettynä voi vertauskuvallisesti puhua Halosen ja Tuomiojan pelastakaa Tansania -linjasta ja muun hallituksen pelastakaa Suomi -ajattelusta. ---tarvitaan vanhaa kunnan ulkopoliitikkaa; keskittymistä maamme kannalta olennaisimpiin asioihin maailmansyleilyn sijasta.” (Toimittaja Olli Kivinen Pääkirjoitussivulla, HS 14.12.2004)

Politiikantekoon voidaan ajatella kuuluvan sen tunnustaminen, että yhteisten asioiden hoito on konfliktien ja eriävien intressien sovittelua, mutta sen sijaan lehti pitäytyi pääkirjoituslinjassaan enemmän ajatuksessa, jonka mukaan oli olemassa yksi oikea suunta, joka täytyisi osata valita (poliittinen totuus). Kun osa poliitikoista yhtyi globalisaation arvostelijoihin ja monet tasapainottelivat globalisaatioon suhtautumisessaan, syntyi samalla myös vaikutelma, ettei kansallisilla päätöksentekijöillä ollut juurikaan valtaa nykyiseen kehitykseen. Lehti ei tätä aihetta problematisoinut. Se pikemminkin toivoi julkisen vallan edustajien seisovan yhdessä rintamassa ”oikeansuuntaisen” muutoksen puolesta:

”Useat tutkijat ovat varoittaneet heikoista signaaleista, jotka kertovat, että Suomen suhteellinen asema on huonompi kuin me nyt näemme. Näistä asioista on keskusteltava, ja valtiollan edustajien puheenvuorot ovat tärkeitä. Ristiriitaiset viestit eivät ole omiaan herättämään ihmisiä muutosvalmiuteen, vaan pikemminkin tuodittavat itsetyytyväisyyteen.” (Toimittaja Antti Blåfield pääkirjoitussivulla, HS 16.10.2004)

Pääkirjoitustoimittaja peräänkuulutti kansallista sitoutumista ”yhteisesti” päätettäviiin uudistuksiin, sen sijaan että päättäjät olisivat erimielisiä ja riitelisivät. Samaan aikaan luotiin kuvaa yhtenäisestä suomalaisesta yhteiskunnasta, jossa ei ollut suuria

vastakkainasetteluja, vaan kaikkien intressit olivat yhteisiä. Niinpä tarvittiin ripeää toimintaa, jotta vältettäisiin kriisit:

”--- Nyt tarvitaan kipeimmin vain *poliittista sitoutumista uudistuksiin ja muutokseen*. Tarvittavien muutosten *suunnasta ei asiantuntijoiden ja päättäjien keskuudessa vallitse tosiasiaa suurta erimielisyyttä*. Mitä enemmän aikaa kuluu ilman päätöksiä, sitä pahemmin ikääntyvä Suomi kriisiytyy. Jokainen vuosi, jonka käytämme *keskinäiseen riitelyn selkeän uudistusohjelman toteuttamisen sijasta, vain vaikeuttaa edessä olevaa sopeutumista maailmantalouden suureen murrokseen*. Liiallinen päätösten odottaminen tekee myös tulevista päätöksistä rajumpia.” (Toimittaja Antti Blåfield Pääkirjoitussivulla, HS 10.11.2004)

7.3 YHTENÄISYYDEN KOROSTUSTA POLIITTISUUDEN KUSTANNUKSELLA?

Pääkirjoitussivun puheenvuoroissa korostui vaikutelma, että lehti oli ottanut tehtäväkseen kansakunnan moraalisen kokoamisen ja kehotuksen yhteen hiileen puhaltamiseen. Tällainen on ollut suomalaiselle poliittiselle kulttuurille tyypillistä osana konsensuksen rakentamista (ks. esim. Kantola 2002a). Tietysti voidaan sanoa, että tällainen lähestymistapa on omalla tavallaan poliittinen: lehti ehkä otti poliittisen kannan, mutta eikö se samaan aikaan pyrkinyt esiintymään neutraalina? Eikö sen oma poliittinen kanta esitetty ainoana ”järkevänä” vaihtohtona? Muunlainen politiikka – esimerkiksi kompromissien teko – olisi ollut haitallista. Sen sijaan oli syytä etsiä konsensusta, joka indikoi, ettei muiden poliittisten vaihtoehtojen tunnustettu olevan todellisia. Tällöin myös yhteiskunnalliset erimielisyydet jäivät toisarvoiseen asemaan, eikä globalisaatio korostunut yhteiskunnallisena ja poliittisena kysymyksenä.

Globalisaatiota kannattavien eliittien puheessa ja pääkirjoituslinjassa markkinat näyttäytyivät ensisijaisena ratkaisuna yhteiskunnallisiin haasteisiin ja niiden avulla edistettiin kaikkien yhteistä hyvää ja etua. Tällaista puhetapaa voidaan tarkastella osana konsensuksen rakentamisen retoriikkaa (ks. Gibson 2004, 285). Tässä tapauksessa se palvelee kuvan luomista yhtenäisestä suomalaisesta yhteiskunnasta, jossa kaikkien intressit olivat yhteisiä ja niitä edistettiin vapaiden markkinoiden avulla. Markkinoiden korostamiseen yhdistyi näkemys niiden ja globalisaation vääjäämättömyydestä, joka jätti ratkaisuvaihtoehdoksi sopeutumisen oleviin olosuhteisiin. Välttämättömyyttä ja poliittista realismia korostava puhe on ollut ennenkin leimallista suomalaisessa keskustelukulttuurissa, kun kyseessä on ollut ”kansallisen selviytymisen” kysymys, esimerkiksi talouslaman tai ulkopoliittisten uhkien yhteydessä.

Globalisaatioon liittyvää vääjäämättömyyspuhetta voidaan verrata esimerkiksi sosiologi Blomin esittämään globalisaatio- ja markkinavoimadiskurssiin, johon

on sisäänrakennettuna tietynlainen välttämättömyysoppi. Sen mukaan Suomi on pieni maailmantaloudesta riippuva talous, jolle mm. integroituminen Euroopan Unioniin on välttämätöntä ja hyödyllistä (Blom 1999, 215, 232). Tietyn tavoitteen pitämistä vääjäämättömänä voidaan pitää yhtenä antipolitiikan muotona. Tällainen moraalinen antipolitiikka pyrkii monopolisoimaan päämäärien määrittelyn ja edistämisen pitäen niitä yksiselitteisinä ja muuttumattomina. (Schedler 1997, 13.) Voidaan puhua antipoliittisesta diskurssista, johon kuuluu politiikan julistaminen haitalliseksi tai voimattomaksi, mistä syystä se pitäisi hylätä tai ainakin pienentää sen roolia. Sekä Mouffe (1993, 5) että Schedler (1997, 3) käsittelevät antipoliittisia tendenssejä ja motiiveja, jotka ovat nykyisen globalisaation ajalla melko yleisiä ja läsnä myös median diskurssissa. Kollektiivisten ongelmien sijaan antipoliittiset ideologiat näkevät itseään säätelevän järjestelmän, moninaisuuden sijaan yhtenäisyyttä, erilaisten mahdollisuuksien sijaan välttämättömyyttä (ja poliittisen vallan sijaan ne julistavat yksilöllistä vapautta) (Schedler 1997, 1, 3).

Helsingin Sanomissa näkyviä antipoliittisia tendenssejä voidaan tarkastella myös journalismin yleisen kehityksen valossa. Journalismin demokratiaan liittyvä perinteinen tehtävä on ollut antaa yhteiskunnalle poliittista merkitystä (ks. Hallin 1994, 1), mutta esimerkiksi Hallin (1994, 6) argumentoi, että journalismin professionalisoituminen 1900-luvulta lähtien on vaikuttanut niin, että suhtautuminen politiikkaan ja poliittisuuteen on muuttunut vihamielisemmäksi. Teknisen ja hallinnollisen asiantuntijuuden rooli on korostunut, ja samalla kyyninen vieraantuminen julkisuudesta poliittisena tilana. Poliitiikka toimintanakin on usein nähty jossain määrin toimimattomana.

Kokonaisuutena tarkasteltuna Helsingin Sanomien journalismissa ei myöskään tullut selkeästi esille se, mistä talouden globalisaatio "oli kotoisin", eli että se oli poliittisten valintojen ja ratkaisujen tulosta. Tämäkin on yhteydessä puheeseen vääjäämättömyydestä, jolloin pyritään vain hallitsemaan monitahoista, ulkopuolista ilmiötä. Globalisaatiota käsiteltiin myös sillä tavoin antiseptisesti, että valtasuhteet ja hierarkiat sivuutettiin kansallisella tasolla puhumalla Suomen edusta ja globaalilla tasolla puhumalla keskinäisriippuvuudesta.

Poliittisen totuuden löytäminen ja yhtenäisen globalisaatiolinjan viestiminen korostui erityisesti pääkirjoitussivulla. Pääkirjoituksissa, joissa näkyy lehden linja, käytettiin pitkälti samanlaista argumentointia ja vetoamiskeinoja kuin globalisaation kannattajien puheessa. Globalisaation kohdalla pääkirjoitukset viestivät lehden omaksuneen tietyt intressit julkisina ja yhteisinä, ja samalla tunnettiin vastuuta kansallisten arvojen puolestapuhujana. Tällöin korostuu journalismin konservatiivisuus ja legitimoiva rooli. Pääkirjoitussivu on perinteisesti lehdissä se paikka, missä tehdään ns. linjanvetoja. Voidaan tietenkin sanoa, että lehtien pääkirjoitusten rooli on muuttunut, kun lehdistön valtavirta on irrottanut puoluepoliittisista kytköksistä. Kun lehden linja ennen heijasti taustalla olevan poliittisen puolueen tai

aatesuunnan näkökulmia, on pääkirjoitusten tausta nykyään epäselvempi. Edelleen on kuitenkin tapana sanoa, että lehden linja ilmenee pääkirjoituksista.

Helsingin Sanomat on ottanut kantaa pääkirjoitustasolla joihinkin suuriin yhteiskunnallisiin kysymyksiin, kuten EU- tai NATO-jäsenyyteen (esim. HS 29.9.2004), joihin se on suhtautunut myönteisesti. Tämä johtaa kysymään, missä määrin ja millä tavoin lehden mielipidesivuillaan esittämät kannanotot mahdollisesti heijastuvat lehden muuhun aineistoon. Esimerkiksi Mörän tutkimuksessa ilmeni, että toimittajien mukaan pääkirjoitukset elävät usein omaa elämäänsä, eivätkä niissä esitetyt näkemykset ainakaan suoraan sido muita toimittajia. Pääkirjoitusten linjasta poikkeavat kannanotot lehden muilla sivuilla eivät ole tavattomia, ja ajoittain tällaiseen poikkeavuuteen on journalisteja jopa rohkaistu esimerkiksi juuri Helsingin Sanomissa. (Möra 1999, 232; 1999, 73-74.)¹⁷ HS:ssa on Mörän (1999, 232) mukaan kuitenkin ollut pyrkimyksiä muuttaa tätä kulttuuria (mm. päätoimittaja Virkkunen on todennut halun kehittää lehteä ”reportterien lehdestä editorien lehdeksi” ja ettei lehti tärkeissä kysymyksissä voi pidättäytyä ottamasta kantaa (HS 9.10.1994)). Pääkirjoituksen muoto ja sijoitus viittaavat kuitenkin siihen, että niiden roolina olisi muukin kuin vain artikkelitoimittajien mielipideforumina toimiminen. Sen sijaan Kuneliuksen ym. (2009, 297) haastattelemat yhteiskunnalliset päättäjät antoivat ymmärtää, että selvä yhteys pääkirjoituslinjan ja muun lehden välillä on olemassa. Samassa yhteydessä nähtiin, että eri syistä rakentuvat poliittiset agendat näkyisivät mm. siinä, miten viestimet suhtautuvat omasta linjastaan poikkeaviin näkökulmiin. Suomalaiselle medialle tyypillistä näyttää päättäjien mukaan olevan ristiriitaisten tai haastavien näkökulmien kuoliaaksi vaimentaminen ja julkaisematta jättäminen. Media voi periaatteen vuoksi julkaista yhden tai kaksi omasta agendastaan eriävää mielipidettä, mutta vuolasta, näkökulmien ristiriitaisuudesta kumpuavaa keskustelua ei suosita. (Kunelius 2009, 297-298.) Tässä näkyy selkeä ero toimittajien ja yhteiskunnallisten lähteiden käsityksessä pääkirjoitusten roolista – mikä voi osin selittyä niillä positiolla, joista he asiaa kommentoivat.

Helsingin Sanomien globalisaatiokeskustelussa globalisaatiokritiikin tultua mielenosoitusten myötä näkyvämmiin julkisuuteen, saivat myös globalisaatioon ja sen Suomelta vaatimiin toimenpiteisiin liittyvät erimielisyydet enenevässä määrin jul-

¹⁷ Lehden pääkirjoituslinja ei käytännön työssä näytä olevan täysin sen paremmin omistajien kuin päälliköidenkään käsissä. Mörän (1999, 73) tutkimuksessa ”pienemmissä” asioissa omistajilla ei juurikaan ole intressiä puuttua lehden pääkirjoituslinjaan. ”Suurissa” asioissa, joista Möra mainitsee esimerkkinä energiapolitiikan tai Suomen EU-jäsenyyden (muita esimerkkejä voisivat olla euro tai Nato-jäsenyyden) kaltaisissa asioissa lehden journalistisen johdon potentiaalinen liikkumavara näyttäisi olevan pienempi. (Möra 1999, 73). Omistajien roolia toimituksellisissa ja journalistisissa ratkaisuisissa on hyvin vaikea tutkia – jo siksi, etteivät asianomaiset mielellään puhu aiheesta ulkopuolisille (Möra 1999, 62). Tämä pätee erityisesti Helsingin Sanomiin, jonka pääomistaja ei juuri esiinny julkisuudessa tai anna lausuntoja. Möra toteaa, että selkeimmin omistajien edustajat vaikuttavat viestimien sisältöihin rekrytoinneilla ja ylennyksillä sen sijaan, että puuttuisivat suoraan sisältöihin.

kisuutta. Näin tapahtui erityisesti eliittitoimijoiden eli välittäjiksi kutsumieni tahojen yhdyttyä kritiikkiin. Nämä toimijat pyrkivät tuomaan politiikan roolia voimakkaammin mukaan globalisaation haasteen ratkaisuun, ja korostivat eri toimijoiden etujen olevan keskenään eriäviä. He peräänkuuluttivat vaihtoehtoja ja samalla yhteisöllisyyden ja yhteisvastuun merkitystä. Heidän viestinnässään korostuivat siis erimielisyydet, mutta samaan aikaan voidaan todeta, että erityisesti presidentti ja ay-liike pyrkivät olemaan mukana päätöksenteon ytimessä, niiden toimijoiden joukossa, joiden kesken suomalainen konsensus on perinteisesti muodostettu. Tässä tulevat esille konsensuksen käsitteen erilaiset konnotaatiot. Yhtäältä ajatus konsensuaalisuudesta yhtenäisyyden viestimisenä, ja toisaalta poliittisen kulttuurin toimintamallina, jossa merkittävimmät yhteiskunnalliset vallankäyttäjät osallistuvat yhteisen linjan löytämiseen poliittisissa kysymyksissä.

Erimielisyydet ja vastatendenssit saivat Helsingin Sanomien globalisaatiokeskustelussa jalansijaa, mutta kuitenkin samaan aikaan lehden – erityisesti pääkirjoitustoimituksen – pyrkimyksenä näyttäytyi tarve pitää keskustelu konsensuksen alueella, kun korostettiin yhteistä, kansallista etua vääjäämättömän globalisaation edessä. Myös Murray (2008, 24) havaitsi tutkimuksessaan Britannian lehtien Irakin sotauutisoinnista, kuinka kansallista yhtenäisyyttä korostava ”Support our boys” –puhetapa vaikutti konsensuaalisen journalismin korostumiseen. Helsingin Sanomissa konsensuaalisuuteen vaikutti ensinnäkin lehden omassa puheessa korostuva kyseenalaistamaton suhtautuminen globalisaation Suomelta vaatimiin toimenpiteisiin (joita esittivät globalisaatiota kannattavat eliitit). Toiseksi siihen vaikuttivat lehdessä esille päässeet pyrkimykset horjuttaa erimielisyyttä tuovien toimijoiden uskottavuutta ja legitimitettä. Tässä on yhtymäkohtia ns. snellmanilaiseen diskurssiin, jossa korostuu edustuksellisuus sekä poliittisten jakojen vieroksuminen. Yhteiskunnallisten ristiriitojen kaihtaminen juontaa juurensa myös lehden historiasta. Kun HS:n pitkäaikaisen menestyksen salaisuus on ollut sen perinne puhutella kansalaisia yli ahtaiden poliittisten jakolinjojen, on se samalla joutunut ikään kuin asemansa uhriksi.

Eryityisesti pääkirjoitussivun kautta Helsingin Sanomat näyttäytyi läheisenä globalisaatiota kannattaville eliiteille, joiden ohella lehtikin tuotti keskustelussa yhtenäistä kuvaa suomalaisen kansakunnan tulevaisuudesta. Konsensuksen kehällä liikuttaessa journalismi toimii enemmän valtaapitävien äänitorvena (vrt. Hallin 1984, 1994). Helsingin Sanomat on ehkä lopettanut spekuloinnin poliittisen kartan kehittymisellä (vrt. Klemola 1981), mutta edelleen on havaittavissa tendenssejä tukea voimakkaasti kulloinkin vallassa olevia tahoja tai eliittejä.

Gibson (2004, 296) näkee journalismin ja journalistien tavanmukaisesti olet-tavan konsensusta yhteiskunnallisesta kysymyksestä, jos institutionaaliset lähteet sellaista viestivät, eikä erityistä kriisiä ole näköpiirissä. Tällöin kyse on kuitenkin aina oletuksesta. Helsingin Sanomissa kriisin tultua globalisaatio näyttäytyi erimielisyyden aiheena, ja journalismi antoi tilaa erilaisille äänille ehkä jopa tavalla,

joka aiemmin ei ole ollut kovin yleistä. Samaan aikaan lehti kuitenkin myös pyrki pitämään kiinni konsensuaalisesta julkisen keskustelun kulttuurista, jossa kaikki toimijat ovat yhteisymmärryksessä jostakin yhteiskunnallisesta kysymyksestä tämän ymmärryksen heijastaessa kansan ”yhteistä” tahtoa tai poliittista totuutta.

Erityisen kiinnostavana näyttäytyi lehden suhtautuminen aktiivisiin kansalais-toimijoihin. Heidän julkisuuteen tuomansa eriävät näkemykset globalisaatiopolitiikan suunnasta voidaan nähdä kansalaisyhteiskunnan uudenlaisena heräämisenä. Tähän lehti ei kuitenkaan tarttunut aktiivisesti, kun raportointi keskittyi aktivisti-toiminnan kuvaamiseen spehtaakkelinä. Useissa kommentteissa sitä ei nähty legitiiminä toimintana, joka voisi kertoa osaltaan myös demokraattisen järjestelmän ongelmista. Lehden linjana näyttäytyi enemmän demokratian edustuksellisen luonteen korostaminen.

Myös ns. dialogisuuden puute tuntui vaivaavan HS:n globalisaatiokeskustelussa. Kuten sanottua, tämä on osin journalismin perinteisen järjestyksen ongelma. Erilaiset toimijat eivät aidosti keskustelleet, eikä lehdessä siten korostunut sellainen keskustelu tai asetelma, jossa erilaiset intressit olisivat tulleet selkeästi esille. Lehti lokeroi toimijoita omille osastoilleen (poliitikot Kotimaa & politiikka –osastolle, talouselämä Taloussivuille, yhteiskuntatieteilijät Kulttuuriosastolle, ks. liite 1)), jolloin he eivät niinkään kommunikoineet keskenään. Lisäksi erilaiset yhteiskunnalliset toimijat saivat hyvin eri tavoin puhetilaa lehdessä: vallakkaat eliittitoimijat esiintyivät ns. kovilla osastoilla ja juttutyypeissä, kun taas vähemmän vallakkaat ”pehmeämmillä” osastoilla ja kevyemmissä juttutyypeissä (ks. luku 6).

Myös aikaisemmassa journalismin tutkimuksessa on usein törmätty dialogisuuden ongelmaan: mm. Pietilä ja Sondermann ovat analysoineet Helsingin Sanomien julkisuutta ja todenneet, että erilaiset yhteiskunnan sektorit sekä eriytyivät että eristyivät lehdessä toisistaan. Lehti ei rakentanut julkisuuttaan niin, että toimijoiden ”projektit” olisivat saaneet kontekstikseen dialogisesti toisensa. Näin julkisuus ei tullut yhteiskunnalliseksi dialogisesti eikä ristiriitojen pohjalta, vaan monologisesti, vakiintuneen ja tavallaan harmonisen instituutorakenteen pohjalta. (Pietilä & Sondermann 1994, 119.) Toimittajat ja lehti rakensivat ristiriidatonta, harmonista yhteiskuntaa, jossa vallitsi esineisyys ja vieraantuminen, kun toimijat eivät kohdanneet, ja kenttä jäsenyi ideologiseksi ulottuvuuksiksi. (Pietilä & Sondermann 1994, 119-121). Kuten Ridell (1994) ja Kunelius (1996) toteavat, journalismin itsensä yleinen järjestys toimii usein mekanismina, joka vesittää journalismin dialogisen aspektin. Tähän järjestykseen kuuluu myös tiedonvälityksen eli uutisoivien juttujen dominoiva rooli journalismissa. Kun lehti pitäytyy tiedonvälityksessä, vallalla on usein rutiininomainen toteavuus ja sitä kautta kyseenalaistamattomuus. Helsingin Sanomia tutkineet Pietilä ja Sondermann (1994, 325-326) tuovat esille Hutchbyn nimeämän brittiläisten radiotoimittajien käyttämän strategian, ”You say X but what about Y”, jossa pyritään rutiininomaisesti kehittämään ristiriita. Heidän sisältötutkimuksessaan HS ei juurikaan käyttänyt ”What about Y” –elementtiä. Tämä koros-

tui myös globalisaatiokeskustelussa. Toisaalta erityisesti lehden pääkirjoitussivulla nähtiin melko yksituumaisesti, kuinka globalisaatioon olisi suhtauduttava. Tilaa toimittajien omalle ilmaisulle kyllä oli, kun toimittajien oma näkyvyys on kuitenkin sillä tavalla lisääntynyt (vrt. Väliverronen & Kunelius 2009), että globalisaatiokeskustelun kaikista suomalaisten toimijoiden globalisaatiolausumista (2344) Helsingin Sanomien toimittajien puhetta oli 1117 kappaletta, mikä edustaa huomattavaa määrää: lähes puolta lausumista (48 prosenttia).

8.0 JOHTOPÄÄTÖKSET

8.1 KONSENSUAALISUUS SUOMALAISESSA JULKISESSA KESKUSTELUSSA

Tässä tutkimuksessa olen analysoinut suomalaisen julkisen keskustelun luonnetta ja ns. konsensuskulttuuria Helsingin Sanomien globalisaatiokeskustelun (1992-2004) kautta. Päähuomio on kohdistunut Helsingin Sanomien rooliin keskustelun järjestämisessä sekä muiden yhteiskunnallisten toimijoiden; eliitti- ja kansalaistoimijoiden rooliin keskustelussa. Voidaan todeta, että globalisaatiokysymys on selkeästi jakanut suomalaisten eliittien edustajia sekä yhteiskunnallisia toimijoita yleensä. Globalisaation kannattajiksi profiloituvat näyttivät muodostaneen oman globalisaatiolinjansa, jota he viestivät kansallisenä etuna ja yhtenäisenä ajattelutapana. Samaan aikaan tämän samanmielisyyden ulkopuolelle jäivät vaikutusvaltaansa menettäneet eliitit sekä kansalaistoimijat, jotka pyrkivät tuomaan esille erimielisyyttä suhteessa globalisaatioon. Välittäjäeliitit pyrkivät myös edelleen olemaan mukana ”vanhannallisen” konsensuksen muodostamisessa, josta aika näyttää kuitenkin ajaneen ohi. Tässä tilanteessa HS-journalismi yhtäältä antoi tilaa erimielisille elementeille, mutta toisaalta pyrki myös pitämään yllä konsensuaalista keskustelukulttuuria erityisesti pääkirjoitustoimituksen voimin. Perinteidensä mukaisesti Helsingin Sanomat pyrki luomaan kansallista yhtenäisyyttä mutta samaan aikaan se ei antanut riittävästi huomiota niille tuntuville muutoksille, joita mm. globalisaatio on tuonut mukanaan eri eliittien ja myös kansalaisyhteiskunnan rooleihin.

Globalisaatiota kannattavat eliitit näyttäytyivät globalisaatiokeskustelussa valtakkaimpina toimijoina, jotka pyrkivät luomaan yhtenäistä linjaa yhteiskunnallisesta kehityksestä. Yhtenäisyyttä pyrittiin hakemaan luomalla kansallista kertomusta globalisaatioajan Suomesta, jossa globalisaatio näyttäytyi uutena ulkoisena haasteena tai uhkana, johon yhteiskunnan ja kansalaisten tulisi kyetä vastaamaan. Heidän puhetapansa edusti kilpailukyky-yhteiskunta-ajatteluun liittyvää aatteellista virtausta (esim. Heiskala & Luhtakallio 2006), jonka yhteydessä voidaan puhua ns. kilpailuvaltioidiskurssista. Myös suomalaisessa julkisuudessa 2000-luvun lopulla näkyvästi esillä olleita muita poliittisia prosesseja (sairaanhoitajien palkka-kiista, innovaatioyliopistohanke ja poliisin valtaoikeudet) tutkineet Kunelius ym. (2009, 97-98) havaitsivat tapauksissa tehtyjen ratkaisujen taustalla vaikuttaneen kansallisen pyrkimyksen sopeutua globalisoituvaan maailmaan. Taustalla oli myös ajatus kansallisesta strategiasta, joka on välttämätön, jotta Suomi voisi menestyä kansainvälisessä kilpailussa.

Jos konsensuksen viestimistä voidaan pitää yhteiskunnallisen hallinnan tapana suomalaisessa yhteiskunnassa, voidaan sanoa, että myös Helsingin Sanomat osallistui globalisaatiokeskustelun yhteydessä tuon hallinnan synnyttämiseen – yhtäältä antaessaan painavan äänen vaikutusvaltaisille lähteilleen ja toisaalta rakentaessaan julkista keskustelua sellaiseen tapaan, joka pyrki viestimään yhtenäisyyttä kansallisista tavoitteista. Helsingin Sanomilla on kiistatonta määrittelyvaltaa suomalaisessa yhteiskunnassa, ja sen rooli kansallisessa julkisuudessa on edelleen määräävä ja samalla suuntaa-antava muulle journalismille. Se myös toimii areenana vaikutusvaltaisille yhteiskunnallisille toimijoille, jotka pyrkivät saamaan viestinsä läpi julkisuudessa ja legitimoimaan omia näkemyksiään ja toimintaansa.

Yhtenäisyyden korostamisessa lähestymistapana yhteiskunnallisiin haasteisiin on ongelmana sen eliittivetoisuus ja läheinen yhteys muihin vallankäyttäjiin. Voidaan ajatella, että journalismin tulisi säilyttää itsenäisyytensä ja integriteettinsä suhteessa muihin vallankäyttäjiin, ja samaan aikaan pyrkiä luomaan yhteyksiä myös kansalaisyhteiskunnan suuntaan. Jos näin ei tapahdu, yhteiskunnallisen keskustelun ei koeta tavoittavan laajoja kansalaispiirejä, vaan se näyttyytymään ennemminkin eliittien ylhäältä tulevana puheena ja ohjeistuksena ”alamaisille”. Perinteisesti suomalainen on purrut hammasta ja manannut ”herroja” omassa yksityisessä piirissään, mutta tämä kulttuuri on uusien sukupolvien myötä myös muuttumassa. Jos kovin hierarkkinen ja kansalaisia ylhäältäpäin puhutteleva ilmaisutapa korostuu edelleen suomalaisessa journalismissa, voi se tuottaa ongelmia journalismin omalle legitimitetille. Kun julkista keskustelua ja journalismia ajatellaan demokratian ja kansalaisuuden näkökulmasta, tärkeää olisi tuntu aktiivisesta osallistumisesta, kuulluksi tulemisesta. Se olisi ensimmäinen askel jonkinasteisen yhteisyyden kokemiseen, joka voi perustua erilaisille tekijöille kuin aikaisemmissa yhteiskunnan vaiheissa. Vaikka joukkoviestimet kuten Suomessa Helsingin Sanomat olisivat valtakaita siinä mielessä että niillä on yhteiskunnallista määrittelyvaltaa, on niiden kuitenkin pyrittävä pitämään yllä jonkinlaista tunnetta dialogin käymisestä kansalaisyhteiskunnan kanssa. Siksi viestintäprosessissa on aina oltava elementtejä avoimuudesta ja kaksisuuntaisuudesta ja journalismin on huomioitava haasteet julkiselle poliittiselle diskurssille. (Hallin 1994, 36.)

Jos ajatellaan yhteisön kollektiivista identiteettiä, vahvistaa sitä perustavaa laatua olevan moraalisen konsensuksen olemassaolo yhteisistä tavoitteista kuten paremmasta tulevaisuuden yhteiskunnasta. Tämän ei kuitenkaan pitäisi koskea niitä keinoja tai toimenpiteitä, kuinka tuo tulevaisuus on saavutettavissa – ne kuuluvat poliittisen ja yhteiskunnallisen keskustelun alueelle. Tätä aluetta Hallin (1994) kutsuu legitiimien erimielisyyksien alueeksi erotuksena konsensuksen alueesta. Tätä legitiimien erimielisyyksien aluetta voitaisiin myös kutsua kompromissien alueeksi.

Journalismilla julkisen keskustelun järjestäjänä tulisi olla roolinsa poliittisen keskustelun alueen ylläpitämisessä ja laajentamisessa tarpeen mukaan. Journalismin legitimitetin ja julkisen keskustelun kannalta – puhumattakaan demokratiasta – on

ongelmallista, jos suuren yhteiskunnallisen kysymyksen kuten globalisaation edessä legitiimien erimielisyyksien ja poliittisen keskustelun alue supistuu kovin pieneksi.

Tarkasteltaessa suomalaista julkista keskustelua globalisaatiosta taustalla vaikuttavat monet tekijät, joista voidaan mainita suomalaisen yhteiskunnan valtaraakenteiden luonne sekä poliittinen kulttuuri. Koska suomalaiset eliitit ovat pieniä eikä niiden välillä vallitse kovinkaan suurta kilpailua, ei suuria kiistakysymyksiä välttämättä nouse julkiselle agendalle, jollei journalismi niitä sinne nosta, ja kohtele niitä legitiimeinä aiheina. Toisaalta on todettava, että journalismin tehtävä vaikeutuu, jos eliittien piirit pysyvät suljettuina, eikä niiden parista nouse lainkaan keskustelun avauksia. Esimerkiksi poliittisia toimittajia haastatellut Pitkänen (2009, 103-104) toteaa, että heidän mukaansa poliittinen kulttuuri Suomessa olisi muuttunut sulkeutuneemmaksi, kun ministeriöistä ja valtionhallinnosta on vaikeampaa saada tietoa kuin aikaisemmin. Virallisiin asiakirjoihin pääsee kyllä käsiksi, mutta haastateltavien mukaan vallankäytön ydin on aikaisempaa sulkeutuneempi. Toimittajien kuvaama kehitys, jossa tiedonsaanti politiikan ytimestä on vaikeutunut, heijastuu myös journalismin yhteiskunnalliseen rooliin. Tästä näkökulmasta valtaapitävien epäluottamus mediaa kohtaan voi heijastua negatiivisesti julkiseen keskusteluun ja sen moniarvoisuuteen.

Jos julkisuuden toimimattomuuden ongelmaa tarkastellaan vallan kritisoinnin näkökulmasta, seuraukset koko yhteiskunnan mittakaavassa voivat olla huomattavat, jos asioita ei nosteta agendalle. Esimerkkeinä tästä voivat toimia menneet, nykyiset ja tulevat talouskriisit, ulkopoliittiset kysymykset sekä poliittisen korruption kysymykset kuten vaalirahakriisi. Ei ole demokratialle eikä toimivalle yhteiskunnalliselle päätöksenteolle hyväksi, jos journalismi ei kykene nostamaan vaikeita ja erimielisyyksiä aiheuttavia aiheita julkiselle agendalle. Journalismin tehtävän pitäisi olla pitää yhteiskunnalliset eliitit kuten poliittinen johto ja elinkeinoelämä varpaillaan.

Poliittinen kulttuuri on syntynyt pitkän ajan kuluessa, ja siihen ovat vaikuttaneet niin suuret historialliset asetelmat (Suomi osana toista suurvaltaa) kuin poliittisten ja journalististen rakenteiden ja toimijoiden dynamiikka. Suomalaisen julkisen keskustelun ongelmaa voidaan kutsua puhumattomuuden kulttuuriksi. Jos asetelmaa haluttaisiin kuvata affektien kautta, voitaisiin sanoa, että suomalaiseen kulttuuriin on asettunut tietynlainen pelon kulttuuri, jota pyritään hallitsemaan keskinäisen yhteisymmärryksen kautta. Ulkoista ympäristöä on tarkasteltu usein uhkakuvien kautta, joihin tulisi vastata sisäisellä yhtenäisyydellä. Muunlainen toiminta olisi omiaan vaikeuttamaan mahdollisuuksia selvittää uhkaavista tilanteista kansakuntana. Tällaisen sisäistetyin ajattelutavan ongelmallisuus on moninainen: kansallinen diskurssi on puutteellinen tapa lähestyä globalisaatioajan yhteiskuntia, ja on hyvin vaikea vedota yhteen kansalliseen etuun, jonka nimissä tulisi ajatella ja toimia. Yksimielisyyden liiallinen korostaminen voi myös johtaa todellisten epäkohtien tai ongelmien sivuuttamiseen, joka puolestaan voi johtaa siihen, että tehdään suuria-

kin yhteiskunnallisia virheratkaisuja. Kunelius ym. (2009, 435) toteavat, että julkinen keskustelu olisi helpompaa kulttuurissa, jossa mielipiteitä voitaisiin joustavasti tarkistaa uuden tiedon ja kokonaisuuksien hahmottumisen myötä ja jossa asioista ei tehtäisi niin helposti arvovaltakysymyksiä. He kuvaavat suomalaista poliittista kulttuuria sellaiseksi, jossa tavoitteista perääntyminen ja kantojen tarkistaminen koetaan nöyryyttäväksi. Yhteiskunnallisissa päätöksentekoprosesseissa tällainen kasvojen menetyksen pelko näyttää yhtäältä johtavan kantojen lukittumiseen ja keskustelun jäykistymiseen ja toisaalta osapuolten sisäisissä asetelmissä rivien tiivistymiseen ja tehtyjä linjauksia epäilevien kantojen vaimentamiseen.

8.2. GLOBALISAATION TULO YHTEISKUNNALLISELLE AGENDALLE

Suomalaisen yhteiskunnan lähihistorialle tyypillistä on, kuinka sisäisten konfliktien välttämiseksi järjestelmä on aina pyrkinyt rakentamaan kaikki yhteiskuntarajat ylittävää konsensusta (tässä konsensus ymmärrettynä poliittisen toiminnan tasolla). Konsensus on saanut erilaisia muotoja eri aikoina, mutta toisen maailmansodan jälkeen siinä ovat korostuneet yhteiskunnallinen jakopolitiikka sekä ulkopoliitiikka. Yhteiskunnallisen jakopolitiikan lisäksi konsensus on viime aikoihin saakka pätenyt myös ulkopoliitikkaan, jossa konsensuksen alue on ollut hyvin laaja ja legitiimien erimielisyyksien alue puolestaan suppea. Nykyisessä tilanteessa konsensus yhteiskunnallisesta jakopolitiikasta ulkopoliitiikan lisäksi on muutoksessa. Globalisaatio taloudellisena ilmiönä ja uusliberalististen tendenssien vahvistumisena ymmärrettynä on merkinnyt yhteiskunnallisten ryhmien asemien uudelleen neuvottelua. Globalisaatiokehityksen valossa on myös huomioitava, etteivät yhteiskunnat tai eliitit ole enää puhtaasti kansallisia. Kansantalouksien globalisaatio ja poikkikansallisten suhdeverkostojen laajentuminen vaikuttavat siihen, ettei kansallisia organisaatioita ja instituutioita tai kansallisvaltioita voi tarkastella pelkästään kansallisessa kontekstissa, vaan on syytä huomioida myös niiden suhteet poikkikansallisiin järjestöihin tai toimijoihin ja toisiin valtioihin (Castells 1996; Scott 2008, 37).

Globalisaatio muuttaa intressit kansallisista heterogeenisemmiksi: menestys ei ole enää yhteistä (vaikka erityisesti poliittiset toimijat ja lehti sitä globalisaatiokeskustelussa peräänkuuluttivat), koska yksityinen sektori on irtautunut kansallisesta kehiksestä. Tämä suhde kansalliseen voi osaltaan selittää eroja suhtautumisessa globalisaatioon. Elinkeinoelämän edustajien, erityisesti suuryritysten ja omistajien, voidaan nähdä olevan nykyään osa globaalia yrityseliittiä, joka on irtautunut kansallisesta kehiksestä ja suomalaisessa tapauksessa siihen liittyvästä perinteisestä konsensuksesta. Poliitiikan ydintä edustavat ministerit ja suurimpien puolueiden puheenjohtajat ovat löytäneet itselleen ”eurooppalaiset” toiminnan raamit EU:n parista, jossa merkittävät poliittiset päätökset usein tehdään. Sama pätee osaan

virkakunnasta, erityisesti diplomaatteihin ja EU- ynnä muihin kansainvälisiin viranhaltijoihin. Myös ministeriöiden virkamiehet ja –naiset toimivat kansainvälisissä raameissa (erityisesti EU:n ja OECD:n), jota kautta myös monet ajatus- ja toimintamallit leviävät. Toisaalla jos tarkastellaan esimerkiksi ay-liikettä, toimii se edelleen vahvasti kansallisessa kehyksessä. Myös kansanedustajien päätäntävalta rajoittuu kansalliseen eduskuntaan. Kansalaisyhteiskunnan enemmän tai vähemmän järjestyneet muodot eivät ole samalla tavalla kiinni valtiossa kuin aikaisemmin ja pyrkivät toimimaan globaalisti, mutta ihmisten arki on kuitenkin paikallista ja poliittiset ratkaisut tuntuvat ruohonjuuritasolla. Intressieroja voidaan selittää myös globalisaation kilpailutaloudellisella aspektilla: siitä hyötyy eniten poikkikansallinen eliitti, ja sitä kritisoidaan juuri kansalaisyhteiskunnan puolelta. Myös esimerkiksi akateeminen maailma on jossain määrin kahtia jakautunutta. Tekniset ja taloustieteet ovat olleet mukana vauhdittamassa kilpailutaloudellista kehitystä, kun taas humanistiset ja yhteiskuntatieteelliset alat ovat pikemminkin jääneet paitsioon, eivätkä ne ole eturivissä määrittelemässä yhteiskunnallisen kehityksen suuntaa.

Tästä kehityksestä huolimatta tutkimuksen kohteena oleva Helsingin Sanomien journalismi, erityisesti pääkirjoitustoimituksen osalta, joka määrittää lehden linjaa, pyrki kuitenkin edelleen toimimaan yhtenäistävänä ja kokoavana tekijänä. Vaikuttaa siltä, että se suorastaan koki tai kokee sen moraaliseksi velvollisuudekseen. Voidaan kysyä, pyrkikö HS rakentamaan sellaista kuvitteellista yhteisöä, jota ei ole enää olemassa – suomalainen yhteiskunta ei ole enää samalla tapaa yhtenäinen yksikkö kuin ennen (jos se on koskaan ollutkaan). HS näyttäytyy globalisaatiokeskustelun perusteella enemmän kansallisena ja myös valtiollisena mediana kuin kriittisenä ja itsenäisenä toimijana. Tätä voidaan pyrkiä selittämään mm. sitä kautta, että moderni media on oikeastaan aina toteutunut kansallisvaltion ajatuksen sisällä, ja kansakunta kuvitteellisena yhteisönä voidaan nähdä olennaisena osana median symbolisen vallan perustaa (Kunelius 2009; ks. myös Anderson 1983; Taylor 2002).

Problemaattiseksi tämän tekee se, että maailma ympärillä on samanaikaisesti muuttunut. Ensinnäkin edustuksellinen demokratia ja puoluetoiminta ovat jonkinasteisessa kriisissä, ja kansalaisyhteiskunnan parista on noussut poliittisen opposition puutetta paikkaavia tekijöitä, jotka journalismin tulisi ottaa huomioon legitimiä toimijoina. Toisekseen kansallinen kehys ei sulje sisäänsä toimijoita samoin kuin ennen: elinkeinoelämän toimijat, erityisesti suuryritykset ovat irtaantuneet siitä ja muuttuneet monikansallisiksi yhtiöiksi, joiden sijoittumiseen vaikuttavat ensisijaisesti muut tekijät kuin kansallinen lojaalius. Työntekijät ovat kuitenkin edelleen kiinni kotipaikassaan ja kilpailevat samoista työpaikoista muiden maiden kansalaisten kanssa, jolloin kansainvälinen solidaarisuuskaan ei ole vahvoilla. Tässä asetelmassa työnantajien neuvotteluvoima suhteessa työntekijöihin on kasvanut. Poliitiikan puolella päätöksenteko on siirtynyt enenevässä määrin kansainvälisiin instansseihin kuten Euroopan Unioniin ja kansalliset vaikutusmahdollisuudet ovat pienentyneet. Tähän vaikuttavat samanaikaisesti myös markkinoiden lisääntyneet

toimintavapaudet. Lisäksi kilpailuvaltioideologian korostuminen ja tehokkuuteen pyrkiminen kaikilla yhteiskunnan sektoreilla antaa toisille toimijoille enemmän toiminnan mahdollisuuksia ja vaikutusvaltaa kuin toisille.

8.3 JOURNALISMIN MERKITYS YHTEISKUNTAPOLITIIKALLE

Journalismi on perinteisesti ollut yksi tärkeä pilari demokraattisen yhteiskunnan päätöksenteossa. Sen merkitystä tämän päivän yhteiskunnalliselle vallankäytölle ja politiikan teolle voidaan kuitenkin problematisoida ainakin kahdella tapaa. Ensinnäkin, vaikka politiikan tekemisen kannalta juuri mediajulkisuus voidaan nähdä tärkeänä areenana, on kuitenkin esitetty näkemyksiä, joiden mukaan sekä joukkotiedotus että politiikka ovat pirstaloituneet, eikä journalismin sisällöissä syvällisesti perehdytä yhteiskunnallisiin aiheisiin. Poliittisiksi nähdyistä aiheista kyllä kirjoitetaan, mutta ei niin, että poliittisuus tulisi journalismin diskurssissa esiin. Aiheet siis ”epäpolitisoidaan” (Davis 2003), ja kun aiemmin poliittisina pidettyjä aiheita ei enää sellaisina pidetä, poliittinen tila – legitiimien erimielisyyksien alue – kapenee, tai jopa tyhjenee (ks. Schedler 1997, 2). Myöskään määrällinen kasvu ei korvaa laatua: vaikka mediajulkisuus laajentuu, jäävät sen sisällöt usein etäälle kansalaisten elämismaailmasta, kun esim. poliitikot pyrkivät tavoittamaan laajoja kansanjoukkoja kampanjatyypillisellä puhuttelullaan eli strategisella viestinnällä (Kivikuru 1996, 21). Nieminen (2006, 196) näkee selkeän ristiriidan siinä, että julkisuus tai julkisuuden alue tuntuu lisääntyvän lisääntymistään, mutta samalla vähenee yhteiskunnallinen luottamus. Tätä ristiriitaa voi osaltaan selittää julkisuuden määrittäminen sen vaikutusvaltaisille lähteille enemmän strategisen kuin kommunikatiivisen viestinnän alueeksi.

Toimivan demokratian kannalta aito poliittinen keskustelu ja yhteiskunnallisten erimielisyyksien ja konfliktien julkinen käsittely olisi kuitenkin tärkeää. Konfliktien tuominen julkiseen keskusteluun voi toimia tärkeänä keskustelun laadun parantajana ja mielenkiinnon herättäjänä (Olsen 1996, 199). Tätä kautta myös kansalaiset voisivat kokea julkisen keskustelun kannaltaan merkitykselliseksi ja omaa päätöksentekoaan tukevaksi (ks. Kantola 2002b, 264, 268). Journalismin ja myös poliittisen opposition (jonka tehtäviä myös kansalaisyhteiskunta on ottamassa itselleen) rooli voidaan nähdä hyvin tärkeänä julkisen osallistumisen luomisessa ja mahdollistamisessa. Nämä tahot pystyvät toiminnallaan myötävaikuttamaan ja edistämään itsenäisen julkisen mielipiteen muodostumista. (Etzioni-Halevy 1993, 78-79.) Medialla ja sen tekemillä valinnoilla on roolinsa suomalaisen poliittisen kulttuurin ja yhteiskunnallisen keskustelun elvyttämisessä (esim. Ruostetsaari 2003, 317), mutta toisaalla voidaan myös kysyä, mikä merkitys julkisuudella on nykyiselle poliittiselle päätöksenteolle.

Jos ajatellaan julkisuuden merkityksen vähentyneen politiikassa, syynä nähdään usein päätöksenteon siirtyminen eliittiverkostoihin (mm. Davis 2003; Kunelius ym. 2009). Davis (2003, 669, 671-672) ehdottaa, että politiikkaa tehdään enemmän yhteiskunnallisten eliittien verkostoissa kuin julkisen keskustelun kautta. Julkista areenaa käytetään lähinnä viestien välittämiseen muille yhteiskunnallista valtaa omaaville toimijoille ja samaan aikaan myös poliittisen toiminnan ja linjanvetojen legitimointiin. Suomalaisessa kontekstissa Kantola (2002b, 266) on todennut, että on mahdollista, että politiikan todelliset päätökset tehdään poissa julkisuudesta ja pinnalla näkyvä politiikka on vain ”kiehuntaa”, joka ei vaikuta päätöksenteossa kuitenkaan niin suurella voimalla kuin otsikkojen koko ja kohujen suuruus antaisivat ymmärtää. Toisaalla Nieminen (2006, 32) puhuu eliittien sisäpiirijulkisuuksista, joissa muotoillaan päätöksiä. Nämä sitten saatetaan keskusteltavaksi mediajulkisuudessa, jossa ne legitimoidaan asiantuntijapuheenvuoroin ja auktoritatiivisin lausunnoin sekä PR-kampanjoiden ja mielipidetiedustelujen avulla (ks. aiheesta myös Mancini 1991, 143; Davis 2002, 175). Suomalaisissa kunnissa tapahtuneisiin päätöksentekoprosesseihin viittaava Büchi (2006, 75, 79) toteaa myös, että kansalaisosallistujien tai -aktiivien kokemukset vahvistavat monien tutkimusten johtopäätöstä: tärkeistä asioista sovitaan valtaapitävien sisäpiirissä ennen kuin niistä muodollisesti päätetään.

Tuoreen tutkimuksen mukaan suomalaiset valtaapitävät suhtautuvat julkisuuden usein strategisena resurssina, kun taas politiikkaverkostojen sisäisten keskustelujen kohdalla he korostivat kommunikatiivisuutta ja yhteisymmärrykseen pyrkimistä tärkeissä yhteiskunnallisissa kysymyksissä. Kun julkisuutta ei varsinaisesti ”tarvita” vakavassa poliittisessä päätöksenteossa, kun neuvottelut ja kiistat voidaan sovittaa vakiintuneisiin pelisääntöihin ja luottamukseen nojaten osapuolten yhteisissä verkostoissa, tarvitaan sitä enemmänkin juuri valta-asemien legitimoimiseen ja vaikutusvallan hankkimiseen. Tällöin julkisuus näyttäisi olevan päätöksenteon kannalta enemmän uhka tai haitta. (Kunelius ym. 2009, 263.) Tutkimuksessa vakavan politiikan teon paikaksi osoittautuivat ensi sijassa juuri politiikkaverkostot, kun taas journalismista tämä vakava puoli olisi etäännyneessä samaan aikaan kun politiikan ja journalismin viihteellinen ja ”kaupallinen” puoli olisivat löytäneet toisensa.

Journalismin kannalta keskeinen kysymys siis olisi, miten se saisi otetta politiikan verkottuneesta puolesta ja todellisesta vallankäytöstä. Kunelius ym. (2009, 263) ehdottavat yhdeksi ratkaisuksi sitä, että toimittajien olisi päästävä verkostoihin jollain tavalla mukaan. Tässä piilee se vaara, kuten he toteavat, että toimittajat samastuvat kulloinkin vallitseviin eliitin näkemyksiin niin, että niiden kriittinen tarkastelu ja erilaisten vaihtoehtojen julkituonti vaikeutuu. Toinen vaara saattaa olla se, että jos politiikkaverkostojen jäsenet kokevat toiminnan muuttuneen liian ”avoimeksi” hankaloittaen tehokkaiden ratkaisujen löytymistä, pakenee todellinen päätöksenteko vielä pienempien piirien ja verkostojen sisälle. Kunelius ym. (2009,

309) toteavat, että haastateltujen päättäjien puheissa näkyi jonkinlaista tietoista vastarintaa vallankäytön järjestelmiin tunkeutuvia toimittajia kohtaan.

Lopulta voidaan problematisoida myös puolue toimintaan perustuvaa poliittista järjestelmää. Puolueiden rooli politiikan teon tyyssijoina on muuttumassa. Perinteisesti niillä on ollut tärkeä rooli niiden antaessa ilmaisumuodon sosiaalisille jaoille ja ”tahtojen taistelulle”. Nykyinen poliittisten rajojen hämärtyminen mm. oikeiston ja vasemmiston välillä kuitenkin vaikeuttaa yksilöllisten poliittisten identiteettien muodostumista, mikä etäännyttää ihmisiä puolueista eikä rohkaise osallistumaan poliittiseen prosessiin (Mouffe 1993, 5). Onkin jo paljon merkkejä siitä, että kansalaisyhteiskunta kanavoi poliittisia huolenaiheitaan enemmän kansalaisjärjestöjen ja -liikkeiden kuin puolueiden kautta, joiden ei nähdä edustavan kansalaisten tai kansanryhmien intressejä. Tämä on nähtävissä myös globalisaatiokeskustelussa, jossa kansalaisjärjestöt edustavat globalisaatiokritiikin ydintä. Olisi tärkeää, että journalismi osaltaan vahvistaisi valtiosta riippumattoman kansalaisyhteiskunnan toimintaa. Uudet osallistumiskanavat edustuksellisen demokratian rinnalla saataisivat pysäyttämään eliittien ja kansan välisen kuilun levenemisen ja samalla kuroa sitä umpeen (Ruostetsaari 2003, 317). Ongelmaksi voivat kuitenkin muodostua eriävät käsitykset demokratian luonteesta ja kansalaisten osallistumisesta päätöksentekoon. Globalisaatiokeskustelussa globalisaatiota kannattavat eliitit sekä myös lehti korostivat enimmäkseen demokratian vahvasti edustuksellista luonnetta, kun taas välittävät eliitit ja kansalaisyhteiskunnan edustajat kansalaisten suoraa osallistumista päätöksentekoon.

Büchi (2006, 68) esittää suomalaisten eliittien suuren enemmistön pitäneen koko itsenäisyyden ajan ja osin edelleenkin suoraa demokratiaa lippmanilaisesti käytännössä mahdottomana ja demokraattista julkisuutta myyttinä. Ajatuksen mukaan kansalaismielipide tuotetaan ylhäältä käsin (”the manufacture of consent”), ja hallitseminen pitäisi jättää yksinomaan kansan edustajille ja heidän asiantuntijoilleen (ks. Lippmann 1922/2007). Tämänkaltaisen suhtautumisen, josta edelleen on havaittavissa kaikuja globalisaatiokeskustelussa, voi nähdä juontavan juurensa Suomen historiasta, snellmanilaisesta valtioihanteesta ja myös keisarivallan ajoilta (autoritäärisyys). Myös kansalaisyhteiskunnan osalta voidaan todeta, että se on ollut vahvasti valtiosidonnainen ja kantanut vahvaa Hegelin ja Snellmanin perimää (ks. esim. Kivikuru 1996, 8). Monien välittäjien ja kansalaistoimijoiden demokraatiakäsitys puolestaan tulee lähelle deweyläistä näkemystä.

Lippman ja Dewey väittelivät demokratian olemuksesta 1920-luvulla, ja Dewey (1927) näki ihmisillä olevan kyvyn elää ja toimia demokraattisesti. Tämän ajattelutavan mukaan kansalaisten – kuten kansanedustajienkaan – ei tarvitse olla asiantuntijoita, vaan riittää, että heillä on kyky arvioida tosiasioiden eli asiantuntijatiedon yhteiskunnallista merkitystä. Todellisessa demokraatiassa kansalaisten ja kansanedustajien tehtävänä on tehdä järkeviä päätöksiä, asiantuntijoiden tehtävänä taas on toimia neuvonantajina ja tuottaa tietoa, jota päätöksenteossa tarvitaan.

Lippmanin ja Deweyn väittely 1920-luvulla muistuttaa monia vastaavanlaisia väitelyitä sitä ennen ja sen jälkeen. Se ilmentää demokraattisen ajattelun kahtiajakoa: demokraattisen elitismien ja osallistavan demokratian edustajia erottaa erilainen ihmiskuva ja vastaavasti erilainen käsitys demokratiasta (Büchi 2006, 68), mikä on nähtävissä myös globalisaatiokeskustelussa. Perinteisen ajattelutavan mukaan edustuksellinen ja suora demokratia ovat ristiriidassa keskenään. Päättäjät ja eliitit ovat yleensä suhtautuneet torjuvasti ajatukseen, että kansalaisillakin olisi poliittista päätösvaltaa eli äänestys-oikeus poliittisissa kysymyksissä – ajatus sotisi edustuksellisen demokratian periaatteita vastaan. (ks. Büchi 2006, 22, 67.)

Myös länsimaissa yleistynyt uusliberalistinen diskurssi pitää usein sisällään oletuksen, että ”liika” demokratia länsimaissa yhteiskunnissa johtaa siihen, että ”tarpeelliset” taloudelliset ja sosiaaliset uudistukset jäävät tekemättä, kun yhteiskunnan enemmistö vastustaa niitä. Ongelmana on siis, kuinka toteuttaa uusliberalistisia talousuudistuksia vastoin enemmistön intressejä, ja ratkaisuna nähdään, että enemmistön mahdollisuuksia osallistua poliittiseen päätöksentekoon vähennetään. (ks. esim. Heinemann 2004.) Büchi (2006, 51) polemisoi aihetta ja toteaa, että yhtä hyvin voidaan vaatia, että taloudellisen toiminnan on sopeuduttava demokratiaan, mikä taas vaatii politiikkaa. Empiiristen tutkimusten mukaan suora demokratia lisää hyvinvointia: kun kansalaisilla on enemmän poliittista päätösvaltaa, motivaatio tehdä vastuullisia päätöksiä lisääntyy ja tarve hankkia tarpeellista tietoa kasvaa (Büchi 2006, 51).

Joka tapauksessa demokratian elinvoimaisuuden kannalta tarvittaisiin sellaista erimielisyyttä ja vaihtoehtoja, jotka herättävät kansalaisten kiinnostuksen ja ohjaavat heidän intressejään niin, että muodostuu mielekkäitä tapoja ajaa omia mielipiteitään ja myös nähdä niiden kanavoituvan yhteiseen päätöksentekoon (Arendt 1998; Mouffe 1993, 6; Kantola 2002a, 304; 2002b, 264). Demokratia voi heikentyä, jos sen vastakkainasetteluihin perustuva dynamiikka on estetty liiallisella konsensushakuisuudella (Mouffe 1993, 6). Tällainen voimakas konsensushakuisuus usein piilottaa alleen apatian ja yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta luopumisen, kun se ei tunnu johtavan mihinkään. Samalla kun kansalaisten välinpitämättömyys kasvaa, valtaeliitti vahvistuu. Voidaan myös esittää näkemys, että media ja kansalaiset yhdessä ovat olleet edistämässä kansasta eristäytyvän poliittisen luokan syntymistä: median ilmentämä ja osin ruokkimakin kritiikki ja epäluulo päättäjiä kohtaan johtaa helposti siihen, että poliitikoiden on miellyttävämpää seurustella muiden poliitikkojen kuin äänestäjien kanssa (Ruostetsaari 2003, 316).

Demokratiaan liittyy myös toinen, globaalimpi ongelma: globalisaation ja kilpailutalouden myötä päätöksentekovaltaa on siirtynyt kunnallisen ja kansallisvaltion demokraattisten elinten ulottumattomiin. Hallin (1994, 8) esittää, että jollei kansainvälisen tai globaalien julkisuuden kehitys pysy mukana taloudellisten instituutioiden globalisaatiossa, yksityinen (taloudellinen) valta kaventaa demokraattisia prosesseja enenevässä määrin. Tämä voi pitää paikkansa, mutta työ pitää aloittaa

kotoa. Kansallisen julkisuuden, jolla kuitenkin on edelleen merkittävä rooli, on kyettävä myös käsittelemään globalisaation aiheuttamia yhteiskunnallisia ongelmia, ennen kuin suuria toiveita voidaan asettaa muutenkin vaikeasti kuviteltavissa olevaan globaaliin julkisuuteen.

Globalisaation kaltaisessa yhteiskunnallisessa murroksessa tulevaisuuteen suuntaudutaan aiemmasta poikkeavalla tavalla, haetaan ”uutta suuntaa”. Tällaisessa tilanteessa yhteiskunnan rakenteet ja toimintatavat kyseenalaistuvat ja kyseenalaistetaan. Kamppaillaan siitä, kenen tulkinta todellisuudesta on vakuuttavin ja mihin suuntaan yhteiskunnan pitäisi olla menossa ja millä keinoin. Suomalaisessa historiallisessa katsannossa kyse on myös siitä, kuka edustaa ”kansan tahtoa”. 2000-luvun Suomessa pyritään rakentamaan yhteistä kertomusta globalisaatioajan Suomesta, ja soisi, että yhteinen näkemys muodostuisi mahdollisimman laajat piirit kattavan julkisen keskustelun sekä kompromissien hakemisen kautta erotuksena konsensuksesta, kun se ymmärretään poliittisen totuuden hakemiseksi tai viestimiseksi. Muussa tapauksessa voi korostua näennäinen konsensus tai konsensuaalisuus, mikä aiheuttaa väkisinkin yhteiskunnallisen vallan eli eliittien heikkoa legitimiisyyttä ja näkyy yhteiskuntaan kohdistuvana järjestelmäkriittisyytenä ja epäluottamuksena. Se näkyy myös poliittisen ja taloudellisen johdon etäännyttymisenä tavallisista kansalaisista. (Blom 1999, 211.) Tällöin journalismi, joka olettaa laajaa konsensusta, näkee myös legitimizeettinsä heikkenevän. Quo vadis, Suomi?

LIITE 1: TOIMIJOIDEN ESIINTYMINEN HELSINGIN SANOMIEN OSASTOILLA JA JUTTUTYYPEISSÄ

Kotimaisten poliitikkojen esiintymiset (yksi per toimija per juttu)

Esiintyminen eri osastoilla			Esiintyminen eri juttutyypeissä		
UL (ulkomaat)	14	7 %	Arvostelu	4	2 %
YO (kotimaa)	104	55 %	CV	4	2 %
MP (mielipide)	19	10 %	Haastattelu	10	5 %
MA (pääkirjoitussivu)	17	9 %	Kolumni	22	12 %
KU (kulttuuri)	3	2 %	Mielipide	19	10 %
VS (Sunnuntai)	12	6 %	Pääkirjoitus	2	1 %
TA & TT (talous)	11	6 %	Tausta	5	3 %
Muut	8	4 %	Uutinen	91	48 %
Yhteensä	188	100 %	Muut	31	16 %
			Yhteensä	188	100 %

Kotimaisten virkamiesten esiintymiset (yksi per toimija per juttu)

Esiintyminen eri osastoilla			Esiintyminen eri juttutyypeissä		
UL (ulkomaat)	1	2 %	Arvostelu	6	10 %
YO (kotimaa)	7	12 %	Erikoiskirjoitus	4	7 %
MP (mielipide)	9	16 %	Haastattelu	6	10 %
MA (pääkirjoitussivu)	21	36 %	Kolumni	18	31 %
KU (kulttuuri)	8	14 %	Mielipide	8	14 %
VS (sunnuntai)	6	10 %	Uutinen	9	16 %
TA & TT (talous)	3	5 %	Muut	7	12 %
Muut	3	5 %	Yhteensä	58	100 %
Yhteensä	58	100 %			

Kotimaisten elinkeinoelämän edustajien esiintymiset (yksi per toimija per juttu)

Esiintyminen eri osastoilla

UL (ulkomaat)	3	4 %
YO (kotimaa)	10	15 %
MP (mielipide)	11	16 %
MA (pääkirjoitussivu)	13	19 %
KU (kulttuuri)	2	3 %
VS (sunnuntai)	4	6 %
TA & TT (talous)	18	26 %
Muut	7	10 %
Yhteensä	68	100 %

Esiintyminen eri juttutyypeissä

CV	2	3 %
Erikoiskirjoitus	6	9 %
Haastattelu	8	12 %
Kolumni	12	18 %
Kommentti	3	4 %
Mielipide	9	13 %
Pääkirjoitus	2	3 %
Reportaasi	3	4 %
Tausta	2	3 %
Uutinen	13	19 %
Muu	8	12 %
Yhteensä	68	100 %

Kotimaisen ay-liikkeen edustajien esiintymiset (yksi per toimija per juttu)

Esiintyminen eri osastoilla

YO (kotimaa)	11	65 %
MP (mielipide)	2	12 %
MA (pääkirjoitussivu)	2	12 %
TT (talous)	1	6 %
Muut	1	6 %
Yhteensä	17	100 %

Esiintyminen eri juttutyypeissä

Haastattelu	4	24 %
Kolumni	1	6 %
Mielipide	2	12 %
Muu	1	6 %
Muut lehdet	1	6 %
Reportaasi	1	6 %
Uutinen	7	41 %
Yhteensä	17	100 %

Kotimaisten tieteen edustajien esiintymiset (yksi per toimija per juttu)

Esiintyminen eri osastoilla			Esiintyminen eri juttutyypeissä		
UL (ulkomaat)	16	8 %	Arvostelu	43	20 %
YO (kotimaa)	13	6 %	CV	4	2 %
MP (mielipide)	36	17 %	Erikoiskirjoitus	15	7 %
MA (pääkirjoitussivu)	34	16 %	Haastattelu	15	7 %
KU (kulttuuri)	55	26 %	Kolumni	39	18 %
VS (sunnuntai)	20	9 %	Mielipide	34	16 %
TA & TT (Talous)	14	7 %	Muut lehdet	4	2 %
HU (Nimiä tänään)	9	4 %	Reportaasi	12	6 %
KA (kaupunki)	4	2 %	Tausta	14	7 %
Muut	12	6 %	Uutinen	16	8 %
Yhteensä	213	100 %	Muu	17	8 %
			Yhteensä	213	100 %

Kotimaisten kansalaisjärjestöjen ja -liikkeiden edustajien esiintymiset (yksi per toimija per juttu)

Esiintyminen eri osastoilla			Esiintyminen eri juttutyypeissä		
UL (ulkomaat)	7	13 %	CV	3	6 %
YO (kotimaa)	10	19 %	Haastattelu	6	11 %
MP (mielipide)	10	19 %	Kolumni	4	7 %
MA (pääkirjoitussivu)	5	9 %	Mielipide	9	17 %
KU (kulttuuri)	1	2 %	Muu	7	13 %
VS (sunnuntai)	7	13 %	Reportaasi	8	15 %
TA & TT (talous)	6	11 %	Tausta	4	7 %
HU (Nimiä tänään)	5	9 %	Uutinen	13	24 %
Muut	3	6 %	Yhteensä	54	100 %
Yhteensä	54	100 %			

LIITE 2: ERI OSASTOJEN JUTTUMÄÄRÄT VUOSINA 1998–2004

Vaihtut lehden osastot	1998	%-osuus	1999	%-osuus	2000	%-osuus	2001	%-osuus	2002	%-osuus	2003	%-osuus	2004	%-osuus
Kulttuurisivut	18	18,2	18	15,0	24	10,0	49	11,7	39	13,4	29	13,7	38	9,7
Pääkirjoitusivu	17	17,2	18	15,0	37	15,4	51	12,2	29	10,0	27	12,8	80	20,5
Mielipidesivut	6	6,1	10	8,3	24	10,0	58	13,8	17	5,9	19	9,0	39	10,0
Taloussivut	30	30,3	35	29,2	49	20,3	42	10,0	25	8,6	27	12,8	50	12,8
Ulkomaan sivut	11	11,1	10	8,3	46	19,1	85	20,3	64	22,1	26	12,3	26	6,7
Vapaa-ajan sivut	0	0,0	0	0,0	4	1,7	14	3,3	15	5,2	9	4,3	10	2,6
Sunnuntaisivut	5	5,1	5	4,2	8	3,3	23	5,5	20	6,9	21	10,0	18	4,6
Kotimaa & Poliittika -sivut	9	9,1	12	10,0	25	10,4	47	11,2	51	17,6	31	14,7	81	20,8
Kaikki jutut yhteensä	99		120		241		419		290		211		390	

LÄHTEET

- Ahlfors, Bo & Kolanen, Risto & Reuna, Risto (1995): Valta murroksessa. Helsinki: Tammi.
- Alapuro, Risto (1995): Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933. Helsinki: Hanki ja jää, Tammi.
- Alapuro, Risto (1997): Suomen älymystö Venäjän varjossa. Helsinki: Hanki ja jää, Tammi.
- Alapuro, Risto (1998): Sosiaaliset verkostot ja kollektiivinen toiminta. Kirjassa Ilmonen, Kaj & Siisiäinen, Martti (toim.): Uudet ja vanhat liikkeet. Tampere: Vastapaino.
- Alapuro, Risto (2004): Valta ja valtio – miksi vallasta tuli ongelma 1900-luvun vaihteessa? Kirjassa Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Tampere: Vastapaino.
- Alapuro, Risto & Stenius, Henrik (1989): Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Kirjassa Alapuro, Risto & Liikanen, Ilkka & Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik (toim.): Kansa liikkeessä. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Alasuutari, Pertti (1996): Toinen tasavalta: Suomi 1946-1994. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri (2001): Post patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa. Jyväskylä: Gummerus.
- Alho, Arja (2004): Silent Democracy, Noisy Media. Sosiologian väitöskirja. Helsinki: Helsinki University Press.
- Ampuja, Marko (2010): The Media and the Academic Globalization Debate - Theoretical Analysis and Critique. Media and Communication Studies Research Reports 2/2010. Helsinki University Print.
- Andersson, Alison (1993): 'Source-Media Relations: The Production of the Environmental Agenda. Kirjassa Hansen, Anders (toim.): The Mass Media and Environmental Issues. Leicester University Press.
- Andersson, Benedict (1983): Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London & New York: Verso.
- Ankersmit, F.R. (2002): Political Representation. Stanford, USA: Stanford University Press.
- Arendt, Hannah (1998): The human condition. Chicago: The University of Chicago Press.
- Aron, Raymond (1968): Progress and Disillusion. Lontoo: Pall Mall.
- Aron, Raymond (1978): Politics and History. New York: Free Press.
- Asp, Kent (1986): Mäktiga massmedier. Studier om politisk opinionsbildning. Tukholma: Förlaget Akademilitteratur AB.

- Aula, Maria Kaisa (1992): Perässä tullaan Amerikka? – Ajatuskoe suomalaisen poliittisen julkisuuden murroksesta. *Tiedotustutkimus* 15:2, 10–23.
- Baran, Paul A. & Sweezy, Paul M. (1966): *Monopoly capital: an essay on the American economic and social order*. Harmondsworth : Penguin.
- Beck, Ulrich (1994): *Politiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa*. Kirjassa Beck, Giddens & Lash (toim.): *Nykyajan jäljillä*. Tampere: Vastapaino.
- Beck, Ulrich (1999): *Mitä on globalisaatio?* Tampere: Vastapaino.
- Bell, Daniel (1960/2001): *The End of Ideology. On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*. New York: The Free Press.
- Block, Fred (1977): *The Origins of International Economic Disorder: A Study of United States International Monetary Policy from World War II to the Present*. Berkeley, USA: University of California Press.
- Blom, Raimo (1999): *Lama ja henkinen ilmapiiri*. Kirjassa Blom, Raimo (toim.): *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Büchi, Rolf (2006): *Kohti osallistavaa demokratiaa: kansanäänestykset demokratian välineenä*. Helsinki: Like.
- Carpentier, Nico (2005): *Political philosophy to work. Laclau and Mouffe's discourse theory as an analytical toolbox for studying the contingencies and rigidities in the construction of professional identities*. *Revue Roumaine de Philosophie* 49 (1-2): 181-198.
- Cerny, Philip G. (1990): *The Changing Architecture of Politics. Structure, Agency and the Future of the State*. London: Sage.
- Cracknell, Jon (1993): *Issue arenas, pressure groups and environmental agendas*. Kirjassa Hansen, Anders (toim.): *The Mass Media and Environmental Issues*. Leicester University Press.
- Dahlgren, Peter (1991): *Introduction*. Kirjassa Dahlgren, Peter & Sparks, Colin: *Communication and Citizenship; journalism and the public sphere in the new media age*. Lontoo: Routledge.
- Davis, Aeron (2002): *Public Relations Democracy. Public relations, politics and the mass media in Britain*. Manchester University Press.
- Davis, Aeron (2003): *Whither mass media and power? Evidence for a critical elite theory alternative*. *Media, Culture & Society* Vol. 25: 669-690.
- Davis, Aeron (2007): *The Mediation of Power. A Critical Introduction*. Lontoo & New York: Routledge.
- Davis, Gerald F. (1999): *Financial markets and classes in late capitalism*. Esitelmä, Annual Meeting of the Academy of Management, elokuu 1999. Chicago, USA.
- van Dijk, Teun A. (1988): *News as discourse*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum.

- Dewey, John (1927): *The public and its problems*. New York: H. Holt.
- Dogan, Matte & Higley, John (1998): *Elites, Crises, and Regimes in Comparative Analysis*. Kirjassa Dogan, Matte & Higley, John (toim.): *Elites, Crises and the Origins of Regimes*. Oxford: Rowman & Littlefield.
- Duverger, Maurice (1967): *Political parties: their organization and activity in the modern state*. Lontoo: Methuen.
- Dye, Thomas R. & Zeigler, Harmon L. (1975): *The Irony of Democracy*. Massachusetts: Duxbury Press.
- Eisenstadt, Samuel Noah (1966): *Modernization: protest and change*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Epstein, Gerald A. (2003): *Introduction. Financialization and the World Economy*. Kirjassa Epstein, Gerald A. (toim.): *Financialization and the World Economy*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing Limited.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998): *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Ericson, Richard, V., & Baranek, Janet M. & Chan, Janet B.L. (1989): *Negotiating control: a study of news sources*. University of Toronto Press.
- Ericson, Richard, V., & Baranek, Janet M. & Chan, Janet B.L. (1991): *Representing Order: Crime, Law, and Justice in the News Media*. University of Toronto Press.
- Etzioni-Halevy, Eva (1993): *The Elite Connection. Problems and Potential of Western Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Etzioni-Halevy, Eva (1999): *Elites, Inequality and the Quality of Democracy in Ultramodern Society*. *International Review of Sociology*, Vol. 9, No. 2:239-250.
- Eyerman, Ron (1992): *Intellectuals and the State. A Framework for Analysis, with Special Reference to the United States and Sweden*. Kirjassa Kauppi, Niilo & Sulkunen, Pekka (toim.): *Vanguards of Modernity. Society, Intellectuals and the University*. Nykykulttuurin tutkimusyksikkö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Fairclough, Norman (1992): *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman (2004): *Critical discourse analysis in researching language in the new capitalism: overdetermination, transdisciplinary and textual analysis*. Kirjassa Young, Lynne & Harrison, Claire (toim.): *Systemic Linguistics and Critical Discourse Analysis*. Lontoo & new York: Continuum.
- Fishman, Mark (1988): *Manufacturing the news*. Austin: University of Texas Press.
- Flyvbjerg, Bent (2001): *Making Social Science Matter*. Cambridge University Press.

- Foucault, Michel (1980a): *The History of Sexuality*, vol. I . New York: Vintage Books.
- Foucault, Michel (1980b): *Powers and Strategies*. In Colin Gordon (ed.), *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972-1977* by Michel Foucault. Pantheon: New York, 134-145.
- Fowler, Roger (1991): *Language in the news. Discourse and ideology in the press*. Lontoo & New York: Routledge.
- Galbraith, J.K. (1952): *American Capitalism*. Boston: Houghton Mifflin.
- Gibson, Timothy A. (2004): *Covering the World-Class Downtown: Seattle's Local Media and the Politics of Urban Redevelopment*. *Critical Studies in Media Communication*, Vol. 21, No 4, 283-304.
- Giddens, Anthony (1990): *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, Jürgen (1987a): *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge, USA: MIT Press.
- Habermas, Jürgen (1987b): *The Theory of Communicative Action. Volume II: Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*. Boston: Beacon/Cambridge, UK Polity.
- Haberman, Jürgen (1996): *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, USA: MIT Press.
- Hallin, Daniel C. (1984): *The Media, the War in Vietnam, and Political Support: A Critique of the Thesis of an Oppositional Media*. *The Journal of Politics*, Vol. 46, No 1, 2-24.
- Hallin, Daniel C. (1994). *We keep America on top of the world. Television journalism and the public sphere*. Lontoo & New York: Routledge.
- Hallin, Daniel C. & Mancini, Paolo (2004): *Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics*. New York: Cambridge University Press.
- Harald, Kennet (1997): *Pakottava talouspuhe*. Kirjassa Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (toim.): *Semioottisen sosiologian näkökulmia*. Tampere: Gaudeamus.
- Hay, Colin & Rosamond, Ben (2002): *Globalisation, European Integration and the Discursive Construction of Economic Imperatives*. *Journal of European Public Policy* 9:2 (2002), 147-167.
- Heikkilä, Heikki (1996): "Teemmepä kumman päätöksen tahansa..." EU-keskustelun rakentuminen valtavirtamediassa 1992-1994. Kirjassa Kivikuru, Ullamajja (toim.): *Kansa euromyllyssä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Heikkilä, Heikki (2001): *Ohut ja vankka journalismi. Kansalaisuus suomalaisen uutisjournalismin käytännöissä 1990-luvulla*. Tampere University Press.
- Heikkilä, Heikki & Kunelius, Risto (1998). *Access, Dialogue, Deliberation. Experimenting with Three Concepts of Journalism Criticism*. *Nordicom Review* 1998, 07:01, 71-84.

- Heinemann, Friedrich (2004): Explaining Reform Deadlocks. Teoksessa Straubhaar, Thomas & Winkelmann, Rainer (toim.): The European reform logjam and the economics of reform. Applied Economics Quarterly (Supplement). Berliini: Duncker und Humblot.
- Heiskala, Risto (2006): Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros. Kirjassa Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.): Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta. Tampere: Gaudeamus.
- Heiskanen, Ilkka (1977): Julkinen, kollektiivinen ja markkinaperusteinen : Suomalaisen yhteiskunnan hallintajärjestelmien ja julkisen päätöksenteon ja hallinnon kehitys ja kehittäminen 1960- ja 1970-luvuilla. Helsinki : Helsingin yliopisto, yleisen valtio-opin laitos. Tutkimuksia. Sarja C, Deta ; 31.
- Held, David & McGrew, Anthony (2002): Globalization/Anti-Globalization. Cambridge, UK: Polity Press.
- Herkman, Juha (2005): Kaupallisen television ja iltapäivälehtien avoliitto. Median markkinointuminen ja televisioituminen. Tampere: Vastapaino.
- Herkman, Juha (2009a): The structural transformation of the democratic corporatist model: the case of Finland. Javnost – the public 16:4, s. 73-90.
- Herkman, Juha (2009b): Demokraattis-korporatistinen malli muutoksessa? Kirjassa Oikeutta ja politiikkaa. Viestintäoikeuden vuosikirja 2009. Helsinki: Kansainvälisen talousoikeuden instituutti.
- Higley, John & Moore, Gwen (1981): Elite integration in the United States and Australia. American Political Science Review 75:81-597.
- Hirschman, A.O. (1994): "Social Conflicts as Pillars of Democratic Market Society", Political Theory, vol. 22, no. 2, pp. 203-218.
- Holmberg, Jukka (2004): Etusivun politiikkaa. Yhteiskunnallisten toimijoiden representointi suomalaisissa sanomalehtiutisissa 1987–2003. Väitöskirja. Jyväskylä: University Printing House.
- Ilmonen, Kaj (1996): Murentuuko Suomi? Tiedepolitiikka, Vol 21, nr 1: 21-28.
- Ilmonen, Kaj (1998): Uudet ja vanhat yhteiskunnalliset liikkeet. Kirjassa Ilmonen, Kaj & Siisiäinen, Martti (toim.): Uudet ja vanhat liikkeet. Tampere: Vastapaino.
- Immonen, Kari (1987): Ryssästä saa puhua... : Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918-39. Helsinki: Otava.
- Jakobson, Max (1992): Vallanvaihto. Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974-92. Helsinki: Otava.
- Jallinoja, Riitta (1992): Intellectuals as forerunners of cultural and social change. Kirjassa Kauppi, Niilo & Sulkunen, Pekka (toim.): Vanguard of Modernity. Society, Intellectuals and the University. Nykykulttuurin tutkimusyksikkö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Jallinoja, Riitta (2006): Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä. Helsinki: Gaudeamus.
- Julkunen, Raija (2001): Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Juntunen, Laura (2004): Kivenheiton päässä pääuutisesta. Globalisaatiokriittisten mielenosoitusten kehystäminen ja toimijoiden yhteiskunnallinen asemointi sanomalehti uutisissa. Pro gradu, Helsingin yliopiston viestinnän laitos.
- Juva, Mikko (1966): Suomen kansan historia IV. Kansallinen herääminen. Helsinki: Otava.
- Kangas, Anita (1999): Kulttuuripoliitiikan uudet vaatteet. Kirjassa Kangas, Anita & Virkki, Juha (toim.): Kulttuuripoliitiikan uudet vaatteet. Jyväskylä: SoPhi, 156-178.
- Kantola, Anu (1997): Suomalaisuuden siteet. Kansallisen yhteenkuuluvuuden ja hallinnan dramaturgia. Helsingin yliopisto.
- Kantola, Anu (1998): Vaara sisällämme. Historiallinen dokumentti hallinnan tekstinä. Kirjassa Keränen, Marja (toim.): Kansallisvaltion kielioppi. Jyväskylä: Sophi.
- Kantola, Anu (2002a): Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta 1990-luvun talouskriisissä. Tampere: Lokikirjat.
- Kantola, Anu (2002b): Se keskustelu jäi käymättä. Kirjassa Kivikuru, Ulla-Maija (toim.): Laman julkisivut: Media, kansa ja eliitit 1990-luvun talouskriisissä. Tampere: Tammer-paino Oy.
- Kantola, Anu (2006): Suomea trimmaamassa: suomalaisen kilpailuvaltion sanastot. Kirjassa Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.): Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta. Tampere: Gaudeamus.
- Kantola, Anu (2010a): Kilpailukyky politiikan valtastrategiana. Kirjassa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.): Hallintavalta. Helsinki: Gaudeamus.
- Kantola, Anu (2010b): The Disciplined Imaginary: The Nation Reconfigured for the Global Condition. Kirjassa Roosvall, Anna & Moring, Inka (toim.): Communicating the Nation. Göteborg: Nordicom.
- Keller, Suzanne (1991): Beyond the Ruling Class. Strategic Elites in Modern Society. New Jersey: Transaction Publishers.
- Kettunen, Pauli (2008): Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki. Tampere: Vastapaino.
- Kinnunen, Matti (1982): Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa I. Kuopion sanomalehdistön historia 1844-1917. Kuopio: Savon Sanomain Kirjapaino Oy.
- Kivikuru, Ullamaija (1996): Suomalaisen kansalaisyhteiskunnan premissit. Kirjassa Kivikuru, Ullamaija (toim.): Kansa euromyllyssä. Helsinki: Yliopistopaino.

- Klemola, Pertti (1981): Helsingin Sanomat: sananvapauden monopoli. Helsinki: Otava
- Klinge, Matti (1997): Keisarin Suomi. Espoo: Schildts.
- Korten, David C. (1999): Elämä kapitalismin jälkeen. Maailma yhtiövallan kaaduttua. Helsinki: Like.
- Kosonen, Pekka (1999): Pienet hyvinvointivaltiot globalisation prosessissa. Kirjassa Kosonen, Pekka & Simpura, Jussi (toim.): Sosiaalipolitiikka globalisoituvassa maailmassa. Helsinki: Gaudeamus.
- Kulha, Keijo K. (1989): Sanasotaa ja sovittelua. Helsingin Sanomain poliittinen linja itsenäistymisestä talvisotaan. Helsinki: Sanoma.
- Kunelius, Risto & Noppari, Elina & Reunanen, Esa (2009): Media vallan verkoissa. Sarja A 112/2009, Journalismin tutkimusyksikkö, Tampereen yliopisto.
- Kunelius, Risto (1996): The News, Textually Speaking. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin laitos.
- Kusch, Martin (1993): Tiedon kentät ja kerrostumat - Michel Foucault'n tieteentutkimuksen lähtökohdat. Oulu: Kustannus Pohjoinen.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (1985): Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics. Lontoo: Verso.
- Lampinen, Osmo (2002): Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen asema hallinnossa ja päätöksenteossa. Tiedepolitiikka, vol. 27, nr 2: 15-21.
- Lampinen, Risto (2000): Virkamiehistö. EU-asioiden kansalliset asiantuntijat. Kirjassa Raunio, Tapio & Wiberg, Matti (toim.): EU ja Suomi. Unionijäsenyyden vaikutukset suomalaiseen yhteiskuntaan. Helsinki: Edita, 151-164.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (1984): Sensuuri ja sanomalehdistö Suomessa 1891-1905. Historiallisia tutkimuksia 126. Suomen historiallinen seura. Jyväskylä: Gummerus.
- Lindblom, Charles E. (1977): Politics and Markets. The World's Political-Economic Systems. New York: Basic Books.
- Lindholm, Arto (2005): Maailmanparantajat. Globalisaatiokriittinen liike Suomessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Lippmann, Walter (1922/2007): Public opinion. USA: BN Publishing.
- Lounasmeri, Lotta (2006): Globalisaatio Helsingin Sanomissa: maailmanyhteiskunta vai markkinapaikka? Historiatieteellinen aikakauslehti Ennen & Nyt 01/2006.
- Luostarinen, Heikki (1994): Mielen kersantit. Julkisuuden hallinta ja journalistiset vastastrategiat sotilaallisissa konflikteissa. Helsinki: Hanki ja Jää.

- Luostarinen, Heikki & Uskali, Turo (2006): Suomalainen journalismi ja yhteiskunnan muutos. In Heiskala, Risto and Luhtakallio, Eeva (eds.) Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Helsinki: Gaudeamus.
- Mancini, Paolo (1991): The public sphere and the use of news in a 'coalition' system of government. Kirjassa Dahlgren, Peter & Sparks, Colin (toim.): Communication and Citizenship. Journalism and the Public Sphere. Lontoo & New York: Routledge.
- Manninen, Juha & Uusitalo, Jyrki (1979): J.V. Snellmanin vuoden 1840 kirjoitukset valtiosääntöuudistuksen periaatteista. Kirjassa Knuutila, Simo, Manninen Juha & Niiniluoto, Ilkka (toim.): Aate ja maailmankuva. Suomen filosofista perintöä keskiajalta vuosisadallemme. Porvoo: WSOY.
- Manninen, Ohto & Salokangas, Raimo (2009): Eljas Erkko. Vaikenematon valtiomahti. Helsinki: WSOY.
- Marcussen, Martin (2000): Globalization: a third way gospel that travels around the world. Esitelmä International Studies Association'in seminaarissa 14.-18.3.2000.
- Mattelart, Armand (2002): An archaeology of the global era: constructing a belief. Media, Culture & Society, Vol. 24: 591-612.
- Mattila, Mikko (2000): Valtioneuvosto. Suomen EU-politiikan määrittelijä. Kirjassa Raunio, Tapio & Wiberg, Matti (toim.): EU ja Suomi. Unionijäsenyyden vaikutukset suomalaiseen yhteiskuntaan. Helsinki: Edita, 135-150.
- Michels, Robert (1915): Political Parties. Lontoo: Jarold.
- Mills, C. Wright (1968): The Power Elite. Lontoo, New York : Oxford University Press.
- Mizruchi, Mark S. & Bey, Deborah M. (2005): Corporate Control, Interfirm Relations, and Corporate Power. Kirjassa Janoski, Thomas & Alford, Robert & Hicks, Alexander & Schwartz, Mildred A. (toim.): The Handbook of Political Sociology. States, civil societies, and globalization. Cambridge University Press.
- Moran, Michael (2008): Representing the corporate elite in Britain: capitalist solidarity and capitalist legitimacy. Kirjassa Savage, Mike & Williams, Karel: Remembering elites. Blackwell Publishing/The Sociological Review.
- Moring, Tom (1989): Political Elite Action: Strategy and Outcomes. Commentationes Scientiarum Socialium 41 1989. Helsinki: The Finnish Society of Sciences and Letters.
- Mosca, Gaetano (1939): The Ruling Class. New York: McGraw Hill.
- Mouffe, Chantal (1993): The Return of the Political. London & New York: Verso.

- Murray, Craig & Parry, Katy & Robinson, Piers & Goddard Peter (2008): Reporting Dissent in Wartime: British Press, the Anti-War Movement and the 2003 Iraq War. *European Journal of Communication*, 23:7.
- Mörä, Tuomo (1999): EU-journalismin anatomia: mediasisältöjä muokanneet tekijät ennen kansanäänestystä. Helsinki : Helsingin yliopisto, viestinnän laitoksen julkaisuja. Sarja 1 A; 1999, 1.
- Nars, Kari (2002): Mahtimiesten matkassa. Helsinki: Tammi.
- Nieminen, Hannu (2006): Kansa seisoi loitompana. Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809-1917. Tampere: Vastapaino.
- Olsen, Johan P. (1996): Norway – Slow Learner – or Another Triumph of the Tortoise? Kirjassa Olsen, Johan & Peters, Guy P. (toim.): *Lessons from Experience*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Paasivirta, Juhani (1984): Suomi ja Eurooppa 1914-1939. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Paloheimo, Heikki (2002): Pääministerin vallan kasvu Suomessa. *Politiikka* 44:3, 203-221.
- Pardo, María Laura (2001): Linguistic persuasion as an essential political factor in current democracies: critical analysis of the globalisation discourse in Argentina at the turn and at the end of the century. *Discourse&Society* 12:1 (2001). pp 91-118.
- Pareto, Vilfredo (1935): *The Mind and Society*. New York: Harcourt Brace Jovanovitch.
- Parsons, Talcott (1986 [1963]): *Power and the Social System*. Kirjassa Lukes, Steven, (toim.): *Power*. Oxford: Blackwell.
- Partridge, P. H. (1971): *Consent and consensus*. New York: Praeger.
- Pekonen, Kyösti (1987): *Symbols and Politics as Culture in the Modern Situation*. Jyväskylän yliopisto, Valtio-opin laitos, Julkaisuja 53.
- Pekonen, Kyösti (1995): *Kohti uutta hallinta-ajattelua julkisessa hallinnossa?* Helsinki: Painatuskeskus.
- Pernaa, Ville & Pitkänen, Ville (2006): *Poliitikot taistelivat, media kertoo. Suomalaisen politiikan mediapelejä 1981–2006*. Helsinki: Ajatuskirjat.
- Phillimore, P. & Moffatt, S. (2000): ”Industry Causes Lung Cancer”: Would You be Happy with that Headline? *Environmental Health and Local Politics*. Kirjassa Allan, S., Adam, B. & Carter, C. (toim.): *Environmental Risks and the Media*. Lontoo: Routledge.
- Pietilä, Kauko & Sondermann, Klaus (1994): *Sanomalehden yhteiskunta*. Tampere: Vastapaino.
- Pitkänen, Ville (2009): *Politiikan journalismin yhteiskunnallinen tehtävä*. Kirjassa Pernaa, Ville & Niemi, Mari K. & Pitkänen, Ville (toim.): *Politiikan journalismin tila Suomessa*. Turku: Kirja-Aurora.

- Pohjola, Matti (1996): Tehoton pääoma. Uusi näkökulma taloutemme ongelmiin. Porvoo: WSOY.
- Porter, Michael (1990): The competitive advantage of nations. Lontoo: Macmillan.
- Pulkkinen, Tuija (1989): Valtio ja vapaus. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Raatikainen, Panu & Tunkkari, Heikki (1997): Nopeammin, tehokkaammin, tuloksellisemmin – tiedepolitiikka 1990-luvulla? Helsinki: Gaudeamus.
- Rahkonen, Keijo & Roos, J.-P. (1992): The field of intellectuals: the case of Finland. Helsingin yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos.
- Rainio-Niemi, Johanna (2008): Small state cultures of consensus: state traditions and consensus-seeking in the neo-corporalist and neutrality policies in post-1945 Austria and Finland. Helsinki : Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.
- Raumolin, Jussi (1998): EU ja globalisaatio, reunahuomautuksia ranskalaiseen ja saksalaiseen keskusteluun. Helsinki: Sitra.
- Robertson, Roland (1998): Globalization: Social Theory and Global Culture. Lontoo: Sage.
- Rosamond, Ben (1999): Discourses of Globalization and the Social Construction of European Identities. *Journal of European Public Policy* 6:4, 652-668.
- Rose, Richard (1980): Do parties make a difference? Lontoo: Macmillan. Chatham House series on change in American politics.
- Ruostetsaari, Ilkka (1992): Vallan ytimessä. Tutkimus suomalaisesta valtaeliitistä. Helsinki: Gaudeamus.
- Ruostetsaari, Ilkka (2003): Valta muutoksessa. Vantaa: WSOY.
- Rustow, D.A. (1970): "Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model", *Comparative Politics*, vol. 2, no. 3, pp. 337-363.
- Rytkönen, Alli (1940): Päivälehdien historia I. 1880-luvun "nuoret" ja päivälehdien perustaminen. Helsinki: Sanoma Oy.
- Rytkönen, Alli (1946): Päivälehdien historia II. Päivälehdien ulkonaiset puitteet ja kirjalliset profiilit. Helsinki: Sanoma Oy.
- Salminen, Esko (2006): Mediavallan aika: politiikka tiedotusvälineissä Mauno Koivistosta Tarja Haloseen. Helsinki: Edita.
- Salminen, Esko (1996): Vaikeneva valtiomahti?: Neuvostoliitto/Venäjä Suomen lehdistössä 1968-1991. Helsinki : Edita.
- Sartori, Giovanni (1987): The Theory of Democracy Revisited. Chatham, USA: Chatham Publishers.
- Schedler, Andreas (1997): Introduction: Antipolitics – Closing and Colonizing the Public Sphere. Kirjassa Schedler, Andreas (toim.): The End of Politics? Explorations into Modern Antipolitics. Lontoo: McMillan Press Ltd.

- Schudson, Michael (2003): *The Sociology of News*. New York & Lontoo: W. W. Norton & Company.
- Schumpeter, Joseph A. (1943/1996): *Capitalism, Socialism and Democracy*. Lontoo: Allen & Unwin.
- Schwartz, Mildred A. & Lawson, Kay (2005): *Political Parties: Social Bases, Organization, and Environment*. Kirjassa Janoski, Thomas & Alford, Robert R. & Hicks, Alexander M. & Schwartz, Mildred A.: *The Handbook of Political Sociology. States, Civil Societies, and Globalization*. New York: Cambridge University Press.
- Scott, John (2008): *Modes of power and the re-conceptualization of elites*. Kirjassa Savage, Mike & Williams, Karel: *Remembering elites*. Blackwell Publishing/The Sociological Review.
- Shoemaker, Pamela & Reese, Stephen D. (1991): *Mediating the Message. Theories of Influences on Mass Media Content*. Longman Publishing Group.
- Siisiäinen, Martti (1998): *Uusien ja vanhojen liikkeiden keinovalikoimat*. Kirjassa Ilmonen, Kaj & Siisiäinen, Martti (toim.): *Uudet ja vanhat liikkeet*. Tampere: Vastapaino, 219-243.
- Siisiäinen, Martti (2003): *Muuttuvat yhdistykset*. Kirjassa Melin, Harri & Nikula, Jouko (toim.): *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere: Vastapaino.
- Sipponen, Kauko (2000): *Kansalainen – isäntä vai renki*. Helsinki: WSOY Lakitieto.
- Sjölander, Annika (2006): *Rare and fruitful – the concrete use of Foucault in media research*. Esitelmä: CRESC conference “Media Change and Social Theory”, Oxford, UK.
- Spinosa, Charles & Flores, Fernando & Dreyfus, Hubert L. (1997): *Disclosing New Worlds. Entrepreneurship, Democratic Action, and the Cultivation of Solidarity*. Cambridge: MIT Press.
- Starr, Martha K. (2004): *Reading The Economist on Globalization: Knowledge, Identity, and Power*. *Global Society*, Vol.18, Nr. 4.
- Stenius, Henrik (2004): *Julkisen keskustelun rajat suuriruhtinaskunnassa*. Kirjassa Haapala, Pertti (toim.): *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Tampere: Vastapaino.
- Stone, Clarence (1987): *Elite distemper versus the promise of democracy*. Kirjassa Domhoff, William G. & Dye, Thomas (toim.): *Power Elites and Organizations*. Newbury Park: Sage.
- Strange, Susan (1996): *The retreat of the state: the diffusion of power in the world economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sulkunen, Pekka (1997): *Todellisuuden ymmärrettävyys ja diskurssianalyysin rajat*. Kirjassa Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (toim.): *Semioottisen sosiologian näkökulmia*. Tampere: Gaudeamus.

- Summa, Hilikka (1989): Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka : tapaus asuntopolitiikka. Espoo: Teknillinen korkeakoulu. Sarja: Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja. A, ISSN 0784-0403; 17.
- Suomen akatemia (1997): Suomen tieteen tila ja taso. Kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimus. 8/97.
- Tarkka, Jukka (2002): Uhan alta unioniin. Asennemurros ja sen unilukkari EVA. Helsinki: Otava.
- Tarrow, Sidney G. (1994): Power in Movement: Social Movements, Collective Action and Politics. New York: Oxford University Press.
- Taylor, Charles (2002): Modern Social Imaginaries. *Public Culture* 14 (1): 91-124.
- Timonen, Ilkka & Kallio, Riitta & Mörä, Tuomo (1987): Tshernobylin voimalaonnettomuus lehdistössä. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja B; 21.
- Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo (1998): Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia. Helsinki: Edita.
- Torring, Jacob (2005): Poststructuralist Discourse Theory: Foucault, Laclau, Mouffe, and Zizek. Kirjassa Janoski, Thomas & Alford, Robert & Hicks, Alexander & Schwartz, Mildred A. (toim.): *The Handbook of Political Sociology. States, civil societies, and globalization*. Cambridge University Press.
- Uimonen, Risto (1998): Häntä heiluttaa koiraa. Suomen demokratian häiriötila 1983-200?. Helsinki: WSOY.
- Useem, Michael (1984): *The Inner Circle: Large Corporations and the Rise of Political Activities in the U.S. and U.K.* New York: Oxford University Press.
- Useem, Michael (1996): *Investor Capitalism: How Money Managers Are Changing the Face of Corporate America*. New York: Basic Books.
- Uusitalo, Hannu (1991): Tiede, tutkimus ja tutkielma: johdatus tutkielman maailmaan. Helsinki: WSOY.
- Van den Berg, Axel & Janoski, Thomas (2005): *Conflict Theories in Political Sociology*. Kirjassa Janoski, Thomas & Alford, Robert & Hicks, Alexander & Schwartz, Mildred A. (toim.): *The Handbook of Political Sociology. States, civil societies, and globalization*. Cambridge University Press.
- Valkonen, Martti (2003): *Sananvapaus kauppatavarana*. Helsinki: Suomalainen matkaopas.
- Väliaverronen, Esa (1993): Diskurssien verkossa. Joukkoviestimet, julkisuus ja valta. *Tiedotustutkimus* 16:1.
- Väliaverronen, Jari & Kunelius, Risto (2009): Vallan näytöksiä vai kriittistä julkisuutta. Journalismi medioitumisen aikakaudella. Kirjassa Väliaverronen, Esa (toim.): *Journalismin murros*. Helsinki: Gaudeamus.

- Väyrynen, Raimo (1998): *Globalisaatio. Uhka vai mahdollisuus?* Jyväskylä: Atena.
- Väyrynen, Raimo (1999): *Globalisaatio ja Suomen poliittinen järjestelmä.* Helsinki: Sitra/Taloustieto.
- Wallgren, Thomas (2002): *Kasvun rajat ja optimismin loppu.* Alustus Studia Generalia-luennolla *Globalisaatio – uhka vai mahdollisuus?* 24.10.2002.
- Wapner, Paul (1994): *Environmental Activism and Global Civil Society.* *Dissent* 41:23.
- Weber, Max (1978): *Economy and Society.* California: University of California Press.
- Westman, Ulla-Stina (1982): *Suomi: Rautakaudesta kulta-aikaan.* Kirjassa Präntare, Bo & Lund, Erik & Westman, Ulla-Stina & Eskeland, Ivar & Östgaard, Einar (1982): *Lehdistö pohjoismaissa.* Juva: WSOY.
- Wiberg, Matti (2006): *Politiikka Suomessa.* Porvoo: WSOY.
- Wilson, K.M. (2000): 'Communicating Climate Change Through the Media: Predictions, Politics and Perceptions of Risk'. Kirjassa Allan, S., Adam, B. & Carter, C. (toim.): *Environmental Risks and the Media.* Lontoo: Routledge.
- Ylikangas, Heikki (1986): *Käännekohtat Suomen historiassa. Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla.* Helsinki: WSOY.
- Ylä-Anttila, Tuomas (2010): *Politiikan paluu. Globalisaatioliike ja julkisuus 2000-luvun Suomessa.* Tampere: Vastapaino.
- Zakaria, F. (2003): *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad.* New York: W.W. Norton.
- Zelditch, Morris Jr. & Floyd, Anthony S. (1998): *Consensus, dissensus and justification.* Kirjassa Berger, Joseph & Zelditch, Morris Jr (toim.): *Status, power and legitimacy: strategies and theories.* New Jersey, USA: Transaction Publishers.

